



KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE MELEK

Ali ÇOLAK

Gümüşhane 2012

ISBN: 978-605-61345-7-9

Copyright© Gümüşhane Üniversitesi

Tasarım : Veysel Cebe

Baskı : Afşar Matbaası, İvedik OSB 21. Cad. 599. Sok. No: 29
Yenimahalle/ANKARA

Baskı Tarihi : 05.10.2012

Baskı Adedi : 300

Bu çalışmamı, binbir zorlukla beni yetiştiren sevgili annem
Ümmühan ÇOLAK, ve babam Hasan ÇOLAK'a armağan ediyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ali ÇOLAK, 1972 yılında Osmaniye'nin Düziçi İlçesinin Karaguz köyünde doğdu. İlkokulu köyünde bitirdikten sonra, 1989 yılında İzmir İmam-Hatip lisesinden, 1994'te de Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Kalecik İmam-Hatip Lisesi'nde meslek dersleri öğretmeni olarak göreve başlayan yazar, 2003 yılına kadar Adana Yavuzlar İlköğretim okulu, Düziçi İstiklal İlköğretim okulu ve Çitli Harun Reşit İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeliği yaptı. 2003 yılında Çitli Harun Reşit İlköğretim Okulu Müdürlüğüne, 2004 yılında Düziçi Cumhuriyet Lisesi Kurucu Müdürlüğüne, 2010 yılında Düziçi Meslekî Eğitim Merkezi müdürlüğüne, aynı yıl Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalına Yrd. Doç. olarak atandı. Halen bu görevine devam eden yazar evli ve 5 çocuk babasıdır.

Ali ÇOLAK, 1997 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri (Hadis) Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı ve 2000 yılında "Kur'an ve Hadislere Göre Melek Kavramı" isimli çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalında doktora başladı ve 2004 yılında "Andolu'daki Örf ve Âdetlerin Oluşması ve Meşrulaşmasında Rivayetlerin Rolü (Düğün ve Nikâh Örneği)" konulu tezi hazırlayarak mezun oldu.

Yazarın yayınlanmış eserleri:

KİTAPLAR

"İslâm'a Göre Anadolu'da Düğün Âdetleri", Kardelen Yayınları, İstanbul – 2005.

"Ahmed b. Hanbel'in Cerh ve Ta'dil Anlayışı", Işık Akademi Yayınları, İzmir 2011.

MAKALELER

"Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezardaki Ölüye Telkin İle İlgili Rivayetler", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Temmuz- Aralık 2004, Adana.

"Müslüman Toplumlarda Meşruiyet Kazandırma ve Norm Oluşturmada Hadisin Önemi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, Ocak- Haziran 2005, Adana.

“Hadisler Işığında Hz. Peygamber’in Resim ve Heykele Bakışı”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008/2.

“En Son Vefat Eden Sahabe Olarak Bilinen Âmir B. Vâsile el-Leysi”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çorum-2008/1, cilt: 7, Sayı: 13.

“Ükkâşe b. Mihsan el-Esedî ve Ökkeşiye Türbesi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008/3.

“Fert ve Toplum Açısından Dinin Önemi”, Diyanet İşleri Başkanlığı İlmî Dergi, Cilt: 45, sayı:3, Temmuz-Agustos-Eylül-2009.

“Hasta Ziyaretleri İle ilgili Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 15, Sayı: 48, Yaz 2011, s. 161-176.

“Melek İnançımızın Kur’an ve Hadis Temelleri”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2012, s. 47-87.

“Hadis Temelli Anadolu Düğün Adetleri”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2012, s. 195-253.

KISALTMALAR

- İ. : İbn.
b. : bin.
İ.A. : İslâm Ansiklopedisi.
MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı.
s. : Sayfa.
c. : Cilt.
c.c. : Celle Celâlühû
a.g.e. : Adı geçen eser.
v. : Vefâtı.
Hz. : Hazreti.
Krş. : Karşılaştırınız.
r.a. : RadıyAllahü anhü.
s.a.v. : SallAllahü aleyhi vesellem.
Terc. : Terceme.
trs. : Tarihsiz.
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı.
bkz. : Bakınız.
vd. : Ve devamı.
v.s. : Ve saire.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	6
ÖNSÖZ	11
KAYNAKLAR - ARAŞTIRMALAR	13
BİRİNCİ BÖLÜM	15
İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI	15
1.1. MELEK NEDİR?	15
1.1.1. Melek Kelimesinin Anlamı	15
1.2. İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI	17
1.2.1. Yahûdilik'te Melek	17
1.2.2. Hristiyanlık'ta Melek	20
1.2.3. Câhiliye Döneminde Melek	25
İKİNCİ BÖLÜM	30
İSLÂM İNANCINDA MELEK	30
2.1. KUR'ÂN VE HADİSLERDE MELEK	30
2.1.1. İslâm İnancında Melek Kavramı	30
2.1.2. Meleklerin Yaratılmasındaki Hikmetler	32
2.1.3. Meleklerin Özellikleri	33
2.1.4. Meleklerin Şekil Değişirmeleri	52
2.1.4.1. Meleğin Tanınmayan Bir Kimse Olarak Görünmesi	56
2.1.4.2. Meleklerin Savaşlarda, İnsan Şekline Girerek Mücahitlere Yardım Etmesi	58
2.1.4.3. Meleğin Dıhye b. Halife (r.a.) ve Başka Bir Genç Sûretinde Görünmesi	59
2.2. MELEKLERİN ÇEŞİTLERİ VE GÖREVLERİ	62
2.2.1. Büyük Melekler	62
2.2.1.1. Cebrâîl (a.s.)	65
2.2.1.2. Melekü'l-Mevt (Ölüm Meleği)	76
2.2.1.3. Mikâîl (a.s.)	85
2.2.1.4. İsrâîl (a.s.)	89
2.3. DİĞER MELEKLER	94

2.3.1. Mukarrebûn ve İlliyyûn Melekleri	94
2.3.1.1. Mukarrebûn.	94
2.3.1.2. İlliyyûn	97
2.3.2. Allah'ın Arş'ını Taşıyıp Etrafını Kuşatan Melekler	98
2.3.3. Dünya Hayatıyla İlgili Melekler	102
2.3.3.1. Müdebbirât Melekleri	103
2.3.3.2. Hafaza Melekleri / Kirâmen Kâtibîn (Şerefli Yazıcılar)	104
2.3.3.3. Gece ve Gündüz Melekleri	109
2.3.3.4. Gök Kapılarını Bekleyen Melekler	112
2.3.3.5. Peygamberlerin ve Sâlih Kulların Moralini Yükseltmekle Görevli Melekler	115
2.3.3.6. Bulutlardan Sorumlu Melekler	117
2.3.3.7. Meleklerin Lânet Etmesi	118
2.3.3.7.1 Meleklerin Mü'min Kardeşini Silahla Tehdit Eden Kimselere Lânet Etmeleri	119
2.3.3.7.2. Kocasının Cinsel Arzusunu Yerine Getirmeyen Kadına Meleklerin Lânet Etmesi	119
2.3.3.7.3. Rasûlullah'ın Ashâbına Küfredene Meleklerin Lânet Etmesi	130
2.3.3.7.4. Meleklerin, Allah'ın Buyruklarının Yerine Getirilmesine Mânî Olan Kimselere Lânet Etmesi	131
2.3.3.8. Ölüm Ötesi Âlemlerle İlgili Melekler ve Görevleri	132
2.3.3.8.1. Münker ve Nekir Melekleri	132
2.3.3.8.2. Cennet Melekleri	137
2.3.3.8.2.1. Teşrifatçı Melekler	138
2.3.3.8.2.2. Cennet'te Hizmet Eden Melekler	140
2.3.3.8.3. Cehennem'de Görevli Melekler	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER KONULAR	149
3.1. İBADET HAYATIMIZ VE MELEKLER	149
3.1.1. Namaz İbadeti ve Melekler	149
3.1.1.1. Cumâ Günü Her Câmî'nin Önünde Bir Meleğin Bekleyip Namaza Gelenleri Kaydetmesi	151
3.1.1.2. Meleklerin Cenâzelere Katılmaları	152

3.1.2. Oruç İbadeti ve Melekler	157
3.1.3. Hac İbadeti ve Melekler	157
3.1.4. Kurban İbadeti ve Melekler.	158
3.1.5. Meleklerin Mü'minlere Duâ Etmesi	160
3.1.5.1. Meleklerin Namaz Kılanlara Duâ Etmesi	162
3.1.5.2. Meleklerin Mü'min Kardeşine Duâ Eden Kimseye Duâ Etmesi	162
3.1.5.3. Meleklerin Kur'ân Okuyana ve Öğretene Duâ Etmesi	162
3.1.5.4. Melekler, Yazmış Olduğu Kitâplarında Rasûlullah'a Salât ve Selâm Eden Âlimlere de Duâ Ederler	163
3.2. MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER BAZI KONULAR	163
3.2.1. Meleklerin İnsanları Güzele ve Hayırlı İşlere Teşvik Etmeleri	163
3.2.2. Meleklerin Ümmetinin Selâmını Hz. Peygamber'e Ulaştırmaları	165
3.2.3 Meleklerin Yollarda Dolaşıp İlim / Zikir Ehlini Araştırmaları	168
3.2.4. Fazilet Açısından Melekler mi Yoksa İnsanlar mı Üstündür?	171
3.2.5. İçerisinde Resim ve Heykel Olan Evlere Meleklerin Girmemeleri	174

ÖNSÖZ

İslâm'ın temel esaslarından birisi de meleklerle imandır. Önem açısından ikinci sırada yer alan melek inancı aslında diğer îmân esaslarını da doğrudan etkilemektedir. Allah ile peygamberler arasında bilgi akışına aracı oldukları için meleklerle iman, kitaplara imanı da gerekli kılar. Peygamberlere vahyi getiren, Âhiret, kaza-kader gibi inanç esaslarını peygamberlere ulaştıran yine bunlardır. Meleklerle îmanın ortadan kalkması diğer iman esaslarını doğrudan etkiler. Önemi bu kadar açık olan melek inancının, hurafe ve isrâiliyâtтан uzak, doğru bir şekilde bilinmesi gereklidir. Bu da Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadislerle müracaat ile ancak mümkün olabilir.

Melekler, Yüce Allah'ın yarattığı nurânî varlıklar olup, O'nun emrini yerine getirmekle mükellef tutulmuşlardır. İnsanların göremediği bu varlıklar, aslında her an onlarla birlikte olan, her halini rapor eden, insanları iyiliklere yönlendiren, onlar için dua eden, şeytanın vesveselerine karşı koruyan, kısacası bir an olsun insanı yalnız bırakmayıp onun iyi bir kul olması için çalışan, Allah'ın sadık kullarıdır. Melekler sadece insanlarla değil, bütün kâinâtla ilgilenip onların düzenleriyle ve Allah'ın hükmünün icrasıyla görevlidirler.

İslâm'ın önemli bir inanç esası olan melekler hakkında zaman içinde değişik hurafeler, tasvirler ve inançlar ortaya çıkmış, her meleğe görevi ile ilgili şekiller yakıştırılarak, onların resimleri çizilmiş ve bunlar da bir takım eserlerde yer almıştır. Bunların ne tür kaynaklara dayandığı konusu önem arz etmektedir. Oysaki îmâna konu olan hususların sadece ilâhi vahiy ile bildirilmiş olmaları gerekir.

Biz bu çalışmamızda, hem İslâm öncesi bazı toplumlardaki melek inancını, hem de Kur'ân ve hadis kaynaklarımızdaki melek kavramını incelemeye çalışacağız. Meleklerin nasıl varlıklar olup, görevlerinin nelerden ibaret olduğunu naslarla ortaya koymaya çalışacağız. Çünkü İslam inancına göre melek iman edilmesi gereken gaybî hususlardır. Bu sebeple Kur'ân ve hadislerle dayandırılması zorunludur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, melek kelimesinin kökeni ve İslâm öncesi bazı toplumlarda melek, konusunu içermektedir. İkinci bölüm, İslâm inancında melek kavramı, Meleklerin çeşitleri, görevleri, kısacası dünyâ ve Âhiret hayatı ile ilgili melekleri ve

Ali ÇOLAK

görevlerini içermektedir. Üçüncü bölümde ise, meleklerle ilgili diğer bazı konular incelenmektedir.

Öncelikle bizlere bu ilim sahasını sevdiren, teşvik ve himmetleriyle önümüzü aydınlatan hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi arz ederken Yüce Mevlâ'dan bu çalışmayı insanlar için faydalı kılmasını ve hayırlara vesile etmesini niyaz ediyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ali ÇOLAK

2012 / GÜMÜŞHANE

KAYNAKLAR - ARAŞTIRMALAR

Çalışmamızın konusu “Kur’ân ve Hadislerde Melek Kavramı” olduğu için tabii olarak temel kaynaklarımız Kur’ân-ı Kerim ve muteber hadis kitaplarıdır. Ancak melek ilk olarak İslâm’ın ortaya koyduğu bir kavram değildir. Daha önceki kültürlerde de değişik fonksiyonlarda olsalar bile melek inancı vardı. Kelimeler bir kültürden diğerine geçtikleri zaman yeni mânâlar yüklenirler. Bunun için de biz önce bazı toplumlardaki melek inancını araştırdık. Yahûdilik ve Hıristiyanlıkla ilgili bölümlerde başta Kitâb-ı Mukaddes olmak üzere bu dinlerle ve dinler tarihi ile ilgili kaynaklara müracaat ettik. Bunlardan bazıları; Ömer Rıza Doğrul’un, “*Yer Yüzündeki Dinler Tarihi*”, P.Luigi İannitto’nun, “*Hristiyan Dininin Esasları*”, Hayrullah Örs’ün “*Mûsâ ve Yahûdilik*” isimli eserleridir.

Melek kelimesinin mânâsı ve kökeni için başta lügat kitaplarına ve daha sonra da tefsir ve şerhlere başvurduk. Bunlardan bazıları: İbn Manzur’un, *Lisanu’l-Arab*’ı, ez-Zebîdî’nin, *Tâcu’l-Arûs*’u, Râğib’in *Müfredât*’ı, İbn Esîr’in, *en-Nihâye*’si ve et-Taberî’nin, *Câmiu’l-Beyân*’ı, el-Âlûsî’nin *Rûhu’l-Meânî* adlı eseridir.

Çalışmamızın esasını oluşturduğu için önce Kur’ân âyetlerinden meleklerle ilgili bölümleri tesbit ettik. Bu âyetlerin tefsirlerdeki açıklamalarından faydalandık. Bunun için de, yukarıda saydığımız eserlerin yanında, ayrıca, İbn Kesîr’in *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*’i, Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın, *Hak Dini Kur’ân dili*, en-Neysâbü’rî’nin, *Tefsîru Garâibu’l-Kur’ân ve Regâibu’l-Furkân*’ına müracaat ettik.

Başta *Kütüb-ı Sitte* olmak üzere diğer hadis kaynaklarındaki meleklerle ilgili rivâyetleri tesbit ettikten sonra, onların şerhlerinden faydalandık. Bu aşamada müracaat ettiğimiz eserler arasında şunları zikredebiliriz: İlk başta müracaat ettiğimiz eserler olan *Kütüb-i Tis’a*, sonra da, el-Beyhakî’nin ve et-Tayâlisî’nin *Sünen*’leri, el-Hindî’nin *Kenzu’l-Ummâl*’ı, Hâkim’in *Müstedrek*’i, et-Taberânî’nin üç *Mu’cem*’i, İbn Hibbân’ın ve İbn Huzeyme’nin *Sahih*’leri, Ebû Ya’lâ’nın ve Abd b. Humejd’in *Müsned*’leri.

Ayrıca meleklerle ilgili bilgiler ihtiva eden el-Kazvînî’nin, *Acâibü’l-Mahlûkât*’ı, Şa’rânî’nin, *el-Yevâkîf ve’l-Cevâhîr*’i ve Suyûtî’nin *el-Habâik*’i gibi bir takım eserlerden de yararlandık. Son dönem alimlerinin görüşlerinden ve günümüz araştırmacılarının yorumlarından da, ilgili konularda alıntılar yaptık.

Araştırmalarımız esnasında Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan elyazması eserlerden de istifade ettik. Melekler, î mân esaslarından olduğu için gerekli yerlerde Kelâm'la ilgili eserlere de baş vurduk. Bunlar arasında, *Akâidu'n-Nesefî*, el-Eş'arî'nin, *Kitâb-u Şecereti'l-Yakîn*'i, Gölcük ve Toprak'ın *Kelam*'ını zikredebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI

1.1.MELEK NEDİR?

1.1.1. Melek Kelimesinin Anlamı

“*Melâike*” (ملائكة), Arapça’da eski bir Sâmî (Ken’ânî) kelime olan *mal’ak*’ın mükesser cemîsi olup, *haberci* anlamına gelmektedir. Bu kelime, İbrânice’den Arapça’ya geçmiş gibi görülse de bu dilde böyle bir fiilin izine rastlanılmadığı ifade edilmektedir.¹

Melek kelimesinin İbrânice karşılığı “*göndermek*” mânâsına gelen, *lo’ah* kökünden türemiş *mal’ah* kelimesidir. Bu kelime, Tanrı’nın arzusunu yerine getirmek üzere gönderilen elçi, Tanrı ile insan arasında ara bulucu mânâlarını taşımaktadır.² Bazı müsteşriklerin Kur’ân’daki önemli bir kısım kelimeleri özellikle İbrânîce, Arâmîce ve Sâmîce gibi dillere nisbet etme gayretleri ise, Kur’ân-ı Kerim’i, Yüce Allah’tan gelen orjinal bir kitap saymayışları ile ilgili ard niyetli bir çaba olduğu izlenimini vermektedir.³

Melek kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Melek ve Melâike, Allah ile peygamberi arasında elçilik görevi yaptıkları için, elçi göndermek mânâsına gelen ve *risâlet* anlamını taşıyan *ulûk* mastarından türemiştir.⁴

Yine kaydedildiğine göre, kelimenin aslı *me’lek’* tir. İsmi mekan, ismi zaman ve mastar olup, mim ziyadedir. “elif” ile “lam” yer değiştirerek *mel’ek* şeklinde Allah’tan elçi mânâsına isim yapılp, hemze terk veya hafifletilerek *melek* şeklini almıştır.⁵

Ebû Hayyân el-Endelûsî (v.754/1353)’ye göre, Melek; başındaki *mim*, kelimenin aslından olmak kaydı ile kuvvet mânâsına gelen *melk*’ten türemiş olup *feal* veznindedir. Cemîsi, *feâil* vezninden *melâike* ve *melaik* olarak kural dışı yapılmıştır.⁶

1 Macdonald, D,B, MEB.İ.A, Melek maddesi, VII, 661-664.

2 Şuşan, Abraham Even. Milon Hadaş (yeni Lugat), I , 795.

3 Cebeci, Kur’ân’a Göre Melek Cin Şeytan, s.23.

4 et-Taberî, Camiu’l- Beyân, I , 156.

5 Yazır, Hak Dini, VIII, 5320, 5321.

6 el-Endelûsî, el-Bahru’l-Muhît, I, 137.

Bazı âlimler, bu ismin *melk* kökünden türediğini söylemiş, rûhânî varlıklardan yönetimle meşgul olana *melek*, insanlardan idare ile meşgul olana ise, *melik* denildiğini ifâde etmişlerdir.⁷ Rağıb el-İsfehânî (502/1108) melek kelimesinin *milik*'ten türediği görüşündedir.⁸

Bazıları, melek kelimesinin *mülk* ve *melekût*' tan kuvvet mânâsında olduğunu ifâde etmişlerdir. Bu durumda ikisi bir mânâda birleşse bile, melekte kuvvet, melaikede ise risâlet mânâsı vardır. Bundan dolayı da melek, melâikeden daha genel bir anlam taşımaktadır. Melâikenin hepsi melektir ancak, bütün melekler melâike olmayabilir. Nitekim risâlet vazifesi yapmayan melekler de vardır.⁹

Günümüz âlimlerinden Süleyman Ateş, melek kelimesinin dilde; kuvvetli yönetim mânâsına geldiğini belirtmektedir.¹⁰

Dil bilginlerinin kaydettiğine göre, Arapça'da melek kelimesinin sülâsîsi göndermek mânâsına gelen *lâaka* dır. Bu kelime bazı âyetlerde geçen melâike kelimesinin müfredidir.¹¹

Kisâî'ye göre (189/8059); kelimenin aslı *elvek* mastarından *mel'ekü*dür.¹² Melâike, melek kelimesinin cem'i olup aslı *mel'ek* idi. Çok kullanıldığından dolayı hemzesi hafzedilerek melek denildi. Sonundaki "he" harfi de hafz edilerek *melâik* şeklini aldı. *Ulûk* mastarından hemzenin öne geçirilmesi ile *me'lek* olduğunu ve risâlet mânâsına geldiğini söyleyenler de olmuştur.¹³

Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de on iki def'a müfret olarak "*melek*", iki defa da; Bakara 102 ve Ârâf 20. âyetlerde tesniye olarak zikredilmiştir. Diğer yerlerde ise *melâike* şeklinde cemî olarak kullanılmıştır.

7 el-İsfehânî, Müfredât, s. 473; Yazır, Hak Dini, I, 303.

8 el-İsfehânî, age, s.719.

9 Yazır, Hak Dini, VIII, 5320, 5321.

10 Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 130.

11 Ibn Manzur, Lisânu'l-Arab, X, 496; ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, VII, 182.

12 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, I, 155.

13 Ibn Esîr, en-Nihâye, IV, 359.

1.2. İSLÂM ÖNCESİ BAZI DİN VE TOPLUMLARDA MELEK İNANCI

1.2.1. Yahûdilik'te Melek

Yahûdilik'te, iyilik taraftarı varlıklara, güçlere ya da ilkelere melek denilmektedir. Yahûdiler'de melek inancı vardır. Başlangıçta bu, asıl dinle çelişen eski inançların tanrıları, tabiat güçleri, masal yaratıkları olarak, halk inançlarında yaşıyor, ancak dinde yer almıyordu. Çünkü iyiyi ve kötüyü Yahve yapmaktaydı. O, insanlarla aracsız konuşur ve ölüm vakti geleni öldürürdü. Daha sonra Yahûdilerin İnan ve Hellen düşüncelerinin etkisinde kalmalarıyla, gökte meleklerin bulunduğu kabul edilmeye başlandı. Bir kimse öldüğünde, ölüm meleğinin onu kılıcıyla öldürdüğüne inanılırdı. Talmud'cu geleneğe göre bu yüzden, cenaze evindeki kablarda bulunan bütün sular dökülürdü. Çünkü ölüm meleğinin kılıcını bu sulara yığdığına inanılırdı. Bu gelenek İstanbul'da sebebi bilinmeden bir süre uygulanmıştır.¹⁴

Ortaçağ Hristiyanlığında ise melek kelimesi tabiat üstü varlıklar için kullanılmıştır. Ancak bu, Yahûdilikten kaynaklanmış, Hristiyanlar tarafından da benimsenmiştir.

Yahûdilikte *melek* anlamına gelen şu tabirler kullanılmıştır:

Tanrının Oğulları,

Göklerin Ordusu,

Savaşçılar,

Mesajcılar,

Mukaddesler,

Tanrı'nın Danışmanları,

Ruhlar,

Gözcüler,

*Gökte Oturanlar.*¹⁵

Yahûdilik'teki melek inancı diğer ilâhi dinlerdeki gibi net ve teferruatlı değildir. Nitekim Yahudilerin büyük din bilginlerinden bazıları meleklerin varlığını inkar ederken, bazıları da, meleklerin gökte olduklarını ve

¹⁴ Örs, Mûsâ Ve Yahûdilik, s. 358.

¹⁵ Erbaş, Melekler Âlemi (İlâhî Dinlerde Melek İnanıcı), s. 65- 67.

yeryüzüne hiç inmediklerini savunmuşlardır. Diğer bir gurup Yahudi âlimi ise, meleklerin gökten inmek için merdiven kullandıklarını öne sürmüşlerdir. Nitekim Kitâb-ı Mukaddes'teki "... ve (Yâkub) rüya gördü, ve işte yeryüzüne bir merdiven dikilmiş ve başı göklere ermişti! Ve işte onda Tanrının melekleri çıkmakta ve inmekte idiler."¹⁶ İfadesi bunların görüşlerini desteklemektedir.

Yahûdilerin son inancına göre Yahve tek Tanrıdır, ancak onun emrinde güçleri insanla kıyaslanamayacak bir takım varlıklar bulunmaktadır. Bunlar da meleklerdir. Melekler farklı derecelere sahiptirler. Bunların en başında Mihael, Gabriel, Uriel ve Rafael gelmektedir. Bunlardan başka Serâfimler ve Kherûbimler vardır ki bunlardan biri, elinde alevden bir kılıç olduğu halde Cennet'in kapısını beklemektedir.¹⁷

Yahûdilik'te melekler, hep iyilik yapan, insanları koruyup kollayan ve onların üzülmelerini istemeyen, sıkıntıları ile sıkıntı çeken, insanlar için çok sevecen varlıklar olarak takdim edilmektedir. Bununla ilgili olarak Kitab'ı Mukaddes'te şöyle denilmektedir:

"Rabbin Meleği ondan korkanların çevresinde ordu kurar ve onları kurtarır."¹⁸

"Bütün onların sıkıntılarında o sıkıldı ve dîdâr'ının meleği onları kurtardı. Sevgisinde ve acımasında onları fidye ile kurtardı. Ve onları kaldırdı ve bütün eski günlerde onları taşıdı."¹⁹

Yahûdi inancına göre, meleklerin çeşitli görevleri vardır. Onlar Tanrı'nın tahtını kuşatır, emirlerini yerine getirir ve insanları korurlar. Ayrıca milletleri koruyan ve tabiat kuvvetlerinin âmiri olan melekler de vardır ki bu durum İslâmiyetteki melek inancı ile benzeşmektedir. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Mihael; Yahûdilerin koruyucu meleğidir. Göklerin yönetimi onun elindedir.

Gabriel; Tanrı'nın vahiylerini götürür ve ateşin âmiridir.

Uriel; yıldızların efendisidir ve hava değişmelerini yönetir.

Rafael; hastaların mucizevî bir şekilde iyileşmelerini sağlayan hekim melektir.

¹⁶ Tekvin, 28/12.

¹⁷ Örs, Mûsâ ve Yahûdilik, s. 358.

¹⁸ Mezmurlar, 34/7.

¹⁹ İşâyâ, 69/9.

Yukarıda kaydettiğimiz hususlardan da anlaşılacağı gibi, Yahûdi inanç sisteminde mevcut bulunan meleklerin görev taksimiyle ilgili konular, İslâm inancındakilerle benzerlik taşımaktadır.²⁰ Nitekim Hristiyanlık ve İslâmiyet'te mevcut olan Cebrâîl ve onun görevlerine dair inanç, Yahûdilik'te de aynen mevcuttur. Bu konuda Kitab-ı Mukaddes'te şöyle denilmektedir:

“Evet ben daha duâ'da söylemekteyken başlangıçta rû'vette görmüş olduğum Cebrâîl kişi, akşam takdimesi vakitlerinde tez uçarak yanıma geldi ve bana anlattı ve benimle söyleşip dedi; Ey Daniel, sana hikmet ve anlayış vermek üzere şimdi çıktım. Senin yakarışlarının başlangıcında emir çıktı, ben de sana bildirmeye geldim. Çünkü sen, çok sevildin. Ve işi bilip rû'yeti anla.”²¹

Yukarıdaki ifadelerden açıkca anlaşılacağı üzere, Yahûdilerin melek inancında Cebrâîl, aynı fonksiyonu icra eder bir konumda yerini korumaktadır.

Kaydedildiğine göre Yahûdiler, melekler hakkında İslâm inancı karşısında aşırılığa kaçan bir takım görüşler de ileri sürmektedirler. Onlara göre, meleklerden biri küfür işleyebilir ve bundan dolayı da Allah, o meleği çok kötü bir sûrete çevirerek, günahının karşılığı olarak cezalandırabilir.²² Yahûdilerin bu tür inançları, onların cinleri ve şeytanları da meleklerden saymalarından kaynaklanıyor olmalıdır. Çünkü onlara göre iyi meleklerden başka fena melekler de vardır ve bunların başı da Şeytan'dır. Bunlar önceden hayır ve şerri Tanrı'nın yarattığına inanırlarken, daha sonra İrân dininin etkisinde kalarak, kötülüklerin şeytandan geldiği inancını benimsemişlerdir.²³ Nitekim kaydedildiğine göre, Zerdüş dininden gelme iyi ve kötü melekler, o dindeki iyi ve kötü, karanlık ve aydınlık, Ahuramazda ve Ahriman arasındaki savaşın bir yankısı olarak Yahudilerin düşüncesine girmiştir. Aslında bir tevhid dini olan Yahudilik'te ilk zamanlarda bu husus Tanrı'ya şirk olacağı için kabul görmemiştir.²⁴

Yahûdilik'te melekler ölümlü ve ölümsüz olmaları yönüyle iki kısma ayrılmıştır. Ayrıca ölümlü melekler de iki kısımdır:

Uzun süre kaldıktan sonra ölecek olan melekler. Bunlar, eceliyle

20 Bkz. Örs, Mûsâ ve Yahûdilik, s. 359.

21 Daniel, 9/ 21-23.

22 Taftazânî, Kelâm ilmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-Akâid, (Hazırlayan, s. Uludağ), s. 305.

23 Bkz. Örs, Mûsâ ve Yahûdilik, s. 360; Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, s. 95.

24 Ateş, age, s. 96.

hayatının miktarı belirlenmiş ve yevm-i hamîs'te (yaratılışın beşinci günü) var edilmişlerdir.²⁵

Allah için Talmut okuduktan sonra, yaratıldıkları gün ölen meleklerdir. Bunlar Talmut okurlar, tesbih ederler ve ateşten yaratılmışlardır.²⁶

Yukarıda kaydettiğimiz hususlar göstermektedir ki, asıl itibariyle hak din olan Yahûdîlikte melek anlayışı, kısmen İslâm inancındaki ile benzeşmektedir. Ancak tahrif edilmiş olmasının sonucu olarak farklı hususların bulunduğu da görülmektedir. Nitekim bu farklılıklar zaman zaman isrâiliyyat olarak İslam kültürüne de geçmiştir. Meleklerin günah işlediklerini ve insanların gösterdiği bazı davranışları sergilediklerini anlatan rivayetler bunun örneklerindedir. Yeri geldiğinde bu konuyu meleklerin özellikleri bahsinde örnekleriyle arz etmeye çalışacağız.

1.2.2. Hristiyanlık'ta Melek

Yahûdilik ve Zerdüştlük gibi bir kısım dinlerde olduğu gibi Hristiyanlık'ta da, Kutsal Varlık ile zaman-mekan ve neden ilişkilerine bağlı maddî varlık olan âlem arasında ilişki kuran iyilik taraftarı varlıklara, ya da ilkelere melek denilmektedir.²⁷

Hristiyanlıkta melek kavramı belirgin bir şekilde ortaya konulmamıştır. Nitekim Hristiyan geleneğine göre İblis, meleklerin başkanı iken, emrindeki meleklerle beraber Allah'a isyan etmiş ve hep birlikte kovulmuşlardır.²⁸ Şeytan'ın isyân etme sebebi, Hz. Âdem'e secde etmekle emrolunmasıdır. O bu emri aldığı zaman Hz. Âdem'in kendilerinden daha aşağı ve daha genç olduğunu ileri sürmüştür. Sonunda da, kendisiyle beraber emrinde bulunanlar Hz. Âdem'e secde etmeyi reddederek yer yüzüne sürülmüşlerdir. Schatzhöhle'ye göre, Allah, Âdem'e bütün mahlukat üzerinde hakimiyet verdi. Bunun üzerine onu kıskanan İblis ve emrindekiler müstesna, melekler ona secde ettiler.²⁹ Nitekim bu hususla ilgili olarak Matta incilinde: "(Kıyâmet Günü Kral) o zaman solundakilere diyecek: Ey Lânetliler, benim yanımdan İblis ile onun meleklerine hazırlanmış olan ebedî ateşe girin,"³⁰ denilmektedir.

25 Ancak Tekvin'in yaratılışın beşinci gününden bahseden kısmında böyle bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Krş. Tekvin, 1/20-23.

26 Mustafa Ahmed ez-Zergâ – Hasan Zâzân, el-Kenzu'l-Mersûd fi Kavâidi't-Talmûd, s: 58 (Arapçaya tercüme, Dr. Yûsuf Nasrullah)

27 Yaşar, Kur'ân da Anlamı Kapalı Âyetler, s. 215.

28 Şâhin, TDV. İ.A. Cin Maddesi, VIII, 7.

29 Wensinck, İA. İblis Maddesi, V/II, 691; Ateş, Kur'ân ve Hadislerle Göre Şeytan, s. 25.

30 Matta, 25/41; krş. Ateş, age, s. 24-25.

İnciller'de yer alan bazı ifadelerden anlaşılacağı üzere, Hristiyan inancına göre, melekler evlenmezler. Onların çoğalmaları, insanlarda ve bir kısım canlılarda olduğu gibi evlenme yolu ile değildir. Bu husus Matta, Markos ve Luka İncillerinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Ey muallim, Musa bize yazmıştır ki; eger bir adamın kardeşi ölüp karısını bırakır, ve çocuk bırakmazsa, kardeşi onun karısını alıp kardeşine zürriyet yetiştirsin. Yedi kardeş vardı; birincisi bir karı aldı, ve ölüp zürriyet bırakmadı. İkincisi kadını aldı ve zürriyet bırakmayarak öldü; üçüncüsü de böyle. Yedisi de zürriyet bırakmadılar. Hepsinden sonra kadın da öldü. Kıyamette onlardan kimin karısı olacaktır? çünkü yedisi de onu aldılar. İsa da onlara dedi: Siz şundan, kitabları ve Allahın kudretini bilmediğinizden sapıtmıyor musunuz? Zira ölümlerden kıyam ettikleri vakit, ne evlenirler ne de kocaya verilirler, ancak göklerde melekler gibidirler.”³¹

Diğer İlahî dinlerde olduğu gibi, Hristiyan inancında da melekler, Allah ile O'nun seçtiği Peygamberleri arasında elçilik yaparlar. Onlarla konuşurlar, bâzen de insanlara müjdeli haberler getirirler ve onları korurlar.³²

Cebrâîl meleği Hristiyanlık'ta da bilinmektedir. Nitekim onlar İncil'i gökten indirenin ve Hz. Meryem'e müjdeyi getirenin Ruhu'l Kudüs olduğuna inanırlar.³³ Bununla ilgili olarak Luka İncil'inde şöyle denilmektedir:

“Altıncı ayında, Allah tarafından Cebrâîl melek Galile'de Nâsıra denilen şehre, Dâvud evinden Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderildi, kızın adı Meryem idi. Melek onun yanına girip dedi:

‘Selam sana, ey lütufla dolu, ulu Tanrı seninledir. Kadınlar arasında en mübârek sensin’ der. Meryem bunu işitince şaşırır ve bu selamın ne demek olduğunu düşünür. Melek devam ederek: ‘Korkma ey Meryem! Allah’ın huzurunda inâyet buldun. Hâmile kalıp bir oğlan doğuracak, adını İsbâ koyacaksın. O büyük olacak. Ona yüce Allah’ın oğlu denecek. Ulu Tanrı ona babası, Dâvut’un tahtını verecek ve Yâkub’un soyu üzerinde hüküm sürecek ve hükümdarlığının sonu olmayacaktır.’ Meryem ona:

‘Bu nasıl olabilir? Ben hiç bir erkek tanımam’ diye sorar. Melek ona:

‘Aziz Ruh üzerine inip yüce Allah’ın kudreti seni bürüyecek ve bundan ötürü doğacak olan azize Allah’ın oğlu denecektir. Akrahan Elizabet’in

31 Markos, 12/18-25; Matta, 22/23-30; Luka, 20/ 27-35.

32 Mezmurlar, 91/10-12; Luka, 1/ 18-20; 22/43; Matta,4/6, 11.

33 Luka, 1/ 11,12,14,18,20-30; Yuhanna'nın Vahyi, 1/ 1; Petrus'un I. Mektubu, 1/ 12.

ihtiyarlığında bir oğlan çocuğu oldu ve kısır denilen o, altıncı ayındadır. Allah'ın nezdinde imkansız bir şey yoktur' deyince, Meryem:

'Ben Rabbin hizmetkâr kızıyım, bana dediğin gibi olsun' cevabını verir. Bunun üzerine melek onun yanından ayrılır."³⁴

Hristiyanlık âleminde 25 mart, meleğin Meryem anaya Mesih'in annesi olacağını müjdelediği gün olarak kabul edilip kutlanmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde kilisenin çanları gündüz üç defa Tanrı'nın göndermiş olduğu meleği anmak için çalar. Bu çanlar çalarken, bâkire Meryem'in Tanrı tarafından oğlunun annesi olarak seçilmiş olduğu hatırlanır.³⁵

Yine Hristiyanlığın kutsal kaynaklarından öğrendiğimize göre, İslâm inancındaki *Kirâmen Kâtibîn* melekleri gibi, Hristiyanlık'ta da insanların dünyadaki her türlü hareketlerini, iyilik ve kötülüklerini kaydeden meleklerin varlığına inanılmaktadır.³⁶

İslâm inancındaki *Hafaza Melekleri*'ne Hristiyanlık'ta da inanılmaktadır. Onlara göre Tanrı her insanın yanına bu meleklerden bir tanesini vermiştir. O, insanları sever ve tehlikelerden koruyup bütün kötülüklerden uzaklaştırmaya çalışır. Bu meleğe *Aziz Koruyucu Melek* de denilir.³⁷

Yine Hristiyanlara göre Melekler insanlarla çeşitli vesilelerle görüşüp aralarında dolaşarak, onların şekillerine girebilir. Nitekim kutsal kaynaklarında bu konuyla ilgili olarak şunlar kaydedilmektedir:

"Vaki oldu ki, bütün halk vaftiz edilirken, İsa dahi vaftiz edilmiş olup dua ettiği zaman, gök açıldı, ve Rûhu'l-Kudüs bedenleşmiş bir sûrette güvercin gibi onun üzerine indi..."³⁸

"Ve ona dedi: Doğrusu size derim: göğün açıldığını ve Allah'ın meleklerinin insanoğlu üzerine çıkıp indiklerini göreceksiniz."³⁹

"Misafir perverliği unutmayın, çünkü bazıları bilmeyerek bununla melekleri misafir ettiler."⁴⁰ İbrânilere Mektub bölümünde yer alan bu ifadeden, Kur'an'da anlatılan Hz. İbâhim'e misafir olarak gelen ve kendilerine

34 Luka, 1/26-28.

35 İannitto, Hristiyan Dininin Esasları, s. 71.

36 Matta, 13/ 41; İbrânilere Mektup, 2/2; Vahiy, 22/ 16.

37 İannitto, Hristiyan Dininin Esasları, s. 64.

38 Luka, 3/21-22; krş. Matta, 3/16-17.

39 Yuhanna, 1/51.

40 İbrânilere Mektup, 13/2.

ikram edilen şeyleri yemeyen mekelerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

“Ve düşündükten sonra, Markos lakaplı Yuhanna'nın anası Meryem'in evine geldi; bir çokları orada toplanmış dua ediyorlardı. Petrus dış kapının küçük kanadını çalınca, Roda adlı bir hizmetçi kız kulak vermeğe geldi. Petrus'un sesini tanıyınca, sevinçten kapıyı açmadan içeri koşarak Petrus'un kapı önünde durduğunu bildirdi. O'na çıldırmışsın dediler. Fakat kız böyle olduğunu iddia etti. Onlar da, onun meleğidir dediler. Fakat Petrus kapıyı çalmakta devam etti; ve açtıkları zaman, kendisini görüp şaşırdılar.”⁴¹

Ayrıca Hristiyan geleneğinde mevcut olan bir rivayete göre, Tanrı, meleği Rafael'i Tobi adlı bir şahsın yanına insan şeklinde göndermiştir. Meleğin insan şekline girebildiğini gösteren bu rivayet şöyledir:

“Vaktiyle sürgünde milletin arasında Tobi adlı bir yahûdi yaşamaktaydı. Onun bir tek oğlu vardı ve onun adı da Tobi idi. Oğlunu uzun bir yolculuğa göndermek istiyordu. Çünkü kendisi kördü. Gideceği yol uzun ve tehlikeli olduğu için ona bir yol arkadaşı gerekiyordu. Küçük Tobi dışarı çıkınca kendisiyle yolculuk yapmaya hazır ve yolu bilen bir genç ile karşılaştı. Bu genç adam bir melekti, fakat Tobi bunu bilmiyordu. Babası ikisine takdisini verdi ve şöyle dedi: *'İyi yolculuklar, gökteki Allah size iyi bir yolculuk bağışlasın ve melekleri sizinle beraber olsun.'* Biraz sonra bir nehirin yanına geldiler ve Tobi ayaklarını yıkamak için suya indi. Fakat birdenbire büyük bir balık sudan çıkıp onu yutmak istedi. Tobi çok korktu, fakat melek yüksek sesle: *'Balığı solungaç kapaklarından tut ve yukarı çek'* diye bağırdı. Tobi de böyle yaptı ve balığı toprağa çekti. Bundan sonra melek ona şöyle buyurdu: *'Balığı soy ve safrasını iyice sakla. Onu kör bir adamın gözlerine sürdüğünde onun gözleri açılacaktır'*. Bundan sonra o ikisi yollarına devam ettiler, melek Tobi'yi koruyup uzun yolculuklarında kendisine pekçok iyilik etti. Uzun bir müddet sonra eve döndüklerinde Tobinin ana-babası onları karşılamaya koştular. Oğullarını kucaklayıp sevinçten ağladılar. Genç Tobi balığın safrasını babasının gözüne sürdü ve ihtiyar Tobi'nin gözleri açıldı. Hep birlikte yaptığı iyiliklerden dolayı Allah'a hamd ve şükürler sundular. Bundan sonra Tobi yol arkadaşının kendisine ne kadar çok iyilik yaptığını anlattı. O anda melek kendini tanıttı: *'Ben Rafael'im, Allah'ın huzurunda durmakta olan yedi melekten biriyim. Şimdi Allah'a şükranlarınızı söyleyin, çünkü beni göndermiş olanın yanına geri dönüyorum'* diye söyledi. Ondan sonra meleği bir daha görmediler.”⁴²

41 Resullerin İşleri, 12/12-16.

42 İannitto, Hristiyan Dininin Esasları, (Tobi kitabından naklen) s. 64.

Yukarıda kaydettiğimiz bütün bu hususlar Hristiyan inancına göre, meleklerin temessül ederek insanların gözlerine görünebildiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu husus Kur'an'ın bildirdikleriyle de paralellik arz etmektedir. Nitekim Yüce Allah Hz. Mûsa ile Hızır 'ın (a.s.) yolculuğundan bahsetmekte,⁴³ Hz. Meryem'e tam bir insan şeklinde görüldüğünü bildirmektedir.⁴⁴

Yine Hristiyan geleneğinde insanların meleklerle hükmedebileceğine dair bir inanca rastlanmaktadır. Nitekim aziz Pavlus'un ifadelerinde bu husus açıkça yer almaktadır:

“Yahut mukaddeslerin dünyaya hükmedeceklerini bilmez misiniz? Ve eğer dünya sizin tarafınızdan hükmlunursa, en küçük şeylere hükmetmeye liyakatsiz misiniz? Meleklerle hükmedeceğinizi bilmez misiniz? Bu hayata ait şeyler nerede kalır?”⁴⁵

Yahudilikte melek inancı bölümünde de kaydettiğimiz gibi, Ehl-i Kitâb'ın bu anlayışı, cin'leri de meleklerden saymalarından kaynaklanıyor olmalıdır.

Yine Hristiyan geleneğine göre, Şeytan'ın Nur Meleğinin suretine giren kötü bir melek olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Hristiyan azizlerinden Pavlus bu hususta şunları söylemiştir:

“Çünkü bu gibi adamlar sahte resüller, hileli işçiler, Mesih'in sûretine girenlerdir. Bu şaşılacak şey değil, çünkü şeytan kendisi nûr meleğinin sûretine girer.”⁴⁶

Hristiyanlığın bazı kutsal kaynaklarında, Münker ve Nekir meleklerine dair İslâm'da mevcut olan inancın, Hristiyanlık'ta da var olduğu izlenimini veren bilgilere rastlamaktayız. Nitekim konuyla ilgili olarak Yuhanna İncil'inde şu ifadeler yer almaktadır:

“Fakat Meryem ağlayarak dışarda kabrin yanında duruyordu. Ağlarken eğilip kabrin içine baktı; ve biri İsâ'nın cesedinin yattığı yerin başında ve ötekisi ayak ucunda oturan beyazlar giyen iki melek gördü.”⁴⁷

Hristiyanlıkta melek anlayışıyla ilgili kaydettiğimiz hususlar aslında

43 Kehf, 18/60-80.

44 Meryem, 19/17.

45 Korintoslulara I. Mektub, 6/2-3.

46 Korintoslulara II. Mektub, 11/ 13-14.

47 Yuhanna, 20/11-12.

çoğunlukla İslam ile uyum içindedir. Bu husus onun ilahi vahiyden izler taşıdığını göstermektedir. Ancak Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da bazı konularda tahrifler yapılmıştır. Bunun sonucu olarak İslam inancındaki melek inancıyla arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

1.2.3. Câhiliye Döneminde Melek

Câhiliye döneminde insanlar meleklerle inanıyorlardı, fakat melekleri Allah'ın kızları olarak kabul ediyor, putlaştırıyor ve onlara tapıyorlardı. Nitekim Câhiliye Araplarının bu davranışını Kur'ân-ı Kerim şöyle anlatmaktadır:

“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri dışı saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir. Ve dediler ki, 'Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.’”⁴⁸

Başka bir âyette ise: “(Ey Muhammed!) : Putperestlere sor! kızlar Rabbinin de erkekler onların mı? Yoksa biz melekleri onların gözleri önünde kız olarak mı yarattık? İyi bilin ki, onlar yalan uydurup söylüyorlar; 'Allah doğurdu' diyorlar. Onlar şüphesiz yalancılardır. Allah kızları oğullara tercih mi etmiş! Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyormusunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var?’”⁴⁹ buyurulmaktadır.

Böyle bir inancın, yâni meleklerin ve Peygamberlerin tanrı edinilerek onlara ibâdet edilmesinin inkar ve sapıklık olduğu yine Kur'ân tarafından belirtilmektedir.⁵⁰

Kur'ân-ı Kerim'den öğrendiğimize göre, Câhiliye Arapları meleklerle tapıyorlar, onların kanatlı rûhânî varlıklar olduğuna inanıyorlar ve Peygamber'e bir melek inmesi gerektiğini söylüyorlardı.⁵¹ Bu davranışları, Câhiliye Araplarının meleklerle inandıklarını göstermektedir.

Müfessirlerden el-Âlûsî'nin kaydettiğine göre, En'âm suresinin 100. âyetindeki “*cin*” kelimesi melek ve şeytanları da kapsamaktadır.⁵² İçinde indiği topluma öncelikle hitap eden Kur'ân câhiliye toplumu için şöyle buyurmaktadır:

48 Zuhruf, 43/19-20.

49 Sâffât, 37/149-156.

50 Âli imran, 3/80; Tûr, 52/39; Enbiyâ, 21/26.

51 En'ân, 6/8; İsrâ, 17/92; Furkan, 25/7.

52 el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, VII, 241; Yazır, Hak Dini, III, 1999.

“Bir de Allah’ın yarattığı cinleri O’na ortak kıldılar; bilgisizce O’nun için oğullar ve kızlar uydurdular. Oysaki Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir ve çok yücedir.”⁵³

Cin kelimesi, “örtmek, gizlemek” mânâlarına gelen (جِن) kökünden türemiş ve görülme-yen varlıklara genel isim olarak kullanılmıştır. Melekler, Cinler, kabirde bulunanlar ve ev yılanları bu özelliklerinden dolayı Cin olarak isimlendirilmiştir. Câhiliye dönemi insanları da Melekleri bu kategoride gö-re-rek Cin demişlerdir.⁵⁴

İbn Abbâs’a (r.a.) göre, *Cin* lafzı *istitar*’dan (gizlenme-örtünme) türemiştir. Melekler ve bütün rûhanî varlıklar gözle görülmezler ve sanki gözlerden gizli gibidirler. Onun içindir ki; bu varlıklara da Cin denilmiştir. Bazı müfessirlere göre, bu âyet, ‘Melekler Allah’ın kızlarıdır’ diyen müşriklerden dolayı indirilmiş ve âyette meleklerle *cin* denilmiştir. Onlara Allah’ın kızları demek de, cevherî ortaklığı gerektiren doğur-tma fikri ve Sâbie’nin meleklerle tapınma zihniyeti ile ilgilidir. Bir takımları Allah’a oğullar ve kızlar uydurdular. Allah’ın doğduğunu ve doğurduğunu hayal ettiler ve bu şekilde Allah’tan doğmuş erkek veya dişi ilahlar uydurdular ve bunları Allah’ın oğulları ve kızları diye ilah cinsinden sayıp ma’bud edindiler. Allah’ı bunlarla, bunları putlarla temsile kalkıştılar. ‘Melekler Allah’ın kızlarıdır’ diyen Arap müşrikleri ve Sâbiî’leri bunlardır.”⁵⁵

Hz. Peygamber’e ilk defa vahiy geldiği zaman, hanımı Hz. Hatice’nin, durumu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel’e anlatmasıyla ilgili olarak kaynaklarda yer alan bazı bilgilerden, Câhiliye döneminin melek inancı hakkında fikir sahibi olabilmemiz mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber, kendisine ilk vahiy geldikten sonra başından geçenleri Kâbe’yi tavaf ederken rastladığı Varaka b. Nevfel’e anlatmış, O da, bu vahyi getirenin daha önce Hz. Mûsa’ya da gelmiş olan elçi melek, Nâmus’u Ekber olduğunu söylemişti.⁵⁶

Yukarıda kaydedilen bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Câhiliye döneminde bir melek inancı vardı, fakat bu inanç İslâm’ın getirdiği bu konudaki inanç sistemiyle bağdaşmıyordu. Çünkü Câhiliye Arapları, melekleri Allah’ın kızları olarak biliyorlar ve Allah katında şanlı şefaathçılar

53 En’âm, 6/100.

54 el-Cevherî, es-Sihâh, V, 2093 vd.; İbn Manzûr, Lisânu’l-Arab, XIII, 92-101; ayrıca bkz. Ateş, Kur’ân ve Hadislerle Gö-re Cinler- Büyü, s. 17, 20, 21.

55 Yazır, age, III, 1998-2004; krş. el-Âlûsî, age, VII, 241.

56 İbn İshak, es-Sîre, s. 102. İbn Hişâm, es-Sîre, I, 254.

olarak kabul ediyorlardı. Bundan dolayı da daha ileri giderek, melekleri ilahlaştırıyor ve heykellerini yaparak onlara tapıyorlardı.⁵⁷ Ancak Hz. İbrâhim'in Haniflik dininden kalma bazı esasları muhafaza ettikleri için, bu konudaki inançlarının İslâm ile örtüşen yanları da yok değildi.⁵⁸ Câhiliye döneminde günah ve sevapları yazan iki melek inancının olduğunu gösteren Câhiliye şâiri el-Â'şâ'nın mısraları çok manidardır. O şiirinde şöyle demiştir:

"Senin nimetini inkar ettiğimi zannetme.

*Şahidim üzere ey Allah'ın şahidi, şahid ol! "*⁵⁹

(Ey Allah'ın meleği! ağızından çıkan sözlere ve benim söylediklerime şahid ol!)

el-A'şâ bu beyitte, âdeta İslâm inancında, âyet ve hadislerde bahsedilen, insanların her haline şahit olup onları kaydeden "Kirâmen Kâtibîn" (Şerefli Yazıcılar) meleklerinin fonksiyonundan bahsetmiştir.

Yine Câhiliye çağı şâirlerinden ünlü savaşı şâir Antere İbn Şeddât bir beytinde âdeta ölüm meleğinden bahsederek, o dönemde ölüm meleği inancının İslamdaki ile örtüştüğüne işaret etmiştir. O şiirinde şöyle demektedir:

فسينبيك أن في حد سيفي ملك الموت حاضر لا يغيب

"(Sor ki), O sana kılıcımın ucunda ölüm meleğinin daima hazır olup, hiç kaybolmadığını bildirecektir."⁶⁰

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, Cahiliye çağı Araplarının melek inancı, kısmen de olsa, daha önce sahip oldukları Hz. İbrâhim'in getirdiği tevhîd dîni Hanîflik'den izler taşımaktadır.

Câhiliye dönemi insanları, âlemin asıllarının her biri ile bir meleğin ilgilendiğine, bunların semâvî bir varlığa havale edildiğine ve her hadiseyi bir meleğin düzenlediğine inanıyorlardı. Meleklerin suretlerini yaparak onlara tapıyorlar böylece melekî kuvvetlere yakınlık kazanıp, şefaathine kavuşmayı düşünüyorlardı.⁶¹

57 İbn Esîr, el-Kâmil, I, 67, 68.

58 Bu konuda bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, s. 500-501.

59 İbn Kuteybe, Hadis Müdâfaası, s. 202-203; krş. Çelik, Halk İnançları, s. 81-82.

60 İzutsu, Kuran'da Allah ve İnsan, s.18- 19.

61 Yazır, Hak Dini,VII, 4601-4602.

Halbuki İslâm inancına göre, Allah'ın izni olmadan ne bir melek ne de başka bir rûhânî varlık insanlara şefaatte bulunamaz. Allah dilemedikçe bunların şefaati herhangi bir fayda sağlayamayacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Allah, "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaate edebilir?"⁶² buyurarak bu konuya işaret etmiştir.

Câhiliye Arap inancında melek, bir parça tanrı niteliği olan, cinler'in üstünü bir konumda saygıya hatta tapılmaya layık, göz ile görülemeyen ruhsal bir varlık olarak algılanmaktaydı. Fakat onların inancında, tabiat üstü varlıklar hiyerarşisinde meleğin yeri belirlenmemişti. Bazen melek, Tanrı ile insanlar arasında bir şefaateci, ya da bir aracı idi, fakat çoğunlukla kendileri de tapınma objesi kabul edilirdi. İslâmiyet, bu alanda Araplar'ın inancına büyük değişiklikler getirdi. Meleklerin varlıklar hiyerarşisindeki yerlerini belirleyerek, onları görevlerine göre kendi aralarında çeşitli kısımlara ayırdı. Böylece üniversal varlık hiyerarşisi içinde bir melek hiyerarşisi de kurulmuş oldu. Böylece melekler tanrılık vasfını kaybetti ve insandan farksız bir konumda sadece Allah'ın bir varlığı olarak kabul edildi. Artık onlar da, insanlar gibi Allah'a ibâdet etmek için yaratılmış tanrı kulları idiler.⁶³ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre, Ne Mesih İsa, ne de Mukarrebûn melekleri Allah'a kul olmaktan çekinmezler. Kim Allah'a kul olmaktan çekinirse, Allah onların hepsini huzuruna toplayacaktır.⁶⁴ Yine Kuran'da; "Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım." buyurularak, onların sadece Allah'a kul oldukları ifâde edilmiş ve meleklerin ilahlaştırılmayacağı belirtilmiştir.

Câhiliye döneminde melekler, Allahın kızları ve Allah katında aracı olarak bilinirken, İslâm inancında, Allah'ın itâatkar kulları, O'na ibâdetle meşgul olan ve kevnî işleri düzenlemekle görevli varlıklar olarak kabul edilmektedir.⁶⁵ Nitekim Câhiliye Arapları'nın bu durumu Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde eleştirilmiştir:

وجعلوا لله شركاء الجن وخلقهم وخرقوا له بنين و بنات بغير علم سبحانه و
تعالى عما يصفون.

"Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa ki onları da Allah yaratmıştı.

62 Bakara, 2/255.

63 İzutsu, age, s: 19-20.

64 Nisâ, 4/172.

65 Nâziât, 79/51; Nisâ, 4/172; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 232.

Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”⁶⁶

Bu âyette “cin” lafzıyla kastedilenler, meleklerdir. Câhiliye müşrikleri onlara ibâdet ettiklerinden dolayı, “Melekler Allah'ın kızlarıdır” dediler. Meleklerin cin olarak isimlendirilmeleri de, cinler gibi, gözle görülemediklerinden dolayıdır. Nitekim Katâde, Süddî ve diğer bazı İslam âlimlerinin sözlerinden *cin* kelimesinin melekleri de kapsamına aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁷

İslam'ın insanlara indirildiği dönemde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşadığı çevrede dîni yapı olarak genellikle Yahûdilik, Hristiyanlık ve Putperest olan toplumlar vardı. Önceleikle bu toplumlardaki melek inancının ne olduğu ile ilgili bilgi sahibi olmanın lüzumuna inandığımızdan bu başlıklara yer verdik. Ancak konumuz Yahûdilik, Hristiyanlık ve Câhiliye döneminde melek inancı olmadığından dolayı bu hususu kısa geçip bu kadarıyla yetineceğiz. Toplumun inancını yansıtan bu temel bilgilerden sonra İslam'daki melek inancını oluşturan âyet ve hadislerin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

66 En'âm, 6/100;

67 Âyetin tefsiri için bkz. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, VII, 241.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM İNANCINDA MELEK

2.1. KUR'ÂN VE HADİSLERDE MELEK

2.1.1. İslâm İnancında Melek Kavramı

Kur'ân ve hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, latîf cisimli, nûrânî yapılı,⁶⁸ muhtelif şekillere girebilen⁶⁹ rûhânî, varlıklar olup,⁷⁰ Allah'a ibâdet ve itâatle meşgul olurlar ve asla O'nun emrinden dışarı çıkamazlar.⁷¹ Erkeklik ve dişilikleri olmayıp,⁷² yemezler, içmezler,⁷³ uyumazlar, bedenî arzulardan uzak, nefsânî istekleri bulunmayan kanatlı varlıklardır.⁷⁴ Onlar, ruhlar gibi ayrı bir âlem ve boyutta kendilerine özgü şartların yaratıklarıdır.⁷⁵ Son devir âlimlerimizden Ömer Rıza Doğrul, meleği, insanları iyiliğe teşvik eden vasıta olarak görmekte ve şöyle tarif etmektedir: "İnsanın fitratında iki câzibe vardır. Biri hayır câzibesi ki, insanı yüksek faziletlere ulaştırır. Diğeri şer cazibesi ki, insanı hayvâniyete alçaltır. Bu cazibelerin işlemeşi hâricî vasıtalara bağlıdır. İnsanı hayra cezbeden vasıtaya melek, şerre cezbeden vasıtaya ise şeytan denir. Meleklerle iman edilir, şeytanlar reddedilir."⁷⁶

Yukarıda kaydettiğimiz Ömer Rıza Doğrul'un ifadelerinden meleklerin gerçekte olmayıp, onların insanların hayallerinin mahsülleri oldukları anlaşılmaktadır ki bu bu İslâm'daki melek inancıyla bağdaşmamaktadır. Çünkü meleklerin temessül ettiklerini ve onların peygamberlerle konuştuklarını vs. gibi konularda bir çok ayet ve hadis mevcuttur, biz bunları ileriki konularımızda bolca örneklendirmiş bulunmaktayız.

Yine, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre melekler, Allah'ın şerefli olarak yarattığı kullarıdır.⁷⁷ Onların Allah'a eş ve evlat olmaları mümkün olmadığı gibi, erkeklik ve dişilikle nitelendirilmeleri de mümkün değildir.⁷⁸

68 Müslim, Zühd, 60; A. b. Hanbel, Müsned, VI, 153, 168; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 25, h.no:6154; el-Beyhakî, Sünen, IX, 3, h.no: 17487; İshak b. Râhûye, Müsned, II, 278, h.no:788.

69 Meryem,19/16-17; Hûd, 11/69-73.

70 Meryem, 19/64; Yazır, Hak Dini, I, 305.

71 Tahrim, 66/6; Nahl, 16/50.

72 Sâffât, 37/149-156; Zuhruf, 43/19.

73 Hûd, 11/69-70.

74 Fâtır, 35/1.

75 Bu konuda bkz. Gölcük-Toprak, Kelam, s.358.

76 Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s.246

77 Enbiya, 21/26.

78 Zuhruf, 43/19.

Allah'a tam bir teslimiyet içerisinde, büyüklük taslamadan itâat ve ibâdet ederler.⁷⁹ Ayrıca Kur'ân, onların ikişer, üçer, dörder kanatları olduğunu haber vermektedir.⁸⁰ Ancak kanatlarının nasıl olduğu hakkında Kur'ân âyetlerinde ve sahih hadislerde bir açıklamaya rastlanılmamaktadır. İslâmî kaynaklardaki bazı rivâyetlerde kanatlarının şekli ve rengi hakkında değişik tasvirler bulunsa da, bunların daha önceki kültürlerden aktarılmış olan haberler olduğu izlenimi uyanmaktadır. Çünkü melekler, gayb âlemine ait varlıklar olduğu için, akıl ile bunların şekilleri ve renkleri tespit edilemez. Bu konudaki bilgilerimiz de, ya Kur'ân'a, ya da sahih bir hadise dayandırılmak zorundadır.

Melek inancı, İslâm'dan önce Eski Yunan ve Eski Mısır felsefelerinde, Sâbiîler'de ve Hind dinlerinde de görülen bir inançtır.⁸¹ Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı âyetlerden⁸² meleklerle îman etmenin, İslâm'ın temel esaslarından biri olduğu görülmektedir. Zaten İslâm'da önem açısından Allah'a îmandan hemen sonra meleklerle îman gelmektedir.

Allah'ın varlığını kabul etmeyen ateistler dışında, meleklerin varlığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ancak yapıları müphem olduğu için, onların mâhiyeti ve hakikatı hakkında ihtilaflar ortaya çıkmıştır.⁸³ Kur'ân'da, insanların ve cinlerin yaratıldığı madde hakkında bilgi verilmiş olmasına rağmen,⁸⁴ meleklerin neden yaratıldıkları hakkında bir kayda rastlanılmamaktadır. Ancak bazı hadislerde meleklerin nurdan yaratıldıkları ile ilgili bir takım haberler mevcuttur.⁸⁵

Şurası bir gerçektir ki, bir kelime bir din ve kültürden bir diğerine geçince mânâ değiştirir. Melek kelimesi de, değişik din, kültür ve sistemlerde farklı anlamlar yüklenmiş olan bir kelimedir.⁸⁶ Nitekim Dualist inanca göre, ışık iyi melek, karanlık ise kötü melektir. Yani şeytanların doğduğu kaynaktır. Hristiyanlardan bir guruba göre ise, iyi melekler iyi insanların ruhlarıdır.⁸⁷

79 Nahl, 16/49.

80 Fâtır, 35/ 1.

81 Doğrul, Ö. Rıza, Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri, s. 136, 137.

82 Bakara, 2/177, 285; Nisâ, 4/136.

83 el-Âlûsî, Rûhu'l-Meâni, I, 118, 119; Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 133.

84 Hicr, 15/ 26, 27.

85 Müslim, Zühd, 60; A. b. Hanbel, Müsned, VI, 153, 168; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 25; el-Beyhakî, Sünen, IX, 3, h.no: 17487; İshak b. Râhûye, Müsned, II, 278, h.no:788.

86 İzutsu , Toshihiko, Kur'ân da Allah ve İnsan, s.50. (Tercüme, S. Ateş)

87 Yaşar, Kur'ân'da Anlamı Kapalı Âyetler, s. 217.

2.1.2. Meleklerin Yarattılmasıdaki Hikmetler

Kur'ân-ı Kerim'de de bildirildiği üzere, Yüce Allah dünyada insanlar tarafından gözle görülemediği gibi, her türlü maddi idrakin de ötesindedir. Nitekim bu hususta şöyle buyurulmuştur:

“Gözler O’nu idrak etmez. O ise gözleri idrak eder. O, latîf’dir, habîr’dir.”⁸⁸

Diğer bir âyette de:

“Allah (c.c.), bir insanla ancak vahiy sûretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir, izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O, Yücedir, Hakîmdir.”⁸⁹ buyurularak bu hususa işaret edilmiştir.

Yüce Allah’ın, yarattığı kullarına meçhul kalmaması için, insanların kendisiyle irtibatını temin eden bir vasıta gereklidir. Ayrıca, Yüce Allah sadece bizim vücutlarımızın değil, rûhânî kabiliyetlerimizin de yaratıcısıdır. Bunlar çok çeşitli ve gelişmeye müsaittir. İnsana sezgi, ahlak şuuru ve doğru yolda gitmek için kullandığı diğer vasıtalar gibi fitrî kabiliyetleri veren de Allah’tır. İnsan ruhu iyi ve kötü ilhamları alabilir. Yine İslâmiyet, diğer bir takım dinlerin aksine, insanın Allah ile bütünleşme imkanını reddetmiştir. İnsan insan olarak kalır. Allah (c.c.) her hangi bir insanın varlığı ile birleşmez. İnsan ancak dışardan ilâhî bir tebliğ alabilir. Allah’ın insanlara gönderdiği ilâhî ilhamlar arasında keyfiyet bakımından olduğu gibi, kemmiyet bakımından da fark vardır. Allah dostları olan kimselerin aldığı ilhamla Peygamberlerinki aynı olamaz.

Yine, insanın yaratıcısı ile irtibat haline gelmesinin mümkün olan en yüksek derecesi ve insan ile Allah arasındaki irtibatın en emin ve şaşmaz vasıtası, “Vahy” olarak isimlendirilmiştir. Bu, basit bir ilham değildir. İnsan madde ve ruhtur; Allah ise bunlarla sınırlandırılmaz. Şu halde Allah, insan ile her türlü doğrudan temasın ötesindedir. Bunun için bir melek, Allah’ın tebliğini, insanlara bildirmek üzere, O’nun insanlardan olan elçisine nakil için bir aracı vazifesi görmektedir. Ayrıca, Peygamberlerden başka hiç bir kimse semâvî bir tebliğci vasıtasıyla vahiy alamaz. Bu tebliğci meleğin, kâinattaki maddî varlıklardan ayrı rûhânî bir varlık olduğunu belirtmek gerekir. Kur’ân-ı Kerim bildirdiğine göre, Allah katından vahiyleri Hz.

88 En’âm, 6/ 103.

89 Şûrâ, 42/51; Âhirette Allah’ın görüleceği konusunda bkz: Ateş, Ehli Sünnet ve Şiâ’nın Delil Olarak Aldığı Hadisler, s. 81 vd.

Muhammed (s.a.v.)'e getiren semâvî tebliğcinin ismi Cibrîl'dir.⁹⁰ Kısacası melekler, Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlayan varlıklardır.

2.1.3. Meleklerin Özellikleri

Melekler, temessül etmeleri dışında insanlara gözle görülmedikleri için onların hakikatlerini ve özelliklerini akıl ile tespit etmek mümkün değildir. Onlarla ilgili bilgilerin vahye dayanma zorunluluğu vardır, bu yüzden onlar hakkındaki bilgileri ancak Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden ve Hz. Peygamber'in sözlerinden öğrenebiliriz.

Genel olarak Kelâm âlimleri, bilgi edinme yollarını, aynı derecede geçerliliğe sahip olan ve varlık hakkında elde ettikleri veriler sabit kabul edilen üç hususa indirgemişlerdir. Bunlar; duyu organları, haber ve akıldır. Bilgi elde etmenin bilinebilir, doğrulanabilir ve test edilebilir yolları olması gereklidir. Bu açıdan ilham, sezgi ve rüya gibi şeyler Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından genellikle bir bilgi, ya da daha açık bir ifadeyle gerçek bilgi kaynağı olarak kabul edilmemişlerdir.⁹¹ Bu yüzden meleklerin şekilleri, mahiyeti ve özellikleriyle ilgili bilgiler, onlar gözle görülemediği ve duyu organlarıyla da hissedilemedikleri için sadece haberle elde edilebilir. Bu da *haber-i sâdik* olmalıdır. Ancak yalanlanması mümkün olmayan haberlerden elde edebildiğimiz bilgilerle melekler hakkında bir fikir ve kanaat sahibi olabiliriz. İslâm'ın îman ve inanç esaslarıyla ilgili bilgiler ancak vahiy yolu ile elde edilebilir. Kısacası, meleklerle iman, inanç esaslarından biri olması ve mahiyetleri itibarıyla müşâhede imkanları ile bilinemediklerinden dolayı onların nitelikleri hakkındaki bilgileri Kur'ân ve hadislerden anlamaktayız.

Meleklerin Kur'ân ve hadislerden tesbit ettiğimiz özelliklerini ise şöyle sıralayabiliriz:

1- Melekler, Allah'ın emri ve izniyle insan şekline girip görülebilen varlıklardır.⁹² Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de açıklandığı üzere Cebrâîl, Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüştür: "Kitapta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onların önünde bir perde edinmişti. Derken biz ona ruhumuzu göndermiştik de, o, kendisine yaratılışı tam bir insan şeklinde görünmüştü. (Meryem) dedi

90 Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 47-48.

91 Bu konuda bkz. Keskin, İslâm Düşüncesinde Bilgi Teorisi, s. 62-63.

92 Zâriyât, 51/24-28; Hüd, 11/77-78; Meryem, 19/17-19; el-Buhârî, İmân, 37; Bed'ul-Halk, 6,7; Müslim, İmân, 1; A. b. Hanbel, Müsned, I, 353, IV, 235; el-Hindî, Kenzul-Ummâl, X, 30068; es-Suyûtî, el-Habâik, s: 225; el-Bosnavî, Risâle-i Temessül-i Cibrîl. 1-5 Varak.

ki: 'Ben senden, o çok Esirgeyene sığınırım. Eğer (Allah'tan) korkuyorsan (bana dokunma)!' (Ruh): 'Ben, dedi, sadece Rabbinin elçisiyim: Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye etmek için geldim.' (Meryem): 'Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir kahpe de değilim?' (Cebrâîl): 'Öyledir ama', dedi, Rabbin: 'O bana kolaydır. Onu insanlara bir mu'cize ve bizden bir rahmet kılmak için (böyle yaratacağız)' dedi ve iş olup bitti."⁹³

Ayrıca, Kurân'da Hz İbrâhîm ve Hûd'a (a.s.) gelen, insan sûretindeki meleklerden bahsedilmektedir. Yine Câbir (r.a.) tarafından nakledilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı peygamberlerin ve Cibrîl'in nasıl olduklarını anlatırken, Cibril'in Dihye b. Halîfe 'ye benzediğini ifade etmektedir. Ancak hadiste Cibrîl'in aslî sûretinin değil, temessül etmiş halinin ona benzediği anlatılmaktadır.⁹⁴

Kısaca belirtmek gerekirse, insanlar bu dünya şartlarında sahip oldukları gözleriyle melekleri gerçek şekillerinde göremezler. Çünkü insanların gözleri onları görebilecek şekilde yaratılmamıştır. Ancak bu husus meleklerin inkarını gerektirecek bir durum değildir. Çünkü insan gözü belirli maddî şartlarda ve mesafelerdeki varlıkları görebilecek şekilde yaratılmıştır.⁹⁵ Hatta insan gözü, mikrop gibi çok küçük nesnelere bile çıplak gözle göremez. İnsan gözü, rûhânî-latîf varlıkları görebilecek bir özellikte yaratılmadığı için, âyet ve hadislerde haber verildiği üzere melekleri de ancak insan şekline girdikleri zaman görebilmiştir. İşte tarih boyunca bir kısım insanlar, meleklerin gerçek şekillerini görmedikleri için onlara inanmak istememişlerdir. Yine, melekler latîf varlıklar oldukları için akıl zarûrî olarak onların varlığını bulamayabilir. Ancak biraz düşünülürse, böyle varlıkların da bulanabileceği anlaşılabilir. Nitekim günlük hayatta gözlerimizle göremediğimiz fakat varlığını mutlak surette kabul etmek zorunda bulunduğumuz –radyo dalgaları, x ışınları gibi- bir çok şeyin mevcut olduğu artık genel kabul gören bir gerçektir.⁹⁶

Bu hususta daha birçok âyet ve hadise rastlamak mümkündür, fakat biz bu konuyu ileride ayrı başlık altında inceleyeceğimizden şimdilik bu kadariyle yetinmek istiyoruz.

2- Kur'an ve hadislerde bildirildiğine göre meleklerin kanatları vardır.

⁹³ Meryem, 19/16-21.

⁹⁴ Müslim, İmân, 271.

⁹⁵ Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288.

⁹⁶ Sofuoğlu, İslâm Dini Esasları, s. 101-102.

Nitekim Kur'ân-ı Kerimde; (الحمد لله فاطر السماوات والارض جاعل الملائكة) رسلا اولي اجنحة مثنى وثلاث ورباع يزيد في الخلق ما يشاء ان الله على كل شئ قدير) “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan, yaratmada da dilediği kadar artıran Allah’a hamd olsun. Allah şüphe yoktur ki her şeye kâdirdir.”⁹⁷ buyurulmaktadır.

Kur'an'ın bu ifadesini destekleyen birçok hadis bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde meleklerin kanatları ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür.

Mesela; Ebû İshak eş-Şeybânî, Zirr ibn Hubeyş'e 'فكان قاب قوسين أو أدنى فأوحى الى عبده ما أوحى' : İşte o zaman araları iki yay arası kadar, belki daha da yakın olmuş; o sırada da Allah, kuluna vahyedeceğini etmiştir' ayeti hakkında sorduğunda o, İbn Mes'ûd'un 'Rasûlullah (s.a.v.) Cibrîl'i altı yüz kanatlı olarak gördü' dediğini haber vermiştir.⁹⁸

Yine Zir b. Hubeyş (r.a.)'den şöyle rivayet edilmiştir: Ben Safvân b. Assâl el-Murâdî'nin yanına uğradım. Kendisi bana: Ne maksatla geldin? Diye (geliş sebebini) sordu. Ben: İlim tahsil ederim, dedim. Safvân bunun üzerine: Şüphesiz ben Rasûlullâh (s.a.v.)'den şunu buyururken işittim: “İlim talebi uğrunda evinden çıkan herkesin bu davranışından melekler rıza ve hoşnutluklarını açıklamak üzere kanatlarını onun için indirdiler.”⁹⁹ Aynı şekilde Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste de Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Allah gökteki meleklerle bir şeyin infaz edilmesini emrettiği zaman, düz bir taş üstünde hareket ettirilen zincir sesi gibi heybetli olan bu ilâhî buyruğa (korku içinde) tam manasıyla inkıyât etmek üzere melekler kanatlarını birbirine vururlar. Kalplerinden bu korku gidince de bunlar: Cebrail, Mikail gibi mukarrebîn meleklerle: Rabbiniz ne söyledi? diye sorarlar. Mukarrebîn melekleri: Allah hak söz söyledi, diye Allah'ın emir ve hükmünü bildirirler ve Allah yüce ve büyüktür derler. Allah Rasûlü buyurdu ki: İşte bu suretle kulak hırsız şeytanlar, Allah'ın verdiği emir ve hükümleri işitirler. Bu esnada kulak hırsız o şeytanlar (yerden göğe kadar) birbirinin üstünde sıralanmışlardır. Bu durumda iken en üstteki şeytan melekler arasında cereyan eden konuşmayı işitir ve bu sözleri, altındaki şeytana hemen aktarır. Bazen üstteki şeytan işittiği haberi altındakine ve o da kâhin veya sâhirin diline atmadan önce bir ateş parçası üstteki şeytana

97 Fâtr, 35/1.

98 el-Buhârî, Bed'ü'l -Halk, 7.

99 el-Buhârî, Tevhîd, 32; Tefsîr-i Sûre, 15, 34; et-Tirmizî, Tefsîr-i Sûre, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 13; ed-Dârimî, Mukaddime, 15.

erişir ve onu yakar. Bazende haberi alttakine ulaştırıncaya kadar ateş ona ulaşmaz. Nihayet kendisine haber ulaşan kâhin veya sâhir o haberle beraber yüz yalan uydurup(sağa sola) söyler. Neticede gökten işitilmiş olan söz gerçekleşir. (Kahin ve sâhir bunu istismar eder ve ettirir.)”¹⁰⁰

Ancak, bu kanatların mahiyetleri hakkında bir açıklamaya rastlanılmamaktadır. Bu kanatlar, dünyada gördüğümüz birtakım kanatlı varlıkların ile kıyas edilmemelidir. Kur’an ve hadislerde meleklerin kanatlı olduklarından bahsedilmesi, tarih boyunca bilgi seviyesi farklı düzeyde olan müslümanlar arasında, onların adeta kuşlar gibi kanatlı varlıklar olduğu imajını uyandırmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu, mecâzî bir anlatım olup, onların görevlerini çok suratlı bir şekilde yaptıklarını ifade eder. Melek denilince kuş gibi bir varlık düşünülmemelidir. Meleklerin mahiyetini ancak yüce Allah ve onları aslî sûreti ile gören Peygamberler bilebilirler. Meleklerin kanatlarının fazlalığı ise, onların, Allah’ın emirlerini yerine getirmede ve elçiliğini tebliğ etmedeki hızlarını, Allah katındaki derecelerini ve değerlerini gösterir.¹⁰¹ Ayrıca âyette geçen ‘Cenah’ kelimesinin yön ve cihet manasına geldiğini, bu sayıların da çokluk ifade ettiğini söyleyenler de vardır.¹⁰²

3- Kur’an ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler güçlü varlıklardır. Nitekim Kur’ân’da; “Sûr’a bir üfürülüştü üfürüldüğü, yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine vurulduğu zaman işte o gün ne olacaksa olacak, kıyamet kopacak, gök parçalanacaktır; çünkü o gün gök, çok zayıftır. Melekler göğün yanlarındadır ve Rabbinin Arş’ını, o gün onlardan sekiz tanesi başlarının üzerinde taşıyacaktır.”¹⁰³ buyurularak meleklerin güçlerine işaret edilmektedir. Rasulullah (s.a.v.) da bir melekten bahsederek, onun kulak memesi ile boynunun arasının yaya yedi yüz yıl mesafe olduğunu haber vermektedir.¹⁰⁴

4- Yine Kur’an ve hadislerden öğrendiğimize göre melekler çok sür’atli varlıklardır.¹⁰⁵ Onlar çok kısa zamanda uzak mesafelere gidebilirler. Fakat onların gelip gitmesi, inmesi, çıkması, bizimkilere benzemez. Bir anda gökten yıldırımlar indiren, zamandan ve mekandan münezze olan Allah,

100 Sofuoğlu, İslam Dini Esasları, s. 97; Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, s.176.

101 Yazır, Hak Dini, VI, 3973.

102 Hâkka, 69/ 13-17.

103 Ebû Dâvud, Sünne, 18.

104 Secde,32/5; Meâric, 70/1-4; et-Taberî, Camiu’l-Beyân, XXIX, 44; İbn Kesîr, Tefsir, VII, 11.

105 Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, s.176.

dilerse saniyeden daha az bir sürede melekleri uzak mesafelere götürüp getirebilir.¹⁰⁶

Rûhânî varlıklardan olan meleklerin hızlarını anlamak için şu âyete bakmak yeterlidir: “Birisi, yüksek derecelerin sahibi olan Allah’tan, kafirler için vuku bulacağı muhakkak olan ve hiçbir önleyicisi bulunmayan bir azâb istemektedir. Öyle ki, melekler ve ruh , ona, süresi elli bin yıl olan bir günde yükselirler.”¹⁰⁷

Kur’ân’ın, yukarıda kaydettiğimiz “*Elli bin yıl süren gün*” ifadesi hakkında çeşitli tefsirler vardır. Süleyman Ateş’in kaydettiğine göre, bazı müfessirler bunun, tâ yedi kat göğün üstüne kadar olan mesafe olduğunu söylemişlerdir. Diğer bazılarına göre bu gün, kıyamet günüdür. Kimine göre bu süre, dünya süresidir. Kimine göre ise bu, bir farz ve takdirdir ve anlamı şöyle demektir: Meleklerden başkaları, söz gelimi insanlar, günümüzde bilinen en yüksek hız olan ışık hızı ile Allah’ın emrinin ulaştığı yerin en aşağısından, Allah’ın emrinin sonu olan yedi kat göğün üstüne çıkmaya çalışsa, ancak elli bin yılda çıkar. İşte bu kadar uzun mesafeyi melekler, bir saatte alırlar. Bu gibi anlatımlar Allah’ın yüceliğini gösteren temsîlî ifadelerdir.¹⁰⁸

Nitekim Secde sûresi’nde de; “Gökten yere kadar işleri tedbir edip yürüten Allah’tır. Sonra tedbir olunan emirler, sizin hesabınızla bin yıl tutan mesafeye, bir gün içinde yükselir”¹⁰⁹ buyurulmaktadır.

Kur’ân’ın verdiği başka bir bilgiye göre melekler, dünyanın bin yıl sürecek mesafesini bir günde katedecek derecede hızlı varlıklardır. Hac Sûresi’nde bu hususla ilgili şöyle buyurulmaktadır: “Senden başlarına acele azap getirmeni istiyorlar. Rabb’inin katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir.”¹¹⁰

Meâric Sûresi’ndeki âyette, ‘*Ellibin yıl miktarı*’ geçmektedir. Bu âyette , Hac Sûresi’ndeki gibi, ‘*sizin saydıklarınızdan*’ kaydı yer almamaktadır. Öyleyse bu, bizim saydıklarımızdan değil de Allah’ın katındaki yıllardan olsa gerektir. Allah katındaki bir gün ise dünyanın bin yılına karşılıktır.

Allah katındaki bir günün insanların saydıklarına göre bin yıl olması

106 Meâric, 70/1-4.

107 Bkz, Ateş, Çağdaş Tefsir, X, 59-60.

108 Secde,32/5.

109 Hac, 22/47.

110 er-Râzî, Tefsîr-i Kebîr, XXIII, 46; Ateş, Çağdaş Tefsir, VI, 35-36.

konusunda farklı tefsirler mevcuttur. Ebû Müslim ve Râzi'nin görüşüne göre, bir günlük azap, şiddetinden dolayı bin yıl azap gibi gelir ve bin yıl gibi uzun sürer. Nitekim hasta olup da sabaha kadar uyku tutmayan kimseye gecen nasıl geçti diye sorulsa, o, bin yıl gibi uzun geçti diye cevap verir.

İkinci bir tefsire göre, bu ifade hesap zamanlarında âhîret günlerinin uzunluğunu gösterir. Hesabın şiddetinden dolayı orada bir tek gün, insanlara bin yıl gibi uzun gelir.

Bu konudaki üçüncü bir tefsire göre, bir günle bin yıl Allah katında birdir.¹¹¹

Kısa bir hesaplama yaparsak, 365 gün olan bir dünya yılını, 50,000 rakamıyla çarptığımızda 18,250,000 gün eder. Kur'ân'ın haber verdiğiğine göre, Allah'ın bir günü, 1000 dünya yılına eşittir ve bu uzaklık, 18,250,000 çarpı bin yıl olur ki, bunun da ne kadar çok gün yapacağı açıktır: 18,250,000,000. Allah'ın izniyle işte bu miktardaki bir mesafeyi melekler bir günde alırlar.¹¹²

5- Yüce Allah'ın bildirdiğine göre, melekler Allah'a ibâdet ederler, isyan etmez ve asla O'nun emrine itâatten çıkmazlar. Hangi iş için yaratılmışlarsa onu yaparlar. Sürekli Allah'a ibâdet ve itâatle meşgul olurlar ve O'nu tesbih ederler.¹¹³ Aşağıda kaydedeceğimiz âyetlerde Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Onun katındakiler O'na ibâdet etmekten büyüklenmezler ve yorulmazlar. Gece ve gündüz usanmadan O'nu tesbih ederler.”¹¹⁴

“Onlar, üstlerindeki Rab'lerinden korkarlar ve emredildikleri şeyi yaparlar.”¹¹⁵

“Onlar, Allah'ın kendilerine emrettiği şeylere asla isyan etmezler, neye memur edilirlerse onu yerine getirirler.”¹¹⁶

Hz. Peygamber de, bazı hadislerinde meleklerin Allah'a itaat edip asla O'nun emrinden çıkmadıklarını, ne buyurursa yerine getirdiklerini, O'nu

111 Aksoy, Kur'ân Işığında Teknolojik İlimle Açıklanan İmanın Temel Esasları, s.190-200.

112 Bakara, II/30; Sâffât, 37/165,166; Ebû Dâvud, Salât, 47; et-Tirmizî, Zühd, 9; en-Nesaî, Salât, 1.

113 Enbiyâ, 21/19,20.

114 Nahl, 16/50.

115 Tahrim, 66/6.

116 Ebû Dâvud, Salât, 47; et-Tirmizî, Zühd, 9; en-Nesaî, Salât, 1.

takdis ve tesbih ettiklerini haber vermiştir.¹¹⁷

6- Yine Kur'ân ve hadislerde haber verildiğine göre, melekler Allah'tan korkarlar.[®] Nitekim bazı âyetlerde Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Üstlerindeki Rab'lerinden korkarlar ve yalnız emrolduklarını yaparlar.”¹¹⁸

“Gök gürültüsü O'na hamd ile, melekler ise O'nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımları gönderir ve dilediğine isabet ettirir. Böyle olduğu halde, onlar, Allah hakkında yine de mücadele ediyorlar. Halbuki O, kendisine galip gelinemeyecek kadar çetindir.”¹¹⁹

Meleklerin Allah'tan korkmaları hususunda kaynaklarımızda bazı hadisler yer almaktadır. Nitekim bir rivayete göre, Allah'ın öyle melekleri vardır ki, onların Allah'tan korkularını tarif etmek mümkün değildir. Bunlardan kimi devamlı gözyaşı dökerler, ancak namaz kılan bir meleğe rastladıklarında gözyaşları diner. Bir kısmı vardır, Allah'ın yerleri ve gökleri yarattığı günden beri başları secdededir ve hiç kalkmamıştır, kıyamete kadar da kalkmaz. Bazıları da yerler ve gökler yarattığı günden beri rukûdadır, kıyamete kadar başlarını kaldırmazlar. Kıyamette bütün bu melekler başlarını kaldırıp Allah'a:

‘Ey Rabbimiz! Seni tenzih ederiz, Sana hakkıyla kulluk edemedik’ derler.”¹²⁰ Meleklerin bu korkuları Allah'ın azamet ve celâlinde kaynaklanmaktadır.

Ancak namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek gibi ibadetler insanlara mahsus ibadetler olup, melekler bunlarla yükümlü değildirler. Onların kendilerine mahsus ibadet ve taatleri söz konusudur. Bazı hadislerde söz konusu edilen, meleklerin müslümanların yapmış oldukları bu gibi ibadetlere iştirakleri hususu, bu ibadetlerin Allaha itaat anlamına geldiğini ve O'nun rızasına uygun olduğunu, inananların bu davranışından Allah'ın hoşnud olduğunu göstermek, bu gibi ibadetlerin azamet ve faziletini ortaya koyarak mü'minleri bunları yapmaya teşvik etmek anlamları taşır.

117 Enbiyâ, 21/28; Nahl, 16/50; Râd, 13/13; el-Hindî, Kenzül-Ummâl, VI, 15163; İbn Kesîr, IV, 199, VI, 3.

118 Nahl, 16/49-50.

119 Ra'd, 13/13.

120 İbn Kesîr, Tefsîr, VI, 3.

7-Melekler günahlardan uzak ve mâsum varlıklardır.¹²¹ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm bu hususta şöyle demektedir:

“Ey İman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”¹²²

“Sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle amel ederler.”¹²³

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz âyette de görüldüğü gibi, melekler Allah'a isyan etmezler, asla O'nun emrinden çıkmazlar. Bu durumda bazı kaynaklarda yer alan ve meleklerin günah işlediklerinden bahseden bir takım rivâyetler bu âyetlere ters düşmektedir. Nitekim İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, meleklerin tamamının günahlardan masum olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak nasların manaları üzerinde düşünmeksizin zahiri (dış) anlamlarında ısrar eden Haşeviyye'den bazıları aksini iddia ederek kendilerince bir takım deliller öne sürmüşlerdir.

Bazı hadis kaynaklarında meleklerin masumlğu konusuyla çelişen proplemi bazı hadislerle rastlanmaktadır. Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili soru sormaları, Hârut ve Mârut isimli meleklerin sihir öğretmeleri ve meleğin içki içmesine dair rivayetler bunlardandır.¹²⁴

Meleklerin masum olduklarını savunanların ve karşıt fikirde olanların delillerini burada kaydetmek yerinde olacak kanaatindeyiz. Meleklerin masum olduğunu söyleyenler şunları delil getirmektedirler:

Yukarıda kaydettiğimiz âyetler delil olarak kaydedilmektedir. Bu âyetler meleklerin günahsız olduklarını ve her işlerini Allah'ın emriyle yaptıklarını göstermektedir.

Kur'ân ve hadislerde belirtildiğine göre melekler insanları günahlarından dolayı kınamaktadırlar. Şâyet, kendileri de günahkâr olsalardı, onların kınamaları doğru olmazdı.

Yine Kur'ân ve hadisler meleklerin gece ve gündüz Allah'a ibâdet ve tesbihte bulduklarını haber vermektedir. Bu şekilde devamlı ibâdet eden varlıkların günah işlemesi elbette mümkün değildir.

121 Tahrim, 66/6; Nahl, 16/50.

122 Tahrim, 66/6.

123 Enbiyâ, 21/27.

124 Bkz, A.b. Hanbel, Müsned, II, 134.

Meleklerin günah işleyebilecekleri kanaatinde olan kimseler ise görüşlerini isbatlamak için şu delilleri öne sürmektedirler:

“Biz Seni hamdinle tesbih edip dururken, Sen Yeryüzünde bozgunculuk edip kan dökecek kimseler mi yaratacaksın?” demişlerdir.¹²⁵ Bu görüşte olanlar, bu âyette, Allah’a karşı bir itiraz vardır, bu ise büyük günahdır, demektedirler.

Yukarıda kaydedilen âyetten de anlaşılacağı üzere melekler insanları, adam öldürmek, bozgunculuk yapmak gibi hususlardan dolayı kinamaktadırlar. Bu ise bir gıybettir, gıybet de büyük günahlardandır.

3- Yine aynı âyetten öğrendiğimize göre, “Biz Seni hamdinle tesbih ve takdis ediyoruz” diyerek kendilerini övüyorlar. Bu davranış da helak edici günahlardandır. Çünkü Allah (c.c.), “Kendinizi temize çıkarmayın”¹²⁶ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de bir kimsenin kendisini övüp temize çıkarmasını hoş karşılamamış ve bu hususta Enes b. Malikten gelen bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Üç şey helâk edicidir, üç şey de kurtarıcıdır. Helâk eden üç şey şunlardır: Verilmesi gerekenleri verdirmeyen cimrilik, peşinden koşulan arzû, (kapis) ve kendini beğenmişlik!. Kurtarıcı olan üç şey de şunlardır: Gizli yerde de açık yerde de Allah korkusu, fakirlikte de zenginlikte de tutumluluk ve öfkeli anında da sevinçli anında da adâletli davranma!”¹²⁷

4- Kur’ân’da haber verildiği üzere meleklerin *لا علم لنا الا ما علمتنا* “Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yok.”¹²⁸ sözleri Cenâb-ı Hak’tan bir özür dilemeye benzemektedir. Şayet daha önce bir günah işlemeselerdi elbette meleklerin özür dilemesine gerek kalmazdı.

5- Yine âyet-i kerîme’de bildirildiği üzere, Cenâb-ı Hak meleklerle “Eğer doğru sözlü iseniz, bunların isimlerini bana haber verin.”¹²⁹ buyurmuştur. Bu âyet, meleklerin daha önce söyledikleri şeylerin yalan olduğunu göstermektedir, diye delil getirmektedirler.

Meleklerin günah işlediklerini savunanlar, bu konuda isrâiliyât türünden bazı uydurma rivâyetlere de sarılmışlardır. Nitekim Hârut ve Mârut adlı iki meleğin Zühre ile münasebetleri ve sihir yapımlarıyla

125 Bakara, 2/30.

126 Necm, 53/32.

127 el-Kudâi, Mûsnedüş-Şihâb, I, 214, no:325; 215, no: 326, 327; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ, II, 343; VI, 268-269; krş. el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 323.

128 Bakara, 2/32.

129 Bakara, 2/31.

İlgili asılsız bir takım rivâyetleri delil olarak zikretmektedirler. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan konuyla ilgili bir rivâyet şu şekildedir:

İbn Ömer'in bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir: "Allah Âdem'i (a.s.) yeryüzüne indirince melekler:

Yâ Rab! Biz seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Demişlerdi. Allah da:

Sizin bilmeyeceğinizi herhalde ben bilirim. Demişti. Melekler buna karşı şunu ileri sürdüler:

Yâ Rab! Biz sana âdemoğulları'ndan daha itâatliyiz. Buna cevap olarak Allah meleklerle:

Meleklerden ikisini getirin! Onları yeryüzüne indirelim ve ne yapacaklarına, nasıl davranacaklarına bakalım! Dedi. Melekler:

Yâ Rab! Hârut ve Mârut'u getirdik. Dediler. Onlar yeryüzüne indirildiler. İnsanların en güzel şeklinde, *ez-Zühre* onlara temessül ettirildi. Zühre, Hârut ve Mârut'un yanına vardı. Bu iki melek Zühre'den nefsini istediler (ondan zevk almak istediler). Zühre:

Şu şirk kelimelerini söylemeden teklifine yanaşmam, dedi. Melekler:

VAllahi biz, ebediyyen hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmayız. Dediler. Kadın onlardan ayrıldı gitti. Sonra kucağında bir çocukla geldi. Melekler yine ondan kâm almak istediler. Kadın:

Bu çocuğu öldürmeden olmaz vAllahi, dedi. Hârut ve Mârut:

Hayır, vAllahi onu asla öldürmeyiz. Karşılığını verdiler. Kadın onlardan ayrıldı gitti. Sonra elinde bir şarap kadehi ile geri geldi. Melekler kadından tekrar kâm almak istediler, kadın:

Bu şarabı içmedikce olmaz vAllahi, dedi. Şarabı içtiler, sarhoş oldular, kadınla düşüp kalktılar ve çocuğu öldürdüler. Melekler içkinin tesirinden kurtulunca kadın:

VAllahi bana karşı yapmayız diye direndiğiniz her şeyi sarhoşken yaptınız, dedi. Hârut ile Mârut dünya azâbı ile âhîret azâbından birini tercihte serbest bırakıldılar da, dünya azâbını tercih ettiler."¹³⁰

130 A.b.Hanbel, Müsned, II, 134; krş. İbn Hibbân, Sahîh, XIV, 63, no: 6186; el-Beyhakî, Sünen, X, 4, no: 19461; Hâkim, Müstedrek, II, 480, no: 3655.

Benzer rivâyetleri Taberî ve İbn Kesir de kaydetmiştir. Yukarıdaki rivâyet, İbn Hibbân tarafından da Sahih'inde kaydedilmiştir. Rivâyet bu kanaldan 'garîb'dir. Taberî'nin rivâyeti de 'garîb'dir. Rivâyet Abdullah b. Ömer vasıtasıyla Ka'bu'l-Ahbâr'dan alınmıştır. Onun sözüdür ve isrâiliyyâttır. İbn Kesîr, el-Bidâye adlı eserinde bu rivâyetleri tahlil ettikten sonra tamamının isrâiliyyât olduğunu belirtmiştir.¹³¹

Bu rivâyetler hakkında genel bir değerlendirme yapan Abdullah Aydemir, Hârut ve Mârut'un Zühre ile alâkalı maceralarının tamamının batıl olduğunu, akıl, mantık ve İslâmî ölçüler bakımından reddedilmeleri gerektiğini ve İslâm ile taban tabana zıt isrâiliyyâttan olduğunu belirtmektedir. Mahmud M. Şâkir de, Ahmed b. Hanbel'in ve diğerlerinin bu konudaki rivâyetlerini tahlil etmiş ve Hz. Peygamber'e merfu olarak ulaştan bir rivâyetin mevcut olmadığını tesbit etmiştir.¹³²

Hârut ve Mârut hakkındaki bütün bu rivâyetler hakkında yukarıda kaydettiğimiz değerlendirmelerden sonra, onların insanlara sihir öğretmelerine delil gösterilen Bakara Sûresi'nin 102. âyetini aşağıda kaydetmek istiyoruz:

“Şeytanların, Süleyman'ın hükümranlığı aleyhine uydurup söyledikleri şeylere uydular. Halbuki Süleyman küfretmemişti. Asıl şeytanlar sihiri ve Bâbil'deki Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri insanlara öğreterek küfretmişlerdi. Oysa bu iki melek, 'biz fitneyiz; sakın küfretme!' demedikçe, hiç kimseye bir şey öğretmezlerdi. Buna rağmen onlar, bu ikisinden, kişiyle karısının arasını bozacak şeyler öğreniyorlardı. Gerçi Allah'ın izni olmadıkça, onlar bu öğrendikleriyle hiç kimseye zararlı olamazlar. Onlar kendilerine, fayda değil zarar verecek şeyleri öğrenirler. Şüphesiz onlar, bunu satın alan kimselerin, âhirette nasibi olmadığını biliyorlardı. Keşke kendilerini ne kötü birşeye mukabil satmış olduklarını bilselerdi.”¹³³

İslâm âlimlerinin kaydettiğine göre, âyette geçen **وما أنزل على الملكين** “iki meleğe indirilen şey” ifadesiyle kastedilen bir sihir değil, fesatçı ve kötü kimselerin elinde küfre vesile olabilecek bilimsel gerçeklerdir, kısacası büyüünün de kendisine dayanılarak yapıldığı temel bilgilerdir. Sihirin çok yaygınlaştığı, toplumlarına göre yüksek seviyede bir takım bilgilere

131 İbn Kesîr, el-Bidâye , I, 38; İbn Hibbân, age, XIV, 63, no: 6186; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, I, 364-365.

132 Nakleden, Aydemir, Abdullah, Tefsirde İsrâiliyyât, s. 154- 158.

133 Bakara, 2/102.

sahip olan ve bunu istismar ederek halkı şirk ve küfre, ilahlık taslayan Nemrut'ların boyunduruğuna sokmaya çalışan büyücülerin tasallutundan insanları kurtarmak üzere Allah tarafından Bâbil'e Hârut ve Mârut adlı iki melek indirilmişti. Bunlar büyü'nün de kendisine dayanılarak yapıldığı temel bilgileri halka öğreterek sihirbaz ve Nemrut'ların nüfuzlarını kırmışlardı. Bu iki melek, *biz bir fitneyiz, öğreteceğimiz şeyler fitneye müsâittir, suistimali küfüdür, sakın sen bunları öğrenip kötü yolda kullanarak küfre girme*, diye bu bilgileri öğrettikleri kimselere öğüt vermişlerdi. Dolayısıyla bu âyetin yukarıda kaydedilen asılsız rivayetlerde anlatıldığı gibi Hârut ve Mârut'un sihir öğrettiği iddiasıyla bir ilgisi yoktur. Ayrıca, aynı âyette, yapılması küfür ve şirk olduğu açıkça ifâde edilen bir şeyi meleklerin yapmaları asla söz konusu olamaz.¹³⁴ Zaten bir çok İslâm âlimi tarafından, meleklerin günah işleyip içki içerek zina yaptıkları ve insanlara sihir öğrettiklerini belirten Hârut ve Mârut'la ilgili rivâyetlerin, sağlam ve güvenilir olmadıkları belirtilmiş ve bunların İslâm'la bağdaşmayan İsrailiyyât türünden haberler oldukları önemle vurgulanmıştır.

Meleklerin Allah'a kulluk etmeleri ve hayır işlerini yürütmeleri, görevlerini yerine getirmeleri zorunludur. Onlar iradeleri ile hareket etmezler. Allah'ın emrinden çıkma, ya da kendi başlarına iş yapmaları söz konusu olmayınca, günaha düşmeleri ve kötü iş yapmaları da nümkün değildir.¹³⁵ Öyleyse bazı hadis kaynaklarındaki meleklerin masumluğuna aykırı düşen, onların Allah'a âsi olduklarını ifade eden rivâyetleri sahih kabul etmek mümkün gözükmemektedir.

İslâm âlimleri, meleklerin günah işlemeye muktedir olup olmamaları konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Felsefecilerin ve Cebriye mezhebi mensuplarının çoğuna göre onlar, sadece hayır işleyebilen varlıklardır. Onların şer ve kötü şeyler yapabilme gücü yoktur.

Mu'tezile ve fakîhlerin çoğuna göre ise, onlar iyi ve kötü iş yapmaya muktedirdirler. Nitekim bu âlimler görüşlerini desteklemek için şu delilleri öne sürmüşlerdir:

Kur'an'da anlatıldığı üzere meleklerin Cenâb-ı Hakka *أتجعل فيها من يفسد فيها* 'Orada fesat çıkarıp kan dökecek kimseler mi yaratacaksın?'¹³⁶ demeleri, bir günahtr veya, iyi olanı terketmedir.

134 Ayrıca bkz. Ateş, Kur'an Ve Hadisler'e Göre Cinler-Büyü, s. 230-251.

135 Kılavuz, İslâm Akâidi, s. 185.

136 Bakara, 2/ 30.

ومن يقل منهم اني اله من دونه فذلك
 و من يقل منهم اني اله من دونه فذلك
 “O (meleklerden) kim: ‘Ben de Allah’tan başka bir ilâhım’ derse, onu Cehennem’le cezalandırırız.”¹³⁷ buyurmuştur. Bu âyetten meleklerle de yasak konulduğu anlaşılır, demişlerdir.

Ayrıca Allah (c.c.), لا يستكبرون عن عبادته, “Onlar Allah’a ibadetten asla kibirlenmezler.”¹³⁸ buyurmuştur. Bu da meleklerin kibirlenme gücüne sahip olduklarını gösteriyor.

c- Eğer melekler hayır işlememeye muktedir olmasalardı, o hayırları yaptıklarından dolayı övülmezlerdi. Çünkü bir kimse kötülük yapmaya zaten güç yetiremiyor da, onun için kötülük yapmıyorsa bu övülecek bir husus değildir. Melekler kötülük yapmaya güçleri yettiği halde, onu yapmıyorsa, o zaman övgüye layık olurlar. Ancak Fahrüddîn er-Râzi, bunun mantıksız olduğunu belirtmektedir.¹³⁹

8- Kur’ân-ı Kerîm’de bildirildiğine göre, meleklerin erkeklik, dişilik,¹⁴⁰ evlenme ve çoğalmaları yoktur.¹⁴¹ Fakat Câhiliye devri insanları, melekleri Allah’ın kızları olarak kabul ediyorlardı. Kendilerinin kız çocuğu olduğu zaman yüzleri kararıyor, utançlarından toplum içine çıkamaz hâlde geliyorlardı. Erkek çocukları kendilerine, kızları ise Allah’a tahsis ediyorlar ve Allah’a evlat isnad ediyorlardı. Onların bu asılsız inançlarını Kur’ân-ı Kerim şöyle anlatmaktadır: “(Ey Muhammed!) Müşriklere sor bakalım, kızlar Rabb’inin da oğlanlar kendilerinin mi? Yoksa onların huzurunda biz melekleri dişi olarak mı yarattık? Bilesiniz ki onlar, iftiraları yüzünden Allah doğurdu diyorlar ve elbette yalan söylüyorlar. Allah kızları oğlanlara tercih mi etmiştir? Sizin neyiniz var; nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin bu konuda açık bir deliliniz mi var?”¹⁴²

“Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır. Bu kimseler onların yaratılışına şahit mi olmuşlardır? Onların bu şehâdetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.”¹⁴³

Yukarıda kaydettiğimiz bu âyetlerde görüldüğü gibi, müşriklere

137 Enbiyâ, 21/26.

138 Enbiyâ, 21/19.

139 er-Râzi, Tefsîr-i Kebîr, II, 255.

140 Bkz. Sâffât, 37/149, 156; Zuhruf, 43/19.

141 Bu konuda İslâm âlimlerinin görüşleri için bkz. en-Nesefî, Akâidu’n-Nesefî, s. 3; Taftazânî, Kelam ilmi ve İslâm Akâidi Şerhu’l-Akâid, (Hazırlayan S. Uludağ) s. 305.

142 Sâffât, 37/149-156.

143 Zuhruf, 43/19.

azarlanarak Allah'a evlad atfedilemeyeceği, meleklerin dişi veya erkek olamayacağı bildiriliyor.

9-Kur'ân ve hadislerden anlaşıldığına göre, melekler ölümlü varlıklardır.¹⁴⁴ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de ifâde edildiği üzere onlar da insanlar ve cinler gibi ölürlər. Bu konuyla ilgili bazı âyetleri aşağıya kaydetmek istiyoruz:

و نفخ في الصور فصعق من في السماوات و من في الأرض الا من شاء الله
ثم نفخ فيه أخرى فاذا هم قيام ينظرون.
“Sûr'a üflenince Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde olanlar baygın bir halde kendilerinden geçerler. Sonra Sur'a tekrar üflenir. İşte o zaman onlar dirilip kalkarlar ve bakınırlar.”¹⁴⁵

كل شيء هالك الا وجهه.
“Sakın Allah'la beraber başka bir ilâh'a ibâdet etme; zira O'ndan başka ilâh yoktur. O'ndan başka herşey yok olacaktır. Hüküm O'nundur. Yine O'na döndürüleceksiniz.”¹⁴⁶

“O'nun zatından başka herşey helak olacaktır.” âyeti, Allah'ın dâim, bâki, hay ve kayyûm olduğunu haber vermektedir. Öyle ki bütün yaratıklar ölür, O asla ölmez. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede: “Yeryüzünde bulunan herşey fanidir. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinizin zâtı bâkîdir,”¹⁴⁷ buyurulmaktadır. Cenâb-ı Hak burada *وجه yüz* kelimesiyle zâtını ifade etmiştir.

Zaten, varlık âleminde bir yer kaplamış olsun veya olmasın, böyle bir varlığa dayanmış bulunsun veya bulunmasın Allah'tan başka her şey sonradan meydana gelmiştir, yani yaratılmıştır. Allah'tan başka her şeyin sonradan meydana geldiği ve bunların yokluğa kâbiliyetli olduğu kesin olduğuna göre, bu açık delille, Allah'tan başka her şeyin yok olacağı, bunların yokluğa kabiliyetli olmaları açısından helak olacakları sabit olmaktadır.¹⁴⁸ Ebû Hureyre (r.a.)'nin naklettiği bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle demektedir:

“En doğru söz şâir Lebid'in söylediği sözdür. O; ما خلا الله
ألا كل شيء باطل ‘Dikkat et! Allah dışında herşey bâtıldır’, demektedir.”¹⁴⁹

144 Zümer, 39/68; Ğâfir, 40/16; Kasas, 28/88; et-Tirmizî, Kıyâme, 8; es-Suyûtî, el-Habâik, s. 8; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XX, 29.

145 Zümer, 39/68.

146 Kasas, 28/88.

147 Rahmân, 55/26-27.

148 Bkz. İbn Kesîr, Tefsîr, VI, 270-272.

149 A.b. Hanbel, Müsned, II, 248, 393, 458, 470.

Yani O'nun zatından başka her şey, her mevcut aslında, yokluk demektir. Çünkü O'ndan başka her şeyin varlığı kendinden değil, yüce Allah'a dayandığından her an yok olmayı kabul edici ve yok olmaya hazır olmakla aslında yok demektir veya yok olacaktır. Ancak O zatında diri, ezeli ve ebedî, varlığı kendisiyle var olandır. Müfessirlerden çoğunun tercih ettiği görüş budur. Diğer bir mânâya göre "Vech", kastedilen ve dönülen yön mânâsına olarak, O'nun yüzünden, yani O'nun rıza ve hoşnutluğu kastedilen yönden başka, her şey helak olacaktır, manasına gelir ki bu, âhiret nimetlerinin fânî, geçici olmadığını anlatır. Bir de her şeyin Yüce Allah'a yönelik yüzü, Allah'ın ilmindeki gerçek şekli demek olur ki, her şeyin Allah'a dönüşü bununladır. **له الحكم و اليه ترجعون** "Hüküm O'nun ve hep O'na döndürüleceksiniz", hepiniz ölümünüzden sonra O'nun huzuruna götürülecek, mahkeme olunacak, ona göre cezanız, mükafaatınız ne ise alacaksınız. Kimse bu durumdan kurtulamayacaktır.¹⁵⁰ **كل من عليها فان * ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام** "Yeryüzünde bulunan herşey fânîdir. Ancak celâl ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkî kalacaktır"¹⁵¹ âyetleri bunu açıkca ifâde etmektedir.

Bütün varlıkların yok olacağı ve sadece yüce Allah'ın bâkî kalacağı yukarda kaydettiğimiz âyet ve hadislerden açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen İsrâfil'in Sûr'a üflemesi ile ilgili zayıf bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "...Sonra Allah'ü Teâlâ İsrâfil'e yıkılma üfürmesini emredecek. O da yıkılma üfürmesini üfleyecek, Allah'ın diledikleri dışında gökler ve yer halkı yıkılacak. Bunlar bitince Ölüm meleği Cebbâr olan Allah'ın huzuruna çıkacak ve: *Ey Rabbim! Senin dilediklerin dışında gökler ve yer halkı öldü*, diyecek. Allahu Teâlâ; kimlerin kaldığını en iyi bildiği halde; *kimler kaldı?* diye soracak. Ölüm meleği: *Ey Rabbim! Ölmeyecek diri olan Sen, Arşı taşıyan melekler, Cibrîl, Mikâîl, bir de ben kaldım*, diyecek. Allah'ü Teâlâ: *Cibrîl ve Mikâîl ölsünler*, buyuracak. Sonra Allah (c.c.) Arş'ı konuşturacak ve o diyecek ki: *Ey Rabbim! Cibrîl ve Mikâîl ölüyor!* Allah'ü Teâlâ: *Sus; Ben, Arşımın altında olan herşeye ölümü yazdım*, buyuracak ve o ikisi de ölecekler. Sonra Ölüm Meleği yüce Allah'ın huzuruna çıkıp: *Ey Rabbim! Cibrîl ve Mikâîl öldü*, diyecek. Allah'ü Teâlâ kimlerin kaldığını en iyi bilen olduğu halde; *Kimler kaldı?* diye soracak. Ölüm Meleği: *Asla ölmeyecek diri olan Sen, Arşını taşıyan melekler ve bir de ben kaldım*, diyecek. Yüce Allah: *Arşımı taşıyan melekler ölsünler*, buyuracak ve onlar da ölecekler. Allah'ü Teâlâ Arş'a emredecek

150 Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, V, 3759-3760.

151 Rahmân, 55/26-27.

ve o, sûr'u İsrâfil'den alacak. Sonra Ölüm Meleği gelip: *Ey Rabbim! Arşını taşıyan melekler öldü*, diyecek. Yüce Allah kimlerin kaldığını en iyi bilen olduğu halde; *Kimler kaldı?* diye soracak. Ölüm Meleği; *Ey Rabbim! Asla ölmeyecek diri olan Sen ve bir de ben kaldım*, diyecek. Allah Teâlâ: *Sen yaratıklarımın birisisin. Şu gördüklerini görmen için seni yaratmıştım, sen de öl*, buyuracak ve o da ölecek. Vâhid, Ahad, Kahlân olan, doğmamış ve doğurmamış olan Allah'tan başka hiçbir şey kalmayınca, Allah Teâlâ ilk olduğu gibi son da olacak. Gökleri ve yeri kitapları katlar gibi katlayacak sonra yayıp düzleyecek, üç kere onları atacak ve: *Ben Cebbâr'ım, Ben Cebbâr'ım, Ben Cebbâr'ım* diye söyleyip üç kere: *Bu gün mülk kimindir?* diye soracak. O'na (c.c.) hiç kimse cevap vermeyecek ve O kendi kendine: *Vâhid ve Kahlân olan Allah'ım*, buyuracak. Allah Teâlâ: *"O gün yer, başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle."*¹⁵² buyuruyor ki; gökleri ve yeri yayacak, onları dümdüz uzatıp serecek ve sen onlarda hiç bir eğrilik göremeyeceksin..."¹⁵³ Rivâyetin devamında daha önce ölenlerin yeniden diriltilmesi için yüce Allah emirler vermektedir.

Bazı hadis âlimleri bu hadisin garib olduğunu ve bir kısım lafızlarının da münker olduğunu belirtmişlerdir. Medinelilerin kıssacısı olan İsmail b. Râfî' (v.120 ?) bu rivayette tek kalmış olup, kendisi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları onun güvenilir bir râvî olduğunu söylerken, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn gibi âlimler onu zayıf kabul etmişler, en-Nesâî, ed-Dârekutnî ve diğerleri onun metrûku'l-hadîs olduğunu bildirmişlerdir. İbn Adî, 'onun hadislerinin tamamında düşünmek gerek' diyerek İsmâîl b. Râfî'nin rivayetlerine güvenilemeyeceğini belirtmiştir. Amr b. Ali ve Ebû Hâtim, onun münkeru'l-hadîs olduğunu, hadisinde zayıflık bulunduğunu söylemişlerdir. El-Bezzâr, sika ve huccet değildir derken, Ebû Dâvûd onun hadiste bir değer taşımadığını söylemiştir. es-Sâcî ise, onun sadûk olduğunu ancak hadis rivâyetinde evhamlandığını bildirmiştir.¹⁵⁴ Sonuç olarak Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî gibi bazı âlimler bu rivâyetin münker olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁵

Fahrudîn er-Râzî ise, canlı varlıkları aklî yönden üç kısma ayırıyor ve melekleri de bunlardan; konuşan fakat ölümlü olmayan canlı varlık kategorisine dahil ediyor. Diri varlık, hem konuşuyor hem de ölüyorsa, bu, insandır. Ölümlü olur fakat konuşamazsa, bunlar da hayvanlardır. Konuşur

152 İbrâhim,14/48.

153 et-Taberânî, el-Ehâdîsu't-Tivâl, s. 266; İbn Kesîr, Tefsir, III, 276-281.

154 ez-Zehabî, Mîzânü'l-İtidâl, I, 227, no: 872; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, I, 187-188, no: 547.

155 İbn Kesîr, age, III, 282.

fakat ölümlü olmaz ise, bu da melektir. En aşağı mertebe, konuşamayan ölümlü varlığın mertebesi, orta mertebe; ölümlü olupta konuşan varlığın mertebesi, en üstün ve şerefli mertebe ise, ölümlü olmayan canlı varlığın mertebesidir ki, bunlar da meleklerdir, diyerek onların ölümlü olmadıklarını ifade etmiştir.¹⁵⁶

Ancak, yukarıdaki âyetlerden de anlaşıldığı üzere, yerde ve gökte ne varsa hepsi ölecektir. Melekler de bunların içinde yer alan bir varlık olmaları sebebiyle, onlar da ölecektir, fakat yüce Allah'ın diledikleri canlı kalabilecektir. Melekler insanlardan farklı varlıklar oldukları için onların ömürleri de farklıdır. Onlar da öleceklerdir, fakat bunun ne zaman ve nasıl olacağı ancak yüce Allah tarafından bilinebilir. Zaten meleklerle ölümsüzdür demek, Allah'tan başka ezeli varlıkların olduğu mânâsına gelir ki, bu da muhaldir.

10-Bazı hadislerden anladığımızı göre, melekler nur'dan yaratılmışlardır. Onların hangi maddeden yaratıldıklarına dair Kur'ân'da her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır, ancak Hz. Âişe'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber "Melekler nûr'dan, cinler yalın bir ateşten, Âdem ise, size nitelendirilen şeyden (topraktan) yaratıldı" buyurmuştur.¹⁵⁷

Melekler duyu organlarımızla tesbit edemeyeceğimiz, nûrânî ve rûhânî varlıklardır. Bunlarla ilgili yegâne bilgi kaynağımız Kur'ân ve sahih hadislerdir. Gözle göremediğimiz için biz onları inkar edemeyiz. Çünkü gözümüzle göremediğimiz bir çok şeylerin varlığına inanmaktayız. Nitekim A. Osman Ateş, melekler ve cinler gibi rûhânî varlıkların gözle görülmemesine rağmen onların varlıklarının inkar edilemeyeceğine dair, şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

"Cinler, melekler gibi rûhânî varlıklar olup, dine inanan bir kimsenin onlara da iman etmesi gerekir. Bu husus bir inanç konusu olup, bunların varlığını veya yokluğunu tartışmak yersizdir. Gözümüz onları görecektir şekilde yaratılmadığından onları farkedemiyoruz, ancak onlar bizi görebilirler. Günümüzde artık, "sadece gözümle gördüğüm şey vardır, ona inanırım" şeklindeki bir düşüncenin ilkel olduğu, bilim alanında meydana gelen bir takım gelişmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Kızıl ve mor ötesi ışınları, Radyo ve Televizyonun yayın dalgalarını, mikropları ve buna benzer varlığı kesin olarak bilinen, kendisinden yararlanan, bir çok şeyi de algılayamıyoruz. Uzakdan kumanda âleti ile televizyonumuzu, videomuzu, müzik setimizi

156 er-Râzî, Tefsîr-i Kebîr, II, 234.

157 Müslim, Zühd, 10; A.b, Hanbel, Müsned, VI, 168.

açıp kapatabiliyoruz, fakat ona komut veren ışını göremiyoruz. Gece görüş dürbünleri kullanıyor, ultrason cihazlarından yararlanıyoruz. Kısacası bu evrende, göremediğimiz bir çok şeyin varlığını anlıyoruz. Âlet kullanmadan bir masanın üzerinde ince toz zerreciklerinden başka bir şey göremezken, aynı yere mikroskopla baktığımızda milyonlarca mikrobun kaynaştığına şahit olabiliriz. Saniyede 300000 km. Hızla hareket eden ışık, geceleyin bize bir yığın cismin görüntüsünü getirir ve o anda gökyüzünde parlamakta olan yıldızları farkedebiliriz. Şu anda acaba onlar parlamaya ve ışık saçmaya devam etmekte midir? Yüzümüzü gökyüzüne çevirdiğimizde bu soruya ‘Evet’ diye cevap veririz. Ancak Astrofizik sahasındaki gelişmeler bize, ışıdamakta olan yıldızların belki de binlerce yıl önce battığını, gözümüze ulaşan görüntünün de o cismin şu anda ki durumunun değil, henüz batmadan binlerce yıl önceki görüntüsünün olduğunu ifade etmektedir. Yine Astrofizik bize, saniyede 300000 km. Hızla hareket eden ışığın, yıldızın görüntüsünü milyarlarca yıl sonra dünyaya ulaştırdığını, bu sebeple gördüğümüz şeyin, söz konusu varlığın milyarlarca yıl öncesine aid artık mazide kalmış titrekleme bir resmi olduğunu söylemektedir. Şu halde, gördüğümüzü sandığımız cisimler aslında mevcut olmayabilir, yine yok zannettiğimiz şeyler de var olabilir. Gözümüzün bu konularda kesin bir ölçü olması söz konusu değildir.”¹⁵⁸

11-Kur’ân-ı Kerîm’den anladığımızı göre melekler, yemezler, içmezler uyumazlar, cehâlet ve unutma gibi âfetlerden uzaktırlar. Yorulmak usanmak, yaşlılık ve gençlik gibi insanlara mahsus şeylerden de uzaktırlar. Onlar gece ve gündüz devamlı Rablarına ibâdet ve itâatte bulunurlar.¹⁵⁹ Nitekim Kur’ân’da şöyle buyurulmaktadır:

“Andolsun ki elçilerimiz (melekler)İbrahim’e müjde getirdiler ve “selem (sana)” dediler. O da “(size de) selem” dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü. Dediler ki: korkma! (Biz melekleriz). Lût kavmine gönderildik.¹⁶⁰

Bu özelliklerinden dolayı da meleklerin insanlardan üstün oldukları söylenmiş, ancak âlimlerden bu görüşün aksini savunanlar da olmuştur. İslâm âlimleri bu tartışmalara kelâm kitaplarında etraflıca yer vermişlerdir.¹⁶¹

158 Bkz. Ateş, Kur’ân Ve Hadislerle Göre Cinler-Büyü, s. 335-336.

159 Hûd, 11/69, 70; Zâriyât, 51/24-27; Enbiyâ, 21/20; Bu konuda İslâm âlimlerinin görüşleri için bkz. er-Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, VII, 670; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288; Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, s. 168.

160 Hûd, 11/69, 70.

161 Bkz. en-Neseî, Akâidü’n-Neseî, s. 4; et-Taftazânî, Şerhu’l-Akâid, s. 80-81; eş-Şârânî,

12-Kur'ân'da yer alan âyetlerden anlaşıldığına göre, melekler çok güzel varlıklardır. Allah (c.c.) onları en güzel bir sûrette yaratmıştır.¹⁶² Nitekim Kur'ân da Cibril (a.s.) hakkında şöyle deniliyor; *علمه شديد القوى ذو مرة فاستوى* ¹⁶³ İbn Abbâs (r.a.), âyette geçen “ *ذو مرة* ” ifadesini, *güzel görünüşlü* diye tefsir etmiş, Mücâhid, *ذو قوة* ifadesini *kuvvetli* manasına alırken, Katâde ise; *güzel, uzun yaratılışlı* diye tefsir etmiştir. Ayrıca bu kelimeyi, *kuvvet sahibi* diye anlayanlar da vardır. O zaman da bu kelime, *güzel görünüşlü ve kuvvetli mânâsına* gelmektedir.¹⁶⁴ İnsanlar arasında da iyi ve güzel olan şeyleri meleğe, kötü ve çirkin olanları ise şeytana benzetmek âdettendir. İnsanlardan güzel olanlara, ‘melek gibi insan’ denilir. Nitekim Hz.Yûsuf için de kadınlar böyle demişlerdi; *فلما راينه اكبرنه وقطعن ايديهن و قلن حاش لله ما هاذا بشرا ان هذا الا ملك كريم* “Kadınlar birden bire onu görünce (güzelliğinden dolayı) dehşete kapılıp ellerini kesmişler, sonra da şöyle demişlerdi: *Allah için hâşâ! Bu bir insan değildir, bu ancak şerefli bir melektir.*”¹⁶⁵

Görüldüğü gibi meleklerin güzelliklerinden bahsedilmektedir. Ancak melekler nûrânî varlıklar oldukları için onların şeklen güzelliklerini idrak etmek mümkün değildir. Melekler görülmediklerinden dolayı da insanların zihninde ulaşılamayacak bir güzellik olarak yer etmiş olabilir.

13- Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, meleklerin hepsi aynı derecede ve yaratılışta değildir. Bir kısmının iki kanadı varken, bazıları üç veya daha fazlasına sahiptir. Hatta bazı hadislerden Cebrâîl (a.s.)'in 600 kanadının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca meleklerin her birisi için farklı dereceler ve makamlar vardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de de bu konuda; *وما منا الا مقام معلوم.* “Melekler derler ki: içimizden her birinin belli bir makamı vardır”¹⁶⁶ buyurulmaktadır. Cebrâîl'in Allah katında yüce bir yerinin olduğu hususu da Kur'ân'da şöyle bildirilmektedir:

“Andolsun ki o (Kur'ân), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrâîl'in) getirdiği sözdür.”¹⁶⁷

el-Yevâkît, s. 197-199; İbn Ebî'l-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belâğa, s. 109-111; Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, s. 185.

162 Yûsuf, 12/31; Bu konuyla ilgili olarak bkz. Fahd b. Abdurrahmân b. Süleymân er-Rûmî, Menhecû'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l- Hadîseti fi't-Tefsîr, I, 616-630.

163 Necm, 53/5-6.

164 İbn Keşîr, Tefsîr, VII, 419; Yazır, Hak Dini, VII, 4572-4574; Ateş, Çağdaş Tefsir, IX, 104-105; el-Eşkâr, Âlemü'l-Melâike, s. 14.

165 Yûsuf, 12/31.

166 Sâffât, 37/164.

167 Tekvir, 81/19-20.

Meleklerin fazilet durumlarının farklı oluşu Rifâa b. Râfi'den (r.a.) nakledilen bir hadiste şu şekilde ifade edilmektedir: “Cebrâîl (a.s.), Hz. Peygamber'e gelir ve ona: 'Siz Bedir Ehlini aranızda nasıl kabul edersiniz?' diye sorar. Rasûlullah (s.a.v.) da: 'Müslümanların en faziletliileri olarak kabul ederiz' diye cevap verir. Bunun üzerine Cebrâîl (a.s.): 'Bedir'e katılan melekler bizde de en faziletliiler olarak kabul edilir' diye cevap verir.”¹⁶⁸

14- Kur'ân'da bildirildiğine göre, çok ibâdet etmelerine ve en küçük günahları bile işlememelerine rağmen melekler Allah'tan gerektiği şekilde ürperir ve korkarlar. Nitekim bu hususta Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır:

“Onlar üstlerindeki Rab'lerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.”¹⁶⁹

“Allah, onların önlerindeki de, arkalarındakini de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Allah'ın rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaet etmezler ve onlar Allah korkusundan titrerler.”¹⁷⁰

2.1.4. Meleklerin Şekil Değiştirmeleri

Kur'ân ve hadislerde yer alan bilgilerden meleklerin Allah'ın emri ve izniyle şekil değiştirdiklerini, insan şekline girdiklerini öğrenmekteyiz. Nitekim âyet ve hadislerde bu konuda bir çok örneğe rastlanmaktadır. Hz. İbrâhim, Lût, Meryem ve Hz. Muhammed'e insan sûretinde gelen melekler bu konuda misal olarak verilebilir. Şimdi bunlarla ilgili olan bazı âyet ve hadisleri aşağıda kaydetmek istiyoruz. Hz. İbrâhim'e gelen meleklerle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“İbrâhîm'in ağırlanan konuklarının haberi sana geldi mi? (Bunlar meleklerdi). Onlar İbrâhim'in yanına girmişler, selâm vermişlerdi. İbrâhim de selâmı almış, içinden, 'Bunlar yabancılar' demişti. Hemen ailesinin yanınagiderek semiz bir dana (kebabını) getirmiş, onların önüne koyup, 'yemez misiniz?' demişti. (Yemediklerini görünce) onlardan korkmaya başladı. 'Korkma' dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.”¹⁷¹

Kur'ân-ı Kerîm, insan sûretinde Lût'a (a.s.) gelen meleklerden de şöyle bahsetmektedir:

“Elçilerimiz Lût'a gelince, onlar yüzünden üzüldü ve onlar yüzünden

168 el-Buhârî, Megâzî, 11; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

169 Nahl, 16/50.

170 Enbiyâ, 21/28.

171 Zâriyât, 51/24- 28.

İç i daraldı da 'Bu çetin bir gündür' dedi. Lût'un kavmi, koşarak onun yanına geldiler Daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar. (Lût): 'Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır, (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir! Allah'tan korkun ve. misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde akli başında bir adam yok mu? dedi. Dediler ki senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin.'¹⁷²

Lût'a (a.s.) gelen melekler yakışıklı genç erkekler sûretinde gelmişlerdi. Bunun üzerine Lût'un (a.s.) azgın ve sapık kavmi onlarla livata yapmak isteyerek koşarak Lût Peygambere gelmişlerdi. Onun da bu durumdan dolayı oldukça canı sıkılmış ve âyetteki sözleri sarfetmişti.¹⁷³

Cebrâîl'in (a.s.) bir delikanlı şeklinde Hz. Meryem'e gelmesiyle ilgili olarak da Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

"(Rasûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani O, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu göndermiştik de, O, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. Meryem dedi ki: 'Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma).' Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi. Meryem bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi. Melek: Öyledir, dedi; (Zîrâ) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi.'¹⁷⁴

Yukarıda kaydettiğimiz âyetten de anlaşılacağı gibi Yüce Allah, Cebrâîl'i (a.s.) düzgün, yakışıklı bir insan şeklinde Hz. Meryem'e göndermiştir. Hz. Meryem kendisine doğru geldiğini görünce, onun kendisine saldırmak isteyen bir delikanlı olduğunu zannederek Allah'a sığınır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Meryem'e gönderilen bu meleğin adı açıkça belirtilmemekte, ondan Rûh olarak söz edilmektedir. Müfessirlere göre, gönderilmiş olan bu ruh Hz. Cibrîl'dir. Çünkü Kur'ân ve hadislerde ondan "*er-Rûhu'l-Emîn: Güvenilir rûh*" olarak bahsedilmektedir. Konumuzla ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz bu âyet, Mekke'de indirilmiştir. Mekke'de inen sûrelerde ise, Kur'ân'ı getiren Rûh, güvenilir olarak nitelendirilmekte, fakat ismen zikredilmemektedir. Ancak Medîne devrinde inen Bakara Sûresinin 97 nci âyetinde, Kur'ân'ın

172 Hûd, 11/77-79.

173 Ateş, Çağdaş tefsir, IV, 322-323.

174 Meryem, 19/16-21.

Cibrîl tarafından indirildiği, Tahrim sûresinin 4 ncü âyetinde ise, Cibrîl'in, Hz. Muhammed'in dostu olduğu bildirilmektedir. Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki Hz. Meryem'e çocuk müjdeleyen de, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı getiren de, Cibrîl'dir (a.s.).¹⁷⁵

Melekler'in insan şeklinde görülmeleriyle ilgili olarak Hz. Peygamber'den de bazı hadisler rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kaç tanesini aşağıya kaydetmek istiyoruz:

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle anlatıyor:

"Rasûlullah (s.a.v.) bir gün yatısı namazını kıldırdı. Sonra, namazdan çıkınca elimi tuttu ve Mekke'nin Bathâ vadisine kadar gittik. Oraya varınca beni oturttu ve (Yere yuvarlak) bir çizgi çizip, *'Sakin çizgiden dışarı çıkma! Sana bazı kimseler gelecek, onlara bir şey söyleme. Zaten onlar seninle konuşacak değiller!'* buyurdu. Sonra dilediği yere çekip gitti. Ben çizgimin içinde otururken bana bir gurup insan geldi. Esmer renkleri ile sanki Hindûlar'a benziyorlardı. Saçları vücutlarını öylesine örtmüştü ki, ne vücutlarının mahrem bir yerini, ne de bir elbiselerini görüyordum. Bana kadar geldiler, ancak çizgiyi geçemediler. Sonra , Rasûlullah'ın (s.a.v.) gittiği yere doğru yürüdüler.

Gecenin sonuna doğru, Rasûlullah (s.a.v.), ben otururken yanıma geldi ve çizgiden içeri girdi. Dizime dayanıp uzanarak derin bir nefes aldı. Bu sırada ben oturuyordum, O da, dizime dayanmış bir vaziyette, böyle duruyorduk. Derken, üzerinde beyaz elbiseler olan bir gurup adam geldi. Güzelliklerinin derecesini ancak Allah (c.c.) bilebilir. Bana kadar yaklaştılar, bir kısmı onun baş tarafına, bir kısmı da ayak tarafına oturdular. Sonra aralarında konuşarak; *'Biz şimdikiye kadar, bu Peygamber'e verilen gibisinin, bir başkasına verildiğini hiç görmedik. Bunun gözleri kapalı, kalbi uyanık. Ona bir misal verin'* dediler ve şunu anlattılar:

'Bir efendi köşk yaptırmış. Sonra bir ziyâfet verip, sofru kurmuş, insanları yiyip içmeye çağırılmış davete icâbet edenler gelerek, yemeğinden yiyip, suyundan içmişlerdir. O efendi, davetine icâbet etmeyen kimseleri ise cezalandırmıştır,' dediler ve kalktılar. Rasûlullah (s.a.v.) kendisine geldi ve; *'Ne dediklerini işittim. Onların kim olduklarını biliyor musun?'* dedi. Ben de: *'Allah ve Rasûlü bilir.'* dedim. Rasûlullâh (s.a.v.):

'Onlar meleklerdir,' buyurdu ve:

175 Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, V, 375.

‘Onların getirdikleri temsilin mânâsını anladın mı?’ diye sordu.

Ben: ‘Allah ve Rasûlü bilir.’ dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle açıkladı:

‘Rahmân Cennet’i kurdu. Kullarını ona dâvet etti. Kim dâvete uyarsa Cennet’e girer, kim de kabul etmezse, onu cezâlandırır.’¹⁷⁶

Tirmizî, İbn Mes’ûd’un yukarıda kaydetmiş olduğumuz hadisinin hasen/ sahîh/ garîb mertebesinde olduğunu söylemiştir.

Konumuzla ilgili olarak el-Buhârî’nin Hz. Âişe’den naklettiği bir hadisi aşağıda kaydetmek istiyoruz:

“(Bir gün Hz. Âişe): Yâ Rasûlullah! Sana vahiy nasıl gelir? diye sordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Vahiy bana bâzen çingirak sesi gibi gelir. Bu bana en ağır gelenidir. O hal benden geçer geçmez, meleğin bana söylemiş olduğunu iyice bellemiş olurum. Melek bâzen bana bir insan sûretinde görünür ve benimle konuşur. Ben de, onun söylediklerini iyice bellerim.’ Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: ‘Çok soğuk bir günde, Rasûlullah’ı (s.a.v.), kendine vahiy nazil olurken gördüm. Kendisinden o hal geçtiğinde, şakaklarından şapır şapır ter akıyordu.’”¹⁷⁷

Ebû Hureyre’nin (r.a.) konumuzla ilgili olarak naklettiği diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber şöyle anlatmaktadır:

“Bir kişi, başka bir köyde bulunan bir din kardeşini ziyarete giderken, Allahu Teâlâ, bu adamın yolunu gözetlemek için bir meleği görevlendirmişti; yanına gelince, melek o kimseye nereye gittiğini sorar:

‘Şu köyde bir arkadaşım var. Onu ziyarete gidiyorum.’ cevabını alır. Melek:

‘O adamın sana geçmiş bir iyiliği var da onu devam ettirmek için mi gidiyorsun?’ diye sorar. O kimse de:

‘Hayır, ben o zâtı, sırf Allah için seviyorum,’ diye cevap verir. Bunun üzerine melek:

‘Ben sana Allah-u Teâlâ’nın elçisiyim. Sen o adamı nasıl seviyorsan, Allah da seni öylece seviyor,’ der.”¹⁷⁸

176 et-Tirmizî, Edeb, 76.

177 el-Buhârî, Bed’u’l-Vahiy, 2; Bed’ul-Halk, 6.

178 Müslim, Birr, 38; A. b. Hanbel, Müsned, II, 292, 408, 462, 508.

Hadiste anlatıldığına göre, arkadaşına ziyarete giden kimse, yanına gelen melekle gâyet normal bir şekilde konuşuyor. Buradan o kimsenin konuştuğu meleğin insan şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onunla, korkmadan, şaşırmadan konuşuyor ve sorularına cevap veriyor.

el-Buhârî ve Müslim tarafından konumuzla ilgili olarak kaydedilen diğer bazı hadislerde de Allah'ın (c.c.) İsrailoğulları'ndan üç kişiyi imtihan etmek için bir melek gönderdiği nakledilmektedir.¹⁷⁹

2.1.4.1. Meleğin Tanınmayan Bir Kimse Olarak Görünmesi

Hadislerde bildirildiğine göre, melek Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bazen tanınmayan bir kimse şeklinde görünürdü. Rasûlullâh onunla konuşur, yanındaki insanlar da onu görür ve dinlerlerdi. Fakat onun melek olduğunu bilmezler, ancak Rasûlullah (s.a.v.) söylerse anlayabilirlerdi. Nitekim Cibrîl hadisi diye meşhur olan aşağıda kaydettiğimiz hadiste bu husus apaçık görülmektedir.

Hz. Ömer şöyle anlatıyor:

“Biz, bir gün Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında oturuyorken, âniden elbisesi bembeyaz, saç simsiyah bir kimse yanımıza geldi. Kendisinde yolculuk eseri görünmüyordu ve bizden de hiç kimse onu tanıımıyordu. Bu yabancı kimse hemen Hz. Peygamber'in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de onun uylukları üzerine koydu ve şöyle dedi:

- *Ey Muhammed! İslâm nedir?*

Rasûlullah (s.a.v.):

-*İslâm, Allah'tan (c.c.) başka ilah olmadığına ve benim, Allah'ın Elçisi olduğuma şahadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekat vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Kâbe'yi Hac etmektir, buyurdu.*

Bunun üzerine soru soran kimse:

-*Doğru söyledin, dedi.*

Hz. Ömer dedi ki: *'Biz bu duruma hayret ediyorduk. Çünkü o kimse hem soru soruyor, hem de tasdik ediyordu.'*

Sonra bu adam:

-*Ey Muhammed! İmân nedir?* diye sordu.

Rasûlullah da (s.a.v.) :

179 el-Buhârî, Enbiyâ, 51; Müslim, Zühd, 10.

-Îmân, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, Âhiret Gününe ve kadere –hayır ve şerrin O'ndan geldiğine- inanmandır, buyurdu.

Soru sahibi:

-Doğru söyledin, dedi.

Hz. Ömer: 'Biz şaşırıp kalmıştık. O kimse hem soruyor, hem de tasdik ediyordu.'

Soru soran kimse daha sonra:

-Ey Muhammed! İhsân nedir? diye sordu.

Resûlullah da (s.a.v):

-İhsân, Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu göremesen de, O seni görüyor ! buyurdu.

Soru sahibi bu defa:

-Kiyâmet ne zaman? diye sordu.

Hz. Peygamber de:

-Kendisine sorulan, soru sorandan bu hususta daha bilgili değildir, buyurdu.

O kimse bu sefer:

-O halde Kiyâmet'in alâmetleri nelerdir? dedi.

Hz. Peygamber de:

- Cârîyenin kendi sâhibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul, küçük baş hayvan çobanlarının yüksek bina yapma hususunda birbiriyle yarıştıklarını görmendir, buyurdu.

Hz. Ömer diyor ki: 'Bir süre sonra Rasûlullah (s.a.v) bana rasladı ve:

-Ey Ömer! O soruları soran kişinin kim olduğunu biliyor musun? dedi.

Ben de:

-Allah ve Rasûlu daha iyi bilir, dedim.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v):

-O, Cibrîl'dir. Size dininizi öğretmek için gelmişti, buyurdu."¹⁸⁰

180 el-Buhârî, İmân, 37, Tefsîru Sûre, 31; Müslim, İmân, 1,5,7; Ebû Dâvud, Sünne, 16; et-Tirmizî, İmân, 4; en-Nesâî, İmân, 5,6; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Fiten, 25; A.b. Hanbel, Müsned, II, 426.

Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerden anlaşıldığına göre, insanlar melekleri insan sûretinde görebilmişlerdir. Kalam âlimlerinin bildirdiğine göre; melekleri ancak peygamberler aslı sûretleri ile görebilirler.¹⁸¹ Diğer insanlar ise, onların ancak insan şekline girmiş hallerini görebilmektedirler. Vahyin inişine şahit olan sahâbe de melek olduğunu anlamadan, Cebrail'in bir insan suretinde Hz. Peygamber'le konuştuğuna şahit olmuşlardır. Nitekim yukarıya kaydettiğimiz hadisten bu açıkça anlaşılmaktadır.

2.1.4.2. Meleklerin Savaşlarda, İnsan Şekline Girerek Mücahitlere Yardım Etmesi

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, meleklerden bir kısmı, Allah'ın Peygamberlerine ve sâlih kullarına kuvvet vererek, sıkıntılı ve üzüntülü hallerinde onları teselli etmek sûretiyle maneviyâtlarını yükseltmektedirler. Bazen de savaşlarda insan şekline girerek, mü'min savaşçılara yardım edip, onlara moral vermektedirler.¹⁸² Nitekim Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, Bedir Savaşı'nda bu yardım gerçekleşmiştir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Hani Rabbin meleklerle: Muhakkak Ben sizinle beraberim; haydi îmân edenlere destek olun; Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! vurun onların bütün parmaklarına! diye vahyediyordu.”¹⁸³

İslâm âlimleri tarafından kaydedildiğine göre, melekler Bedir'de savaş meydanına, düzgün atlar üzerinde ve sarıklarını omuzlarına kadar uzatmış bir halde inmişlerdi.¹⁸⁴ Yine Bedir savaşında meleklerin müslümanlara yardımıyla ilgili olarak ashâbdan birisinin şöyle dediği kaydedilmektedir: “Bu müşrik kavmin, eğer müslümanlar hücumla geçerlerse, darmadağın oluruz, dediklerini işittim.’ Bu sözler müslümanlar arasında yayılıyor ve azimleri artıyordu. Bu aslında, Allah'ın (c.c.) melekler vasıtası ile mü'minlere ilhâmıydı.”¹⁸⁵

Hadiste kaydedildiğine göre, melekler Bedir savaşına katılanları kendi aralarında üstün tutuyorlardı. Nitekim Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber'e şöyle sormuştu: “Bedir ehlini siz aranızda nasıl kabul edersiniz?” Rasûlullah da (s.a.v.): “İnsanların en efdalidirler,” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.): “Aynı şekilde meleklerden Bedir'e katılanlar da, onların en efdalidir,” diye cevap vermişti.¹⁸⁶

181 Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 288-289.

182 Enfal, 8/12; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291.

183 Enfal, 8/12.

184 en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, I, 37.

185 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IX, 132.

186 el-Buhârî, Meğâzî, 11; İbn Mâce, Mukaddime, 11; A.b. Hanbel, Müsned, III, 465.

Meleklerin savaflara katılmaları ile ilgili olarak kaynaklarda daha başka rivâyetlere rastlamak da mümkündür. İslâm âlimlerinin bildirdiklerine göre, eğer melekler aslî sûretleri ile savafla katılsalardı, o zaman bütün müşrikler ve kâfirler müslüman olmak zorunda kalırlardı. Çünkü; bu durumda dünya hayatının imtihan sırrı ortadan kalkardı. Melekleri aslî sûretinde apaçık gören insanlar, onlara inanmak, aynı zamanda da Hz. Peygamber'i tasdik etmek zorunda kalırlardı. Bu açıdan meleklerin insan şeklinde görülmeleri, müşrikler için ayrı bir imtihan vesilesi olmuştur.

Et-Taberânî'nin el-Mu'cemü'l Kebir'de, Urve b. ez-Zübeyr'den naklettiğine göre, Cibrîl (a.s.), Bedir savaşında sarı bir sarık sarmış olduğu halde, Zübeyr b. Avvâm sûretinde inmiştir.¹⁸⁷ El-Hâkim'in kaydettiğine göre, Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr ise, Zübeyr b. Avvâm'ın Bedir günü sarı sarık taktığını, o gün meleklerin de sarı sarıklı olduğunu ifâde etmiştir.¹⁸⁸ İbn Abbâs da (r.a.), insan sûretindeki meleklerin Bedir Savaşı günü beyaz sarık, Huneyn Savaşı'nda da kırmızı sarık taktıklarını ifâde etmektedir.¹⁸⁹ Kaydetmiş olduğumuz bu rivâyetlerde takmış oldukları sarıkların renkleri farklı olarak ifâde edilmiş olsa da, burada önemli olan ortak husus meleklerin savafla katılmış bulunmalarıdır. Bunlar sarık takıp, çeşitli harplerde ashâbla beraber savaştıklarına göre, insan sûretine girmiş ve o şekilde gözükmüşlerdir. Yukarıda kaydettiğimiz bu rivâyetler isnâd açısından bazı problemler taşıyabilirler, kanaatimizce Kur'ân-ı Kerim'in bu konudaki haberlerine aykırı düşmemektedirler.

2.1.4.3. Meleğin Dıhye b. Halîfe (r.a.) ve Başka Bir Genç Sûretinde Görünmesi

Konuyla ilgili hadislerden öğrendiğimize göre, Cebrâîl (a.s.), bazen bir genç sûretinde ¹⁹⁰ و احيانا ياتيني في مثل صورة الفتى فينبذه الي ¹⁹¹ bâzen de; herkesin tanıdığı bir sahâbi olan Dıhye (r.a.) şeklinde görünerek, Rasûlullah'a (s.a.v.) vahiy getirmiştir.¹⁹¹

Meleklerin mahiyeti ve hakikati konusunda şimdiye kadar çeşitli yorum ve tartışmalar yapılmıştır. Bunlara göre, melekler, ya uzayda bir mekan kaplayan varlıklardır, ya da değıllerdir. Şayet yer kaplayan bir yapıya sahipse, o zaman onlar gökyüzünde bulunan, çeşitli şekillere girebilen,

187 et-Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, I, 120, h. no: 230; I, 195, h. no: 518.

188 Hâkim, Müstedrek, III, 407h, no: 5554.

189 et-Taberânî, age, XI, 389, h. no: 12085.

190 el-Buhârî, İmân, 37; en-Nesâî, İftitah, 37 ; Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 49.

191 er-Râzî, Tefsîru'l-Kebîr, II, 232-233.

havâî, latif cisimlerdir. İslâm âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Bazı Hristiyan gurupların görüşlerine göre, eğer melekler uzayda yer kaplayan bir yapıya sahip değilseler, melekler gerçekte, saflık ve hayır sıfatı üzere, bedensiz ve konuşan varlıklardır. Bunlar şâyet saf ve halis birer varlık iseler meleklerdir. Eğer kötü ve bulanık iseler, o zaman da şeytandırlar. Felsefeciler ise, meleklerin kesinlikle uzayda bir yer kaplamayacağını savunmuşlardır.¹⁹²

Günümüzde ise bir kısım yazarlar, bazı Hristiyan gurupların yukarıda kaydettiğimiz görüşleri paralelinde hareket ederek, meleklerin insan şekline girdiklerine dair âyet ve hadisleri reddetmişler ve Cebrâîl'in, Hz. Peygamber'e ashaptan Dihye b. Halife şeklinde gelmesinin bir aldatmaca olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁹³

Fazlur Rahman'a göre ise; vahyin ve vahiy elçisinin rûhânî, Peygamber'e nisbetlerinin ise enfûsî oldukları Kur'ân'da ayrıca belirtilmiştir: 'Allah dilerse senin kalbini mühürler ve böylece artık vahiy inmez.'¹⁹⁴ Bu durumda Cebrâîl (a.s.)'i bir insan olarak tasvir edip vahiy getirdiğini ve Peygamber'le konuştuğunun görüldüğünü anlatan hikâyeler sonradan uydurulmuştur.¹⁹⁵

Melekler, semâvî dinlerin belli başlı îman konularından birini oluşturmaktadır. İnsanın bu dünyaya imtihan edilmek üzere gönderilmesinin bir gereği olarak Cenâb-ı Hak melekleri insanların görebilecekleri şekilde yaratmamıştır. Bu açıdan günümüzde veya gelecekte meleklerin birer fizikî varlık olarak algılanması, fotoğraflarının çekilebilmesi, filme alınabilmesi, laboratuvarlara alınıp incelenebilmesi hiç bir şekilde mümkün olmayacaktır. Kısacası melekler, bu imtihan takdirinin bir hikmeti gereği metafizik varlıklar olarak yaratılmışlardır. Bu konuda vahiy aracılığıyla peygamberler tarafından bildirilen haberlere güvenmekten başka çare yoktur. Meleklerin varlığını veya yokluğunu tartışmak faydasız ve gereksizdir, müsbet bilimin imkanlarıyla onların varlığını veya yokluğunu isbat etmek mümkün değildir, bunların insan sûretinde peygamberlere gelip görünmesini aldatmaca olarak nitelendirmek, bu husustaki hadisleri uydurma hikâyeler olarak değerlendirmek doğru değildir. Kaldı ki günümüzde insanlığın bilgisinin ulaştığı sınır, bilinmeyenlerin yanında koca okyanusta bir damla bile değildir.

192 Arsel, İlhan, Şeriat ve Kadın, s. 129.

193 Şûrâ, 42/24.

194 Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'ân, s. 209.

195 İsmail Fennî, Hakikat Nurları, s. 110.

İslâm âlimleri tarafından meleklerin insan şeklinde görülmelerinin mâhiyeti hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim, İsmail Fennî konuyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

“Melekler, his ve şehadet âleminde kesif şahıslar gibi görünmezler, zîrâ ruhturlar. Hayal âleminde ise; muhtelif sûretlerde temessül ederek görünebilirler. Bu temessül, görenin hâl ve îtikâdı ile ilgilidir. Cibrîl’in (a.s.) Hz. Meryem’e ve diğer meleklerin Hz. Lût, İbrâhîm (a.s.) vesâir peygamberlere ve evliyâyâ temessülleri bu şekildedir. Onun için temessül esnasında görenin yanında bulunanlar, bazen melekleri göremezler, çünkü yalnız hayal âlemine girebilenler görebilir. Orada bulunanlardan hayal âlemine giremeyenler melekleri göremezler.”¹⁹⁶

İsmâil Fennî’nin yukarıda kaydettiğimiz sözlerinde yer alan *hayal âlemi* ifadesi ile rûhânî/mânevî âlemi kastedtiği açıktır. Çünkü vahiy olayı bir hayal ürünü olarak gösterilemeyeceği gibi, Peygamberler de asla birer hayalperest olarak nitelendirilemez. Vahiy ve onu getiren meleğin bir hakikatı vardır. Kısaca belirtmek gerekirse, melekler diğerleri gibi Allah’ın yaratmış olduğu fizik ötesi varlıklardır. Allah’ın izin ve kudreti fizikî âlemlerle metafizik dünyayı bir araya getirmekte, fizikî varlık olan insanla metafizik bir varlık olan melek yan yana gelebilmektedir. Yukarıdan beri çeşitli vesilelerle dile getirdiğimiz gibi, fizik ötesi varlık melekler, fizikî dünyayı kontrol altında tutmakta ve Allah’ın izniyle düzenini sağlamaktadır. Bu da gösteriyor ki, fizikî âlemlerle metafizik âlem her an içindedir.

İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî gibi, meleklerin şekil değiştirmelerinin gerçekte meydana gelmediğini, sadece insanın gözünde o görüntünün ortaya çıktığını söyleyen âlimler de vardır. Buna göre melek, aynen insan gibi sadece yaratıldığı mahiyet üzere kalmakta, şekil değiştirmemektedir. İnsanın gerçeğinin hiç değişmeyip ölüm sonucu bedeninin yok olarak, ruhunun varlığını koruması gibi meleğin de yaratılış hakikatı değişmez. Kısacası bunlar, sâdece insanların gözlerine görünen şekil ve sûretlerden ibârettir.¹⁹⁷

Yine İbn Abbâs’tan (r.a.) nakledilen bir rivâyete dayanılarak, insan şeklinde görünen meleklerin gerçekte bir insan olduğu, melek olmadığı ifâde edilmektedir. İbn Abbâs’a dayandırılan bu konudaki rivayet şöyledir:

“Eğer onlara bir melek gelseydi, erkekten başka bir şey gelmezdi. Çünkü melekler nurdan yaratılmışlardır ve insanlar meleklerle bakamazlar.”¹⁹⁸

196 es-Suyûtî, Şerhu’s-Suyûtî ale’n-Nesâî, II , 148.

197 Sâbûnî, Muhtasarı İbn Kesîr: I, 596.

198 Necm, 53/13; Tekvîr, 81/23.

İbn Abbas'a isnâd edilen bu sözün sıhhatinin tartışmalı olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca meleklerin erkekliliği ve dişililiği yoktur. İnsan sûretine bürünen meleklerin, aynen bizim gibi ete kemiğe bürünen kimseler olup, nûrdan asli yapılarını kaybettikleri ve sadece erkek sûretine bürünecekleri ifadesi doğruluğu tartışmalı bir sözdür. Meleklerin nurdan yaratılmaları, Allah'ın izniyle peygamberler ve Cenâb-ı Hakk'ın dilediği insanlar tarafından görülebilmelerine engel değildir. Zaten Peygamberimiz de Cebrâîl'i (a.s.) iki defa aslî sûretinde görmüştür.¹⁹⁹ Yukarıda ilgili bölümde de kaydettiğimiz gibi, câhiliye arapları meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia ediyorlar ve onları kadın şeklinde tasvir ediyorlardı. İbn Abbâs'a isnâd edilen, meleklerin sadece erkek sûretine bürünebileceklerine dâir söz, câhiliye Araplarının melekleri dışı varlıklar olarak tasavvur eden inançlarına tepkinin ürünü olarak ortaya atılmış olabilir. Hz. Muhammed'e gelinceye kadar Hz İbrâhim, Lût gibi peygamberlere, Hz. Meryem gibi seçkin mü'minlere gönderilen meleklerin erkek sûretinde gönderildiği Kur'ân ve hadislerde haber verilmektedir. Fakat bu durum, kadın mü'minlere yardım için Allah tarafından görevlendirilen meleklerin kadın şeklinde de görünebilecekleri ihtimalini ortadan kaldırmaz. Çünkü bu hususu reddeden herhangi bir âyet ya da güvenilir bir hadis mevcut değildir. Başta Hz. Meryem ve Peygamberimizin hanımları olmak üzere mü'min kadınların melekleri gördükleri hususu ise âyet ve hadislerle sabittir. İslâm âlimlerinin bildirdiğine göre, kişi ve toplum hayatında köklü bir değişimi, sonucu savaşılar varan zorlu bir mücadeleyi gerektirdiği için erkeğe oranla ruh ve beden açısından daha nârin, daha zarif, daha güçsüz olan kadınlardan peygamber gönderilmemiş,²⁰⁰ bu sebeble peygamberlere gönderilen melekler de zaman zaman onlara erkek sûretine bürünerek görünmüşlerdir.

2.2. MELEKLERİN ÇEŞİTLERİ VE GÖREVLERİ

2.2.1. Büyük Melekler

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, İslâm inancında, meleklerden her birisinin ayrı dereceleri ve makamları vardır. Nitekim Yüce Allah, meleklerin "Bizden hiç kimse müstesna olmamak üzere her birimiz

199 Gölçük-Toprak, Kalam, s. 277. Eş'arî mezhebine mensub âlimler, Hz. Havva, Sâre, Hacer, Hz. Mûsâ'nın annesi, Firavun'un eşi Asiye, Hz. Meryem gibi hanımların da peygamber olabileceği, kadınlardan da peygamber gönderilebileceği görüşündedirler. Bkz. age, s. 277-278.

200 Sâffât, 37/164.

için belli bir makam vardır.” dediklerini Kur’ân’ında haber vermiştir.²⁰¹ Hadislerde de Cebrâîl ve Mikâîl gibi meleklerden bir kısmı ayrıcalıklı olarak zikredilirler. Hz. Peygamber’in şu hadislerinde bu husus açıkça görülmektedir:

Abdurrahman b. Ömer, Ömer b. Yûnus el-Yemâmî, İkrime b. Ammâr, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ebû Seleme b. Abdirrahmân tarîki ile gelen bir hadiste, Ebû Seleme b. Abdirrahmân şöyle demektedir: ‘Hz. Âişe’ye Rasûlullah (s.a.v.) gece namaza kalkınca, namaza ne ile başlardı?’ diye sordum. Hz. Aişe (r.a.): ‘Namaza başlayınca şu duayı okurdu: *اللهم رب جبرائيل و ميكائيل و اسرافيل. فاطر السماوات والارض. عالم الغيب والشهادة. أنت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون. اهدني لما اختلف فيه من الحق باذنك انك تهدي من تشاء الى صراط مستقيم.* = *Allahım! Cebrâîl, Mikâîl ve İsrâfîl’in Rabbi! Göklerin ve yerin yaratıcısı, gizli ve aşikâr her şeyin âlimi! Kullarının ihtilafa düştükleri din konusunda onlar arasında hükmü sen verirsin. İhtilaf konusu edilen hakka, irâdenle beni hidâyet eyle. Şüphesiz sen, dosdoğru yola hidâyet edersin.*’ diye cevap verdi.”²⁰²

Âyet ve hadislerde yukarıda kaydedilen meleklerin isimlerinin zikredilmesinin hikmeti, onların şereflendirilmesi ve yüceltilmesi içindir. Çünkü onlar, âyette *فالمديرات* diye ifade buyurulan, *işleri tedbîr eden* büyük meleklerdir.

Bazı İslâmî eserlerde anlatıldığına göre, *Cebrâîl*; ilâhî kitapları peygamberlere indirmek ve vahiy getirmekle görevlidir. *Mikâîl*; canlıların rızıklarını, bitkileri, yağmurun yağmasını ve tabiat olaylarını düzenlemekle görevlidir. *İsrâfîl* ise; Levh-i Mahfuz’la görevli olup, Sûr’a üfleyecek olan melektir. Bunlar, Allah katında yüce değere sahip oldukları için, Rasûlullah (s.a.v.) da yapmış oldukları duâlarında bunların isimlerini zikretmiştir. Bu meleklerden başka Kur’ân’da zikredilen bir büyük melek daha vardır ki buna *Ölüm Meleği* denilmektedir. Bunlar, *Mukarreb Melekler* olarak kabul edilen dört büyük meleklerdir.²⁰³

Büyük melekler olarak isimlendirilen meleklerin de kendi aralarında üstünlükleri vardır. Muhammed Kanbur el-Antâkî’nin nakline göre; Cebrâîl ve İsrâfîl en üstünleridir.²⁰⁴ İbn Abbas’tan (r.a.) gelen bir hadiste ise Cibrîl ve

201 Müslim, Müsâfirîn, 200; İbn Mâce, İkâmetu’s- Salat, 180.

202 Bkz. Nisâ, 4/172; el-Eş’arî, Kitâbu Şeceratu’l Yakîn, s. 10; en-Nüveyrî, Nihâyetu’l Ereb, s. 37.

203 el-Antâkî, Melek ve Cin Risâlesi, 4b.

204 A. b. Hanbel, Müsned, I, 274; en-Nesâî, Sünenü’l-Kübrâ, V, 330, no: 9072; et-Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, XII, 45, no: 12429.

Mikâil'in ismi ön plana çıkmaktadır. Rivayete göre; Hz. Ömer Yahûdiler'in yanına girer ve onlarla arasında şöyle bir konuşma geçer. Hz. Ömer onlara Cibrîl hakkında sorar.

Onlar: *'Cebrâîl bizim düşmanımızdır. Çünkü, Muhammed'e sırlarımızı haber veriyor. Hem de O, şiddet ve azap meleğidir. Oysa ki dostumuz Mikâil, kurtuluş, hayır ve rahmet meleğidir.'* derler.

Bunun üzerine Hz. Ömer onlara: *'Bu iki meleğin Allah katında ki yeri nedir?'* diye sorar.

Onlar: *'Cebrâîl Allah'ın sağındadır, Mikâil solundadır ve aralarında düşmanlık vardır.'* derler.

Hz. Ömer: *'Eğer biri Allah'ın sağında , diğeri solunda ise, birbirine düşman olamazlar. Kim onlardan birine düşman olursa, O, Allah'ın da düşmanı olmuş olur.'* der ve oradan ayrılır.

Allah Rasulü'nün yanına geldiğinde de Bakara 97. ve 98. âyetlerin indirildiğini öğrenir.²⁰⁵

Fahrüddîn er-Râzî ve Âlûsî gibi müfessirler de, bu dört büyük melek arasında Cebrâîl'in daha üstün olduğunu ifâde ederek bu görüşlerine Tahrir Sûresi'nin dördüncü âyetini delil göstermişlerdir.²⁰⁶

Meleklerin kısımları ve görevleri ile ilgili olarak Abdullah b. Ömer'den (r.a.) de bir haber nakledilmektedir. Buna göre Abdullâh b. Ömer şöyle demiştir:

*"Allah, varlıkları on kısma ayırmıştır. Bunların dokuzunu melekler, birini de diğerk varlıklar oluşturmaktadır. Melekleri de on kısma ayırmıştır; onların da dokuz kısmı gece-gündüz usanmadan Allah'ı tesbih ederler, bir kısmı da risâlet vazifesiyle görevlidir."*²⁰⁷

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, Allahu Teâlâ insanların arasından peygamberler seçtiği gibi, meleklerden de elçiler görevlendirmiştir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Allah meleklerden de insanlardan da peygamberler seçer. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, eksiksiz görendir."*²⁰⁸ Âyette bahsedilen bu elçi melekler,

205 er-Râzî, Tefsîru Kebîr, III, 247; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meâni, I, 334.

206 Hâkim, Müstedrek, IV, 536, no: 8506.

207 Hac, 22/ 75.

208 Yavuz- Ünal, T.D.V.İ.A. Cebrâîl Maddesi, VIII, 202; Şibay, M.E.B.İ.A, Cebrâîl Maddesi, III, 41.

büyük melekler olarak isimlendirilen Cebrâîl, Mikâîl İsrâfîl ve Ölüm Meleği'dir. Şimdi, bunları görevleri ile birlikte ayrı ayrı inceliyelim.

2.2.1.1. Cebrâîl (a.s.)

Cebrâîl (a.s.); Rasûlullah'a (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i getiren elçi meleğin özel ismidir. Yahûdî ve Hristiyan kaynaklarında Gabriel olarak isimlendirilmiştir. "Güçlü insan" mânâsına gelen 'geber' ile "Tanrı" anlamındaki 'el' kelimelerinden oluşmuştur. Bu kelimenin Keldânî veya Süryânî kökenli olduğu ileri sürülmektedir. Yunanca'ya ve Latince'ye de aynen geçmiştir.²⁰⁹ Yine bu kelime Kitab-ı Mukaddes'te adı geçen büyük meleklerden birisinin ismidir.²¹⁰

Dil âlimlerine göre, a'cemî ve alem olduğundan dolayı gayri munsarif olan **Cibrîl** kelimesi, Allah'ın Ceberût'undan türemiş, muzâf ve muzâfın ileyhten oluşan bir tamlamadır. A'cemî isimleri değiştirmek Araplar'ın âdetlerinden olduğu için, bunu da değiştirmişler ve on üç şekilde okumuşlardır. Bu farklı okunuşlar şunlardır:

Hicaz lugatine göre, Ebû Amr, Nâfi, İbn. Âmir, Hafs ve Âsım kıraati olan "Cibrîl" (جِبْرِيلُ) en fasih ve en meşhur okunuşudur. "Kındîl" (قنديل) kelimesinde olduğu gibi.

İbn. Kesir, Hasen ve İbn Muhaysen "Cebrîl" (جِبْرِيلُ) olarak okumuşlardır.

"Cebreîl" (جِبْرِيلُ) kelimesinin "Selsebîl" (سلسبيلُ) gibi okunması, ki bu Kisâî, Hamza ve Hammâd'ın Ebû Bekir'den, O'nun da Âsım'dan rivâyetidir. Kays, Temim ve Necd ehlinin çoğunun okuyuşu olan bu kıraati, Zeccâc tercih etmiş ve en iyi okuyuş olduğunu ifâde etmiştir.

"Cebrail" (جِبْرِيلُ) (hemze'den sonra "ي" sız), Yahyâ b. Âdem , Ebû Bekir ve Âsım'a ait olan bu kıraat, Yahyâ b. Ya'mer'den rivâyet edilmiştir.

"Cebrailü" (جِبْرِيلُ) – lam şeddeli- Yahyâ b. Ya'mer, Âsım ve Ebân bu kelimeyi böyle okumuşlardır.

İbn Abbâs ve İkrime ise, bu kelimeyi "Cebrâîl" (جِبْرِائِيلُ) şeklinde okumuşlardır.

"Cebrâyîl" (جِبْرِائِيلُ) -elif'den sonra iki "ي" - el-Âmeş ve Yahyâ b. Ya'mer'in kıraati olup, Kisâî ve Âsım'dan rivâyet edilmiştir.

209 Daniel, 8/15-26; 9/21-27.

210 es-Suyûtî, ed-Dîbâc, II,377; el- Âlûsî, Rûhu'l-Meâni, I, 332; Yazır, Hak Dini, I, 431, 432.

“Cebrîl” (جِبْرِيلُ) şeklinde okunuş ise, Talha b. Mûsârrif’in rivâyetidir.

Esed lugatine göre ise, “Cebrîne” (جِبْرَيْنَ) tarzında okunmuştur.

“Cebrâyîn” (جِبْرَائِينَ), Ebû Cafer en-Nehhâs bunun “Cibrîl” in cem’i teksiri olduğunu söylemiştir. Ayrıca, “Cebrâîl” (جِبْرَائِيلُ), “Cebrâl” (جِبْرَالُ), “Cebrîne” (جِبْرَيْنَ) şekillerinde de kıraat olunmaktadır. Kaydedildiğine göre, Cibrîl aslında “Cibr” ve “Îl” kelimelerinden oluşan İbranice bir kelime olup, Hz. Muhammed (s.a.v.)’e vahiy getiren meleğin ismidir. İbranice’de Abdullah mânâsına gelmektedir. “Cebr”in *abd* mânâsında, “Îl”in de Allah’ın isimlerinden biri olarak *Abdullâh* mânâsında olduğu söylenmekle beraber, bazı müfessirler “Ceberûtullah” mânâsına geldiğini de ifade etmişlerdir. Aslında Cebrâîl’in, bütün meleklerin üstünde, kuvvetli, her ruhun üstünde bir melek oluşundan dolayı, “Cebr” ile de zâhirî bir alakası vardır. Cebrâîl ayrıca, Rûh, Rûhu’l Kudüs, Rûhullah ve Rûhu’l Emîn olarak da isimlendirilmiştir.²¹¹ İbn Kesîr’in Cibrîl’in çok kuvvetli oluşuyla ilgili olarak isnâdsız bir halde kaydetmiş bulunduğu bir rivayette ise şöyle anlatılmaktadır:

“Anlatıldığına göre Cebrâîl, o kadar güçlü ve kuvvetliymiş ki, Medâyin şehrini Lût kavminin üstüne kaldırmıştır. Onlar, içindeki ümmetlerle birlikte yedi kavim idiler ve 400,000’e yakın kişiydiler. Ayrıca beraberlerinde diğer canlılar ve hayvanlar vardı. Medayin şehrinde bir çok araziler, imaretler ve mahalleler vardı. Cebrâîl bütün bunları kanadının ucuyla tutup kaldırmış, göklerin ucuna kadar yükseltmişti. Öyleki göklerdeki melekler, Medayin şehrinde uluyan köpeklerin ve öten horozların seslerini işitmişlerdi. Sonra bu şehri ters çevirmiş, altını üstüne getirmişti. İşte Cebrâîl böyle güçlü ve kuvvetli bir melektir. Cebrâîl güzel yaratılışa sahip yüce bir melektir.”²¹²

Bu türden isnadsız olarak kaydedilen rivayetleri bir değerlendirmeye tabi tutmak mümkün olmadığı için bunların kesin doğru olarak kabul edilmeleride düşünülemez.

Cibrîl ismi açık olarak Kur’ân’da üç yerde geçmekle beraber değişik isimlerle bir çok yerlerde zikredilmektedir.²¹³

Meleklerin tamamı, Allah (c.c.) ile peygamberleri arasında iletişimi sağlamakla vazifeli olmayıp, onlardan her birinin ayrı ayrı görevleri vardır. Elçilik görevini ise, sadece Allah (c.c.)’ın seçtiği melekler yaparlar. Bunların

211 İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 51.

212 Bakara, 2/97, 98; Tahrim, 66/4.

213 Şuarâ, 26/193.

bir kısmı Allah ile Peygamberleri arasında iletişimi sağlarken, bir kısmı da diğer kullarla ilgili hususları düzenlemekle yükümlüdür. Bu elçi meleklerin en başında da Rûhu'l Emîn olan Cebrâil (a.s.)'den bahsedilmektedir.²¹⁴ Ancak, başka elçi melekler de vardır. Hz. İbrâhîm ve Hûd'a (a.s.), Hz. Mûsâ'nın annesi ve Hz. Meryem gibi Allah yolunda olan samimi mü'minlere gönderilen müjdeci melekler de vardır.²¹⁵

Cebrâil'in yaratılış şekli ve vücut yapısı hakkında Kur'ân'da mevcut olmamasına rağmen, hadislerde birtakım bilgilere rastlamaktayız. Buna göre o, 600 kanatlı, yer ile gök arasını kaplayan bir melek olarak tasvir edilmektedir. Nitekim İbn Mesûd (r.a.), Hz. Peygamber'in Cebrâil'i bu şekilde gördüğünü rivâyet etmiştir.²¹⁶ Ayrıca Kur'ân'ın haber verdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), Cebrâil'i iki defa aslı şeklinde görmüştür.²¹⁷ Bu husus Mesrûk b. el-Ecda' (v.62/63) kanalıyla Hz. Âişe'den nakledilen bazı hadislerde de anlatılmaktadır. Bu konuda Müslim'in (v.261/874) kaydettiği hadis şöyledir:

“Mesruk demiştir ki: “Hz. Âişe'nin yanında yaslanmış bir vaziyette idim ki, bana şöyle dedi:

-Ey Ebâ Âişe! Üç şey vardır ki, her kim onlardan birisini söylese Allah'a büyük iftira etmiş olur. Ben de:

- Onlar nedir? diye sordum. Bunun üzerine dedi ki:

-Her kim Muhammed Rabbı'nı gördü zannederse, Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur. Ben bu esnada dayanıyordum fakat hemen oturdum ve:

- Ey mü'minlerin annesi! Bana izin ver acele etme! Yüce Allah:

(ولقد راه بالافق المبين) 'Andolsun ki O, onu apaçık ufka görmüştür'²¹⁸ ; (ولقد راه نزلة اخري) 'Yemin olsun ki O, onu bir daha da inişinde gördü.'²¹⁹ buyurmadı mı?, dedim. Bunun üzerine Hz. Âişe:

-Ben, onu, bu ümmetin Rasûlullah'tan ilk önce soran kişisiyim. Hz. Peygamber buyurdu ki: 'O Cibrîl'dir. Onu yaratılmış olduğu şekil üzere bu iki seferden başka görmedim. Semâdan inerken gördüm. Vücûdunun

²¹⁴ Hûd, 11/69-76, 77-80; Fussilet, 41/30; Kasas, 28/7; Âli İmrân, 3/42-44.

²¹⁵ el-Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7.

²¹⁶ Necm: 53/5-18; Tekvir, 81/19-24; bu konuda fazla bilgi için bkz. Mîras, Tecrîd-i Sarîh, IX, 19.

²¹⁷ Tekvir, 81/23.

²¹⁸ Necm, 53/13, 14.

²¹⁹ En'am, 6/103.

büyüklüğü gök ile yer arasını kaplamıştı.’ Hz. Âişe bundan sonra şöyle devam etti:

Hem işitmedin mi? Allahü Teala: **‘Gözler O’nu idrak edemez. O ise gözleri idrak eder. O, latîftir, habîrdir’**²²⁰ buyuruyor. Yine işitmedin mi ki, Allahü Teala: **‘Allah (c.c.), bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir, izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O, Yücedir, Hakîmdir’**²²¹ buyurmaktadır. Bundan sonra Hz. Âişe şöyle dedi:

Her kim, Rasûlullâh’ın Allah’ın kitabından bir şey gizlediğini zannederse, Allah’a karşı büyük bir iftira etmiş olur. İşitmedin mi ki, Cenâb-ı Hak: **‘Ey Peygamber! Sana Rabbinden her indirileni tebliğ et. Şâyet bunu yapmazsan Allah’ın risâletini tebliğ etmemiş olursun’**²²² buyurmuştur. Yine her kim ki, sana Rasûlullah’ın (s.a.v.)yarın olacak şeyleri bildiğini söylerse, muhakkak ki Allah’a büyük bir iftira etmiş olur. Çünkü Allah (c.c.): **‘De ki: Göklerde ve yerde, Allah’tan başka kimse gaybı bilmez’**²²³ buyurmuştur, dedi.”

el-Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi âlimler tarafından nakledilen yukarıda kaydettiğimiz hadisin ravîlerinden *Süfyân b. Uyeyne*, h. 197 yılında ihtilat ettiği için bazı hadis âlimleri tarafından tenkîd edilmiştir.²²⁴ et-Tirmizî’nin kaydettiği rivayetin isnadında yer alan kimselerden *Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî*, hadis âlimlerince gafflet sahibi olduğu için cerh edilmiştir. Ebû Hâtim, onun Süfyân b. Uyeyne’den mevzû bir hadis naklettiğini söylemektedir.²²⁵ Hadisi eş-Şa’bî’den alan *Mücâlid b. Said b. Umeyr el-Kûfî* de şiddetle tenkîd edilmiştir. İbn Adî, onun Câbir’in dışındaki tüm hadislerinin mahfuz olmadığını söylemiş, Yahyâ b. Said el-Kattân onu yalancılıkla suçlamış, el-Buhârî ise, Hz. Fâtıma’nın fazileti hakkında mevzu hadis naklettiğini bildirmiştir. Bu sebeple, kendisiyle ihticâc edilmeyen, hadis nakli câiz sayılmayan çok zayıf bir râvîdir.²²⁶ Sonuç olarak, Tirmizî’nin bu rivayetinin isnad yönünden zayıf olduğu açıktır.²²⁷

220 Şûrâ, 42/51.

221 el-Mâide, 5/67.

222 Neml, 27/67.

223 Müslim, İmân, 287; Krş. el-Buhârî, Tefsîr, (5. Mâide) 7; (53. en-Necm) 1; Bed’u’l-Halk, 6; Tevhîd, 4; et-Tirmizî, Tefsîr, (53.en Necm) 3278.

224 İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, II, 359; III, 503.

225 İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, V, 331-332.

226 İbn Hacer, age, V, 371-373.

227 Bu konuda fazla bilgi için bkz. Ateş, Ehli Sünnet Ve Şia’nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler, s. 99-103.

Konuyla ilgili olarak buraya kadar kaydettiklerimizden anlaşıldığına göre, Rasûlullah'ın (s.a.v.) dışında hiç bir peygamber Cebrâîl'i yarattığı şekil üzere görmemiştir. Hz. Peygamber de yukarıda ifâde edildiği gibi, onu sadece iki yerde görmüş, diğer zamanlarda ise, Cebrâîl'i kendi sûretinin dışında, çeşitli şekillerde görmüştür. Nitekim hadis kaynaklarında da ifâde edildiği gibi, Cibrîl Hz. Peygamber'e geldiğinde, Ashab'dan çok yakışıklı bir kimse olan Dihye b. Halîfe el-Kelbî sûretinde gelmekte idi. Bazen de o, Cibrîl hadisinde olduğu gibi, tanınmayan bir kimse şeklinde görünürdü.²²⁸ Nitekim Ebû Ammâr el-Hüseyn b. Hureys el-Huzâî, Vekî' Kehmes b. el-Hasen, Abdullâh b. Büreyde, Yahyâ b. Ya'mer isnâdıyla gelen bir rivâyette, Hz. Ömer (r.a.) bu konuda şunları anlatmaktadır:

"Biz bir gün Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında oturuyorken, âniden elbisesi bembeyaz, saç simsiyah bir kimse yanımıza geldi. Kendisinde yolculuk eseri görünmüyordu ve bizden de hiç kimse onu tanımiyordu. Bu yabancı kimse hemen Hz. Peygamber'in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de onun uylukları üzerine koydu.

Sonra şöyle dedi:

- *Ey Muhammed! İslâm nedir?*

Rasûlullah (s.a.v.):

-*İslâm, Allah'tan (c.c.) başka ilah olmadığına ve benim, Allah'ın Elçisi olduğuma şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekat vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Kâbe'yi Hac etmektir*, buyurdu.

Bunun üzerine soru soran kimse:

-*Doğru söyledin*, dedi.

Hz. Ömer dedi ki: '*Biz bu duruma hayret ediyorduk. Çünkü o kimse hem soru soruyor, hem de tasdik ediyordu.*'

Sonra bu adam:

-*Ey Muhammed! İmân nedir?* diye sordu.

Rasûlullah da (s.a.v.) :

-*Îmân, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, Âhiret Gününe ve kadere –hayır ve şerrin O'ndan geldiğine- inanmandır*, buyurdu.

²²⁸ el-Buhârî, İmân, 37; en-Nesâî, İftitah, 37; Dihye (r.a.) hakkında bkz. İbn Esîr, Üsdü'l-Gâbe, II, 158-159; İbn Hacer, el-İsâbe, II, 161-162; krş. Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 49.

Soru sahibi:

-Doğru söyledin, dedi.

Hz. Ömer: *'Biz şaşırıp kalmıştık. O kimse hem soruyor, hem de tasdik ediyordu.'*

Soru soran kimse daha sonra:

-Ey Muhammed! İhsân nedir? diye sordu.

Resûlullah da (s.a.v):

-İhsân, Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu göremesen de, O seni görüyor ! buyurdu.

Soru sahibi bu defa:

-Kiyâmet ne zaman? diye sordu.

Hz. Peygamber de:

-Soru sorulan, soru soran kişiden bu hususta daha bilgili değildir, buyurdu.

O kimse bu sefer:

-O halde Kiyâmet'in alâmetleri nelerdir? dedi.

Peygamber de (s.a.v):

- Cârîyenin kendi sâhibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul, küçük baş hayvan çobanlarının yüksek bina yapma hususunda birbirleriyle yarışıklarını görmendir, buyurdu.

Hz. Ömer diyor ki: *'Bir süre sonra Rasûlullah (s.a.v) bana rasladı ve:*

-Ey Ömer! O soruları soran kişinin kim olduğunu biliyor musun? dedi.

Ben de:

-Allah ve Rasûlu daha iyi bilir, dedim.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v):

-O, Cibrîl'dir. Size dininizi öğretmek için geldi, buyurdu."²²⁹

Bu hadisle ilgili olarak tirmizî, hasen sahîh hükmünü vermiştir.

229 el-Buhârî, İmân, 37; Tefsîru Sûre, 31; Müslim, İmân, 1,5,7; Ebû Dâvud, Sünne, 16; et-Tirmizî, İmân, 4; en-Nesâî, İmân, 5,6; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Fiten, 25; A.b. Hanbel, Müsned, II, 426.

Bu hadiste de görüldüğü gibi Cebrâîl (a.s.), bazı kereler ashab tarafından tanınmayan bir kişi kılığında gelmiş ve Hz. Peygamber'den başka hiç bir kimse onun kim olduğunu bilememiştir.

Bazı âlimler tarafından Cebrâîl ve Mikâîl'in melek olmadıkları, bunların melek üstü birer ruh olduğuna dair bir takım görüşler ileri sürülmektedir.²³⁰ Nitekim Fazlur Rahman'ın bu konudaki değerlendirmeleri şöyledir:

“Melek kelimesinin dar anlamda vahiy elçisi için kullanılması aslında pek uygun değildir. Çünkü Kur'ân onu Peygamber'e tasvir ederken hiç bir zaman melek tabirini kullanmamıştır. Aksine devamlı ya “*Ruh*” veya “*Rûhânî Elçi*” tabirini kullanmıştır. Kur'ân meleklerden Allah'ın emirlerini yerine getiren, insanların hayatlarını bitirme görevinden Allah'ın Arş'ını tutma görevine kadar çeşitli işleri yapan semavî varlıklar olarak sık sık bahsetmektedir. Melekler, peygamberlere gönderilebilirler.²³¹ Melekler cesaret vermek için gerçek mü'minlere de gönderilebilir: *'Rabbimiz Allah'tır deyip sonra doğru olanların üzerine melekler iner ve onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen Cennetle sevinin, derler.'*²³² Fakat Kur'ân bu meleklerden vahiy elçisi olarak bahsetmemektedir. Haddizâtında Allah, meleklerin kendilerine bile vahiy gönderip zorda kalan mü'minlere yardım etmelerini emretmiştir: *'Rabbim Bedir savaşında meleklerle vahyediyordu ki: Ben sizinle beraberim, siz insanları güçlendirin, Ben inkar edenlerin yüreklerine korku salacağım, vurun onların boyunlarının üstüne, vurun onların her parmağına.'*²³³ Hz. Muhammed'den önce gelen büyük peygamberlerin durumunda, -Hz. Nuh, İbrâhîm, ve Mûsâ- Allah'ın onlara doğrudan hitab ettiği görülmektedir. Fakat yine de şöyle umumî bir açıklama verilmiştir: *'Allah, emrinden olan ruh'u kullarından dilediğine indirir,'*²³⁴ ve yine: *'Melekleri kullarından dilediğine, emrinden Ruh ile indirir.'*²³⁵ Bunlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Allah'ın peygamberleri, kendilerine vahiy getiren Allah'ın Ruh'una mazhardırlar. Hz. İsa'nın annesi Meryem hakkında (peygamber olmamasına rağmen; -zira Kur'ân hiç bir kadından peygamber diye bahsetmemiştir-) Kur'ân, Rûh'umuz tarafından hamile kaldı demiştir.²³⁶ Yine Hz. Âdem'in cismânî

230 Fazlur Rahman, Ana Konuları İle Kur'ân, s. 153-156; İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, s. 167.

231 Hûd,11/70, 81.

232 Fussilet, 41/30.

233 Enfâl, 8/12.

234 Mü'min, 40/15.

235 Nahl, 16/2.

236 Meryem, 19/17-22; Enbiyâ, 21/91; Tahrim, 66/12.

şeklini yarattıktan sonra *'ona kendi Ruh'undan üflledi'*²³⁷ demiştir. Ve yine: *'Allah'a ve âhiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları, kardeşleri ve akrabaları da olsa Allah'a ve elçisine düşman olanlara dostluk ettiğini görmezsin. Onlar o kimselerdir ki, Allah kalplerine iman yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.'*²³⁸ Fakat Hz. İsa Kutsal Ruh (Rûhu'l-Kudüs) ile desteklenmiştir.²³⁹ İşte Kur'ânı vahiy olarak getiren de bu ruhtur: *'De ki: inananları sağlamaştırmak ve müslümanlara yol gösterici ve müjde olmak üzere onu Rûh'ul-Kudüs Rabbinden hak gereğince indirdi.'*²⁴⁰ Hz. İsa'nın kendisi dahi bir peygamber olarak tanıtılmışır: *'Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın Elçisi O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir Ruh'tur.'*²⁴¹ Çünkü, herhalde annesi Ruh tarafından hamile kaldığı için bu tabirle anılmıştır.

Hz. Muhammed'e vahiy elçisi olarak gönderilenin bu Ruh olduğuna dair hiç şüphe yoktur. Yukarıda gördüğümüz gibi, Mekkeliler sık sık: *'Muhammed'e bir melek indirilmesi gerekmez miydi? diye soruyorlardı. Kur'ân ise, meleklerin insanlara peygamber sıfatıyla gönderilmeyeceğini belirtmiştir. Bazen de Kur'ân onlara korku vermek amacıyla şöyle cevap vermiştir: 'İyi bilinler ki, Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine asla göz açtırılmaz.'*²⁴² Bu yüzden Peygamberimize vahiy için melek gönderilmediği kesindir. Zira ona vahiy, Güvenilir Ruh (Ruhu'l-Emîn) olarak da tasvir edilen Kutsal Ruh (Ruhu'l-Kudüs) tarafından getirilmiştir.²⁴³ Fakat yanlış anlaşılmasın, bu Ruh ile melekler tamamen farklı varlıklar değildir. Sadece şu kadar söyleyebiliriz ki, bu Ruh, meleklerin en üstün derecesi ve Allahâ en yakın olanıdır.²⁴⁴ Her ne olursa olsun Kur'ân yine de meleklerle Kutsal Ruh'u birkaç yerde aynı ibarede beraber kullanmaktadır: *'Melekler ve Ruh Rablerinin izniyle bir çok emirlerle iner.'*²⁴⁵ *'Melekler ve Ruh, elli bin yıl süren bir gün içinde Allah'a yükselirler'*²⁴⁶, *'O gün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Allah'ın izin verdiğinden başka kimse*

237 Hicr, 15/29; Secde , 32/9;Sâd, 38/72.

238 Mücâdele, 58/22.

239 Bakara, 2/ 87, 253; Mâide, 5/ 110.

240 Nahl, 16/ 102.

241 Nisâ, 4/171.

242 Hicr, 15/81.

243 Şuarâ, 26/193.

244 Tekvir, 81/19-21.

245 Kadir, 97/ 4.

246 Meâric, 70/4.

*konuşamaz.*²⁴⁷ *'Melekleri kullarından dilediğine emrinden Ruh ile indirir.'*²⁴⁸ Dikkat edilirse son âyette Ruh meleklerden ayrı bir şey olarak değil de, onlar tarafından iletilen bir şey olarak bahsedildiği göze çarpmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Ebû Sâlih ve el-A'meş gibi bazı âlimler bazı âyetlerde geçen²⁴⁹ *Rûh* kelimesiyle insana benzeyen bazı meleklerin, Şa'bî, Dahhâk ve Saïd b. Cübeyr gibi âlimler de bununla Cibrîl'in kastedildiğini söylemişlerdir.²⁵⁰

Mekkelilerin defalarca Peygamber'e melek inmesini istemelerine karşılık Kur'ân bunu ısrarla reddetmiştir. Onlar herhalde görebilecekleri, işitebilecekleri ve konuşabilecekleri birşey istiyorlardı. Halbuki Kur'ân devamlı vahiy elçisinin Peygamber'in kalbine gönderilen bu Ruh'un olduğunu vurgulamıştır: *'Uyarıcılardan olman için Kur'ân'ı senin kalbine, apaçık Arapça ile Güvenilir Ruh getirdi.'*²⁵¹ Bu Ruh'un Cebrâil (a.s.) olduğu ayrıca belirtilmektedir: *'De ki: Allah'ın izniyle Kur'ân'ı kendinden öncekileri doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrâil'e düşman olursa...bilsin ki Allah'ta onun düşmanıdır.'*²⁵² Vahiy ve vahiy elçisinin rûhânî olduğu ve peygamberlere nisbetleri ise enfûsî oldukları Kur'ân'da ayrıca belirtilmiştir: *'Allah dilese senin kalbini mühürler ve böylece artık vahiy inmez.'*²⁵³ Bu durumda Cebrâil'i bir insan olarak tasvir edip vahiy getirdiğini ve Peygamber'le konuştuğunun görüldüğünü anlatan hikayeler, sonradan uydurulmuş olmalıdır.²⁵⁴

Fazlur Rahman'ın yukarıda kaydettiğimiz bu görüşlerinin tamamına katılmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu tutumda, Hz. Peygamber'in hadislerinde Cebrâil ve diğer meleklerle ilgili olarak verdiği bilgileri devre dışı bırakacak bir anlayış sergilenmekte, hiçbir araştırma ve delile dayanmadan sahih hadis kaynaklarındaki güvenilir hadisler uydurma sayılmakta ve bunlar hikaye olarak nitelendirilmektedir. Bu tür konularda sadece Kur'ân'da yer alan haberlerle yetinmek, hadislerde yer alan bilgilerin tamamını Kur'ân'la çelişiyor imajı oluşturarak toptancı bir yaklaşımla reddetmek doğru bir tutum değildir. Fazlur Rahman'ın yukarıda kaydedilen görüşlerini doğrulayacak tatmin edici herhangi bir delile de rastlanılamamaktadır.

247 Nebe', 78/38.

248 Nahl, 16/2.

249 Nebe, 78/38.

250 İbn Keşir, Büyük İslâm Tarihi (el-Bidâye ve'n-Nihâye), I, 50.

251 Şuarâ, 26/193-195.

252 Bakara, 2/97-98.

253 Şûrâ, 42/24.

254 Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 153-156.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı âyetlerde Cibrîl'den *er-Rûh*, *Rûhu'l-Kudüs*, *er-Rûhu'l-Emîn* gibi ifadelerle bahsedilmesi onun melek olmadığını ortaya koymaz. Çünkü bu ifadeler kendisiyle Cibrîl'in kastedildiği diğer isim ve sıfatlar olabilir. Zaten melekler de nurdan yaratılmış rûhânî varlıklardır. Bu durum Kur'ân ve hadislerin verilerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Fazlur Rahman; "Fakat yanlış anlaşılmasın, bu Ruh ile melekler tamamen farklı varlıklar değildir. Sadece şu kadar söyleyebiliriz ki, bu Ruh, meleklerin en üstün derecesi ve Allahâ en yakın olanıdır,"(Tekvîr,81/19-21.)²⁵⁵ ve "Bu Ruh'un Cebrâil (a.s.) olduğu ayrıca belirtilmektedir: '*De ki: Allah'ın izniyle Kur'ân'ı kendinden öncekileri doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrâil'e düşman olursa... bilsin ki Allah'ta onun düşmanıdır,*' (Bakara,2/97-98)²⁵⁶ demek suretiyle, kendi kendisiyle çelişkiye düşmüş bulunmaktadır. Çünkü hem Kur'ân'da bahsedilen Rûh'un Cebrâil olduğunu, hem de melekler ile Rûh'un farklı varlıklar olmadığını, meleklerin en üstün derecesi olduğunu söylemektedir. Halbuki Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, meleklerin çeşitli görevleri vardır. Cebrâil'in (a.s.) vazifesi de peygamberlere Allah katından vahiy getirmek ve elçilik yapmaktır. Yine, Cebrâil'den başka melekler de elçilik yapmışlar, insanlarla iletişim kurmuşlar, ancak Cebrâil bizzat bu görev için yaratılmış ve Allah diledikçe peygamberlere mesajlar taşımıştır. Kur'ân'da onun Cibrîl'in dışında farklı bir isim ve sıfatlarla anılmasından maksat, büyük bir melek olduğunun Allah tarafından bizlere bildirilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Cebrâil, Kur'ân'da bazen Ruh şeklinde, bazen de Ruh ve Melek tarzında yanyana zikredildiği için, bazı kimselerde sanki bunlar farklı varlıklarmış gibi bir izlenim doğmasına yol açmıştır. Nitekim; Kur'ân'da bu konuyla ilgili olan âyetler şöyledir:

"O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh, her iş için iner dururlar."²⁵⁷

"Melekler ve Ruh, oraya miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde yükselirler."²⁵⁸

"O gün Ruh ve Melekler, sıra sıra dururlar. Allah'ın izin verdiğinden

255 Fazlur Rahman, age, s. 155.

256 Fazlur Rahman, age, s. 155.

257 Kadir, 97/4.

258 Meâric, 70/4.

başka kimse konuşamaz.”²⁵⁹

“Melekleri, kullarından dilediğine emrinden olan Ruh ile indirir: Benden başka Tanrı yoktur, benden korkun! diye uyarın! (der).”²⁶⁰

Allah (c.c.), Cebrail'e melekler içinde ayrı bir yer ve önem verdiği için dolayı Kur'ân-ı Kerim'de 'Melekler ve Ruh' diye ayrıca ondan söz etmiştir. Nitekim şu âyetlerde de görüleceği gibi Ruh'un Cebrail olduğu açıkça anlaşılmaktadır:

“Uyarıcılardan olman için Kur'ân'ı senin kalbine apaçık Arapça ile Rûhul Emîn (Cebrâîl) getirdi.”²⁶¹

“De ki; Allah'ın izniyle Kur'ân'ı kendinden öncekini doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeleyici olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrâîl'e düşman olursa, bilsin ki Allah (c.c.) da onun düşmanıdır.”²⁶²

Bazı müfessirler de, bir kısım âyetlerde²⁶³ geçen *Ruh* kelimesiyle vahyin kasedildiğini söylemektedirler.²⁶⁴ Bu husus *Ruh* kelimesinin hem Cibrîl, hem de vahiy anlamına geldiğini göstermektedir. Nitekim Ebû Ubeyde gibi âlimlere göre *Ruh*, Cibrîl'dir (a.s.).²⁶⁵ Kanaatimizce *Ruh* kelimesinin vahiy manasına gelmesi, onunla Cebrâîl'in (a.s.) kasedilmesine mani değildir. *Ruh* hem vahiy, hem de vahyin taşıyıcısı olan melek, yani Cebrâîl (a.s.) manasına gelebilir. Ancak; şu âyetten *Ruh'un* Cebrail olduğu anlaşılmaktadır:

“Hani seni Rûhu'l-Kudüs ile te'yid etmiştim de, hem beşikte iken hem de yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen Benim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine Benim iznimle körü ve abraşı (alaca hastalığını) iyileştiri yordun. Ölülerini benim iznimle (hayata) çıkarı yordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim. Kendilerine apaçık deliller (mucizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkar edenler, 'Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir,' demişlerdi”²⁶⁶

259 Nebe, 78/38.

260 Nahl, 16/2.

261 Şuarâ, 26/193-195.

262 Bakara, 2/97, 98.

263 Şûrâ, 42 /52; Mü'minûn, 23/15.

264 Yazır, Hak Dini, V, 3084-3085; Ateş, Çağdaş Tefsir, V, 95.

265 Ateş, age, V, 95.

266 Mâide, 5/110.

Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hadislerden de *Ruh* ile *Cebrâîl*'in kasedildiğini anlamaktayız. Nitekim bir gün Rasûlullah (s.a.v.), ünlü şairi Hassân b. Sâbit'e: "Müşrikleri hicvet. Rûhul Kudûs seninlemdir,"²⁶⁷ bir başka seferinde de: "Müşrikleri hicvet. Cebrâîl seninle beraberdir." demiştir.²⁶⁸ Ve yine hadislerden öğrendiğimize göre o: "Ey Allah'ım onu Rûhu'l-Kudûs'le te'yîd et",²⁶⁹ "Rûhu'l-Kudûs Hassân ile beraberdir",²⁷⁰ "Allah seni Rûhu'l-Kudûs'le te'yîd etsin,"²⁷¹ diyerek bu hususa işarette bulunmuştur. Hassân b. Sâbit de, bir mısrasında: "Ve Cibrîl ve Rûhu'l-Kudûs bizdedir,"²⁷² diyerek Cebrâîl'e işarette bulunmuştur.

"De ki, kim Cebrâîl'e düşman olursa (bilsin ki) işte; o Cebrâîl, daha önceki kitapları doğrulayan, mü'minler için hidâyet ve müjde olan Kur'ân'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indirmiştir," âyetinin²⁷³ tefsiriyle ilgili olarak Muhammed Hamdi Yazır şu görüşleri dile getirmektedir: Kur'ân'ı Peygamber'in kalbine indirip vahyi getiren Rasûl, Rûhul Kudûs, Cibrîl-i Emîn'dir. Peygamber'in kalbine vahyi indirenin İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette Allah-u Teâlâ olduğu söylene de, Hz. Âişe'den gelen başka bir rivâyette O'nun Cebrâîl olduğu belirtilmektedir. Zaten, lafzın zâhirinin de buna daha uygun olduğu görülmektedir.²⁷⁴

2.2.1.2. Melekü'l-Mevt (Ölüm Meleği)

Azrâîl kelimesi muhtemelen İbrânice olup, *Cebrâîl* kelimesi ile aynı yapıya sahiptir.²⁷⁵ Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde ise *Azrâîl* lafzı mevcut bulunmayıp, "*Melekü'l-Mevt*" tabiri geçmektedir. Nitekim Âyet-i kerime'de Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

(Ey Muhammed !) de ki; "Rûhunuzu almakla görevlendirilen Ölüm Meleği canınızı alır; sonra da Rabbınıza döndürülürsünüz."²⁷⁶

Hz. Peygamber'in de Kur'ân'daki şekle uygun olarak "Ölüm Meleği"

267 A.b. Hanbel, IV, 298.

268 A.b. Hanbel, IV, 301.

269 el-Buhârî, Salât, 68; Bed'u'l-Halk, 6; Edebe, 91; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 151,152; en-Nesâî, Mesâcid, 24; A.b. Hanbel, V, 222.

270 Ebû Dâvud, Edebe, 87.

271 A.b. Hanbel, II, 269.

272 el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, I, 318.

273 Bakara, 2/97.

274 Yazır, Hak Dini, VII, 4572- 4573.

275 Kılavuz, A. Saim,TDV.İ.A, Azrâîl Maddesi, IV,350; Şibay, MEB.İ.A, Azrâîl Maddesi, II, 155.

276 Secde, 32/11.

(Melekü'l-Mevt) ifâdesini kullanıldığı görülmektedir.²⁷⁷

Her şeyin gerçek fâili Allah (c.c.) olduğu için, ölüm olayı da Ona nisbet edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, "Melekü'l-Mevt" in ölümle görevli olduğu bildirilmekle beraber, bu fiilin her şeyin gerçek fâili olan Allah'a nisbet edildiği şu âyetten açıkca anlaşılmaktadır:

"Allah (c.c.) eceli gelenlerin ruhlarını ölümleri ânında, eceli henüz gelmeyenlerin ruhlarını da uykularında alır. Haklarında ölüme hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise, belli bir süreye kadar salıverir. Bunda düşünebilen kimseler için muhakkak ibretler vardır."²⁷⁸

Kur'ân ve hadislerden, insanları vefat ettirerek ruhlarını teslim almakla sadece bir meleğin (Azrâîl) (a.s.)'in görevli olmadığı, aksine bu konu ile ilgili olarak başka meleklerin de Allah tarafından vazifelendirilmiş buldukları anlaşılmaktadır.²⁷⁹ Nitekim konu ile ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır:

"Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları bakalım nasıl olacak?"²⁸⁰

"Melekler, canlarını alacakları kendi nefislerine zulmeden kimselere :Ne isteydiniz? derler. Onlar: Biz, yer yüzünde dinin buyruklarını yerine getirmekten aciz kimselerdik, diye cevap verirler. (Melekler de:) "Allah'ın arzı geniş değil miydi siz de oraya hicret etseydiniz ya, derler. İşte onlar böyledir. Bunların barınacakları yer Cehennem'dir. O ne kötü bir yerdir."²⁸¹

"Kulları üstünde mutlak gâlip O'dur. Size hafaza melekleri gönderir; nitekim birinize ölüm vakti geldiği zaman, elçilerimiz hiç bir kusur işlemeyen onun ruhunu alırlar."²⁸²

Âyetlerde de görüldüğü üzere ölüm meleği tekil olarak değil de, hep çoğul sigasıyla ifâde edilmiştir. Bu da göstermektedir ki Ölüm Meleği bir tane olmayıp, sayısını ancak Allah'ın (c.c.) bileceği kadar çoktur. Nitekim Allah (c.c.) Kur'ân'da, meleklerinin sayısını ancak kendisinin bileceğini haber

277 el-Buhari, Cenâiz: 69; Müslim, Fedâil, 157, 158; et-Tirmizî, Tefsir, 7; İbn Mâce, Cihad, 10; A.b. Hanbel, IV, 287, V, 395.

278 Zümer, 39/ 42.

279 Bkz. Sofuoğlu, İslâm Dini Esasları, s. 100.

280 Muhammed, 47/27.

281 Nisâ, 4/97.

282 En'am, 6/61.

vermektedir.²⁸³ Yine Ölüm Meleği ile ilgili olarak hadis kaynaklarında oldukça fazla miktarda rivâyet mevcut bulunmaktadır. Fakat, bunların mahiyeti ve sayısı hakkında net bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Nitekim En-Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve diğer bazı hadis âlimlerinin Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla Hz. Peygamberden naklettiği bir hadise göre, ruhları almakla görevlendirilen melekler hayatının son ânını yaşayan bir kimsenin yanına gelir ve eğer o kişi sâlih bir kimse ise ona:

“Ey güzel cesette bulunan temiz ruh! Övülmüş olarak çık, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen, derler. Artık ruhunu teslim edinceye kadar ona bu şekilde söylenmeye devam edilir. Sonra o temiz ruh ile birlikte göğe yükselirler ve gök kapısı onlar için açılır. Sonra:

- *O kimdir?* diye sorulur. Onu götüren melekler:

- *O filandır, derler.*

Gökte görevli melekler kendisine:

- *Merhaba ey güzel nefis! Güzel cesette idi, övgüye layık olarak içeri gir, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen, denilir. Sonra Allah'ın buyruklarının meleklerle tebliğ edilmekte olduğu göğe çıkıncaya kadar o kimseye devamlı olarak böyle söylenir.*

Can çekişen kimse eğer kötü birisi ise, Ölüm Meleği: *Çık, ey daha önce de pis cesette olan kötü nefis! Aşağılanmış olarak çık! Kaynar su, Cehennem halkının irini ve bunlara benzer çeşitli azaplarla müjdelen, der. O kötü ruh bedenden ayrılıncaya kadar kendisine devamlı olarak bu şekilde söylenir. Sonra o ruh göğe çıkarılır. Fakat gök kapısı ona açılmaz ve:*

- *Bu kimdir?* diye sorulur.

- *Fülancaadır, diye cevap verilir. Bunun üzerine:*

- *Kötü nefse merhaba denilmez. O daha önce de pis cesette idi. Kınanmış olarak geri dön. Çünkü göğün kapıları kesinlikle sana açılmayacaktır!* denilir.

Bundan sonra da o ruh gökten yer yüzüne geri gönderilir ve cesedin bulunduğu kabre ulaşır.”²⁸⁴

283 Müddessir, 74/31.

284 İbn Mâce, Zühd, 31; A.b. Hanbel, , II, 364; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 416, h. no: 746; Nesaî, Cenâiz, 9; el-Hâkim, Müstedrek, I, 505, h. no:1304.

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz konumuzla ilgili bu rivâyetin senedinin sahih, isnadda yer alan ravilerin tamamının da sika kimseler olduğu kaydedilmektedir.²⁸⁵

Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat'ta; Ahmed- Süleyman b. Nûman eş-Şeybânî- Kâsım b. el Fadl el Haddânî- Katâde b. Diâme- Kasâme b. Zühayr- Ebû Hureyre yoluyla ile nakledilen bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Mü'minin ölüm ânı geldiği zaman melekler misk kokulu bir ipek ve bir demet reyhan ile gelir, yoğrulmuş hamurdan kıl alır gibi nâzikce onun rûhunu teslim alırlar ve kendisine:

- *Ey huzura ermiş olan nefis! Hoşnut etmiş ve hoşnut olmuş, senden razı olunmuş olarak çık, denilir. Sonra ipeğe sarılır ve İliyyûn'a yükseltilir.*

Kâfir bir kimseye gelince; onun ölüm vakti geldiğinde, melekler içinde ateş bulunan bir sergi ile gelir ve ruhunu çok şiddetli bir şekilde bedenden sökü� çıkarır. Sonra ona:

“*Ey pis ruh! Kızmış ve kendisine kızılmış olarak haydi zillet ve azâba çık!*” denir. O kimsenin ruhu çıkınca, bu çatırdayan kızgın ateşin üstüne konulur ve üstü örtülür. Sonra bununla Siccîn (Cehennem)'e götürülür.”²⁸⁶

Bu hadisi, el-Kâsım b. el Fadl'dan sâdece Süleyman b. Nûman nakletmişse de, anlam açısından bunu destekleyen bir çok rivâyet mevcuttur, ancak yinede biz bu hadisin râvîlerini tahlil edeceğiz:

Hadisin sahabî râvîsi Ebû Hureyre (r.a.)'dir. İkinci râvîsi ise, tâbîinden Kasâme b. Zühayr el-Mâzinî el-Basrî'dir. Bu râvînin, İbn Sa'd sika olduğunu söylüyor ve İbn Hibbân da onu Sikât'ında zikrediyor. Ayrıca Kasâme'den Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî hadis rivâyet etmiştir.²⁸⁷

Hadisin üçüncü râvîsi, Katâde b. Diâme b. Diâme b. Azîz b. Amr b. Rebia b. Amr b. el-Hâris b.Sedûs dür. Yahyâ b. Maîn ve A. b. Hanbel onun insanların en sağlamı olduğunu ifade etmektedirler.²⁸⁸

Dördüncü râvîsi, el-Kâsım b. el-Fadl b. Ma'dân b. Kurayz el-Hadânî el-Ezdî'dir. İbn Sa'd sika olduğunu kaydetmiştir.²⁸⁹ Yahyâ b Said onun hakkında

285 İbn Mâce, Cihad, 31.

286 et-Taberânî, age, I, 416, h.no: 746.

287 el-Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, XXIII, 602.

288 el-Mizzî, age, XXIII, 498.

289 İbn Sa'd, Tabakâtu'l-Kübrâ, VII, 283.

övgüyle bahseder ve sika olduğunu belirtir, Ahmed b Hanbel sikadır der, Abdurrahman b. Mehdi, hocalarından olduğunu ifâde eder ve Yahyâ b. Maîn de onun sika bir râvî olduğunu belirtir. Ayrıca Tirmizî, Nesâî ve İbn Hibbân da onun sika bir kimse olduğunu ifâde etmiş ve Buhârî de ondan Kitâbu'l-Edeb ve diğer bazı bölümlerde rivâyetler nakletmiştir.²⁹⁰

Beşinci râvî Ebû Eyyûb Süleyman b. Nu'mân eş-Şeybânî el-Basrî de sikâ râvîlerdendir. Muhammed b. Hibban onu Sikât'ında zikretmiştir.²⁹¹ Abdurrahman b. Ebî Hâtim de onun Şeyh olduğunu söylemiştir.²⁹² Hadisin son râvîsi Ahmed b. Hanbel'dir.

Görüldüğü gibi hadisi rivâyet eden kimselerin tamamı güvenilir sika kimseler olup, bu hadisin senedi de sahihdir. Anlaşıyor ki ölüm melekleri insanların dünyada yaşadıkları hayatlarına göre onlara muamele ediyor. Allah'a iyi kul olup ibadetlerini yapan kimselere ölüm anında da iyi davranılarak onlara ikramda bulunmaktadır.

Azrâîl'in mâhiyeti hakkında sahih hadis kaynaklarımızda bir bilgiye rastlayamadık. Onunla ilgili olarak bazı kitaplarda yer alan ve halk kültürünün oluşumunda rol oynadığı düşünülen birtakım haberler isrâiliyyâtтан öteye geçmemektedir. Örneğin; dünyayı kaplayacak büyüklükte olduğu, denizlerin ve nehirlerin bütün suları üstüne dökülse bile bir damla suyun yere düşmeyeceği, dördüncü veya yedinci kat semâda nurdan bir makamının olduğu, ayaklarının birinin orada diğerinin de Cennet ile Cehennem'in arasındaki köprü üzerinde bulunduğu, yetmiş bin ayak ve kırk bin kanadının mevcut olduğu, vücudunda bütün canlıların sayısınca gözünün ve dilinin bulunduğu, dört yüzlü bir varlık olduğu nakledilmektedir. Bunların İslâmî kaynaklarda yeri olmayan İsrâiliyyât türünden haberler olduğu açıktır.²⁹³

Araştırmamıza rağmen *Azrâîl* kelimesine merfû hiç bir hadiste rastlayamadık. es-Suyûtî (v. 911), Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî (v. 1136) gibi hadis âlimleri tarafından, Vehb b. Münebbih'den (v.114/732) gelen bazı rivayetlerde Melekü'l-Mevt yerine Azrâîl isminin kullanıldığı bildirilmektedir.²⁹⁴ Bu durum, bu kelimenin Kur'ân ve hadis kaynaklı

290 el-Mizzî, age, XXIII, 410.

291 et-Temîmî, M. b. Hibbân b. Ahmed, Sikât, VIII, 276.

292 er-Râzî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim, IV, 147.

293 el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 407.

294 es-Suyûtî, ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim, V, 358, no: 2372; Şerhu's-Suyûtî alâ Sünenî'n-Nesâî (Zehru'r-Rubâ ale'l-Müctebâ), IV, 120, no: 2089; es-Sindî, Hâşiyetü's-Sindî ale'n-Nesâî, (Suyûtî'nin Şerhi ile birlikte), IV, 120, no: 2089.

olmadığını, tâbîinden olup, İranlı bir aileye mensup olup olan, Ehli Kitab'ın rivâyetlerini çok iyi bilen, İsrâîlî rivâyetlerin en mühim kaynaklarından birisi olduğu kaydedilen Vehb b. Münebbih tarafından İslam kültürüne sokulduğunu ve Melekü'l-Mevt (Ölüm Meleği) yerine kullanıla geldiğini düşündürmektedir.²⁹⁵ Nitekim Yahûdilik'te Rabbi'lere aid eserlerde, ondan fazla ölüm meleğinin adı yer alır ki, bunlardan birinin adı da Azrael'dir. Yahûdilik'te Ölüm Meleği'nin, yaratılışın ilk gününde var edildiğine inanılır. Onların 12 kanadı vardır ve göklerde meskundurlar. Ölüm ânında kılıcını çekerek ölecek kişinin başına gelir. Yahûdi geleneğine göre, Ölüm meleği Hz. Mûsâ'ya rûhunu almak üzere geldiği zaman, Hz. Mûsâ onu reddetmiş ve onun rûhu Rab tarafından alınmıştır.²⁹⁶ Nitekim daha ayrıntılı benzer bir nakil de hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu rivâyet şu şekildedir:

Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen rivâyette o şöyle der: "Ölüm meleği Mûsâ'ya (a.s.) gönderildi. Melek, Hz. Mûsâ'nın yanına gelince Hz. Mûsâ ona şiddetle vurdu ve gözünü çıkardı. (Ölüm Meleği) Rabbine döndü ve dedi ki:

- *Beni öyle bir kula gönderdin ki, o ölümü istemiyor. Allah (c.c.) ona gözünü îde etti ve meleğe şöyle dedi:*

- *Ona dön ve de ki; elini bir sığırın sırtına koysun. Onun elinin altında kalan her kıl tanesi için bir sene ömür vardır. Mûsâ (a.s.):*

- *Yâ Rabbi ! Sonra ne olacak?* dedi. Allahu Teâlâ:

- *Sonra ölüm, dedi. Musâ (a.s.):*

- *(Öyleyse) şimdi olsun, dedi ve Allah'tan kendisini Arz-ı Mukaddes'e ulaştığı yere kadar yaklaştırmasını istedi. Rasûlullah (s.a.v.): 'Şâyet orada olsaydım, size, onun yolun kenarında, kızıl kumların altındaki kabrini gösterirdim' dedi."²⁹⁷*

Sahîhayn'daki bu rivâyet sahâbe'den sadece Ebû Hureyre (r.a.) tarafından rivâyet edilmiştir. el-Buhari bu rivâyeti, Kitâbu'l-Cenâiz ve Kitâbu'l-Enbiyâ'da olmak üzere iki yerde nakletmiş olup bu ikisinin de râvîleri aynıdır. el-Buhârî'nin kaydettiği bu rivâyetlerin isnadları şöyledir:

295 ez-Zehabî, Tezkiretü'l-Huffâz, I, 100; Cerrahoğlu, Tefsir Târihi, I, 133-137; Aydemir, Tefsirde İsrâîliyyât, s. 67.

296 Kılavuz, TDV. İ.A, Azrâîl Maddesi, IV, 350 (Jewish Encyclopedia, IV, 480-481'den naklen).

297 el-Buhârî, Cenâiz: 69; Enbiyâ, 31; Müslim, Fedâil, 157, 158; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 112, h. no: 6223.

Yahyâ b. Mûsa, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Abdullah b. Tâvus, Tâvus b. Keysân, Ebû Hureyre (r.a.).²⁹⁸

Mahmûd b. Ğaylân, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Abdullah b. Tâvus, Tâvus b. Keysân, Ebû Hureyre (r.a.).²⁹⁹

Konuyla ilgili olarak Müslim'in kaydettiği rivâyetlerin isnadları şöyledir:

1. Muhammed b. Râfi, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Hemmâm b. Münebbih, Ebû Hureyre (r.a.)³⁰⁰.

2. Muhammed b. Râfi, Abd b. Humejd, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ma'mer b. Râşid, Abdullah b. Tâvûs, Tâvus b. Keysân ve Ebû Hureyre (r.a.).

³⁰¹.

Kâmil Mîras, bu rivâyetlerle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "Bu rivâyetin sadece son bölümü merfu' olup, Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Diğer üst kısımlar ise mevkuttur. Hz. Peygamber'in sözü olduğu isnâden sabit değildir. Ebû Hureyre'nin kendi sözüdür. Bu bölüm tamamen bir tahayyül ve temsilden ibarettir. Hadisten anlaşılması gereken şey, Cenâb-ı Hakk'ın Ölüm Meleğini Hz. Mûsâ'ya rûhunu almak için göndermemiş olmasıdır. Belki Hz. Mûsâ'yı denemek ve imtihan etmek için göndermiştir. Yüce Allah Hz. İbrâhim'i de böyle bir imtihana tabi tutmuş ve oğlunu kurban etmesini emretmişti. Ancak Allah (c.c.) bu emrin yerine getirilmesini dilemiyor, sadece onun sadâkatini ölçüyordu. Burada da eğer maksat Hz. Mûsâ'nın rûhunun alınması olsaydı o, Ölüm Meleğine böyle muâmele edemezdi."³⁰²

İbn Huzeyme, Cehmiyye'den ve bid'at ehlinde bazı kimselerin bu hadisi kabul etmediklerini söyleyerek, hadisin manasının sahîh olduğunu savunmakta ve şu açıklamalarda bulunmaktadır: "Hz. Mûsâ, Ölüm Meleğini tanımamıştır. Bir Peygamberin herhangi bir insanın gözünü çıkarması mümkündür. Ölüm meleği de tanınmayan bir adam şeklinde gelmiştir ve Hz. Mûsâ da ona vurmuştur. Eğer onun melek olduğunu bilseydi ona vurması mümkün değildi. Burada melek onun ruhunu almak için değil de, onu imtihan etmek ve denemek için gelmiştir. Nitekim Hz. İbrâhim de böyle denenmişti. O, meleklere kızarmış keçi takdim etmişti.

298 el-Buhârî, Enbiyâ, 31.

299 el-Buhârî, Cenâiz: 69.

300 Müslim, Fedâil, 157.

301 Müslim, Fedâil, 158.

302 Mîras, Tecrîd-i Sarîh, IV, 507.

Şâyet Hz. İbrâhim konuklarının meleğ olduklarını bilseydi, onların herhangi bir şey yemeyeceklerini de bilirdi. Yine Hz. Meryem'e meleğ geldiğinde, onun meleğ olduğunu anlamamıştı.³⁰³ İbn Huzeyme'nin Hz. Mûsâ'nın Ölüm Meleğ'i'ni tanımadığı, onun kendisine tanınmayan bir adam kılığında geldiği bu yüzden ona vurarak gözünü çıkardığı tarzındaki mütalaasına katılmak mümkün gözükmemektedir. Kanaatimizce yukarıda kaydedilen rivayetin metninden İbn Huzeyme'nin görüşlerini doğrulayacak bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Çünkü rivayet, meleğın Hz. Mûsâ'ya gelerek canını almak istemesinden, onun da buna karşı çıkararak gözüne yumruk vurmasından, meleğın de Cenâb-ı Hakk'a Hz. Mûsâ'nın ölmek istemediğini bildirerek onu şikayet etmesinden bahsetmektedir.

İbn Kuteybe ise, bu hadisin senedinin hadis âlimlerine göre hasen olduğunu, eskilerin tarihî haberlerinde bunun bir aslının olduğunu ve bu hadisin, düşüncenin reddedemeyeceği doğru bir açıklamasının da bulunduğunu ifade ettikten sonra, şunları söylemektedir: "Bu hadisteki Allah'ın melekleri Rûhânîler' dir. Rûhânî de Rûh'a mensuptur. Yaratılışlarına nisbetle onlar sanki birer rûh gibidirler, bedenleri ve cisimleri yoktur. Bizim gibi gözleri ve cisimleri olmadığı halde görme kudretleri vardır. Allah'ın onları ne şekilde yarattığını bilmemekteyiz. Çünkü biz ancak, müşahede ettiğimiz ve şeklini gördüğümüz şeyleri bilebiliriz."³⁰⁴

Burada kaydetmek gerekirse, İbn Kuteybe'nin de işaret ettiği gibi bizim meleklerin mâhiyeti ve sıfatları hakkındaki bilgilerimiz sadece Allah ve Rasûlü'nün bildirdikleriyle sınırlıdır. İbn Kuteybe konuyla ilgili açıklamalarına şu şekilde devam etmektedir:

"Allah (c.c.) meleklerle, çeşitli şekillere girme kudretini vermiştir. Cibrîl (a.s.) Allah Rasûlüne (s.a.v), Dıhyetü'l-Kelbî şeklinde, bir bedevî kılığında ve bir keresinde de, iki kanadıyla ufku kaplamış bir şekilde görünmüştür. Nitekim Allah (c.c.) 'Nihayet ona (Meryem'e) rûhumuzu gönderdik de kendisine düzgün bir insan şeklinde göründü.'³⁰⁵ buyurmuştur.Yukarıdaki misallere hakikat nazarıyla bakılamaz. Bunlar sadece insanların görmelerini mümkün kılmak için birer temsil ve hayalden ibarettir. Onların hakiki yaratılışları latif ruhlardır. Damarlarda dolaşır, kalbe ulaşır, yere girer, görür fakat kendileri görülmez.

Ölüm meleğı Hz. Mûsâ'ya temessül edip şekillenince-ki birisi Allah'ın

303 el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, VIII, 148.

304 İbn Kuteybe, Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, Terc: H. Kırbaşoğlu, Hadis Müdâfaası, s. 417.

305 Meryem, 19/17.

meleği diğeri de O'nun peygamberidir- onunla çekişmiştir. Mûsâ da hakikat değil de sadece bir temsil ve hayal (illusion) den ibaret olan göz'ü kör edecek bir tokat vurmuş, Ölüm Meleği de önce olduğu gibi hakiki rûhânî yaratılışına dönmüş ve kendisinden hiç birşey eksilmemiştir.”³⁰⁶

Bu rivayetle ilgili değerlendirmelerde bulunan Selahattin Polat da şöyle demektedir: “Melek Hz. Mûsâ'ya insan şeklinde görünmüştür. Meleklerin, Allah'ın dilediği şekle girme imkanları vardır. Teferruatı hadiste belirtilmeyen sebeplerle Hz. Mûsâ kızıp onu insan zannederek tokatlamıştır. Bu tokatın tesiri meleğin insan suretindeki temessül etmiş olan şekli üzerinde meydana gelmiştir. Melekler rûhânî varlıklar olduklarından dolayı tokatla zarar vermek zaten mümkün değildir. Bizim bilemeyeceğimiz hikmetlerden dolayı Allahu Teâlâ böyle bir olayın olmasını murad etmiştir.” Polat ayrıca, metin tenkidinin içtihadî olduğunu ve herkes tarafından ittifakla kabul edilebilecek kıstaslar olmadığını ve her zaman tartışmaya açık olduğunu belirtmektedir.³⁰⁷

İslâmî kaynaklarda rastlanılan bu tür haberlerin, İsrâiliyyât kökenli oldukları anlaşılıyor. Çünkü yukarıda da kaydedildiği gibi Yahûdi geleneğinde Hz. Mûsâ'nın Ölüm Meleğine canını vermek istemediği, bunun üzerine onun ruhunun Rab Yahova tarafından alındığına dair bir rivayet mevcuttur.³⁰⁸ Nitekim es-Seyyid Sâlih Ebû Bekr tarafından yazılan *el-Advâu'l-Kur'âniyye fi'ktisâhi'l-Ehâdîsi'l-İsrâiliyye ve Tathîri'l-Buhârî minhâ* (İsrâiliyyat hadislerinin kökünün kazanması ve Buhârî'nin bunlardan temizlenmesi) adlı eserde kaydedilen 120 rivayet arasında konumuzla ilgili bu nakil de yer almakta ve İsrailiyyat türünden bir haber olarak kabul edilip tenkit edilmektedir.³⁰⁹ Seyyid Sâlih Ebû Bekr'in bu husustaki görüşlerini kaydeden Hayri Kirbaşoğlu şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Uydurma olduğu kabul edilen bu rivayetlerin gerçekten proplemli olduğunu görmek için aslında âlim olmak bile gerekemeyebilir. İslâm dini ve onun mâhiyeti konusunda sağlıklı bir genel malumata sahip olan hemen herkes, bu rivayetlerin büyük çoğunluğunun kolay kolay kabul

306 Krş. İbn Kuteybe, Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, Terc: H. Kirbaşoğlu, Hadis Müdâfaası, s. 417-419.

307 Polat, Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Tenkidler, Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî – Uluslararası Sempozyum- 18-20 Haziran 1987, s. 99.

308 Bkz. Kılavuz, TDV. İ.A, Azrâil Maddesi, IV, 350 (Jewish Encyclopedia, IV, 480-481'den naklen).

309 S. Salih Ebû Bekr'in bu görüşleri hakkında bkz. Kirbaşoğlu, İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, s.267.

edilemeyecek nitelikte olduklarını görür, hisseder, en azından sezebilir. İşte müellif, uydurma olduğunu söylediği bu Buhârî hadislerini eleştirirken, bir muhaddis gibi isnadiyla uğraşmamakta, tamamen metne yönelmektedir. Metin açısından yaptığı eleştirilerde ise, temelde Kur'ân-ı Kerim'e, bazen dinin genel prensiplerine dayanmakta, bunu yaparken de yoğun olarak güçlü muhakemesine başvurmaktadır. Bu rivayetlerden bazıları tevile muhtaç olsa da, çoğunluğu kabul edilemez uydurma rivayetlerdir.”³¹⁰

Hz. Mûsâ Ulu'l Azm peygamberlerdendir. Onun şânı, yüceliği tartışmadan uzaktır, ancak Yahûdiler'in onu bütün peygamberlerden üstün gösterme gayreti, bu rivâyetin ortaya atıldığı fikrini uyandırmaktadır. Ayrıca böyle büyük bir peygamberin, kendisini Allah'a(c.c.) kavuşturacak bir meleğe yumruk vurması bir yana, onu sevinç ve mutlulukla karşılaması gerekir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), bütün peygamberlere hayatta iken Cennet'teki yerlerinin gösterildiğini ifâde etmiştir. Aynı şekilde kendisine de Cennet'teki yerinin gösterilerek, dünyâ ve âhiret arasında muhayyer bırakıldığını ve kendisinin de; *“Ey Allahım Senin yüce dostluğunu tercih ederim”* diyerek, O'na kavuşmayı arzu ettiğini bir çok hadislerinde haber vermiştir.³¹¹

Her peygamber Allah'a kavuşmayı yüce bir vuslat kabul eder ve nihâyet meleklerin de, kendi görevlerini yerine getirdiklerini bilir. Ayrıca maddî bedene sahip olan bir peygamberin, rûhânî / nûrânî bir yapıda olan meleğe yumruk vurarak onun gözünü çıkarmasını tatmin edici bir şekilde izah etmek mümkün olamamıştır. Bu konuda yapılan yorumlar doyurucu olmaktan uzak kalmıştır.

2.2.1.3. Mikâil (a.s.)

Mikâil (a.s.), Kur'ân'da ismi açıkça zikredilen meleklerdendir. Bazı İslâmî kaynaklarda yer alan bilgi ve tasniflere göre, kendisi, dört büyük melekten birisi olup tabiat olayları ile ilgilenmekte ve bir çok yardımcıları bulunmaktadır.³¹² Ancak Kur'ân ve hadislerde dört büyük melek bulunduğu ve bunların Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve İsrâfil tarzında bir sıralamasının yapıldığına ve fazilet açısından bu büyük meleklerin Hz. Peygamber ve Peygamberlerden sonra üçüncü sırada yer aldıklarına dair kesin bir bilgiye

310 Kıraçoğlu, İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, s. 276.

311 el-Buhârî, Megâzî, 83, 84; Rikâk, 42; Deavât, 28; Müslim, Selâm, 46; Tirmizî, Deavât, 76; İbn Mâce, Cenâiz, 64; İ. Mâlik, Muvattâ, Cenâiz, 46; A. b. Hanbel, Müsned, VI, 45, 48, 74, 89, 108, 120.

312 el-Kazvîni, Acâibu'l -Mahlûkât, s. 55, 56; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 292; Gölcük- Toprak, Kelam, s. 352-354.

rastlanılamamaktadır. Ayrıca Mikâîl'in tabiat kuvvetlerini idareye memur olduğu, rahmet indirdiği, yağmur yağdırıp her türlü bitkileri, meyveleri bitirmekle görevli olduğuna dair de Kur'an ve güvenilir hadislerde bir bilgi mevcut değildir. Bakara 98. âyetin tefsiriyle ilgili olarak Ahmed b. Hanbel tarafından Ebû Ahmed, Abdullah b. Velîd el-İcîfî, Bükeyr b. Şihâb, Said b. Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'dan (r.a.) nakledilen bir hadis mevcuttur. Bu hadiste anlatıldığına göre, Hz. Peygamber'e Yahûdiler'den bir gurup gelerek beş konuda soru sormak istediklerini, eğer sorularını doğru cevaplandırırca kendisine îmân edeceklerini söylediler. Hz. Peygamber onların sorularını cevaplandırdı, onlar da, doğru söyledin diyerek tasdik ettiler. Son olarak da, kendisine vahiy getiren meleğin kim olduğunu sordular. Hz. Peygamber de: Cibrîl'dir (a.s.), deyince Yahûdiler: Cibrîl! Bu, savaş, kıtal, azab indirir ve bizim düşmanımızdır. Şayet rahmet, bitki, yağmur indiren Mikâîl deseydin olurdu, diyerek uzaklaştılar. Bunun üzerine Allah: 'Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl'e ve Mikâîl'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkarcı kâfirlerin düşmanıdır,'³¹³ âyetini indirdi.³¹⁴ Görüleceği üzere bu hadiste yer alan ve Mikâîl'in rahmet indirip yağmur yağdırdığı ve bitkiler bitirdiğine dair sözler, Hz. Peygamber'e âid olmayıp Yahûdilerin bu konudaki inançlarını ortaya koyan ifadelerdir. Bunun dışında da bu konuyla ilgili olarak hadis kaynaklarında güvenilir herhangi bir rivayete rastlanılamamaktadır.³¹⁵ Mikâîl'in görevleriyle ilgili olarak, onun yağmur yağdırıp bitki ve meyveleri bitirdiğine dair İslâmî kaynaklarda yer alan bir takım bilgi ve rivâyetlerin, Yahûdi geleneğinden İslâm kültürüne aktarılmış İsrâîliyyât olduğu kanaati uyanmaktadır.

Bir Hristiyan ananesine göre ise, melekleri Hz. Âdem'e secde etmeye Mikâel davet etmiştir.³¹⁶

Mikâîl kelimesinin "Mik" ve "İyl" kelimelerinden oluştuğu ve "Ubeydullah" (Allah'ın Kulcağızı) mânâsına geldiği kaydedilmektedir.³¹⁷ Dil bilimcilerine göre, Mikâîl kelimesinin; Mîkâîl, Mîkâl, Mîkeîl ve Mîkeil şeklinde farklı okunuşları vardır.³¹⁸ Fakat Kur'an'da *Mikâl* şeklinde geçmektedir.³¹⁹ Kur'an-ı Kerîm'de bu hususta şöyle buyrulmaktadır:

313 Bakara, 2/98.

314 A. b. Hanbel, Müsned, I, 274; krş. İbn Kesîr, Tefsir, I, 186.

315 el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXX, 25-26.

316 Wensinck, İA. İblis Meddesi, V/II, 691.

317 A. b. Hanbel, Müsned, V, 15, 16; Wensinck, A. J., M. E. B. İ. A., Mikâîl maddesi, VIII, 308.

318 el-Âlûsî, age, I, 334.

319 Bakara, 2/98.

“Kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl’e ve Mikâîl’e düşman olursa bilsin ki, Allah muhakkak kâfirlerin düşmanıdır.”³²⁰

Hadislerde de bu meleşin ismi “Mikâîl” olarak kaçça zikredilmektedir.³²¹ Nitekim İbn Mes’ud (r.a.) bu konuda şöyle demektedir: “ Biz vaktiyle Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte namaz kılarken insanlar; *‘Allah’ın, Cebrâîl’in, Mikâîl’in ve Mukarrebûn meleklerinin üzerine selam olsun.’* derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.); *‘Böyle söylemeyiniz! Çünkü Selâm Allah’ın ismidir, fakat tahiyât Allah içindir, deyiniz’* buyurmuşlardır.”³²²

el-Hâkim’in (v. 405/ 1014) *sahîhu’l-İsnâd* hükmünü vererek kaydettiği ve ez-Zehabî’nin (v. 748/1347) *Müslim’in şartı üzere sahihtir* dediği bir hadise göre Rasûlullah (s.a.v.), Mikâîl’i insan sûretinde görmüş ve onun şiddetli, azametli bir melek olduğunu Bedir Savaşı’nda Hz. Ali ve Ebû Bekir’e (r.a.) anlatmıştır.³²³

Yine bazı rivayetlerde kaydedildiğine göre Mikâîl, Cebrâîl ile beraber Hz. Peygamber’e görünür, ona tâlimât verir ancak hiç gülmezdi. Nitekim Enes’den (r.a.) gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) Cibrîl’e: *“Niçin Mikâîl’i gülerken hiç görmüyorsunuz?* diye sorunca, Cebrâîl (a.s.) şöyle cevap vermiştir: *Cehennem yaratıldığından beri o hiç gülmemiştir.”*³²⁴

Yukarıda kaydettiğimiz bu rivayet, Ebu’l-Yemân el-Hakem b.Nâfi el-Hımsî (v.221), Ayyâş b. Ammâre b. Gaziyye el-Ensârî, Humeyd b. Ubeyd Mevlâ Benî’l-Muallâ, Sâbit el-Bünânî, Enes b. Mâlik (r.a.) aracılığıyla nakledilmiştir.

Bu rivâyetin isnadını oluşturan râvîlerden *Ebu’l-Yemân el-Hakem b. Nâfi el-Hımsî’nin* (v.221), iştirmediği hadisleri münâvele yoluyla ele geçirip rivâyet ettiği bildirilmiş ve tenkîd’e uğramıştır.³²⁵ *Ayyâş b. Ammâre b. Gaziyye el-Ensârî* ise meçhûl bir kimsedir.³²⁶ *Humeyd b. Ubeyd Mevlâ Benî’l-Muallâ* hakkında da İbn Hibbân onun sika bir kimse olduğunu söylerken,³²⁷ bazıları da, onun kim olduğu bilinmemektedir, demişlerdir.³²⁸ *Sâbit el-Bünânî*

320 Bakara, 2/98.

321 Müslim, Fedâil, 46, 47; Talak, 30; Ebû Dâvud, Hurûf, 1; en-Nesaî, İftitah, 37; A.b Hanbel, Müsned, III, 10, 224; V, 41,114, 122.

322 et-Taberânî, Mu’cemu’l -Kebîr, X, 43, h.no: 9898.

323 el-Hâkim, Müstedrek, III, 144, no: 4653.

324 A.b. Hanbel: III, 224.

325 ez-Zehabî, Mîzân, I, 580, 581.

326 ez-Zehabî, age, III, 307; es-Sikât, VII, 293; er-Râzî, el-Cerh ve’t-Ta’dîl, VII, 5.

327 Muhammed b. Ali b. Hasen, el-İkmâl, s. 109, no: 192.

328 Muhammed b. Ali b. Hasen, age, s. 109, no: 191.

ise tabî'n'den olup sika ve sâlih bir kimsedir.³²⁹ Tebessüm etmek sünnet olmasına, bir çok hadiste Hz. Peygamber'in güldükleri ifade edilmesine rağmen,³³⁰ dolaylı olarak da olsa müslümanlara hiç gülmemelerini telkin eden, asık suratlı bir müslüman imajı çizen bu rivâyet Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla ters düşmektedir.

Konunun başında kaydettiğimiz âyetteki sıralamadan da anlaşılacağı üzere, Mikâil (a.s.), derece olarak Cebrâil'den (a.s.) hemen sonra gelir ve ona düşmanlık etmek küfürdür.³³¹

Mikâil'in sûreti ve özellikleri ile ilgili olarak bir kısım İslâmî kaynaklarda değişik bilgilere rastlanmaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıya kaydetmek istiyoruz:

"Mikâil (a.s.), kırmızıya meyilli bir beyaz renkte, kırmızı elbiseli, kırmızının üstünde mavi bir elbise giymiş, iki gözlü ve iki kanatlı, diğer melekler gibi sarıklı ve sarığını omuzuna sarkıtmıştır."³³²

"Allah (c.c.), Mikâil'i İsrâfil'den 500 sene sonra yarattı. Başından ayağına kadar za'ferândan saçı ve yeşil zebercedden kanatları vardır. Her saçında bir milyon yüz, her yüzünde bir milyon ağız, her ağızda bir milyon dil, her dil bir milyon lugat konuşur, her lisan Ümmet-i Muhammed'den mü'minler ve günahkarlar için Allah(c.c.)'a istiğfar eder. Her gözden bir milyon yaş damlar, Allah-u Teâlâ her bir damladan Mikâil sûretinde inen melek yaratır. Onlar Kıyâmete kadar Allah'ı tesbih ederler. Onların ismi Kevseriyyûn Melekleri'dir ve Mikâil'in yardımcılarıdır. Yağmur, bitki, meyvalar ve rızıkla müvekkel meleklerdir. Denizdeki damlalar, ağaçlardaki meyvalar ve yeryüzündeki her bitki için müvekkel melekler vardır."³³³

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetlerin senedleri mevcut değildir. Hadis usûlü ilmi açısından isnadsız rivayetlerin sahih sayılmayacağı açık bir husustur. Bizler için gaybî bir nitelik taşıyan, bu sebeple âyet ve sahih hadis gibi güvenilir naslara dayanması gereken böyle bir hususun, burada olduğu gibi senedsiz bir takım rivayetlerle ortaya konması ve bunlara

329 Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, Ma'rifetü's-Sikât, I, 259, no: 188; er-Râzî, age, II, 449, no: 1805.

330 Bkz. el-Buhârî, Tefsîru Sûre, 39; Tevhîd, 19; Keffârât, 2; Müslim, Münâfikîn, 20, 21, 30; İman, 308, 309, 314; Cihâd, 132; Ebû Dâvud, Edeb, 156; Talak, 32; İstiskâ, 2; et-Tirmizî, Cehennem, 10; Tefsîru Sûre, 39; İbn Mâce, Zühd, 39; Ahkâm, 20; A.b. Hanbel, I, 392; IV, 373, 374; V, 157, 170, 387.

331 Bakara, 2 / 98.

332 el-Kazvinî, Acâibu'l -Mahlûkât, s. 407.

333 el-Eş'arî, Kitâbu Şeceretü'l-Yakîn, s. 11.

itimad edilmesi doğru değildir. Bu asılsız rivayetlerde yer alan bilgilerde Mikâil, âdeta bir insan olarak tasvir edilmiş, hatta ona insanların giymiş olduğu elbiseler giydirilmiştir. Onun şekliyle ilgili olarak da, bir milyon yüz, her yüzde bir milyon ağız, her ağızda bir milyon dil vs. gibi bir takım asılsız, akla ve mantığa aykırı şeyler söylenerek, Mikâil (a.s.) hilkat garîbesi bir şekle sokulmuştur. Bu rivayetle ilgili olarak yaptığımız araştırmalarımız sonucunda bu gibi rivâyetlerin sahih bir dayanağının olmadığını tesbit ettik. Kanaatimizce benzerleri gibi bu rivâyet de uydurmadır.³³⁴

2.2.1.4. İsrâfil (a.s.)

Kur'ân ve Hadislerden öğrendiğimize göre İsrâfil, Sûr denilen ve mâhiyetini ancak Allah'ın bileceği bir âlete üflemeyle görevli bir melektir. Onun ismi Kur'ân-ı Kerim'de açıkca geçmemekte ise de birçok ayette kendisinden bahsedilmektedir. Nitekim bu konuda Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

“Seslenenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver. O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu çıkış günüdür.”³³⁵

Yukarıda kaydettiğimiz bu âyette İsrâfil'den (a.s.) *Münâdî* (Seslenen) lafzıyla söz edilmektedir.

“O gökleri ve yeri hak ile yaratandır. *O!* dediği gün, her şey olur. O'nun sözü gerçektir. *Sur'a* üflendiği gün de hükümlerlik O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.”³³⁶

“*Sûr'a* üflendiği zaman, artık o gün, aralarında ne soy sop kalır; ne de birbirlerine onu sorarlar. Kimin tartıları ağır basarsa, işte kurtuluşa erenler onlardır. Kimin tartıları da hafif gelirse, işte ebedî kalacakları Cehennem'de kendilerine yazık edenler bunlardır.”³³⁷

“Kim ondan yüz çevirirse, Kıyamet günü o, ağır bir günah yüklenecektir. O yükün altında daimidirler. Kıyamet günü onlar için ne kötü gündür. O gün, *Sûr'a* üflendiği gündür. İşte o gün biz, suçluları, korkudan yüzleri kararmış bir halde toplarız.”³³⁸

“O gün (Kıyamet gününde bakarsın ki) biz onları, birbirine çarparak

334 Bu tür rivayetler için Bkz. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 179; Cihan, *Uydurma Hadisler*, s. 14.

335 Kâf, 50/41.

336 En'am, 6/73.

337 Mû'minûn, 23/101-103.

338 Tâhâ, 20/100-102.

çalkalanır bir halde bırakmışızdır. Sûr'a da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir.”³³⁹

Görüldüğü gibi bu âyetlerde, Sûr ve Sûr'a üfleyenden bahsedilmektedir. Her ne kadar açıkça İsrâfil kelimesi geçmese de, bu âyetlerde İsrâfil'e ve onun görevi olan Sûr'a üfleme işaret edildiği açıktır.

Hz. Peygamber'in hadislerinde de İsrâfil'ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

*“Sûr sahibi Sûr'u ağzına almış, elini kulağına koymuş ne zaman emredileceğini bekleyip dururken nasıl rahat bir hayat sürebilirim. Müslümanlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Ne diyelim? dediklerinde O: Allah bize yeter, O ne güzel Vekildir. Biz de Allah'a güvendik, deyin.”*³⁴⁰

Görüreceği üzere bu hadiste Hz. Peygamber İsrâfil'den (a.s.) Sûr Sâhibi olarak bahsetmektedir.

İsrâfil kelimesi, diğer büyük melek isimlerinde olduğu gibi, Abdullah ve Abdurrahman mânâsına gelmektedir. Çok kanadı olduğundan bu isimle isimlendirildiği nakledilmektedir.³⁴¹ Kıyâmet'i başlatacak olan Sûr'a üfleme görevli olup, o zamanı beklemektedir. Allah Rasûlü (s.a.v.), Cebrâil ve Mikâil'in adıyla olduğu gibi, İsrâfil'in ismiyle de Allah'a duâ etmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiği bir hadise göre İsrâfil (a.s.), Sûr'a üflerken; sağında Cebrâil, solunda ise Mikâil bulunacaktır.³⁴²

el-Hâkim'in sahîhu'l-İsnâd değerlendirmesiyle Hz. Ali'den rivayet ettiği, ez-Zehabî'nin Müslim'in şartı üzere sahihtir dediği bir hadise göre, Hz. Peygamber İsrâfil'in Bedir Savaşı'na katıldığını ve azametli bir melek olduğunu haber vermiştir.³⁴³ Yine Ebû Ya'lâ'nın, Muhammed b. İsmâil b. Ebî Semîne el-Basrî, Muhammed b. Hâlid el-Hanefî, Mûsâ b. Yakûb ez-Zem'î, Ebu'l-Huveyrîs, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'ım isnadıyla Hz. Ali'den naklettiği bir hadise göre İsrâfil (a.s.) Bedir Savaşı'na yanında 1000 melek bulunduğu halde katılmıştır.³⁴⁴ Ancak bu rivayetin senedinin zayıf olduğu tesbit edilmiştir. Bu rivayet'in isnadında yer alan râvîlerden *Mûsâ*

339 Kehf, 18/99.

340 et-Tirmizî, Kıyâme, 8; Tefsîr-i Sûre, 39; A.b. Hanbel, Müsned, III, 7; IV, 374.

341 el-Buhârî, Tefsîr, 6; es-Suyûtî, ed-Dîbâc, II, 377; ayrıca bkz. Wensinck, MEB.İ.A, İsrâfil Maddesi, V, 1127.

342 Ebû Dâvud, Hurûf, 1; A.b. Hanbel, Müsned, III, 9.

343 el-Hâkim, Müstedrek, III, 144, h.no: 4653.

344 Ebû Ya'lâ, Müsned, I, 379, no: 489.

b. *Ya'kûb ez-Zemeî el-Medenî* hakkında İbn Maîn *sikadır* derken, en-Nesâî, *kavi değildir*, Ebû Dâvûd; *sâlihtir* , İbnü'l-Medîni ise; *Zaîyıftır, Münkeru'l-Hadîstir*, demişlerdir.³⁴⁵ *Muhammed b. Hâlid b. ' Isme el-Hanefî el-Basri* hakkında ise, A.b.Hanbel; *hadisinde bir beis görmüyorum*, Ebû Zur'a; *onda bir beis yoktur*, Ebû Hâtim; *sâlihu'l-hadîstir* derken, İbn Hibbân onu *Sikât'*ında zikretmiş ve *bazen hata yapardı*, demiştir.³⁴⁶ *Ebu'l-Huveyris Abdurrahman b. Muâviye* hakkında ise; İmam Mâlik *sika değildir*, İbn Maîn; *onun hadisiyle ihticac edilmez*, Ebû Hâtim; *hadisi yazılır ancak kendisiyle ihticac edilmez*, derken İbn Hibbân onu *Sikât'*ında zikretmiş, Yahyâ b. Maîn ve Ukayli onun *sika* olduğunu söylemişlerdir.³⁴⁷

Sihhat açısından güvenilir olmayan bazı kaynaklarda İsrâfil değişik şekillerde tasvir edilmiştir. Buna göre onun rengi kırmızıya meyilli beyaz, yüzü uzundur. kendisi iki gözlü, yeşil elbiseli, dört kanatlı olup, Sûr'u iki eliyle tutmuş ve kafasını kaldırıp Rabbi'nden emir bekler vaziyette durmaktadır.³⁴⁸

İmâm-ı Eş'arî'nin (v.324) İbn Abbâs'a (r.a.) nisbet ettiği bir habere göre: "İsrâfil, Allah-u Teâlâ'dan kendisine Sûr'un ve yedi kat semânın kuvvetinin verilmesini istedi. Allah da ona dilediğini verdi. Bundan sonra yedi kat yerin kuvvetini istedi, Allah (c.c.) onu da verdi. Sonra dağların kuvvetini istedi, Allahu Teâlâ onu da verdi. Bu sefer İsrâfil Sakaleyn'in kuvvetini istedi, onu da verdi. Onun ayaklarının altından kafasına kadar saçlar var. O'nun bir milyon dili, her dilinde bir milyon lugat var. O'nun ile Allah (c.c.)'ı tesbih eder."³⁴⁹

İmam Eş'arî'nin İbn Abbâs'a isnad ettiği İsrâfil'le ilgili bu rivayet sahih bir isnada sahip olmayıp, yukarıda kaydettiğimiz Mikâil'le ilgili nakli gibi³⁵⁰ metin açısından da uydurma olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak Ka'bu'l-Ahbâr'dan da bir rivayet gelmektedir. Buna göre, İsrâfil'in dört tane kanadı vardır; iki kanadı ile uçar, bir kanadı ile örtünür, bir kanadı da omuzundadır ve kader kalemı ondadır. Levh-i Mahfuz'dan vahiy indirdiği zaman, o kalem onu yazar. Sonra diğer melekler bunu İsrâfil (a.s.)'den öğrenip gereğini yerine getirirler. Onun kanadının

345 ez-Zehabî, Mîzân, IV, 227-228, no: 8945.

346 İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, V, 93-94.

347 İbn Hacer, age, III, 421.

348 el-Kazvinî, Acâibu'l -Mahlûkât, s. 407.

349 el-Eş'arî, Kitâbu Şecereti'l -Yakîn, s. 10.

350 Krş. el-Eş'arî, age, s. 11.

biri doğuyu, biri de batıyı kuşatır. Bir kanadı ile de Allah'ın huzurunda utancından yüzünü örter. İki ayağı yedinci kat yerin altında, başı arşın sütunlarına ulaşmış durumdadır. İki gözü arasında bir levha olup, Allah (c.c.) kullarına bir emir verdiğiinde, kader kalemi o levhaya yazar, sonra da bu emirler, İsrâfil'den Mikâil'e ulaşır.³⁵¹

Kazvîni'nin Ka'bu'l-Ahbâr'a dayandırdığı yukarıdaki rivayetin de senedi yoktur ve metin açısından Yahûdi geleneğinden İslâm kültürüne geçerek çeşitli kitaplara girmiş İsrâiliyyât türünden asılsız bir nakil olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu rivâyetler sahih hadis kitaplarında yer almamaktadır. Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, Rasûlullah (s.a.v.) hadislerinde sadece, İsrâfil'in heybetli, kuvvetli bir melek olduğunu söylemekle yetinmektedir.

İslâm âlimleri sadece İsrâfil'in yaratılışı ve mâhiyeti ile ilgilenmekle yetinmemişler, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden söz edilen *Sûr'* un³⁵² mâhiyeti hakkında da tartışmalara dalmışlardır. Nitekim bazı müfessirler *Sûr* kelimesi hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır. *Sûr* kelimesinden maksad'ın, *sûret* kelimesinin çoğulu olduğu ve böylece kelimenin anlamının, *sûretlere üflenip de dirildikleri gün*, şeklinde olacağı belirtilmiştir. Diğer bazı müfessirler ise, buradaki *sûr* kelimesi ile İsrâfil (a.s.)'in üfleyeceği borunun kasdedilmiş olmasının daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Nitekim İbn Cerîr et-Taberî şöyle demektedir: “Bize göre doğru olan, Hz. Peygamberden gelen haberlerin desteklediği görüştür ki; Allah Rasûlü: *Muhakkak ki İsrâfil Sûr'u ağzına almış ve alını (yüzünü) eğip döndürmüştür. Ne zaman emredilecek de üfürecek diye beklemektedir*, buyurmuştur.”³⁵³ Bu konuda âlimlerin çoğu tarafından benimsenen görüş ikincisi olup, *Sûr*'un, üflendiği zaman herşeyin yok olacağı bir âlet olmasıdır.

İsrâfil'in (a.s.) *Sûr'a* üç defa üfleyeceği ve her bir üflemenin ayrı amaç için olacağı Ebû Hureyre (r.a.) tarafından nakledilen zayıf bir rivâyette anlatılmaktadır. Bu rivâyete şöyledir:

“Ashabından bir gurubun arasında bulunduğu bir sırada Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurdular: ‘Allah Teâlâ göklerin ve yerin yaratılmasını bitirince, *Sûr'u* yaratıp onun İsrâfil'e verdi. O bunu; ne zaman emredilecek diye beklemek üzere gözünü arşa dikerek ağzına koydu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü; *Sûr* nedir? diye sordum. Boynuzdur, buyurdular. Ben: O nasıldır? diye

351 el-Kazvîni, age, s. 56.

352 En'am, 6/73.

353 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 11,463. İbn Kesîr, Tefsîr, III, 276.

sordum. Şöyle buyurdular: Büyüktür. Beni hak ile gönderen (Allah)'a yemin ederim ki; onun bir halkasının büyüklüğü göklerle yerin genişliği gibidir. Ona üç defa üflenecektir: Birinci üfürme, korku üfürmesidir. İkincisi, yıkılma üfürmesidir. Üçüncüsü ise kalkıp âlemlerin Rabbının huzuruna dikilme üfürmesidir. Allah Teâlâ İsrâfil'e birinci üfürmeyi emredip; üfür, buyuracak. O, korku üfürmesini üfürüp Allah'ın diledikleri dışında bütün gökler ve yer halkı korkacak. Allah Teâlâ ona emredecek de uzatacak ve kesinti yapmayacak. Bu, Allah Teâlâ'nın: 'Bunlar bir tek çığlık beklemektedirler. Ki, onun bir an gecikmesi yoktur.'³⁵⁴ sözü gibidir. Allah Teâlâ dağları yürütecek. Onlar bir bulut gibi geçecek ve serap olacaklar... Sonra yeryüzü halkını öyle bir sarsacak ki, dalgaların çarptığı denize atılmış bir gemi gibi olacak. Yeryüzündeki halkı ters çevirip, rüzgarların salladığı Arş'da asılı bir kandil gibi yapacak. Bu durum, Allah Teâlâ'nın: 'O gün bir sarsıntı sarsar ve peşinden bir başkası gelir. O gün kalpler titrer,'³⁵⁵ âyetlerinde haber verdiği durumdur. İnsanlar, onun üzerinde sarsılıp çalkalanacak. Süt veren kadınlar çocuklarını unutacak, hâmileler karınlarındakini bırakacak, çocuklar ihtiyarlayacak, şeytanlar korkudan uçar gibi kaçacaklar. Yeryüzünün kenarlarına varınca melekler onlara gelip yüzlerine vuracaklar ve onlar da dönecek. İnsanlar arkalarına dönüp kaçacak. Allah'ın emrinden onları koruyacak hiç birşey olmayacak. Birbirilerini çağıracaklar. İşte bu, Allah Teâlâ'nın يوم التناد *çağırışma günü*, buyurduğu gündür...

Sonra Allah Teâlâ İsrâfil'e yıkılma üfürmesini emredecek. O da yıkılma üfürmesini üfurecek ve Allah'ın diledikleri dışında gökler ve yer halkı yıkılacak. Bunlar bitince Ölüm meleği Cebbâr olan Allah'a gelecek ve: *Ey Rabbim, senin dilediklerin dışında gökler ve yer ehli öldü, diyecek...*

Sonra Allah Teâlâ İsrâfil'e emredecek ve o, Sûr'u alıp agzına koyacak. Sonra Yüce Allah: *Cibrîl ve Mikâil dirilsin* buyuracak ve onlar dirilecekler. Sonra ruhları çağırarak ve onlar getirilecekler. Müslümanların ruhları nûr saçarken, kâfirlerin ruhları karanlık olacak..."³⁵⁶

Yukarıda kaydettiğimiz et-Taberânî'nin bu rivâyetinde, İsmail b. Râfî' b. Uveymir el-Ensârî teferrüd etmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi bazı hadis âlimleri bu rivâyetin münker olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü râvî İsmâil b. Râfî' zayıf bir kimsedir. Kendisinin, nakilleri delil olarak alınmaya elverişli olmayan hadiste zayıf bir kişi olduğu,

354 Sâd, 38/15.

355 Nâziât, 79/6-8.

356 et-Taberânî, el-Ehâdîsu't-Tivâl, s. 266; İbn Kesîr, Tefsir, III, 276-281.

münker şeyler rivayet ettiği, metruk bir kimse olduğu bildirilmektedir. İbn Hibbân, onun bir takım rivayetleri alarak onları birbirine karıştırdığını ve onları münker hale getirdiğini söylemiştir.³⁵⁷

2.3. DİĞER MELEKLER

2.3.1. Mukarrebûn ve İlliyyûn Melekleri

2.3.1.1. Mukarrebûn.

Mukarreb; yakınlaşmış anlamına gelir. Pâdişâh ve bazı büyük zâtlara hizmetle yakınlaşmış olan kimselere de böyle denilmektedir. Yapmış olduğu kulluk ve takvâ ile velâyet mertebesine ulaşmış, Cenâbı Hakk'ın katında çok değerli olan insanlara da Allah'a (c.c.) yakınlaşmış mânâsına *mukarrebûn* denilmiştir.³⁵⁸ Nitekim konuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde şöyle buyurulmaktadır:

و جاء السحرة فرعون قالوا ان لنا لأجرا ان كنا نحن الغالبين* قال نعم
* وانكم لمن المقربين* “Hani sihirbazlar Firavun'a gelmişler ve; ‘Eğer gâlip gelen biz olursak, her halde bizim için bir mükâfaat vardır, değil mi?’ demişlerdi. Firavun da: ‘Evet, aynı zamanda siz benim *gözdelelerinden* olacaksınız’ demişti.³⁵⁹

* قال نعم و انكم اذا لمن المقربين* “Firavun cevap verdi: Evet, o takdirde hiç şüphe etmeyin , *gözde kimselerden* olacaksınız.”³⁶⁰

السابقون السابقون ألك المقربون في جنات نعيم “Allah'ın Taatinde öne geçenler, onun rahmetinde de önde olanlardır. İşte bunlar, Naîm Cennetleri'nde Rab'ları katında *gözde olanlardır*.”³⁶¹

Bu âyette geçen السابقون السابقون ifadesi, Allah'a kulluk, iman ve taatle, hayır yarışında en öne geçen kimseler anlamına gelmektedir. Peygamberler, Firavun âilesinden îmân edenler, Ensâr ve Muhâcirlerden *öne geçenler* ünvanını kazanmış, sahâbe-i kirâm gibi, hedefe hepsinden önce varan kimselerdir. Bunlar *mukarrebûn*'durlar ve Allah (c.c.) katında yakınlığa, en yüksek mertebe ve makama ermiş olanlardır.³⁶²

Konumuzu oluşturan Mukarrebûn Melekleri de, Allah'a (c.c.) yakın

357 İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, I, 187-188.

358 Cânân, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, XVIII, 381.

359 Ârâf, 7/113- 114.

360 Şuarâ, 26/42.

361 Vâkıa, 56/1012.

362 Yazır, Hak Dini, VII, 4704-4705.

olan bir kısım büyük meleklerdir. Bunlar, marifetullah'a dalmış olup, gece-gündüz hiç yüksünmeden Allah'ı (c.c.) tesbih ederler.³⁶³ Nitekim Nisâ suresinde:

“Mesih İsâ, Allah'a kul olmaktan asla çekinmemiştir, en yakın melekler de öyle. Zâten, Kim Allah'a (c.c.) kul olmaktan çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki Allah (c.c.), onların hepsini huzurunda toplayacaktır,” buyurulmaktadır.³⁶⁴

İbn Hacer el-Askalânî (v.852), Mukarrebûn meleklerine, Kerûbiyyûn melekleri de denildiğini, bunlar Arş'ın etrafını kuşatmış olup, meleklerin efendileri olduklarını nakletmektedir.³⁶⁵ İbn Hacer'in Mukarrebûn Melekleri'ne, Kerûbiyyûn da denildiğine dair nakli İsrâiliyyât kaynaklı olduğu izlenimini vermektedir. Nitekim bu konuda Tevrat'ta şöyle denilmektedir:

“Böylece Rab Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve adamı kovdu; ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin doğusuna *Kerûbileri* ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu.”³⁶⁶ İslâm'ın Mukarrebûn dediği melek Tevrat'ta kerûbiyyûn olarak anılmıştır.

el-Kazvînî, Mukarrebûn Melekleri'ni; Allah'a (c.c.) yakın olan meleklerdir, diye tarif ettikten sonra, onları şöyle sıralamaktadır:

- Hamele-i Arş (Arş'ı taşıyan) melekleri,
- Rûhu'l Emîn, (Cibrîl-i Emîn),
- İsrâfil,
- Mikâil,
- Ölüm meleği,
- Yedi kat semâ melekleri,
- Hafaza (yazıcı ve koruyucu) melekleri,
- Muakkıbât (Gece ve Gündüz) melekleri,
- Münker ve Nekir (sorgu) melekleri,

363 et-Taberânî, Mu'cemu'l Kebîr, IX, 179; el-Kavsî, Âlemü'l-Melâike, Mecelletü'l Ezher, XXXVIII, 982.

364 Nisâ, 4/172.

365 İbn Hacer, Fethu'l Bârî, XIII, 388, h. no: 6970.

366 Tekvin, 3/23-24.

- Seyyâhûn (gezici) melekleri.

el-Kazvînî, bunlar, *Kâinat'la görevli meleklerdir*, diyerek bu dâirenin içine bir çok meleği dahil etmiştir.³⁶⁷

Suyûtî de (v.911), Mukarrebûn melekleri'nin; Cebrâîl, Mikâîl, İsrâîl gibi büyük melekler olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Ancak mukarrebûn meleklerini farklı melekler imiş gibi gösteren rivâyetler de görmekteyiz. Nitekim bunlardan bir tanesi İbn Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilmiştir:

“Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber namaz kılardık. İnsanlar, *Allah'a, Cebrâîl'e, Mikâîl'e ve Mukarrebûn meleklerine selâm olsun*, derlerdi. Rasûlullah da (s.a.v.): Selâm Allah'ın üzerine olsun, demeyin! Çünkü Allah (c.c.) zâten es-Selâm'dır, der³⁶⁹ ve onlara teşehhüd'ü öğretirdi.”³⁷⁰

Yine Hz. Ali'nin bildirdiğine göre, Nebî (s.a.v.) ikinci namazından önce dört rekat namaz kılar ve onların arasını Mukarrebûn Melekleri'ne ve onlara tâbî olan mü'min ve müslümanlara selâmla ayırırdı.”³⁷¹ Tirmizî, bu hadisin hasen mertebesinde olduğunu söylemiştir.

Başka bir rivâyette anlatıldığına göre, Âsım b. Damre, Hz. Ali'ye Rasûlullah'ın (s.a.v.) namazından sorar, o da şöyle cevap verirdi: “Öğlen namazından önce dört rekat, sonra ise iki rekat kılar. İkinci namazından önce dört rekat kılar ve onun her iki rekatının arasını Mukarrebûn Melekleri'ne, peygamberler ve müslümanlara tâbî olanlara selâmla ayırırdı”³⁷²

Bu iki hadiste sâdece Mukarrebûn melekleri zikredilmiş, İbn Mes'ûd'un rivâyetinde yer alan Cebrâîl, Mikâîl gibi diğer meleklerin isimlerinden söz edilmemiştir. Bu husustan Mukarrebûn meleklerinin, yukarıda ismi bildirilen büyük melekleri ihtiva ettiğini anlamaktayız.

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, melek ve insanların, Allah'a yakın olanlarına mukarrebûn denilmektedir. Mukarrebûn; Cennet halkının en üstünleridir. İnsanlardan sâlih kullara da, mukarrebûn denildiğini şu âyetlerde açıkça görmekteyiz:

367 el-Kazvînî, *Acâibu'l-Mahlûkât*, s. 53- 61.

368 es-Suyûtî, *Şerhu İbn Mâce*, s. 18.

369 Haşr, 59/23.

370 et-Taberânî, *Mu'cemu'l Kebîr*, X, 43.

371 et-Tirmizî, *Salât*, 201.

372 İbn Huzeyme, *Sahih*, II, 218, h. no: 1211; el-Beyhakî, *Sünenü'l- Kübrâ*, I, 149, 345.

فأمان كان من المقربين* فروح و ريحان وجنت نعيم*

“Eğer ölen kişi, Allah’a yaklaştırılanlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm Cennet’i vardır.”³⁷³

يسقون من رحيق مختوم* ختامه مسك وفي ذلك فليتنافس المتنافسون*
ومزاجه من تسنيم* عينا يشرب بها المقربون*

“Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur. Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar ancak onda yarışınlar. Karışımı Tesnîm’denir. O (Allah’a) yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.”³⁷⁴

اذ قالت الملائكة يا مريم ان الله يبشرك بكلمة منه اسمه المسيح عيسى ابن مريم وجيها في الدنيا والاخرة من المقربين*

“Hani melekler demişlerdi ki: ‘Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsâ’dır. Mesîh’tir; dünyada da âhîret’te de, itibarlı ve Allah’ın kendisine yakın kıldıklarındandır (mukarrebûn).”³⁷⁵

2.3.1.2. İlliyyûn

İlliyyûn kelimesi, yükseklik mânâsına gelen ‘uluv’ den türemiştir. ‘iliyy’ kelimesinin çoğulu olup, Cennet’teki en yüce makamın ismidir. Bir kısım âlimler, yedinci semânın ismidir derken, diğer bâzıları da, Hafaza Melekleri’nin sâlih kimselerin amellerini yazdığı dîvân’dır, demişlerdir. Müfessirlerden ed-Dahhâk, onun Sidretü’l-Müntehâ, Ka’b ise, Arş’ın sağ sütunu olduğunu söylemişlerdir.³⁷⁶ Terim olarak, meleklerin, insan ve cinlerin sâlihlerinin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı dîvân’ın adıdır. Buna Cennet’in en yüksek yerine yükseltildiği için, ya da yedinci semâda mukarrebûn denen Allah’a (c.c.) yakın olan meleklerin yanında bulunduğundan dolayı illiyyûn denilmiştir.³⁷⁷

Konuyla ilgili olarak Mutaffîfîn sûresinde; كلا ان كتاب الابرار لفي عليون وما ادراك ما عليون كتاب مرقوم يشهده المقربون “Hayır! Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn’dadır. İlliyyûn’un nedir, bilir misin? (O İlliyyûn’daki kitap) içinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır. O kitabı, Allah’a

373 Vâkıa, 56/ 88- 89.

374 Mutaffîfîn, 83/ 25- 28.

375 Âli İmrân, 3/45.

376 İbn Esîr, en-Nihâye, III, 294; İbn Kesîr, Tefsir, VIII, 374; es-Subkî, el-Menhel, IV, 251; krş. Cânan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i sitte, XIII, 46- 47.

377 Cânan, age, VIII, 446.

yakın olanlar görür,” buyurulmaktadır.³⁷⁸

Konuyla ilgili olarak Ebû Umâme'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste ise Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kim evinden, temizlenmiş (abdestli) olarak farz namaz kılmak için mescide çıkarsa, onun sevabı tıpkı ihrama girmiş bir hacının sevabı gibidir. Kim de kuşluk namazı kılmak için evinden çıkar ve sırf bu maksatla yorulursa, onun ecri de, umre yapan bir kimsenin sevabı gibidir. Namazdan sonra, araya faydasız bir şey sokmadan kılınan ikinci namaz, İlliyyûn'de yazılır.”³⁷⁹

Bazı âlimler yukarıda kaydettiğimiz terğîb türünden olan hadiste geçen İlliyyûn'un Cennet'in en yüksek makâmı olduğunu söylemişlerdir.³⁸⁰

2.3.2. Allah'ın Arş'ını Taşıyıp Etrafını Kuşatan Melekler

Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, Hamele-i Arş melekleri, meleklerin en büyük ve Allah'a (c.c.) en yakın olanlarıdır. Onlar sabah akşam Allah'ı tesbih ve hamd ederler, îmân edenler için de istiğfar da bulunurlar.³⁸¹ Bu husus Kur'ân'da şöyle ifâde edilmektedir:

“Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na inanırlar. Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler: 'Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve yoluna gidenleri bağışla, onları Cehennem azabından koru!' (derler).”³⁸²

Arşı taşıyan meleklerin sayısı ile ilgili olarak ise Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır:

“Artık Sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olur (kıyamet kopar). Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar. Melekler onun (göğün) etrafındadır. O gün Rabb'inin Arş'ını bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.”³⁸³

378 Mutaffîfîn, 83/18- 21.

379 Ebû Dâvud, Salât, 49; A.b. Hanbel, Müsned,V, 268.

380 İbn Esîr, en-Nihâye, III, 294.

381 Müslim, Cihâd, 38; et-Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 34; ayrıca bkz. el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 53.

382 Mü'min, 40/7.

383 Hâkka, 69/17.

Arşı yüklenen meleklerin, mukarrebûn'dan olduğu, Arş'ın etrafındaki meleklerle de, Kerûbiyyûn ismi verildiği belirtilmiştir.³⁸⁴ Ancak bu meleklerle Kerûbiyyûn denildiğine dair bu rivayetin İsrâiliyyât kökenli olduğunu yukarıda da kaydetmiştik.³⁸⁵

Hamele-i Arş meleklerinin şekilleri, sûretleri ve mâhiyetleri hakkında değişik rivâyetler mevcuttur. Ancak, Arş ve Arş'ı taşıyan meleklerin mâhiyeti hakkında Kur'ân'da yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak, Câbir b. Abdillâh'ın (r.a.), Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur: "Hamele-i Arş meleklerinin birisinden bahsetmeme izin verildi. Onun kulak memesi ile omuzunun arası yaya 700 senelik yoldur."³⁸⁶

Bu rivâyeti, Mûsâ b. Ukbe'den İbrâhîm b. Tahmân'dan başka hiç bir kimse rivâyet etmemiştir. Bu hadisın naklinde İbrâhîm b. Tahmân teferrüd etmiştir. Sâlih b. Muhammed ve Süfyân b. Uyeyne onun Mürcie olduğunu söylemişler, fakat Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtîm, Ebû Dâvud ve İshâk b. Râhûye gibi hadis âlimleri onun sika bir râvî olduğunu bildirmişlerdir.³⁸⁷

et-Taberânî'nin Câbir'den (r.a.) naklettiği rivâyette ise, yaya 700 senelik yoldur yerine, yaya 400 senelik mesafedir, denilmiştir.³⁸⁸ İbn Kesîr'in kaydettiği Abdullah b. Amr rivâyetinde ise, bu mesafe yaya 100 senelik yol şeklinde kaydedilmiştir.³⁸⁹

Görüldüğü gibi söz konusu rivâyetler arasında metin açısından bir uyum bulunmamaktadır. Bu da, bu hadislerde râvîlerden kaynaklanan zabt kusuruna işaret etmekte, Hz. Peygamber'in bu konudaki sözünü nakleden kimselerin bunu tam olarak öğrenemediğini göstermektedir. Hadislerde rastlanan bu tür ifade ve tasvirler mecaz olup, bunlarla bu meleklerin güç ve büyüklüklerine işaret edilmiş olmaktadır.

Vehb b. Münebbih'den nakledilen bir rivâyete göre, Hamele-i Arş'ın, dört melek olduğu ve dört sûrette buldukları kaydedilerek, bunlar hakkında; insan, öküz, akbaba ve aslan sûretleri gibi çeşitli vasıflandırmalara gidilmiştir. Bu sûretler şöyle sıralanmaktadır:

384 İbn Kesîr, Tefsîr, VIII, 240.

385 Krş. Tekvin, 3/23-24.

386 Ebû Dâvud, Sünne, 18; Ebû Yâlä , Müsned, XI, 496, h. no: 6619.

387 el-Mizzî, Tehzîbu'l Kemâl, II, 108.

388 et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, II, 425, no: 1730.

389 İbn Kesîr, age, VIII, 239.

1- İnsan sûreti: Yeşil bir cübbe, onun üzerinde kısa bir cübbe ile altından yapılmış bir pantolon giymiş, iki ayağına kadar uzanan ortasından bağlanmış soluk renkli iki kanada sahiptir. İki kanadında yeşil-kırmızı ve sarı olmak üzere üç renk ve İki kanadına kadar uzanan siyah saçları vardır. Altınla yaldızlanmış bir sarığı olup, sarığının kuyruğu kanatlarının ucuna kadar uzanmaktadır. Cübbesi de altınla yaldızlanmıştır. Bu melek Âdemoğullarının rızıkları hususunda şefaata eder.

2- Öküz sûreti: Bu melek, dünyadaki öküzler gibidir, fakat rengi yeşil, sırtı siyah, iki boynuzu ile kuyruğu arasında siyah noktalar mevcut olup, kuyruğu uzundur, vs. Bu melek evcil hayvanların rızıkları konusunda şefaata eder.

3- Kartal sûreti: Bu meleğin rengi ne siyah ne de kırmızı olup, ikisinin ortası kırmızıya meyilli bir siyahtır. Gagası yeşil olup kanadının başı ve göğsü altındandır. Bu melek ise kuşların rızıkları hususunda şefaata eder.

4- Aslan sûreti: Bunun rengi de kırmızıya meyilli sarı olup, ağzı açık ve burnu gagasının yanındadır. Bu melek de yırtıcı hayvanların rızıkları hususunda şefaata eder.³⁹⁰

Vehb b. Münebbih'in Hamele-i Arş Melekleri'yle ilgili olarak naklettiği bu bilgilere herhangi bir hadis kaynağında rastlayamadık. Dolayısıyla bunların İslâm kültürüne sonradan katıldıkları anlaşılmaktadır.

Bazı müfessirlerin Hamele-i Arş Melekleri'nin sayısını dörde indiren tutumları, Hz. Peygamber'e isnâd edilen bazı rivayetlere dayanmaktadır. Nitekim bunlardan bir tanesine göre İbn Abbâs (r.a.) bu konuda şöyle demiştir:

"Allah (c.c.) Arş'ı taşıyan melekleri bu gün dört tane olarak yaratmıştır. Kıyâmet günü geldiğinde onları, diğer dört melekle takviye edecektir. Allahu Teâlâ'nın *وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةَ* = 'O gün Rabbi'nin Arş'ını bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir,³⁹¹ sözü bunun içindir."³⁹²

et-Taberî, yukarıdaki rivayeti İbn Humejd, Seleme, İbn İshâk vasıtasıyla Hz. Peygamber'den nakletmiştir, ancak bunun senedi kopuktur.³⁹³ Bu rivayetin metni şöyledir:

390 el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 53; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXIV, 45.

391 Hâkka , 69/17.

392 el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 53- 54; krş. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXIV, 45.

393 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXIX, 38.

Hız. Peygamber (s.a.v.): “Bugün arşı taşıyan melekler dörttür. Kıyâmet günü Allahu Teâlâ onları diğer dört meleklerle takviye edecek ve sekiz olacaklardır.” buyurmaktadır.³⁹⁴

Yukarıdaki rivayetlerde bu meleklerin sayısının şu anda dört olduğu belirtilmekte, fakat bunların şekilleri hakkında güvenilir herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bahsettiğimiz bazı asılsız rivayetlerdeki gibi onlara çeşitli şekiller vererek, dünyadaki bazı varlıklara benzetmenin doğru olmadığı açıktır. Allah'ın melekleri hakkında en doğru bilgiler Kur'ân ve sahih hadislerde bildirilenlerden ibarettir.

Beyhakî'nin, Hârûn b. Rebâh'dan naklettiği bir rivâyette bildirildiğine göre ise; “Arş'ı yüklenen melek sekiz tanedir. Dördü; ‘Ey Rabbimiz! Seni hamdinle tesbih ederiz, Sana ve bildiğin halde hilm ile davranmana hamdolsun diye tesbih ederler.’ Diğer dördü de; ‘Ey Rabbimiz! Seni hamdinle tesbih ederiz. Sana ve kâdir olduğun halde affetmene hamd olsun’ diye tesbih ederler,” denilmektedir.³⁹⁵

(ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية) = ‘O gün Rabbinin Arş'ını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir,³⁹⁶ âyetinde geçen, ثمانية “Semâniye” kelimesi, sekiz melek, ya da sekiz hâmil (taşıyıcı) demektir. Müfessirlerden eş-Şa’bî, ed-Dahhâk ve İbn Cüreyc, bunun anlamının *sekiz saf* olduğunu söylerken, el-Hasen'in; bu, sekiz şahıs mı? sekiz bin mi? sekiz saf mı? bilmiyorum, dediği kaydedilmiştir. Bunlar bir tek melek değil, melek cinsidir, ya da bütün meleklerdir, diyen İslâm âlimleri de mevcuttur. İbn Abbâs, âyetteki ثمانية kelimesinin sekiz saf olduğunu söylemiştir.³⁹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, Arşı taşıyan meleklerle beraber, bir de Arşı kuşatan melekler vardır. Onlar hakkında da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Orada melekleri Rab'lerini hamd ile tesbih ederek, Arş'ın etrafını kuşatmış görürsün. İnsanlar arasında adaletle hükümlenmiş ve artık hamd âlemlerin Rabbi Allah'a (c.c.) mahsustur, denilmiştir.”³⁹⁸

Hadislerde bildirildiğine göre, bu melekler, dâima Allah'ı (c.c.) tesbih, O'na hamd ve Rablerini yüceltmek, mü'minler için de istiğfar etmekle

394 et-Taberî, Câmîu'l-Beyân, XXIX, 38; el-Âlûsî, age, XXIV, 45; el-Kazvîni, age, s. 53, 54.

395 el-Âlûsî, age, XXIV, 45.

396 Hâkka, 69/17.

397 İbn Kesîr, age, VIII, 239; Yazır, Hak Dini, VIII, 5322.

398 Zümer, 39/75.

meşguldürler. Allah'ın gazâbını ve rızâsını ilk bilenler de bu meleklerdir.³⁹⁹

Arşın etrafını kuşatan meleklerin ne kadar olduğunu, Allah'dan (c.c.) başka kimse bilemez. Ancak bunların sayısının oldukça fazla olduğu, el-Âlûsî'nin kaydettiği şu rivâyetten anlaşılmaktadır:

“Arş'ın etrafında tavaf edip, tekbir ve tehlil getiren, yetmiş bin saf melek vardır. Bunların arkasında yetmiş bin melek daha vardır. Bunlar, ellerini boyunlarına koymuş bir halde, tehlil ve tekbir getirmektedirler. Bunların da arkasında yüz bin saf daha vardır ki, bunlar da sağ ellerini sol elleri üzerine koymuşlar, hepsi de Allah'ı (c.c.) ayrı ayrı tesbihlerle tesbih ederler. Onların birinin söylediğini, diğeri söylemez.”⁴⁰⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerin saf saf dizilmelerinden bahsedilmekte, fakat bir safta ne kadar melek olduğu bildirilmemektedir.⁴⁰¹ Sahih hadis kaynaklarında da Arş'ın etrafındaki meleklerin sayısı ve mahiyeti hakkında güvenilir bir bilgi verilmemektedir. Bu durumda bu meleklerin mâhiyeti ve sayısı hakkında, Kur'ân ve sahih hadislerde verilen bilgilerle yetinmek zorunda olduğumuz açıktır. Zaten Allah (c.c.) yaratmış olduğu orduları hakkında ancak kendisi bilgi sahibidir.⁴⁰² Bizler de ancak onun bildirdiği kadarını bilebiliriz.

2.3.3. Dünya Hayatıyla İlgili Melekler

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, Hz Âdem'in yaratılmasından itibaren insanın meleklerle birlikteliği başlamıştır. İnsanın bu dünyadaki her ânı meleklerle içiçe geçmekte ve Yüce Allah, insan anne rahmine düştüğü andan itibaren onunla ilgilenecek melekler görevlendirmektedir. Gelişmenin her ânında ve devresinde melekler vazife görmektedir ve insan doğduğu zaman da onların görevleri devam etmektedir. Nitekim Hafaza melekleri, Kirâmen Kâtibîn Melekleri, iyiliği teşvik eden, kötülüklerden caydırmaya çalışan melekler, Gece ve Gündüz Melekleri ve benzeri bir çok melek, insanlarla devamlı beraber olan meleklerdir.

Yine Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, bir kısım melekler, peygamberlere ve sâlih kullara kuvvet vererek, onların sıkıntılı ve üzgün zamanlarında morallerini yükseltirler.⁴⁰³ İnsanlar dünyâda iken onların hidâyetleri için duâ eden, peygamberlerin başarısı için Allah'a yalvaran

399 et-Tirmizî, Tefsîru'l Kur'ân, 38; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, IX, 179, h. no: 8886; Ebû Yâlä, Müsned, XI, 496, No: 6619; Abd b. Humejd, Müsned, s. 228, h. no: 683.

400 el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXIV, 45.

401 Fecr, 89/22.

402 Müddessir, 74/31.

403 Âli İmrân, 3/ 123; Enfal: 9, 10; et-Tirmizî, Tefsîru'l -Kur'ân, 8; A.b. Hanbel, Müsned, I, 30.

melekler vardır.⁴⁰⁴ İnsanlarla melekler dünya hayatında o kadar içiçedirler ki, onların yemek yemesinde, uyumasında, oturmasında ve her hallerinde yanlarında melekler vardır. Soğan ve sarımsak yenildiği için rahatsız edici bir şekilde kokan yerlere meleklerin girmeyeceğine dair nakiller, köpek, resim-heykel olan yerlerde meleklerin bulunmayacağını söyleyen rivâyetler, insan uyurken onun başında bir meleğin beklediğini anlatan, savaş anında meleklerin yardım ettiklerini ve hatta insanın en mahrem hâli olan cinsel ilişki ânında bile meleklerin orada hazır bulduklarını ifade eden rivâyetler, bu birlikteliğin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁵

Ayrıca yine, insanla doğrudan ilgili meleklerden Cebrâîl (a.s.) vardır ki, onun getirdiği vahiy sayesinde, insanlar dünyada doğruyu ve güzeli bulurlar. Ölüm Melekleri, insanların dünya hayatının sona ermesini sağlar. İsrâfil ise, kıyâmetin kopmasını sağlayan Sûr'a üfler ve dünya hayatı sona erer. Artık dünya hayatı bitmiş ve Âhîret hayatı başlamıştır. Orada da insanlarla ilgilenen melekler vardır ve onları yalnız bırakmamaktadırlar. Nitekim Kur'ân'da da, insanın başı boş bırakılmadığı haber verilmektedir.⁴⁰⁶ Biz şimdi dünya hayatının düzenlenmesiyle ilgili meleklerden bahsetmek istiyoruz. Âhîret hayatında İnsanlarla ilgilenmekle görevli melekleri ve vazifelerini ise bir sonraki bölümde incelemeye çalışacağız.

2.3.3.1. Müdebbirât Melekleri

Müdebbirât Melekleri, Allah tarafından kendilerine emrolunan vazifeleri yapmak ve düzenlemekle görevli meleklerdir. Bunlar, âlemin düzenli işleyişinde Allah'ın (c.c.) irâdesinin ve kânunlarının uygulanması ve tatbik edilmesi ile görevlidirler. Allah'ın (c.c.) izniyle Kâinat'ın devamını ve gelişimini temin ederler.⁴⁰⁷ Nitekim *فالمديرات امرا* âyet-i kerimesi ile bu meleklerle işâret edilmektedir.⁴⁰⁸ Müfessirler bu âyeti melekler olarak te'vil etmişlerdir.⁴⁰⁹ İbn Abdil A'lâ, İbn Sevr, Mâmer ve Bişr, Yezid, Saîd tariki ile gelen iki rivâyette *Katâde; Müdebbirât-ı Emr'* in melekler olduğunu söylemiştir.⁴¹⁰

404 Mû'min, 40/ 7, 9; Necm, 53/ 26.

405 Bu konuda bkz. Müslim , Libâs, 102; İbn Mace, Nikâh, 28; A.b. hanbel, Müsned, I, 139, VI, 327, 427; et-Taberânî, Mu'cemu's-Sağir, I, 45, h.no: 37; et-Taberânî, Mu'cemu' evsat, I, 145, h. no: 178; İbn Huzeyme, Sahih, III, 85, h.no: 1668; İbn Hibbân, Sahih, XII, 343, h. no: 5533; XIV, 532, h. no:6571.

406 Kiyâme, 74/36.

407 Gölcük-Toprak, Kelâm, s. 360.

408 Nâziât, 79/5.

409 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXX, 20; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXX, 25-26.

410 et-Taberî, age, XXX, 20.

Yine; İbn Hacer'in kaydettiğine göre, Hz. Ali'ye *Müdebbirât-ı Emr* sorulduğunda o, melâikedir, diye cevap vermiştir. Ayrıca; Hâkim, Mücâhid ve İbn Abbâs da aynı rivâyeti doğrulamıştır.⁴¹¹

Naziât Süresi'nin başında geçen *Nâziât*, *Sâbihât*, *Sâbikât*, *Nâşitât* gibi kelimeleri, müfessirlerden Mukâtil, *Müdebbirât Melekleri* olan Cibrîl, Mikâil, İsrâfil, Azrâil ve onların yardımcıları olarak tefsir etmiştir. Buna göre Cibrîl (a.s.) rüzgarları, Allah'ın ordularını ve vahyi, Mikâil yağmur ve bitkileri, Ölüm Meleği ruhların alınmasını, İsrâfil ise Sûr'a üfleme tedbir eder.⁴¹² Bu kelimelerin kâfirlerin ruhlarını alan melekler taifesi olduğunu söyleyenler olsa da, doğru görülmemektedir. Çünkü *Nâşitât*, yumuşak bir şekilde canları alan demektir ki, bu da kâfirler için değil de mü'minler için daha uygun olan bir durumdur.⁴¹³

Tefsir âlimlerimizden M. Hamdi Yazır da *Müdebbirât-ı Emr' i*, Allah-u Teâlâ'nın âlemin düzeninde görevlendirdiği, memur kıldığı işlerde emri tedbir ve idare etmekle görevli melekler, yahut onların resulleri olarak tefsir etmektedir.⁴¹⁴ Bu yorum da, yukarıda ifâde ettiğimiz, kâinât düzenini ve devamını sağlamakla görevli büyük melekler ve onların yardımcıları olduğu fikrini doğrulamaktadır.

2.3.3.2. Hafaza Melekleri / Kirâmen Kâtibîn (Şerefli Yazıcılar)

Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, kendilerine Kirâmen Kâtibîn (Şerefli Yazıcılar) veya Hafaza Melekleri denilen iki melek vardır, bunlar insanın iyi ve kötü işlerini gözetlemek, korumak ve yazmakla görevlidirler.⁴¹⁵ Bunlar insanların yaptıkları işleri gözetlerler, kaydederler ve Allah'ın dilediği zamana kadar muhafaza ederler. Onlar bu görevi bir İlâhî hikmete bağlı olarak yerine getirirler. Bu meleklerin yazmaları biz insanların yapmış olduğu gibi değildir. Yazma işinin keyfiyetini ise ancak Allah bilir.⁴¹⁶ Günümüzde binlerce sayfalık bir bilgi birikiminin veya izlenmesi saatler boyu sürebilen görüntülerin avuç içi kadar bir bilgisayar CD'sine kaydedilebildiği düşünülürse, bu konuda bir fikir sahibi olabilmemiz kolaylaşır.

411 İbn Hacer, Fethu'l -Bârî, VIII, 601.

412 et-Taberî, age, XXX, 16; el-Âlûsî, age, XXX, 26.

413 en-Neysâbü'rî, Tefsîru Garâibi'l -Kur'ân ve Rağâibi'l-Furkân (Taberî'nin kenarında), XXX, 15.

414 Yazır, Hak Dini, VIII, 5554-5555.

415 Ra'd, 13/11; Kâf, 50/17, 18; İnfîtâr, 82/10-12; Ayrıca bkz. Yazır, Hak Dini, VIII, 5642; Ateş, Çağdaş Tefsir, X, 359.

416 Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291-292; el-Kavsî, Âlem'ül Melâike, Mecelletü'l Ezher, XXXVIII, 984; Gölcük-Toprak, Kelam, s. 353.

Allah (c.c.) insanın ilk yaratılışından itibaren onu yalnız bırakmayı,⁴¹⁷ her an onunla birlikte olacak melekler görevlendirmiştir. es-Suyûtî ve el-Kazvî'nin eserlerinde bu meleklerin sayısının 360, 400 civarında olduğunu bildiren rivâyetler yer almaktadır.⁴¹⁸ Ancak bu tür rivayetlerin doğruluğu tartışmalı bir husustur. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiç bir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın”⁴¹⁹

“Hayır! Bütün bunlara rağmen siz yine de dini yalanlıyorsunuz. Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilir.”⁴²⁰

Kaydettiğimiz bu âyetlerde *Kirâmen Kâtibîn / Hafaza Melekleri'* ne işâret edilmektedir. Bu melekler, insanların yapmış oldukları iyi veya kötü davranışlarını yazarlar ve onu Kıyâmet gününe kadar, insanların amellerinden hesaba çekilmeleri için saklayıp korurlar.

İslâm âlimlerinin tesbitlerine göre, bu melekler heran insanların yanında bulunmaktadırlar. Tuvalette iken, cinsel ilişkide bulunurken ve gusul abdesti alırken insanların yanında bulunmadıkları, fakat yine de o kimselerle ilgili görevlerini yaptıkları kaydedilmektedir.⁴²¹

Yukarıda kaydettiğimiz âyetlerden öğrendiğimize göre insanlarla görevli bu melekler şerefli yazıcılar ve koruyucular olup, iki tanedir. Bunlardan biri sağında, diğeri solunda bulunur. Nitekim Yüce Allah: “İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiç bir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın”⁴²² buyurmaktadır. Yine, insanın önünde ve arkasında Allah'ın (c.c.) emriyle onu koruyan takipçi meleklerin bulunduğu da şu âyette bildirilmektedir: “Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır; Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez. Allah, bir topluma kötülük dilediği zaman, artık onu geri çevirecek bir şey yoktur. Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur.”⁴²³

417 Kıyâmet, 75/36.

418 es-Suyûtî, el-Habâik, s. 224; el-Kazvî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 94.

419 Kâf, 50/17, 18.

420 İnfîtâr, 82/10-12.

421 el-Âlûsî, Rûhu'l -Meânî, XXX, 65; es-Suyûtî, el-Habâik, s. 224.

422 Krş. Kâf, 50/17-18.

423 Krş. Râ'd, 13/11.

İslâm âlimlerinden bir gurup bu konudaki âyetlerden hareketle bu meleklere dört tane olduğunu, ikisinin gece, ikisinin de gündüz görev yaptığını söylemişlerdir. Bazı müfessirler de bunların sayılarının beş olduğunu, gece ve gündüz insandan hiç ayrılmadıklarını söylemişlerdir. İslâmî kaynaklarda yer alan bir kısım rivâyetlere göre, kul bir günah işlediği zaman görevli melek onu altı saat yazmaz, bekler. Şâyet o kimse, tevbe ve istiğfar ederse o günahı yazmaz, aksi halde kaydeder. Başka bir rivâyette de, insan bir iyilik işlediği zaman görevli olan sağdaki meleğin soldakine; *sen bir kötülüğünü sil, bende bir iyiliğini sileyim*, dediği, soldaki meleğin de bunu yaptığı haber verilmektedir.⁴²⁴ Bu tür rivâyetlerden hareket eden bazı İslâm âlimleri, insanın solundaki yazıcı meleğin sağdakinin emrinde olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak bu tür rivayetler güvenilir hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Hadis ilmi açısından değerlendirmeye tabi tutulacak her hangi bir senedleri de yoktur.

Yine el-Kazvî'nin kaydettiği isnâdı olmayan bir rivâyete göre, Enes (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Allah-u Teâlâ her kuluna iki meleği müvekkel kılmıştır. Onlar bu kimsenin işlemiş olduğu amellerini yazarlar. Öldüğü zaman da: *'Ey Rabbimiz ! Falan kuluyun rûhunu kabzettin. Biz şimdi nereye gidelim,*' derler. Allah-u Teâlâ da: *'Göklerim bana kulluk eden meleklere ile doludur, arzım ise bana boyun eğen, itâat eden yaratıklarım ile doludur. Siz o kulumun kabrine gidin ve beni tesbih, tekbir ve tehlil edin. Bunu da Kıyâmet'e kadar kuluma hasenât olarak yazın.'* diye buyurur."⁴²⁵

Araştırmamıza rağmen yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayetlere muteber hadis kaynaklarımızda rastlayamamış bulunmaktayız. Muhtevalarında taşıdıkları ölçüsüzlükten dolayı, bunların delil olarak almaya elverişli olmayan çok zayıf ya da uydurma rivayetler olduğu kanaatini taşımaktayız. Ayrıca bunlar kişinin çalıştığından başka bir kazancının olmayacağını bildiren âyet ile öldüğü zaman istisnalar hariç kişinin amel defterinin kapandığını bildiren sahih hadislerle de aykırı düşmektedir.⁴²⁶

Konumuzla ilgili olarak Huzeife İbn Yeman'dan (r.a.) nakledilen bir rivâyete göre o şöyle demiştir: "Kelâm'ın yedi kilidi vardır. Söz onlardan çıktığı zaman yazılır, çıkmazsa yazılmaz. Bunlar: Kalb, dil, küçük dil, iki

424 el-Kazvî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 58.

425 el-Kazvî, age, s. 59.

426 Necm, 53/39; Müslim, Vasiyyet 14; Ebû Dâvud, Vasâyâ, 14; et-Tirmizî, Ahkâm, 36; A.b. Hanbel, Müsned, II, 372.

çene ve iki dudaktır. Bu, ' ما يلفظ من قول ... = İnsan hiç bir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın' âyetine de uygundur."⁴²⁷

Yine Şârânî tarafından kaydedilen bir görüşe göre, Kur'ân'ın da bildirdiği gibi, bu iki Hafaza Meleği insanın yaptığı şeyleri bilir, fakat kulun yaptığı bu davranıştaki niyetine vakıf olamadıkları için bunu diliyle itiraf edinceye kadar o kimse için bir amel olarak yazmaz.⁴²⁸

Şârânî'nin yukarıda kaydettiğimiz bu görüşü pek isabetli gözükmemektedir. Çünkü bundan, konuşma engelli kimselerin işlemiş oldukları davranışların, konuşamadıkları için melekler tarafından hiç yazılmaması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Halbuki insan sağır ve dilsiz olsa bile mükellefiyetten uzak değildir. Oysa Kur'ân, insanın hem sözlerinin hem de fiillerinin kaydedildiğini haber vermektedir.⁴²⁹ Kur'ân-ı Kerim'de kalblerde gizli olan şeyleri / niyetleri Yüce Allah'ın bildiğinin haber verilmesi,⁴³⁰ bu konuda Şârânî'nin kaydettiği gibi bir sonuca ulaşmamızı mümkün kılmamaktadır. Ayrıca bazı İslâm âlimleri mubah şeylerin yazılmadığını söyleseler de, biz Kur'ân ve sahih hadislerden hareketle insanın yaptığı her şeyin, her fiil ve sözün yazıldığı kanaatindeyiz. Nitekim Ahmed b. Hanbel hastalığından dolayı inlerken, onu duyan Tâvus b. Keysân; "Melek inlemeye varıncaya kadar her şeyi yazar," demiştir.⁴³¹ Böyle bir sözü İmam-ı Mâlik'in de söylediği kaydedilmiştir.⁴³² Bu konuyla ilgili olarak Abdullah b. Ömer (r.a.) tarafından nakledilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.), "Allah-u Teâlâ'nın meleklerine: *Kulum için hastalıkla bağlı kaldığı sürece sıhhatli iken yaptığı şeylerin sevabını yazın*, diye emrettiğini söylemiştir."⁴³³

Kur'ân'ın bildirdiğine göre, Kirâmen Kâtibîn / Hafaza meleklerinin, insanların önünde ve arkasında, veya sağında-solunda bulunmaktadırlar. M. Zemahşerî'nin Keşşâf'ta kaydettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber, onların oturduğu yerin ön dişlerin üstü olduğu, dilin onların kalemi olduğu, tükrüğün de mürekkepleri olduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple "Hâlâ sen mâlâyâninle akıp gidiyorsun, ne Allah'tan (c.c.) ne de onlardan

427 Kâf, 50/18; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XXVI, 180.

428 eş-Şârânî, el-Yevâkit, s. 202.

429 Kâf, 50/17-18; İnfitâr, 82/10-12.

430 Âl-i İmrân, 3/119, 154; Mâide 5/7; Enfal, 8/43.

431 Sâbûnî, Muhtasarı İbn Kesîr, III, 374.

432 Yazır, Hak Dini, VI, 4514.

433 ed-Dârimî, Rikâk, 56; A.b. Hanbel, Müsned, II, 159, 194, 198.

utaniyorsun,” denilmiştir.⁴³⁴ Bu rivayetin yukarıda zikrettiğimiz ayetlerle çeliştiği görülmektedir. Hamdi Yazır bu konuda şöyle demektedir: “Bu âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, bu melekler ağızdan çıkan her sözü yazarlar, bunun delâletinden fiilleri de yazdıkları anlaşılır. Öncesine göre sevkinden de, nefisteki vesveseler gibi bazı şeylerin Allah’a mâlum olmakla beraber onlardan gizli kaldığı anlaşılmıştır.”⁴³⁵

Hafaza meleklerinin sayısı ile ilgili değişik rakamların ortaya konduğu rivayetleri yukarıda kaydetmiş ve bunların güvenilir olmadıklarını belirtmiştik. Şimdi de bu meleklerin mahiyet ve şekilleriyle ilgili olarak İslâmî kaynaklarda yer alan bazı rivayetlerden söz etmek istiyoruz.

Kazvinî’nin isnadsız olarak kaydetmiş olduğu bir rivayette Hafaza / Kirâmen Kâtibîn Melekleri şu şekilde tasvîr edilmektedir:

“Bunlar şerefli yazıcılarıdır. Her birinin bir elinde defter, diğerinde ise kalem vardır. İnsanların omuzlarında bulunurlar. Yüzleri kırmızıya meyilli beyaz, giysileri mâvi, her birisinin arkasında bir belik saç, sarıkları ve iki siyah nalınları vardır. Kanatlarında çizgi şeklinde siyah ve kırmızı olmak üzere iki renk vardır. Defter ve kalem ile iyilik ve kötülükleri yazmayı beklerler.”⁴³⁶

Herhangi bir isnâdı olmayan bu rivayetteki tasvirlere hadis kaynaklarımızda rastlayamadık. Bu tarifler melekler hakkında gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü meleklerin gerçek şekillerini ve mâhiyetlerini ancak Yüce Allah bilir. İnsanların gördükleri ise sadece onların temessülleridir. Zâten meleği, Kur’ân’ın haber verdiğine göre gerçek şekliyle sâdece Rasûlullah (s.a.v.) iki defa görebilmiş,⁴³⁷ onun dışında hiç bir insana böyle bir şey nasip olmamıştır.

Konuyla ilgili olarak buraya kadar kaydettiğimiz hususlardan Kirâmen Kâtibîn ile Hafaza Melekleri’nin aynı görevle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Bazı İslâm âlimleri ise, dünya hayatında insanları izleyip onları çeşitli kötülük ve belalardan koruyan meleklerle de Hafaza Melekleri denildiğini söylemişler, Kur’ân-ı Kerim’de yer alan konuyla ilgili âyetleri bu doğrultuda yorumlamışlardır. Müfessirlerden Katâde, bu âyette geçen **يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ** cümlesindeki **مِنْ**’in bâ manasına geldiğini

434 ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, 375; Yazır, Hak Dini, VI, 4514.

435 Yazır, age, VI, 4514.

436 el-Kazvinî, Acâibu’l-Mahlûkât, s. 409.

437 Necm, 53/13-14; Tekvîr, 81/23; Müslim, İmân, 287; Krş. el-Buhârî, Tefsîr, (5. Mâide) 7; (53. en-Necm) 1; Bed’u’l-Halk, 6; Tevhîd, 4; et-Tirmizî, Tefsîr, (53.en Necm) 3278.

söylemiş ve cümleye *'Onu Allah'ın emriyle korurlar'* manasını vermiştir.⁴³⁸ Hamdi Yazır da, bu koruyucuların bir kısım ruhlar ya da melekler olduğunu söyleyerek aynı hususu ifade etmiştir.⁴³⁹

Kaydedildiğine göre, bir kimse Hz. Ali'ye gelip: "Murad kabilesinden bazı kimseler seni öldürmek istiyorlar, kendini bekletsen iyi olur, dediğinde, Ali ona: *'Her adamla beraber iki melek vardır, bunlar, onu mukadder olmayan şeylerden korurlar. Fakat kader gelince melekler onunla o hâdisе arasında çekilirler. Ecel sağlam bir kalkandır,'* demiştir."⁴⁴⁰

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın, Ebu Umâme'den (ra) senedsiz olarak naklettiği ve merfû bir hadis olduğunu söylediği bir rivayette şöyle denilmektedir: "Mü'mine kendisini korumak için üçyüz atmış melek görevlendirilmiştir. Onu başına gelmesi mukadder olan olaylardan korurlar. Mesela gözü koruyan yedi melek vardır. Sıcak yaz gününde sinekler bal çanağından balı nasıl savunursa, onlar da gözü öyle savunurlar."⁴⁴¹ Ebû Umâme: 'Hiç bir insan yoktur ki, kendisiyle beraber olup ta onu savunan bir melek bulunmasın. Melek onu kendisi için takdir edilen şeye teslim edinceye kadar savunur,' demiştir."⁴⁴² Hadis ilmi açısından tenkîde tabi tutulacak bir isnâdı bulunmayan bu rivayetin güvenilir olmadığı anlaşılmaktadır. Yine bazı müfessirler tarafından Hafaza meleklerinin dört tane olup ikisinin insanın sağında ve solunda bulunup yazma görevi yaptığı, ikisinin ise önünde ve arkasında bulunarak insanı koruduğu kaydedilmiştir.⁴⁴³

Buraya kadar yapmış olduğumuz tesbitlerden anlaşıldığına göre, Hafaza melekleri, dünya hayatında insanları her türlü kötülüklerden korudukları gibi, onların bütün davranışlarını ve sözlerini bir hesap günü için yazıp saklamaktadırlar. Onlar her an insanlarla beraber olup, doğumundan ölümüne kadar onu terketmemektedirler.

2.3.3.3. Gece ve Gündüz Melekleri

Kur'ân-ı Kerîm ve bir kısım hadisler bize, bazı melek guruplarının insanları gece ve gündüz nöbetleşe takip ettiklerini, onları hiç yalnız bırakmayarak, iyi amellerini Allah'a (c.c.) arz ettiklerini bildirmektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

438 Ateş, Çağdaş Tefsîr, IV, 458.

439 Yazır, Hak Dini, IV, 2964.

440 Ateş, age, IV, 458.

441 el-Kazvinî, Acâibu'l Mahlûkât, s. 94.

442 İbn Kesir, Tefsîr, IV, 361.

443 İbn Kesir, Tefsîr, IV,359; Ateş, Çağdaş Tefsir, IV, 458.

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şâhitlidir.”⁴⁴⁴

Gece ve gündüz melekleriyle ilgili olarak Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste ise şöyle buyurulmaktadır:

“Allah'ın bir kısım melekleri vardır ki bunlar; Gece Melekleri ve Gündüz Melekleri olarak birbirlerini takip ederler (içinizde nöbetleşe bulunurlar). Sabah ve ikinci namazlarında bir araya gelirler. Sonra, sizinle olanlar (hesabınızı vermek üzere Allah'ın huzuruna) yükselir. Sizi çok iyi bilen Allah (c.c.) bu meleklerle sorar: 'Kullarımı nasıl bıraktınız?' Onlar: 'Biz onları namaz kılıyorken bıraktık ve yine onlara namaz kılarlarken vardık.' diye cevap verirler.”⁴⁴⁵

Kaydedildiğine göre İslâm âlimlerinin çoğu yukarıdaki hadiste söz konusu edilen meleklerin Hafaza Melekleri olduğunu söylemişlerdir. Kâdı İyâd gibi bazı âlimler ise, bunların, Hafaza Melekleri'nden farklı bir gurup olduğu görüşündedirler.⁴⁴⁶ Kanaatimizce Kâdı İyâd ve benzeri âlimlerin bu konudaki görüşleri daha isabetlidir. Çünkü, konuyla ilgili hadislerde, “Gece” ve “Gündüz” kelimeleri, ملائكة بالليل وملائكة بالنهار şeklinde melek kelimesine izâfe edilerek kullanılmıştır. Kısacası, hadislerde meleklerin insanları hiç ara vermeden, sürekli olarak tâkip ettiklerini anlatmak için kullanılabilecek olan ليلا و نهارا “Gece- Gündüz” ifâdesi değil, fakat aksine, ملائكة بالليل وملائكة بالنهار “Gece Melekleri” ve “Gündüz Melekleri” ifâdesi tercih edilmiştir.⁴⁴⁷

Bu konuda dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise, bu melek gurubunun, temelde yaptıkları iş ile Hafaza Meleklerinin görevleri arasındaki açık farktır. Kirâmen Kâtibîn / Hafaza Melekleri insanların iyi ve kötü her hâlini yazıp tesbit ederken, Gece ve Gündüz Melekleri insanların iyi hallerine vâkıf olmakta, namaz ve ibâdet durumlarıyla ilgili bilgileri Cenâb-ı Hakk'ın katına arz etmektedirler. Bu durum aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kullarına bir lutuf ve ikramıdır. Çünkü, Yüce Allah görevli

444 İsrâ, 17/78.

445 el-Buhârî, Salât, 16; Bed'ül -Halk, 6; Tevhid, 23, 33; Müslim, Mesâcid, 210; İ. Mâlik, Muvatta, Kasru's-Salât, 82; en-Nesâî, Salât, 21; A.b. Hanbel, Müsned, II, 257,312, 486.

446 el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, V, 44 - 45.

447 el-Buhârî, Salât, 16; Bed'ül -Halk, 6; Tevhid, 23, 33; Müslim, Mesâcid, 210; İ. Mâlik, Muvatta, Kasru's-Salât, 82; en-Nesâî, Salât, 21; A.b. Hanbel, Müsned, II, 257,312, 486.

bu meleklerinden insanların kötü hallerini gizlemiş, onların namaz gibi ibadetlere şahid olmalarını sağlamıştır.

Bu konuda göz önünde tutulması gereken üçüncü bir husus da; Kur'ân-ı Kerîm ve bâzı hadislerde, nöbet için gelen Gece ve Gündüz Melekleri'nin karşılaştıkları zamânâ ve bu vaktin değerine yapılan vurgudur.⁴⁴⁸ Çünkü bu zaman dilimlerinde işlenen iyi ve güzel ameller, her iki melek gurubunu oluşturan Gece ve Gündüz melekleri tarafından müşâhede edilmektedir. Böylece işlenilmiş olan hayırlı davranışlara ve ibâdetlere bütün meleklerin tanıklık etmeleri sağlanmaktadır.

Meleklerin ikindi ve sabah vaktinde toplanmaları yukarıda da ifâde edildiği gibi mü'min kullara bir lutuf ve ikramdır. Çünkü melekler mü'minleri her defasında namaz kılarken görerek, Allah'ın (c.c.) huzurunda o şekilde şehâdette bulunmaktadırlar. Nitekim konuyla ilgili âyete son dönem tefsir âlimlerimizden Hamdi Yazır şu şekilde mânâ vermektedir:

"Güneşin batıya kaymasından, gecenin karanlığına kadar (belirli vakitlerde) gereği üzere namaz kıl, bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazında, *Gece ve Gündüz Melekleri* hazır bulunur."⁴⁴⁹

Bu meleklerin sabah ve ikindi vakitlerinde gelmeleri, onların belirlenmiş vakitlerde geldiklerini ifâde eder. Hadislerde, en efdal namazın ilk vakitte kılınan namaz olduğu belirtildiğine göre, bunların melekler tarafından görülmüş olması için ilk vaktinde ve cemaatle kılınması gerekir. Buradan, meleklerin ilk vaktinde namaz kılan mü'minlerin yanına geldikleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan, sabah ve ikindi vakitleri daha şerefli, o vakitte kılınan namazlar da daha fazîletlidir.⁴⁵⁰

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan anlaşılacağı üzere, *Gece ve Gündüz Melekleri* diye bir melek gurubu mevcut olup, bunlar Hafaza Melekleri'nden farklı bir sınıfı oluşturmaktadır. Nitekim Hafaza Melekleri ile ilgili hadislerde sabah ve ikindi vakti gibi zaman ayrıntılarının olmayışı ve yukarıda açıklanan diğer hususlar dikkate alındığında bu fark daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.

448 İsrâ, 17/78.

449 Yazır, Hak Dini, I, 316.

450 Müslim, Mesâcid, 213; Ebû Dâvud, Sünnet, 9; en-Nesâî, Sünen , Salât, 21.

2.3.3.4. Gök Kapılarını Bekleyen Melekler

Kurân-ı Kerîm ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler sayılamayacak kadar çoktur. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın askerlerinin sayısını ancak kendisi bilebilir.”⁴⁵¹

Allah’ın Elçisi de bir hadislerinde gökteki meleklerle ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır:

“Gök gıcırdamaktadır. Gıcırdamakta da haklıdır. Çünkü semâ’da secde veya ruku’ eden bir meleğin bulunmadığı bir karışık yer yoktur.”⁴⁵²

Bazı İslâmî kaynaklarda yer alan isnâdı olmayan bir kısım haberlere göre bu meleklerden bir kısmı, dâima ayakta, oturarak, ruku’ ve secde hâlinde, gece ve gündüz üşenmeden Allah’ı (c.c.) zikredip, Kıyâmet’e kadar O’na kulluk yapıp, tesbih etmekle görevli semâ kapıcıları olan meleklerdir.⁴⁵³

Ebû Sâid el Hudrî’nin (r.a.) nakletmiş olduğu Mi’râc hadisinde de, konumuzla ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Hz. Peygamber’in haber verdiğine göre, Mi’râc olayında Rasûlullah ve Cibrîl birinci kat semâ kapısına geldiklerinde, Cebrâil semâ kapıcısı Hâzin’e (bekçiye) kapıyı açmasını söyler. Bunun üzerine:

- *O kimdir?*” denildi.

- *Cibrîl*, dedi.

- *Yanıdaki kimdir?* diye soruldu.

- *Muhammed (s.a.v.)*, diye cevap verdi.

- *Öyle mi? O peygamber olarak gönderildi mi?* denildi.

- *Cibrîl*, *Evet*, dedi.

Hz. Peygamber buyurdu ki: *Bunun üzerine hemen kapıyı açtılar ve beni selâmladılar. Bir de baktım ki bir görevli melek göğü koruyor ve ona İsmâil deniliyor, onun emrinde yetmiş bin melek ve her birinin emrinde de yüz bin melek vardı.*”⁴⁵⁴

451 Müddessir, 74/ 31.

452 et-Tirmizî, Zühd, 9; İbn mâce, Zühd, 19; A.b. Hanbel, Müsned, V, 173.

453 el-Kazvinî, Acâibu’l-Mahlûkât, s. 58.

454 el-Buhârî, Salat, 1.

Kaydetmiş olduğumuz bu hadis'te geçen "Hâzin" kelimesi, muhâfaza memuru ve hazineyi koruyan görevli demektir. Semâ kapılarındaki hâzin (bekci) melekler de, göğü korumak ve oraya gelenleri kontrol etmekle görevli oldukları için bu ismi almışlardır.

Enes b. Mâlik'den (r.a.) nakledilen konumuzla ilgili başka bir hadiste ise, Ebû Zer (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.v.) Mi'râc olayını şu şekilde anlattığını haber vermektedir:

"Ben Mekke'de iken evimin tavanı ansızın yarıldı, Cibrîl (a.s.) indi. Göğsümü yardıktan sonra, zezem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân dolu altın bir leğen getirip, göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapattı. Sonra elimden tutup, beni semâ'ya doğru çıkardı. Dünyâ semâ'sına vardığımda, Cibrîl (a.s.), o semâ'nın bekcisine:

- Aç, dedi.
- Hâzin: *Kimdir, O?*
- Cibrîl (a.s.): *Ben Cibrîl !*
- Hâzin: *Berâberinde kimse var mı?*
- Cibrîl: *Muhammed (s.a.v.) benimle berâberdir.*
- Hâzin: *Ona (gelsin diye) haber gönderildi mi?*
- Cibrîl: *Evet, dedi.*

Bunun üzerine semâ kapısı açıldı ve dünyâ'nın üstüne (birinci kat semâ'ya) çıktık..."⁴⁵⁵

Kaydetmiş olduğumuz bu hadisler, Hz. Peygamber ile Cibrîl'in (a.s.) yedi kat semâ'ya çıkışını ve her semâ'nın kapısında orada görevli melek ile aralarında bir konuşma cereyan ettiğini nakletmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, her gök kapısında görevli melekler vardır ve onlar; ibâdet, tesbîh ve takdîs'in yanında semâ kapısında koruma ve kontrol etme görevlerini de yerine getirmektedirler.

Kaydetmiş olduğumuz hadislerden anlaşıldığına göre bu semâ kapılarında bir tane melek değil, Yüce Allah'ın bileceği kadar çok sayıda melek görev yapmaktadır. Yukarıdaki hadiste de geçtiği gibi, her semâ kapısında bulunan birinci derecede görevli meleğin yanında, bundan başka yüz binlerce melek görev yapmaktadır. Bir kısım İslâmî kaynaklarda

455 el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 58.

İbn Abbâs'tan (r.a.) nakledilen bir rivâyete göre, yedi kat göğün kapılarında birinci derecede görevli olan bu meleklerin isimleri ve sıfatları şu şekilde anlatılmaktadır:

“Dünyâ semâ'sının melekleri sığır sûretindedir ve Allahu Teâlâ onlara İsmail isminde bir meleği vekil tayin etmiştir.

İkinci semâ'nın melekleri kartal sûretindedir. Onlara Mîhâîl (مِيخَائِيل) isminde bir melek vekil kılınmıştır.

Üçüncü semâ'nın melekleri, akbaba sûretindedir ve onlarla müvekkel meleğin ismi, 'Sâid Yâ'îl'dir.

Dördüncü semâ'nın melekleri, at şeklindedir. Onların müvekkel meleğinin ismi de, 'Salsâyil' (صَلْصَائِيل) dir.

Beşinci semâ'nın melekleri, Hûri'l İyn sûretinde ve onlarla müvekkel meleğin İsmi, 'Kelkâyil' (كَلْكَائِيل) dir.

Altıncı kat semâ'nın melekleri, Vildân sûretindedir. Müvekkel meleğin ismi ise, 'Semhâîl' (سَمْحَائِيل) dir.

Yedinci semâ'nın melekleri de, insan sûretindedir ve müvekkel meleklerinin ismi 'Rûfâyîl' (رُوفَائِيل) dir. Vehb, 'yedinci kat semâ'nın üzerinde örtü vardır. Orada ki melekler, sayılarının çokluklarından dolayı birbirini tanıyamazlar ve onlar gök gürültüsü gibi çeşitli dillerle Allah'ı (c.c.) tesbih ederler,' demektedir.”⁴⁵⁶

Kaydetmiş olduğumuz bu rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Kazvînî tarafından herhangi bir senedi de zikredilmemiştir. Rivâyetin sonunda İsrâîlî rivayetleri nakletmekle tanınan tâbiîn neslinden Vehb b. Münebbih'in konuyla ilgili bir sözü nakledilmektedir. Buradan, bu naklin onun tarafından Yahûdî geleneğinden İbn Abbâs'a isnâd edilerek İslâm kültürüne aktarılmış İsrâiliyyât türü bir haber olduğu kanaati uyanmaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi bu tür rivâyetler bir kısım eserlerde kaynakları belirtilmeden kaydedilmekte ve maalesef halk arasında da, meleklerle ilgili yanlış bir inanç ve kültürün oluşmasına sebep olmaktadır.

456 Âl-i İmrân, 3/125, 155; Enfal, 8/9, 41.

2.3.3.5. Peygamberlerin ve Sâlih Kulların Moralini Yükseltmekle Görevli Melekler

Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler peygamberlere ve mü'minlere gerek normal hayatta gerekse savaşlarda yardım ederler ve onların morallerini yükseltirler. Kur'ân-ı Kerim'de bir çok savaşta meleklerin mü'minlere yardım ettiği haber verilmektedir.⁴⁵⁷ Nitekim Bedir, Uhud, Hendek savaşları bunlardandır. Âli İmran Sûresi'nde bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "Nitekim Bedir'de siz (düşmana nazaran) daha zayıf olduğunuz halde Allah size yardım etmişti. O halde Allah'tan sakının ki, şükredesiniz. Hani mü'minlere: 'Rabbınız'ın indirilen üç bin melekle size yardım elini uzatması size kâfi gelmeyecek mi? demiştin. Evet, eğer sabreder ve sakınırsanız, bu (düşman) da size âniden gelirse, Rabbınız yine işâretlenmiş beş bin melekle yardım elini size uzatır. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır. Allah kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler diye size yardım etti."⁴⁵⁸

Allah'ın savaşlarda mü'minlere yardım etmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'den gelen bir çok rivâyet vardır. Nitekim el-Buhârî, meleklerin Bedir Savaşı'na katıldıklarını bildiren bir çok rivâyeti Kitâbu'l-Megâzî'de kaydetmiştir.⁴⁵⁹ Onlardan birisi; İshak b. İbrâhîm, Cerir, Yahyâ b. Sabit, Muaz b. Rifâa b. Râfî ez-Zürekî, Rifâa b. Râfî ez-Zürekî'den nakledilmiştir. Bedir Savaşı'na katılan Rifâa (r.a.) şöyle demiştir: "Cebrâîl (a.s.), Hz. Peygamber'e gelerek, 'Siz Bedir ehlini aranızda nasıl kabul edersiniz?' diye sordu. Nebi (s.a.v.): 'Müslümanların en fazîletli kimseleridir,' dedi veya buna benzer bir kelime söyledi. Cebrâîl (a.s.) da şöyle dedi: *Meleklerden de Bedir'e katılanlar aynı şekildedir.*"⁴⁶⁰ Konu, başka bir senetle Rifâa'dan (r.a.) Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde: "*Bedr'e katılanlar en hayırlılarımızdır.*" şeklinde yer almaktadır.⁴⁶¹ Rifâa (r.a.), Peygamberimizin Cebrâîl'le yukarıda kaydettiğimiz konuşmalarını daha sonra Rasûlullah'tan (s.a.v.) öğrenmiş olmalıdır.

Tirmizî'nin kaydettiği bir başka hadis; meleklerin Bedir Savaşı'nda

457 Âli İmrân: 3/123- 127.

458 el-Buhârî, Megâzî, 11.

459 el-Buhârî, Megâzî, 11; krş. İbn Mâce, Mukaddime, 11.

460 A.b.Hanbel, Müsned, III, 465; krş. İbn Hibbân, Sahih, XVI, 207, h.no:7227; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 120, h. no: 131; Mu'cemu'l Kebir, IV, 277, h. no:4455.

461 Enfal, 8/9.

Hz. Peygamber'e ve mü'minlere moral ve destek verdiğini bildirmektedir. Muhammed b. Beşşâr, Ömer b. Yûnus el-Yemâmî, İkrime b. Ammâr, Ebû Zümeyl Simak el-Hanefî, Abdullah b. Abbâs isnadiyla nakledilen bir rivâyette Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Nebî (s.a.v.) müşriklere baktı , onlar bin kişi, ashâbı ise üçyüz on küsür kişi idi. Nebî (s.a.v.) kibleye yöneldi, sonra iki elini açarak Rabbî'ne şöyle duâ etmeye başladı: ‘Allah’ım bana va’dettiğin şeyi gerçekleştire! Allah’ım bana va’dettiğini ver! Ey Allah’ım şâyett bu müslüman topluluk helak olursa, yer yüzünde Sana ibâdet edilmez.’ Resûlullâh ellerini uzatıp kibleye yönelmiş olarak, o kadar duâ etti ki, omuzlarından ridâsı düştü. Ebû Bekir (r.a.) gelip ridâsını aldı ve omuzuna koydu, sonra da arkasından tutarak: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’a yalvardığın yeter. Allah (c.c.) sana va’dettiği şeyi verecektir,’ dedi. Bunun üzerine Cenâbı Hak şu âyeti indirdi: (اذ تستغيثون ربكم فاستجاب لكم اني) Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duânızı kabul buyurdu.⁴⁶² ⁴⁶³

Yine Kur’ân ve hadislerden öğrendiğimize göre melekler, savaşta morali bozulan mü'minlerin azimlerini artırıyorlar, onları teşvik ediyorlardı. Nitekim bir gün Rasûlullah’ın (s.a.v.) ashâbından birisi şöyle demişti: “Bu müşrik kavmin; eğer müslümanlar hücuma geçseler darmadağın oluruz, dediklerini işittim.” Bu ve benzeri hususlar meleklerin müslümanları teşviki ve onlara moral vermesidir.⁴⁶⁴

Allah-u Teâlâ’nın, melekleri vâsıtası ile müslümanlara ve Peygamberi’ne açıkça yardımda bulunduğu yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadislerden anlaşılmaktadır. Cenâb-ı Hakkın melekleri vasıtasıyla yapmış olduğu bu yardımlar dünyâ ve âhiret hayatının her safhasında olabilmektedir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz, Rabbiniz Allah’tır, deyip, sonra da dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: ‘Korkmayın, üzülmeyin, size va’dolunan Cennetle sevinin! derler. Biz dünya hayatında da, Âhiret’te de sizin dostlarınızız. Gafûr ve Rahîm olan Allah’ın ikramı olarak, orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır.’⁴⁶⁵

462 et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, IX, 132.

463 Fussilet, 41/30-32.

464 Nâziât, 79/1-2. Bu konuda bkz. Yazır, Hak Dini, VIII, 5554.

465 Nâziât, 79/5; Bu konuda ayrıca bkz. et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, XXX, 16; el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXX, 26; Yazır, age, VIII, 5554 - 5555.

Yine Kur'ân'dan öğrendiğimize göre, mü'min bir kimse can verirken Ölüm Melekleri onun ruhunu kolayca alacaktır.⁴⁶⁶

2.3.3.6. Bulutlardan Sorumlu Melekler

Bazı âyet ve hadislerden, Yüce Allah'ın (c.c.) kendi izniyle, tabiattaki olayları düzenlemek ve O'nun hükmünü icra etmekle görevli olan bir kısım melekler yarattığını öğrenmekteyiz. Bunların Müdebbirât melekleri kapsamında yer aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷ İslâmî kaynaklarda yer alan bir kısım rivayetlere göre büyük meleklerden Mikâîl, tabiat olaylarını düzenleyen meleklerin başkanıdır. Bulutlar ile ilgilenen melekler de Mikâîl'in yardımcıları olarak görev yapmaktadırlar.⁴⁶⁸ Bu meleklerin sayıları hakkında bir bilgi olmamakla beraber bazı rivâyetlerde, *Ra'd* gibi ismi açıkca zikredilenler vardır. Konuyla ilgili olarak Abdullah b. Abdurrahman, Ebû Nâim, Abdullah b. Velid, Bükeyr b. Şihâb, Said b. Cübeyr tariki ile gelen bir rivâyette, İbn Abbâs (r.a.) şöyle demektedir:

“Yahûdiler Rasûlullah'a (s.a.v.) geldiler ve 'Ey Ebe'l-Kâsım! Bize Ra'd'dan haber ver, o nedir?' diye sordular. Rasûlullah da (s.a.v.): 'O, bulutlardan sorumlu meleklerden bir melektir. Elinde ateşten bir alet vardır ki, onunla Allah'ın dilediği bulutu emrettiği yere sevkeder,' diye cevap verdi.’⁴⁶⁹

Yukarıdaki hadiste *ateşten bir âlet* diye târif edilen şeyin, bulutların çarpışması ile ortaya çıkan yıldırım ve şimşek olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki Allah (c.c.), kâinatta olan her olayı yapmak ve idare etmekle ilgili melekler görevlendirmiştir.⁴⁷⁰

İslâmî kaynaklarda yer alan isnâdsız ve güvenilir olmayan bir kısım rivayetlere göre Mikâîl (a.s.), yağmurun yağması, bitkilerin yetişmesi ve canlıların rızıklarının sağlanması ile görevli melektir. Onun yardımcıları, Allah'ın (c.c.) emriyle bulutları sevkeder, rüzgarları estirir, yağmurları yağdırır ve bitkilerin yetişmesini sağlayarak rızıkların teminini sağlarlar.⁴⁷¹ Kâinatta buna benzer bütün hareketler ve oluşlarla ilgili görevli kılınmış melekler vardır.

466 İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 55.

467 et-Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 13; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XII, 45, h. no:12429; A.b. Hanbel, Müsned, I, 274.

468 Nâziât, 79/1-5; Zâriyât, 51/4; Mürselât, 77/1-5; Sâffât, 37/1-3; el-Aynî, Umdetu'l-Kârî, XV, 129, 130.

469 İbn Kesîr, el-Bidâye, I, 50.

470 el-Buhârî, Bed'ul-Halk, 7; Müslim, Cihad, 111.

471 Âli imrân, 3/86, 87.

Yine konuyla ilgili Hz. Âişe'den nakledilen bir hadiste kendisi bir gün Hz. Peygamber'e şöyle sormuştur: "Yâ Rasûlullah! Uhud'dan daha zor bir gün yaşadın mı? Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): 'Yâ Âişe! Kavminden gelen bir çok zorluklarla karşılaştım. Fakat onlardan, Akabe günü karşılaştığım zor durum, hepsinden çetindi. Ben (Tâif'e gidip) hayatımın korunmasını, Abd-i Külâl'in oğlu İbn Abd-i Yâfil'e teklif ettiğim zaman isteğime cevap vermemişti. Ben de, kederli ve şaşkın olarak, Mekke'ye yönelmiştim. Bu durumum Karn-i Sâlip mevkiine gelinceye kadar devam etti. Burada başımı kaldırdığımda, bir bulutun beni gölgelendirdiğini gördüm. Ona dikkatle baktığımda içinde Cebrâil'in (a.s.) bulunduğunu farkettim. Kendisi bana: Yâ Muhammed! Muhakkak ki Allah (c.c.), kavminin senin hakkında söylediklerini işitti. Seni korumadan kaçındıklarına vâkıf oldu ve Yüce Allah sana dağlar emrine verilmiş olan şu meleğini gönderdi. Kavmin hakkında ne dilersen onu emredebilirsin,' dedi. Bundan sonra da dağlar emrine verilmiş olan melek Hz. Peygamber'e seslenerek selam verdi. Sonra da; 'Yâ Muhammed! Cibrîl'in söylediği bir gerçektir. Sen ne dilersen emrine hazırım. Eğer şu iki yalçın dağın (Ebû Kubeys ile Kayakan dağları) Mekkelilerin üzerine çökerek birbirine kavuşup onları ezmesini istersen onu emret,' dedi. Rasûlullah da (s.a.v.): Hayır, ben, Allah'ın (c.c.) bu müşriklerin neslinden yalnız kendisine ibâdet eden ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan bir nesil yaratmasını isterim' dedi."⁴⁷²

Buraya kadar naklettiğimiz bilgilerden anlaşıldığına göre, Cenâb-ı Hak'ın bulutlar, yağmur, dağlar, bitkiler ve rızıklarla müvekkel bir çok meleği vardır. Bunlar, hiç bir şekilde Allahu Teâlâ'nın emrinden çıkmaksızın, tabiat olayları ile ilgili icraatlarda bulunurlar.

3.3.3.7. Meleklerin Lânet Etmesi

Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, melekler kötü kimselere işlemiş oldukları fena davranışlarından dolayı lânet etmektedirler. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır:

"İmân etmelerinden, Resûl'ün hak olduğuna şehâdet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra, inkarcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidâyet nasip eder? Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezâsı, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır."⁴⁷³

472 Müslim, Birr ve's-Sıla ve'l Âdâb, 35; et-Tirmizî, Fiten, 4 ; A.b. Hanbel, Müsned, II, 256, 505; İbn Hibbân, Sahih, XIII, 272.

473 A.b. Hanbel, Müsned, VI, 266.

Hz. Peygamber de, meleklerin, çeşitli günahlardan dolayı insanlara lânet ettiklerini haber vermişlerdir. Meleklerin lânetine muhatap olan bu davranışları aşağıda incelemek istiyoruz:

2.3.3.7.1 Meleklerin Mü'min Kardeşini Silahla Tehdit Eden Kimselere Lânet Etmeleri

Bu konuda Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu haber verilmektedir:

“Kim mü'min bir kardeşini silah göstererek tehdit ederse, melekler ona lânet ederler. İsterse o, anne baba bir kardeşi olsun farketmez.”

Yine, Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste bildirildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim müslümanlardan birine, onun ölümünü isteyerek bir silahla nişan alırsa, o kimsenin kanının akıtılması vâcib olmuştur.”

Yukarıda kaydedilen hadislerden anlaşılacağına gibi, Rasûlullah (s.a.v.), mü'min bir kardeşine silah çeken kimseye, meleklerin lânet ettiklerini haber vermektedir.

2.3.3.7.2. Kocasının Cinsel Arzusunu Yerine Getirmeyen Kadına Meleklerin Lânet Etmesi ⁴⁷⁴

Çeşitli hadis kaynaklarında mevcut olan ve Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bazı rivayetlerde, cinsel ilişkide bulunmak için kocası yatağa çağırdığı halde bunu kabul etmeyerek, eşini kendisine darıltıp öfkelenirmiş ve bu halde sabahlamış olan bir kadına meleklerin lânet ettiği bildirilmektedir.⁴⁷⁵ Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivâyetin el-A'meş Süleymân b. Mihrân el-Kûfî (v. 148) aracılığıyla Ebû Hâzım el-Eşca'î'de birleşen isnâdları ve bulunduğu hadis kaynakları şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım Selmân el-Eşca'î el-Kûfî (v.101), el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî (v.148), Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkürî el-Vâsıtî (v.176), Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî (v.228), el-Buhârî.⁴⁷⁶

474 * Araştırmamızın bu kısmını hazırlarken Doç. Dr. Ali Osman Ateş hocamızın *İslâmiyât* Dergisinin *Kadın* konulu haziran 2000 sayısında yayınlanacak olan *Kadının Cinsel Sorumluluğu İle İlgili Bazı Rivâyetler* adlı makalesinden yararlanmış bulunmaktayız.

475 el-Buhârî, *Bed'ul-Halk*, 7; Nikâh, 85; Müslim, *Nikâh*, 121; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 40; A. b. Hanbel, *Müsned*, II, 439, 480.

476 el-Buhârî, *Bed'u'l-Halk*, 7.

Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım Selmân el-Eşca'î el-Kûfî (v.101), el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Atekî el-Vâsîti el-Basrî (v.160), Muhammed b. İbrâhim İbn Ebî Adî es-Sülemî Ebû Amr el-Basrî (v.194), Muhammed b. Beşşâr b. Osman Bündâr el-Basrî (v.252), el-Buhârî.⁴⁷⁷

a) Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Cerîr, Züheyr b. Harb, Müslim.⁴⁷⁸

b) Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Vekî' b. el-Cerrâh, Ebû Said el-Eşec, Ebû Muâviye ed-Darîr, Ebû Kureyb-Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Müslim.⁴⁷⁹

Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Cerîr, Muhammed b. Amr er-Râzî, Ebû Dâvûd.⁴⁸⁰

Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, Vekî' b. el-Cerrâh, Ahmed b. Hanbel.⁴⁸¹

Ebû Hureyre (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşca'î, el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî, el-A'meş - Vekî' b. el-Cerrâh, İbn Numeyr, Ahmed b. Hanbel.⁴⁸²

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz rivayetlerin kilit noktasında yer alan el-A'meş Süleyman b. Mihrân el-Esedî el-Kûfî (v. 148), hadis âlimleri tarafından tedlis yaptığı için tenkîd edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun hadislerinde bir çok ıztırab bulunduğunu söylemiş, Abdullah b. el-Mubârek, Muğîre gibi âlimler ise, onun Kûfelilerin hadislerini ifsad ettiğini bildirmiştir. ez-Zehabî ise, el-A'meş'in hadis nakledeken isnâdda (عن) lafzını kullanması durumunda, İbrâhim, İbn Ebî Vâil, Ebû Sâlih es-Semân gibi hocaları hariç, diğer kimselerden nakillerinde daima tedlîs ihtimâlinin sözkonusu olduğunu kaydetmektedir. Konumuzla ilgili bu rivâyet de Kûfeli bir ravi olan Ebû Hâzım el-Eşca'î'den el-A'meş tarafından (عن) lafzıyla nakledilmiştir.⁴⁸³ Hadis usulü âlimlerinin büyük çoğunluğu isnâdında tedlis olan hadislerin reddedilmesi gerektiği görüşündedir. ⁴⁸⁴Bu açıdan biz bu

477 el-Buhârî, Nikâh, 85.

478 Müslim, Nikâh, 122.

479 Müslim, Nikâh, 122.

480 Ebû Dâvud, Nikâh, 40.

481 A.b. Hanbel, Müsned, II, 480.

482 A.b. Hanbel, Müsned, II, 439.

483 ez-Zehabî, Mîzân, II, 224; İbn Hacer, Tehzîb, II, 423-425.

484 Ugur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 396.

nakillerin isnâd açısından kopuk zayıf rivayetler olduğu kanaatindeyiz. Çünkü, *An'ane* yoluyla nakledilen rivayetlerin sahih, senedlerinin muttasıl kabul edilebilmesi için ravisinin adâletli olması, tedlîs yapmaması, hocasıyla görüştüğünün sabit olması gerekir.⁴⁸⁵ Burada ise böyle bir durum söz konusu değildir. el-Buhârî'nin, lika, mûmârese gibi hadis kabul şartlarını öngördüğü, bu sebeble bu rivayetlerde kopukluk olmayacağı ileri sürülebilir. Ancak biz, onun konumuzla ilgili bu rivayetleri eserine alırken söz konusu prensipleri uygulamada başarılı olamadığını düşünmekteyiz. Zaten el-Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'indeki tüm hadisler sahihlik açısından aynı seviyede değildir.

Aynı konuda Ebû Hureyre'den (r.a.), Ebû Hâzım el-Eşcaî, Yezîd b. Keysân el-Yeşkürî, Mervân b. Muâviye b. el-Hâris el-Fezârî, Muhammed b. Yahyâ İbn Ebî Ömer el-Adenî vasıtasıyla nakledilen bir rivayet daha vardır.⁴⁸⁶

Bu isnâdda yer alan ravilerden Yezîd b. Keysân el-Yeşkürî el-Kûfî, hafızası açısından bazı hadis âlimleri tarafından tenkîde uğramıştır. Ali b. el-Medînî onun kendisine itimad edilmeyen orta bir ravi olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim ise, onun bazı rivayetlerinin sahih bazılarının da zayıf olduğunu ve bunların delil olarak alınamayacağını bildirmiştir.⁴⁸⁷ Yine bu ravilerden Mervân b. Muâviye b. el-Hâris el-Fezârî de, bazı hadis âlimlerinin tenkîdine uğramıştır. Ali b. el-Medînî, kendisinin sika kimselerden yaptığı rivayetler sahih, meçhul ve zayıf ravilerden naklettiklerinin ise zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim ise, onun ekserî rivayetlerini meçhul ravilerden yaptığını bildirmiştir.⁴⁸⁸ Yine Ebû Hâtim, diğer ravi Muhammed b. Yahyâ İbn Ebî Ömer el-Adenî'nin, gaflet sahibi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁹ Ayrıca aynı konuda bir rivayet de Tirmizî tarafından kaydedilmiş ancak onun zayıf bir rivayet olduğu yine kendisi tarafından belirtilmiştir.⁴⁹⁰

Yine bazı hadis kaynaklarında Zürâre b. Evfâ el-Âmirî'de birleşen bir isnâdla Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste, kocasından ayrı bir yatakta geceleleyen bir kadına eşinin yanına dönünceye kadar meleklerin lânet ettiği bildirilmektedir.⁴⁹¹ Bu hadisin isnâdları şöyledir:

485 Uğur, age, s. 21, 396.

486 Müslim, Nikâh, 121.

487 İbn Hacer, Tehzîb, VI, 224.

488 İbn Hacer, age, V, 409.

489 İbn Hacer, age, V, 332.

490 et-Tirmizî, Salât, 149.

491 el-Buhârî, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh: 120; ed-Darimi, Nikâh, 38; A.b. Hanbel, Müsned, II, 255, 348.

1- Ebû Hureyre (r.a.), Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Ar'ara, el-Buhârî.⁴⁹²

2- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî Ğunder el-Basrî, Muhammed b. el-Müsennâ- Muhammed b. Beşşâr, Müslim.⁴⁹³

3- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Hâşim b. el-Kâsım, ed-Dârimî.⁴⁹⁴

4- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme – Muhammed b. Ca'fer, Şu'be b. el-Haccâc, Yezîd, Ahmed b. Hanbel.⁴⁹⁵

5- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Hemmâm b. Münebbih, Affân, Ahmed b. Hanbel.⁴⁹⁶

6- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Hâşim b. el-Kâsım, Ahmed b. Hanbel.⁴⁹⁷

7- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Şu'be b. el-Haccâc, Behz b. Hakîm, Ahmed b. Hanbel.⁴⁹⁸

8- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Hemmâm - Şu'be b. el-Haccâc, Süleyman b. Dâvud - Abdussamed, Ahmed b. Hanbel.⁴⁹⁹

9- Ebû Hureyre, Zürâre b. Evfâ el-Âmirî, Katâde b. Diâme, Haccâc-Şu'be b. el-Haccâc, Muhammed b. Ca'fer b. Durrân Ğundâr el-Huzelî el-Basrî, Ahmed b. Hanbel.⁵⁰⁰

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayetlerin tamamının ortak noktasında bulunan Katâde b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî (v.118), tedlis yaptığı için hadis alimlerinin tenkîdine uğramıştır.⁵⁰¹ Bir tanesi hariç⁵⁰² yukarıda kaydettiğimiz isnâdların tamamı, Katâde tarafından Zürâre b. Evfâ'dan (عن) lafzıyla nakledilmiş olup bunlar mu'an'an rivayetlerdir.

492 el-Buhârî, Nikâh, 85.

493 Müslim, Nikâh, 120.

494 ed-Dârimî, Nikâh, 38.

495 A.b. Hanbel, Müsned, II, 255.

496 A.b. Hanbel, Müsned, II, 348

497 A.b. Hanbel, Müsned, II, 538.

498 A.b. Hanbel, Müsned, II, 386.

499 A.b. Hanbel, Müsned, II, 519.

500 A.b. Hanbel, Müsned, II, 468.

501 ez-Zehabî, Mîzân, III, 385; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 542.

502 el-Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, VII, 292, no: 14490

Daha önce de kaydettiğimiz gibi, *an'ane* yoluyla nakledilen rivayetlerin senedlerinin muttasıl sayılabilmesi için, bunların ravilerinin tedlis yapmamaları gerekir. Aksi takdirde bu tür rivayetler, munkatî' sayılır, isnâdı kopuk zayıf nakiller kabul edilerek reddedilir. Burada da böyle bir durum söz konusu olup, bu hadisler kendisiyle amel edilmeye elverişli olmayan zayıf rivayetlerdir. Buraya kadar kaydetmiş olduğumuz rivayetlerin tamamı Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilmiştir. Aşağıda da arzedeceğimiz gibi, bu hadisleri İslâm hukukçuları delil olarak almamışlardır. Ayrıca Ebû Hureyre (r.a.), kendisinden çok hadis nakledilmiş olmasına rağmen sahabenin müctehidlerinden değildir. Konumuzla ilgili olarak onun nakletmiş olduğu bu hadisler de, İslâm müctehidleri tarafından ortaya konulan hadis kabul şartlarını taşımadığı için amel edilmeye elverişli bulunmamıştır.

el-Beyhakî'nin, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek (v.406), Abdullah b. Ca'fer, Ebû Bişr Yûnus b. Habib b. Abdilkâhir b. Abdilazîz b. Ömer b. Kays el-Mâsîr el-İclî (v.267), Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud et-Tayâlisî (v. 204), Cerîr b. Hâzım b. Abdillâh el-Ezdî el-Basrî (v.175), Leys b. Sa'd b. Abdirrahmân el-Mısırî (v. 175), Atâ b. Ebî Rebâh b. Safvân b. el-Hüseynî el-Kuraşî el-Mekkî (v. 114) isnâdıyla Abdullah b. Ömer'den (r.a.) naklettiğine göre, Allah Rasûlü'ne, kocanın karısı üzerindeki hakkı sorulduğunda o, şöyle cevap veriyor:

“Kadının binek üstünde olsa bile, nefsinin kocasından men etmemesi, ondan izinsiz evinden herhangi bir şeyi başkalarına vermemesi, ki verirse kocasına sevap, kendine ise günah olur. Kocasının izni olmadan nâfile oruç tutmaması, ki tutarsa kendisi günahkar olur, sevap kazanmaz, eşinin izni olmadan evinden ayrılması, şâyet ayrılırsa Rahmet ve Gazap Melekleri, tevbe edinceye veya evine dönünceye kadar bu kadına lânet ederler. *Eğer kocası zalim olsa da mı?* denildi. Hz. Peygamber de: *Zâlim olsa da böyledir, buyurdu.*”⁵⁰³

Kaydetmiş olduğumuz bu rivayetin isnâdında yer alan ravilerden Ebû Dâvud et-Tayâlisî, hafızası yönünden tenkide uğramıştır.⁵⁰⁴ Bu ravilerden Cerîr b. Hâzım el-Ezdî de, hadis âlimleri tarafından tenkid edilmiştir. Kendisinin tedlis yaptığı, münker şeyler naklettiği, ömrünün sonuna doğru hafızasının bozulduğu bildirilmiştir.⁵⁰⁵ Ayrıca bu rivayet metin açısından da proplemli gözükmektedir. İsmet sıfatına aykırı düştüğünden

503 ez-Zehabî, Mîzân, II, 203-204; İbn Hacer, Tehzîb, II, 398 vd.

504 İbn Hacer, age, I, 365-367.

505 Ebû Ya'lâ, Müsned, IV, 340; krş. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 563.

dolayı Hz. Peygamber'in zulme rıza göstermeyeceği, kocasının baskı ve zulmünden dolayı evden ayrılmak zorunda kalan bir kadına da meleklerin lânet etmeyeceği açık bir husustur. Hz. Peygamber'in zâlim kocalara pirim vererek onları ödüllendirmesi aslâ düşünülemez. Sonuç olarak bu rivayetin hem zâhiren hem mânen munkatı olduğu kanaatindeyiz.

Yine, konumuzla ilgili olarak Vehb b. Bakıyye b. Osmân b. Şâbûr el-Vâsıtî (v. 239), Hâlid b. Abdillâh el-Vâsıtî, Hüseyin b. Kays er-Rahabî el-Vâsıtî (Haneş), İkrime b. Abdillâh el-Berberî (v. 107 ?), İbn Abbâs (r.a.) isnâdıyla gelen bir rivayet daha vardır. Buna göre:

“Has'am kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek:

- Yâ Rasûlullâh! Ben dul bir kadınıyım. Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir, bana bildirir misiniz ? Eğer güç yetirebilirim evlenirim, bunu göze alamazsam baba ocağında otururum, dedi.

Bunu üzerine Rasûlullah (s.a.v.) bu kadına şöyle dedi:

- Kocasını kendisini arzularak cinsel ilişki için çağırıldığı zaman, doğum yapmak üzere kırsal alana götürülmek üzere deve üzerine binmiş olsa bile, kocasının arzusuna karşı gelmemesidir. Kocasının karısı üzerindeki bir hakkı da, izni olmaksızın kadının Ramazan orucu dışında nâfile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa orucu kabul olmaz. Yalnızca açlığı ve susuzluğuyla kalmış olur. Kocanın bir diğer hakkı da, kadının izin almaksızın evinden çıkmamasıdır. Çıkarsa, ilâhî rahmetten yoksun kalması için sema, rahmet ve azab melekleri evine dönünceye kadar ona bedduâ ederler. Bunun üzerine kadın: Neme gerek ebediyyen evlenmem, dedi.”⁵⁰⁶

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz rivayetin isnâdında yer alan râvilerden el-Hüseyin b. Kays er-Rahabî el-Vâsıtî (Haneş), hadis âlimlerinin tenkidine uğramış bir kimsedir. Kendisi hakkında Ahmed b. Hanbel, en-Nesâî ve ed-Dârekutnî; metruktur demişlerdir. Ebû Zür'a ve İbn Maîn de, onun zayıf bir ravi olduğunu söylemişlerdir. el-Buhârî ise, Haneş'in hadislerinin cidden münker olduğunu ve yazmaya değmeyeceğini, Ahmed b. Hanbel'in, onun hadislerini terkettiğini bildirmiştir. İbnü'l-Cevzî ise, Ahmed b. Hanbel'den onun yalancı olduğunu nakletmiştir.⁵⁰⁷ Ayrıca bu rivayetin râvilerinden İkrime b. Abdillâh el-Berberî (v. 107 ?), hakkında da hadis âlimleri tenkidde bulunmuşlardır. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, onun kezzâb olduğunu söylemiş, Saîd b. Cübeyr, onun İbn Abbâs'a (r.a.) yalan isnâd ettiğini bildirmiştir. Ayrıca

506 ez-Zehabî, Mîzân, I, 546; İbn Hacer, Tehzîbu't-Terhîz, I, 538.

507 İbn Hacer, age, IV, 167-172.

Abdullâh b. Ömer de (r.a.) Nâfi'ye: Ey Nâfi Allah'tan kork! İkrime'nin İbn Abbâs üzerine yalan uydurduğu gibi, sen de benim adıma yalan söyleme! diyerek onun İbn Abbâs'a yalan isnâd ettiğini belirtmiştir.⁵⁰⁸ Bütün bu bilgilerden sonra, kaydetmiş olduğumuz bu rivayete güvenilemeyeceği açıktır.

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu hadisler, İslâm kültür tarihi boyunca tasavvuf, ahlâk ve terbiye ile ilgili eski - yeni bazı kitaplara girmiş ve kadın erkek ilişkilerini düzenlemekte delil olarak kullanılmışlardır.⁵⁰⁹ Yine bu rivayetler, yerli ve yabancı bazı yazarlar tarafından Hz. Peygamber'in aleyhine delil olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Nitekim İlhan Arsel bu konuda şunları söylemektedir: "Her ne kadar Şeriatçı, şehvet gailisini giderme bakımından kadın ve erkeği, sanki eşit imişler gibi göstermeye çalışsa da birazdan belirteceğimiz hükümlerden bunun böyle olmadığı anlaşılacaktır ve görülecektir ki kadın, tıpkı diğer hususlarda olduğu gibi, hatta fazlasıyla, cinsel yaşamlar bakımından erkeğin adeta parayla tutulmuş kölesi durumundadır. Çünkü bir kere kocasının şehvet gailisini, nafaka karşılığı gidermekle görevli kılınmıştır. Öte yandan bu görevini, yine kocasının emri ve dileği gereğince karşılamadığı takdirde, sadece onun değil fakat aynı zamanda Tanrı'nın ve meleklerinin de lânetlemesine maruzdur... Muhammed'in, Tanrı'dan gelmedir diye ortaya vurduğu emirler kadına, kocasının şehvetini doyurduğu takdirde, mükâfata kavuşacağını ve bu görevden kaçındığı takdirde ise felâketlere uğrayacağını açıkça ortaya vurmaktadır... Hatırlatalım ki, kadının bütün bu cezalara müstehak olmasını gerektiren şey, sadece kocasının cinsel münasebette bulunma davetini reddetmek değildir; bu daveti geç olarak yerine getirmek ya da yatağa çağırıldığı zaman 'geliyorum, biraz bekle' şeklindeki oyalamalarda bulunmak dahi aynı korkunç sonuçları yaratmaya yeterlidir. Kocayı şehvet açısından rahatlatmak için ön görülen yukarıdaki hükümler kadın lehine iş görmez. Yani kadın, cinsel ihtiyacını gidermek maksadıyla kocasını yatağa çağırarak ve gelmediği takdirde kocasının Cennetlerden mahrum kaldığını görme şansına sahip değildir."⁵¹⁰ Oral Çalışlar ise bu konuda, "İslâmcı kesim kendi anlayışlarını güçlendirmek ve kadının, erkeğin cinsel isteklerine her koşul altında boyun eğmesini sağlamak amacıyla Peygamber'in hadislerini ön plana çıkarırlar ve Peygamberi örnek gösterirler... Erkeğin cinsel ihtiyaçlarına cevap veremeyen kadının lânetleneceği ve

508 Krş. Gazâlî, İhyâ, II, 147 vd.; Demircan, İslâm'a Göre Cinsel Hayat, s. 233 vd.

509 Arsel, Şeriat ve Kadın, s. 216-218.

510 Çalışlar, İslâm'da Kadın ve Cinsellik, s. 108.

cehennemlik olacağı belirtilir, ancak kadınların erkeklere yönelik benzer cinsel isteklerine ilişkin herhangi bir hüküm aramak kimsenin aklına gelmez; tabii böyle bir isteği geri çeviren erkeğe verilecek bir cezadan da söz edilmez ” demektedir.⁵¹¹ Fatmagül Berktaş da, tektanrılı dinlerin sonuncusu olan İslâmiyet’in, kadının yaratma gücünü elinden alarak, onu birey olarak tasfiye ettiğini, İslâm’a göre, insanlar ile kadınların farklı şeyler olduğunu, kadınların başka şeylerin yanı sıra insanlar (erkek mü’minler) için yaratılmış olduğunu söylemektedir.⁵¹² Ancak kaydetmiş olduğumuz bütün bu görüşlere katılmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü İslâm’a göre, kadın da erkek de hukûkî varlıkları olan birer şahsiyettir. Kadın olsun erkek olsun birbiri için yaratılmış varlıklardır. Aralarında aşk ve sevgi var edilmiş olup, her iki cinsin birbirinden vazgeçmesi insanlık tarihi boyunca söz konusu olmamıştır, bundan sonra da olmayacaktır. Kadın ya da erkek, birbirinin rakibi ve düşmanı değildir. İnsanlığın devamı bu ikisinin kuracağı mutlu yuvayla mümkün olmaktadır. İnsanın var olması için hem anne, hem de baba gerekmektedir. İnsanoğlu için ne annesinin sütü, ne de babasının alınteri vazgeçilir nitelikte değildir. Küçücük yavrular bile anne ve babası aynı yuvada mutlu iken kendisini güvende hisseder. Birbiriyile kavga edip çatışan, şiddetin hakim olduğu huzursuz bir aile ortamında bir çocuğun ruhsal açıdan sağlıklı büyümesi mümkün değildir.

Yukarda kaydettimiz tüm bu rivayetler, kanaatimizce, hadis usûlü ilminin ortaya koyduğu kurallara göre isnad açısından kopuktur. Biz bunların şu haliyle Hz.Peygamber’e ait olmayan zâhîren ve mânen munkatî nakiller olduğunu düşünmekteyiz. Hadis âlimlerinin bildirdiğine göre, bir hadisin sahih kabul edilmesi için gerekli olan beş şarttan birisi, senedin kopuksuz olmasıdır. Yine Hadis ekolüne (Ehl-i Hadis) mensup âlimler, hadislerin isnâdlarında görülen kopukluğu, zâhirî (açık) ve hafî (gizli) inkıtâ’ olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hanefî mezhebine mensup usûl âlimleri ise, hadiste manevî (gizli/bâtınî) inkıtâ’dan da söz etmektedirler. Hanefîlere göre, hadislerdeki inkıtâ’ (kopukluk) iki şekilde meydana gelmektedir:

İnkıtâ’-ı sûrî (şeklî veya zâhirî kopukluk)

İnkıtâ’-ı mânevî (gizli veya bâtınî kopukluk).

Yine Hanefîlere göre, mânevî kopukluk (inkıtâ’) da iki kısımdır. Birincisi, Muâraza (çatışma) sebebiyle olan inkıtâ; ikincisi ise nakledendeki kusur ve noksanlıktan doğan inkıtâdır. Muâraza (çatışma) sebebiyle olan

511 Berktaş, Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, s. 64.

512 Ünal, İmam Ebû Hanîfe’nin Hadis Anlayışı, s. 173.

inkıta', ilgili rivayetin Kur'ân-ı Kerîm'e, Ma'rûf Sünnet'e, Meşhûr hadislere, sahâbenin ileri gelenlerinin kabullerine aykırı düşmesiyle anlaşılır ve bunlara aykırı olan nakiller munkatî' / merdut sayılır.⁵¹³ Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi biz, konumuzla ilgili rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait bulunmadığını, bunların gerek Kur'ân-ı Kerîm'in gerek Hz. Peygamber'in tebliğ ve eğitim metodlarına aykırı düştüğü ve hem *zâhîren* hem *mânen munkatî'* olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu rivayetlerin metinleri, sadece erkekleri göz önünde tutarak kadınları dışlayıcı bir tutum sergilemektedir. Hz. Peygamber'in ise Peygamberlik görevi icabı, kadın olsun erkek olsun mü'minlerin arasında ayırım yapması söz konusu olamaz. Kendisine sorulan bir soruya cevap olarak, ya da toplumun salâhı, dirlik ve düzeni, esenlik ve mutluluğu için, zina ve fuhuş gibi toplum yapısını zedeleyici davranışları önleme noktasından böyle bir konuya girse bile, kendisine inananlara yönelik bu nasihatlerini sadece kadınlara yapmaz, böyle önemli bir konuda erkekleri göz ardı etmezdi. Açık bir husustur ki, cinsel ihtiyaç sadece erkekler için söz konusu değildir. Bu, kadın olsun erkek olsun tüm insan cinsinin tatmin edilmesi gereken tabiî, fitrî, fizyolojik bir ihtiyaçtır.⁵¹⁴ Hz. Peygamber'in bunu bilmemesi, şayet bu konularda öğüt vermişse, kadın erkek tüm ashabına hitap etmemesi düşünülemez. Söz konusu rivayetler ise, âdeta kadını erkeğin şehvetini gidermeye yönelik bir köle / bir robot konumuna düşürmekte, bu yönüyle kadınlar tarafından kabullenilebilir nitelikte gözükmemekte ve onların yaratılışlarına aykırı düşmektedir. Hz. Peygamber'in ise, fitrata / yaratılışa aykırı şeyleri emretmesi düşünülemez. Çünkü onun getirdiği din olan İslâm, fitrî / yaratılışa uygun bir dindir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur:

“(Rasûlüm!) Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise, ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”⁵¹⁵

Bu açıdan İslâm âlimleri fitrata aykırı düşen rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını, bunların sonradan başkaları tarafından uydurulduklarını söylemişlerdir. Bu rivayetler erkek kadın ayırımı yapmadan, *sizden biriniz hastalık, aşırı yorgunluk, uykusuzluk, baygınlık, üzüntü ve mutsuzluk, hanımlara ait belirli hususlar vs. gibi herhangi bir mazereti olmaksızın eşinin cinsel ihtiyacını gidermezse,şöyle şöyle olur* , tarzında söylenmiş olsaydı, bir ölçüde makul ve tutarlı olabilirdi.

⁵¹³ Bu konuda bkz. Savaş, Hz. Muhammed (s.a.v.) Devrinde Kadın, s. 172.

⁵¹⁴ Rûm, 30/30.

⁵¹⁵ Nahl, 16/90.

Halbuki şu konumuyla bunlar sadece erkeğin cinsel açıdan tatminini ön planda tutmakta ve kadınların cinsel arzularını göz ardı etmekte ve erkeğe bu konuda herhangi bir sorumluluk yüklemektedir. Kadınların cinsel ilişkiden kaçınmalarının, genellikle hâmile kalma ve doğum yapma sebebiyle karşılaşacakları sıkıntı ve meşakkatlerden dolayı olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Kadınları bu konuda rahatlatmak, onların endişelerini gidermek ahlâkî ve vicdânî bir görev iken, erkeklerin bu hususta duyarsız olmalarının menedilmemesi, kendilerine dînî – ahlâkî herhangi bir uyarıda bulunulmaması düşünülemez. Kadınları, erkeklerin zevklerinin birer kölesi olarak algılatan, onların arzu ve ihtiyaçlarını görmezden gelen böyle bir tutumu, getirdiği vahiy’de *Allah adaletli olmayı emreder*⁵¹⁶ buyurulan bir Peygamber’e yakıştırmak asla mümkün değildir. Kadın ya da erkek arasında ayırım yaparak adaletsizlik yapmak ise yüce Peygamber’in ismet sıfatına aykırı düşer. Ayrıca buna benzer fitrata / yaratılışa zıt düşen rivayetler Allah’ın Kitâbına, Rasûlü’nün Sünneti’ne ve dinin temel kurallarına aykırı oldukları için İslâm müçtehidlerince kabul edilmemiştir.

Kadınların bir mal olarak görüldüğü, mîrascı olamadığı, kendilerinin terîkeden sayıldığı, evlenme konusunda herhangi bir tercih haklarının bulunmadığı, başlık parası karşılığı velîlerinin seçtikleri eşlerle evlenmek zorunda bırakıldıkları Câhiliye dönemi ataerkil Arap toplum yapısında, kadın şiddetle ezilmekteydi. O dönemde erkekler dilediği kadar kadını evlenebilir, parası varsa dilediği kadar câriye satın alabilirdi. Bunların cinsel açıdan, ait oldukları erkeğe karşı elbette görevleri vardı, fakat kocalarının veya sahiplerinin bu kadınlara karşı bu konuda herhangi bir sorumlulukları yoktu.⁵¹⁷ Bu ataerkil evrende kadın, erkeği doyuma ulaştırmak için yaratılmış bir zevk nesnesiydi. Bu evrende cinsel eylem, eşit iradeyle donatılmış iki kişiyi birleştiren bir eylem olarak görülmez ve yalnızca erkeğin iradesi göz önüne alınır. Kadın ise, çoğu kez cansız nesnelere bir tutulur ve mal olarak görülür. Hareketli ve canlı erkek, kendi iradesiyle belirlediği bir mekanda dikey olarak açılırken, kadın iradeden yoksun kalır. Yatay ve hareketsiz olduğu için evrene can veren o büyük kuvvete, erkek kuvvetine sunar kendisini.⁵¹⁸ Bu toplum yapısı içerisinde parası ve malı olan yaşlı erkekler, yaşça kendilerinden çok küçük kadın ve kızlarla evlenebilmişlerdir. Bu kültürel ortamda, birden çok sayıda genç karısı ve

516 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ateş, Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri, s. 280-388; Âmine Vedûd-Muhsin, Kur’ân ve Kadın, s. 138 vd.

517 Fetna Ayt Sabbah, İslâm’ın Bilinçaltında Kadın, s. 65.

518 Karaman, İslâm’da Kadın ve Âile, s. 345.

çok miktarda câriyesi olan yaşlı bir erkeğe karşı sahip olduğu bu kadınların cinsel açıdan yerine getirmeleri zorunlu olan görevleri vardır. O, ne zaman isterse bu kadınlar onun arzusunu yerine getirmek mecburiyetindedirler. Ancak o erkek sahip olduğu bu kadınların cinsel arzularını yerine getirmek zorunda değildir, onlar bu konuda sabretmek ve onun kadını olarak kalmak durumundadırlar. Erkeğin iktidarsızlığı kadınların kendisini terketmeleri için bir hak oluşturmaz. Kur'ân ve Sünnet, kadınların statüleri konusunda radikal bazı reformlar gerçekleştirmişse de, İslâm'dan sonra da, uzun asırlar boyunca İslâm toplumlarında çeşitli yörelerde zaman zaman eski kültür ve geleneğin uzantıları olan uygulamalar görülebilmiştir. Elbette böyle bir ortamda bu erkeğin imdadına konumuzla ilgili rivayetler yetişecektir. Belkide bu rivayetler, toplumdaki bu tür uygulamaları meşrulaştırmak, emsaliyle ülfet etmeyerek torunu yaşındaki kadın ve kızlarla evlenen, câriyeler satın alan iktidarsız yaşlı erkeklerin imdadına yetişmek için ortaya atılmışlardır. İslâm hukukçuları, kadının evlilikten zarar görmesi, kocanın, bazı hastalık, sakatlık ve yetersizlikleri, karısına eza cefa etmesi, nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi, kaybolması gibi durumlarda kadının hâkime başvurarak evliliği sona erdirmeye hakkı olduğunu bildirmektedirler.⁵¹⁹ Yukarıda sözü edilen hastalık, sakatlık ve kusur, erkeğin iktidarsız olması, cinsel organının kesik veya sakat olması gibi cinsel birleşmeyi engelleyen kusur ve hastalıklardır.⁵²⁰ Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, ancak erkeklik uzvunun kesik, husye yumurtalarının çıkarılmış olması ile erkeğin iktidarsız olması, yalnızca kadın için hâkime başvurma sebebi olabilir. İmâm Muhammed ise, kadın hasta veya kusurlu ve sakat olan erkekle yaşadığı takdirde zarar göreceği her sebeple hâkime başvurabilir, görüşündedir. İmâm eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Mâlik b. Enes gibi müctehidlere göre, taraflardan hangisi diğerinde, cinsî hayatı önleyen, yahut tiksinti veren bir hastalık ve kusur tespit ederse, ayrılmak için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.^B

İslâm hukukçuları ayrıca, evlenecek çiftin birbirine layık, uygun ve denk olmasını istemişlerdir. Kur'ân ve Sünnet'te, evleneceklerin, hangi ölçülere göre birbirlerine denk olmaları gerektiğini belirleyen bir nass yoktur. Bu sebeple İslâm müctehidleri, yaşadıkları devirlerde hakim olan örf ve âdetlerle sosyal değer hükümlerine bakarak evlilikte denkliğin konumunu tespit etmişlerdir. İslâm hukukçularının çoğuna göre, erkeğin

519 Karaman, age, s. 281.

520 Karaman, age, s. 282; Ayrıca bkz. ez-Zuhaylî, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, IX, 404 vd; Demircan, İslâm'a Göre Cinsel Hayat, s. 291 vd.

kadına denk olması şarttır, kadın kendisine denk olmayan bir erkekle evlenemez.⁵²¹ Milletimizin toplumsal yapısında mevcut bir anlayışın gereği olarak, evlenecek kadın ve erkek arasında makul ölçülerde yaş denkliği aranmaktadır. Bu husus ise Kur’ân ve Sünnet’e aykırı değildir. Bu sebeble toplumumuzda genellikle birisi çok genç, diğeri çok yaşlı olan kimseler birbirleriyle evlenmemektedir. Yaşlı kimselerin kendilerinden çok genç eşlerle evlenmeleri toplum tarafından garip karşılanmakta, ya da kınanmaktadır. Buraya kadar kaydettiklerimizden kadın ve erkeklerin, eşlerinin haklı cinsel isteklerine meşru bir mazeret olmaksızın karşı çıkabilecekleri sonucu çıkarılmamalıdır. Bunun, dînî, ahlâkî ve hukûkî açıdan doğru olmadığını buraya kadar ifade etmiş bulunmaktayız. Ancak son olarak belirtmek gerekirse, yukarıda kaydetmiş olduğumuz konumuzla ilgili rivayetlerin İslâm Hukuku açısından delil olarak almaya elverişli olmadığı, mayası İslâm kültürü olan toplumsal yapımızla uyuşmadığını belirtmek istiyoruz.

2.3.3.7.3. Rasûlullah’ın Ashâbına Küfredene Meleklerin Lânet Etmesi

Sahabe-i Kirâm, Hz. Peygamber’i ve İslâm dinini en zor anlarda bile yalnız bırakmayıp sahip çıktıkları, dinleri uğruna vatanlarını bırakarak hicret ettikleri ve en güç şartlarda canlarıyla ve mallarıyla destek oldukları için, Allah ve Râsûlü onları övmüştür. Nitekim Ali Yardım’ın kaydettiğine göre, “... Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i Şeriflerle sahabenin yeri kesin bir şekilde tesbit edilmiş ve ashâbın adâleti hususunda, diğer insanların fikir beyan etmesine ihtiyaç bırakılmamıştır. Bir bakıma bu mesele, ictihâd konusu olmaktan çıkarılmıştır. Bu sebeple Ehl-i Sünnet ulemâsı, ashâbın adâleti meselesinde, münakaşa kapısının açılmasını yersiz görmüş ve bunun isbatı sadedinde gösterilen gayretleri de fuzûlî bir çaba addedmiştir. Daha ileri gitmeyi ise, Allah’ın ve Peygamber’in verdiği hükmü beğenme gibi bir hadsizlik telakkî etmişlerdir.”⁵²² Kur’ân-ı Kerîm’de ise bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk Muhâcirler ve Ensâr ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları,

521 Karaman, İslâm’da Kadın ve Âile, s. 237-238; Ayrıca bkz. ez-Zuhaylî, İslâm Fıkhî Ansiklopedisi, IX, 182 vd.

522 Yardım, Hadis I, s. 62; Bu konuda ayrıca bkz. Koçkuzu, Hadis İlimleri ve Hadis Târîhi, s. 227-228; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 12-13; Âşık, Sahâbe ve Hadis Rivâyeti, s. 268 vd; Ateş, Ehl-i Sünnet ve Şiâ’nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler, s. 171-173.

zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”⁵²³

“(Allah’ın verdiği bu ganimet malları) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan bir lutuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Peygamber’ine yardım eden fakir Muhâcirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.”⁵²⁴

Yukarıda kaydettiğimiz âyetlerde Allahu Teâlâ, sahabenin faziletine işaret etmektedir. Hz. Peygamber de sahabeye küfretmenin çirkin bir iş ve meleklerin lanetine muhatab bir davranış olduğunu bildirmektedir. Nitekim et-Taberânî’nin, İsâ b. el-Kâsım es-Saydalânî el-Bağdâdî, el-Hasen b. Kuz’a, Abdullâh b. Hırâş, el-Avvâm b. Havşeb, Abdullah b. Ebi’l-Huzeyl, İbn Abbâs (r.a.) isnâdıyla kaydettiği hasen bir hadise göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim ashâbıma küfrederse; Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun.”⁵²⁵

Yukarıda kaydettiğimiz hadis, Abdullâh, Abdullah b. Avn, Ali b. Yezîd b. Süleym el-Kûfî el-Ekfânî, Ebû Şeybe el-Cevherî, Enes b. Mâlik (r.a.) isnâdıyla Ahmed b. Hanbel tarafından da nakledilmiştir.⁵²⁶

Yukarıda kaydettiğimiz bu hadislerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber, ashâbına küfretmeyi yasaklamış ve bunun lânete layık bir davranış olduğunu bildirerek, meleklerin de böyle kimselere lanet ettiğini haber vermiştir.

2.3.3.7.4. Meleklerin, Allah’ın Buyruklarının Yerine Getirilmesine Mânî Olan Kimselere Lânet Etmesi

Bazı hadislerde bildirildiğine göre melekler, Allah’ın buyruklarının yerine getirilmesine engel olan kimselere lânet etmektedirler. Nitekim İbn Abbâs’tan (r.a.) gelen sahih bir hadiste bildirildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim ki, bir kargaşa sırasında veya yakınlarını savunma esnasında, bir taş, kamçı, ya da bir sopa ile (öldürme kastı olmaksızın) birisini öldürürse,

523 Tevbe, 9/100.

524 Haşr, 59/8; bu konuda şu âyetlere de bkz. Tevbe, 9/117; Nûr, 24/22.

525 et-Taberânî, Mu’cemü’l-Kebîr, XII, 142, no: 12709; Ayrıca bkz. el-Eşkâr, Âlemü’l-Melâike, s. 83.

526 A.b. Hanbel, Fedâilu’s-Sahâbe, I, 52, no: 8.

o kimseye hatâen (yanlışlıkla) öldürme diyeti ödemesi vâciptir. Kim de böyle bir durumda kasten adam öldürürse, bu cinayet kısas uygulanmasına sebeptir. Kim de; kısasın uygulanmasına mani olursa, Allah'ın, meleklerinin ve bütün insanların lâneti o kimse üzerine olsun. O kimseden ne tevbe kabul olunur, ne de fidye."⁵²⁷

2.3.3.8. Ölüm Ötesi Âlemle İlgili Melekler ve Görevleri

2.3.3.8.1. Münker ve Nekir Melekleri

İnsanın ölümden sonraki hayatında da kendisiyle ilgilenen melekler vardır, bunlardan birisi de Münker ve Nekîr adı verilen sorgucu meleklerdir. Bunlar; insan öldükten sonra defnedilip, yakınları kabrinden uzaklaştığında gelerek, kendisine Rabbi, dini ve peygamberi hakkında sorular soran iki heybetli melektir.⁵²⁸

Bu iki meleğin ölen kimseleri kabirde sorguya çekmeleri, kabir hayatını tümüyle inkar eden fırka mensupları hariç, İslâm ümmetin büyük çoğunluğunu oluşturan, Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre haklı ve vuku bulacaktır.⁵²⁹

Münker Nekîr Melekleri'nin ismi Kur'ân'da geçmemekte fakat Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadislerinde kendilerinden sıkça bahsedilmekte ve kabir sorgusunu onların yaptığı anlaşılmaktadır.⁵³⁰ Nitekim Tirmizî'nin, Ebû Seleme Yahyâ b. Halef, Bişr b. el-Mufaddal, Abdurrahman b. İshâk, Said b. Ebî Said el-Makbûrî, Ebû Hureyre (r.a.) isnâdıyla kaydettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

"Ölü mezara konduğu zaman ona mavi ve siyah iki melek gelir. Onlardan birine *Münker*, diğerine ise *Nekir* denir ve o ikisi:

Şu adam, yâni (Hz. Peygamber) hakkında ne diyordun? diye sorarlar.

Ölen kimse: *O, Allah'ın (c.c.) kulu ve Rasûlüdür. Ben de, Allah (c.c.)'dan başka ilah olmadığına ve onun Allah'ın Rasûlü olduğuna şahâdet ederim.*

Melekler: *Biz bu dediğini biliyorduk, derler. Sonra o kişinin kabri genişletilir ve aydınlatılır ve ona: uyu, denilir.*

O kimse: *Âilem'e dönüp bu durumu onlara haber vereyim, der.*

527 İbn Mâce, Diyet, 8.

528 Ebû Dâvud, Sünnet, 27; Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 292

529 Sâbü'nî, Mâturîdiyye Akâidi, s. 177; Toprak, Ölümden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, s. 292.

530 Krş. el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 59; el-Eşkâr, Âlemü'l-Melâike, s. 21; Wensinck, MEB, İ.A., Münker Nekir maddesi, VIII, 806-807.

O iki melek kendisine: *Yeniden diriltinceye kadar kendisini ancak en sevdiği eşinin uyandırdığı bir kimsenin düğün gecesi uykusu gibi uyu'* derler.

Sorguya çekilen kimse münâfik ise, şöyle cevap verir: *Ben de insanların dediği gibi bilmiyorum diyorum.*

Münker ve Nekir: *Zaten biz senin öyle dediğini biliyoruz,* derler.

Bundan sonra Yer'e, *onu iyice sık,* denilir. Yer, onu kaburgaları birbirine geçinceye kadar sıkar. O kimse, Allah (c.c.) yeniden diriltinceye kadar bu şekilde azap görür.⁵³¹ Tirmizî, bu hadisin hasen ve garîb mertebesinde olduğunu kaydetmiştir.

Bâzi İslâm âlimleri, kabirde günahkârları sorguya çeken meleklerle "Münker ve Nekir", Allah ve Rasûlü'ne itâatkar olan sâlih kulları sorguya çekenlere ise, "Mübeşşir ve Beşîr" denildiğini ifâde etmişlerdir. Ayrıca, hadis şârihlerinin kaydettiğine göre, ölen kişi sâlih bir kimse ise, hayatında iken kılmış olduğu namazın başının yanında, sağlığında verdiği zekatının sağında, tuttuğu orucunun solunda, yapmış olduğu iyi ve güzel işlerinin ayak tarafında bulunduğu, Münker ve Nekir meleklerinin gözlerinin bakır kazan, azı dişlerinin öküz boynuzu, seslerinin ise gök gürültüsü gibi olduğu zikredilmektedir.⁵³² Yine bazı İslâmî kaynaklarda bahsedildiğine göre, onların sert ve kaba cüsseli oldukları, nefeslerinin alev gibi, iki omuzları arasının ise şu kadar bir mesafe olduğu, rahmet ve re'fet'in (acıma ve yumuşaklığın) kendilerinden çekilip alındığı kaydedilmektedir.⁵³³

Bu iki melek kabirde, ölen kişileri sorguya çekerler. Enes b Mâlik'in (r.a.) konuyla ilgili olarak naklettiği bir hadisi aşağıya kaydetmek istiyoruz:

"Rasûlüllah, Beni'n-Neccâr'dan bir kimsenin hurma bahçesine girdi, bir ses duyarak ürperdi. Sonra: *Bu kabirlerin sahipleri kimlerdir ?* diye sordu. Yanında bulunanlar: *Câhiliye döneminde ölen bir kısım insanlardır Yâ Rasûlüllah,* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *Cehennem azabından ve Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığının,* buyurdu. Onlar: *Niçin Ey Allah'ın Rasûlü?* diye sordular. Rasûlüllah da: *Bu ümmetin her bir ferdi kabrinde imtihana tâbi tutulacaktır. Mü'min kimse kabre konulduğu zaman ona bir melek gelir ve: Neye ibadet ediyordun? diye sorar. Şayet Allah kendisine hidayet ederse o kimse: Allah'a ibadet ediyordum, der.*

531 et-Tirmizî, Cenâiz, 70; İbn Hibbân, Sahih, VII, 386, h. no: 3117.

532 İbn Hacer, Fethu'l Bâri, III, 241, no: 1308.

533 İbn Kesir, Tefsir, IV, 424; el-Kazvînî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 59.

Sonra ona: Şu adam, yâni Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında ne dersin? diye sorar.

O kimse eğer mü'min ise: Ben şehâdet ederim ki, O, Allah'ın (c.c.) kulu ve Rasûlü'dür, der. Bundan sonra kendisine başka bir şey sorulmaz. Sonra kendisi için Cehennem'de yapılmış bir ev gösterilir ve şöyle denilir: Bu senin Cehennem'deki evin idi. Fakat Allah seni esirgeyerek acıdı ve onu senin için Cennet'teki bir ev ile değıştirdi. Bunun üzerine o mü'min kimse: Beni bırakınız da gidip aileme müjdeleyeyim, der. Kendisine: Otur, denilir.

Kâfir kimse kabre konulduğı zaman ise ona bir melek gelir ve onu azarlayarak şöyle der: Neye ibâdet ediyordun. O: bilmiyorum , der. Sonra ona şöyle denilir: Ne bildin, ne de tâkip edip uydun. Bunun üzerine : Şu adam hakkında ne dersin? diye sorulu.

O da: Bilmiyorum, ben de insanların söylediğini derim, diye cevap verir.

Sonra o kişinin ensesine demirden bir çubuk ile vurulur. O öyle bir bağıırır ki, insanlar ve cinlerin dışında kalan tüm yaratıklar onun feryâdını işitir.”⁵³⁴

Yine Berâ b. Âzib'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ sağlam sözle îmân edenleri hem dünyâ hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar. Zâlimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar.’ âyeti,⁵³⁵ kabir azâbı hakkında indirildi. Ölüye kabirde: *Senin Rabbin kim?* diye sorulur. O da: *Rabbim Allah dır ve Peygamberim Muhammed'dir,* diye cevap verir. İşte mü'min'in ölümü Cenabı Hakkın; *'Allah Teâlâ sağlam sözle îmân edenleri hem dünyâ hayatında, hem de ahirette sapasağlam tutar,'* âyetinin işâret ettiği gibi metanetli olur.”⁵³⁶

Bu hadis, Kütüb-i Sitte'ye dahil hadis kaynaklarının hepsinde küçük lafız farklılıklarıyla rivâyet edilmiştir. Bazı rivâyetlerde, kabirde ölüye sorulan soruların; *'Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?'* şeklinde üçe çıkartıldığı görülmektedir.

Kur'ân ve Hadislerde geçen, **القول الثابت** kelimesi, İslâm âlimleri tarafından Kelime-i Şehâdet ve Kelime-i Tevhîd olarak anlaşılmiş ve yorumlanmıştır.Yüce Allah'ın mü'minleri sâbit kılması, onlara sebat ihsan

534 Ebû Dâvud, Sünnnet, 24; A.b. Hanbel, Müsned, III, 233-234 .

535 İbrâhîm, 14/27.

536 İbrâhîm, 14 / 27; en-Nesâî, Cenâiz, 114; Ebû Dâvud, Sünnne, 24; İbn Mâce, Zühd, 32; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVI, 596- 600; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 419, 421.

etmesi, dünyâda îmandan tâviz vermemeleriyle gerçekleşir. Kısacası mü'minler, dünyâ hayatlarında baskı ve tehdide mâruz kalsalar, hatta ateşe bile atılsalar, gönüllerinde yerleşen îmân ve dillerindeki tevhid kelimesinden Allah'ın yardım ve desteği ile asla ayrılmazlar. Mü'minlerin kabirde sebat göstermeleri, Allah'ın onlara yardım ve metânet ihsan etmesi ise, meleklerin sorularına karşı verilecek cevabı telkin buyurması ve onları doğru cevap vermeye muvaffak kılması ile olur.

Hadis âlimlerinden es-Sindî (v.1139), hadisteki *kabir azâbı* ifâdesini kabir sorgusu mânâsına yorumlamış ve "kabir sorgusu bâzen azâba sebep olduğu için, sorgu kelimesi yerine, azap kelimesi kullanılmıştır. Âhiretteki sebat'tan maksad ise, kabirde meleklerin soruları karşısında mü'minin metânet ve sebat göstermesi dir," demiştir.⁵³⁷

İbn Abbâs (r.a.) ise, yukarıdaki hadis'in metninde yer alan **يُثَبِّتُ** **النَّابِثِ** **الَّذِينَ** **آمَنُوا** **بِالْقَوْلِ** **الثَّابِتِ** âyeti hakkında şunları söylemektedir: "Mü'mine ölüm ânı gelince, melekler hazır bulunur, ona selam verirler ve kendisini Cennet'le müjdeliler. Öldüğü zaman da, cenâzesi ile beraber yürürler. Sonra insanlarla birlikte, onun cenâze namazını kırlarlar. Defnedildiğinde, ölen kimse kabrine oturtulur.

Melekler ona: *Rabb'in kim?* diye sorarlar.

O kimse: *Rabbim Allah (c.c.),* diye cevap verir.

Bu sefer melekler: *Rasûlün kim?* derler.

O kimse de: *Muhammed (s.a.v.),* der.

Bunun üzerine melekler ona: *Şehâdetin nedir?* diye sorarlar

O da: *Şâhitlik ederim ki, Allah'tan (c.c.) başka ilah yoktur ve yine şahâdet ederim ki Muhammed (a.s), Allah'ın Rasûlü'dür,* diye cevap verir.

Sonra o mü'min kişinin kabri, gözünün iliştiği yere kadar genişletilir.

Kâfir kimseye gelince: Ölüm anında ona da melekler iner ve onun yüzüne ve sırtına vururlar. Kabrine girdiği zaman o kimseyi oturarak: *Rabb'in kim?* diye sorarlar.

O kimse, meleklerle bir cevap veremez. Allah da (c.c.), ona söylemeyi unutturur.

Bu defa melekler ona: *Size gönderilen Rasûl kimdir?* diye

537 H. Hatipoğlu, İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi, X, 555-556.

sorduklarında, kendisine yardım edilmez ve doğru cevap veremez. İşte Allah (c.c.), zâlimleri böyle saptırır.⁵³⁸

Ehl-i Sünnet'e göre, kabir suâli haktr ve her ölen kimseye yapılacaktır. Ölü, ister kabrinde, ister vahşi bir hayvanın, ya da vahşi bir kuşun karnında olsun, isterse yakılarak dağlara külleri savrulsun, veya balık yutup onun karnında olsun farketmez, her durumda sorguya çekilecektir. Mü'min, münâfık veya kâfir olsun, herkes kabir suâline çekilecektir.⁵³⁹

Kabir suâlinin, ölen kişinin rûhunun bedenine iâde edilmesiyle, ya da sadece rûhuna hitâben yapılacağı hususu İslâm âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Bir gurup İslâm âlimi, bazen yanarak ya da balıkların denizde yemesi gibi herhangi bir şekilde kişinin bedeninin kabre konulma imkanı olmadan yok olabileceğini, bu durumdan da kabir suâlinin ölen kişinin ruhuna hitaben yapılacağını anlaşıldığını söylemişlerdir. Nitekim İbn Hazm, kabirdeki hayatın, suâl, azap ve nimetin cesetle birlikte ruha olacağını kabul etmenin, cesedi yakılan, yırtıcı hayvanlar tarafından yenen veya türlü sebeplerle kabre konmayanların kabir hayatını idrak etmeyecekleri anlamına geleceğini belirterek, cesedi yakılıp kül olanın ruhunun cesedine girmesinin imkansız olduğunu söylemektedir.⁵⁴⁰ Bu konudaki tartışmaları aşağıya kaydetmek istiyoruz:

Bedenlerden ayrılan ruhların artık bir daha ne kabirde, ne de Kıyâmet'te bedenlerine dönmeyeceği ve ölümden sonraki ahvâlin sadece rûhî olacağı görüşü. Âhiretteki ikinci hayat için dirilmenin cisimle olacağını kabul etmeyen İslâm Filozofları bu görüştedirler.

Ölümlerle bedenlerinden ayrılan ruhların kabirde değil, ancak Mahşer'de toplanmak için İkinci Sûr'a üflendikten sonra tekrar cesetlerine gireceğini savunanlara göre, kabir hayatı sadece rûhî olacak, ceset diriltilemeyecektir. İbn Hazm, İbn Hübeyre ve bir kısım âlimler bu görüşü savunmaktadırlar.

Bazı âlimlere göre ise, ruh cesede girmemekle beraber, sorgu ruhsuz cesede yapılacaktır ve Allah ruhsuz olan cesette sorulara cevap verme kudretini yaratacaktır.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin bir kısmının görüşüne göre, ölü, soruyu anlayacak ve cevap vermeye güç yetirecek ve yine kabirdeki azabın acısını, nimetin de zevkini duyacak kadar bir hayat ile dirilitilir. Nitekim Kur'ân-ı

538 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVI, 599, 600, no: 20774; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 421.

539 eş-Şârânî, el-Yevâkit, II, 141.

540 İbn Hazm, el-Fasl, IV, 67; krş. Toprak, Ölümden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, s. 281.

Kerîm'de: *'Muhakkak Allah kabirlerde olan kimseleri diriltecektir,'*⁵⁴¹ buyurulmuştur. Kabirdekileri Kıyamet günü diriltmeye kâdir olan Allahu Teâlâ, onları sual, ceza ve nimet için de, bunları hissedecek derecede bir hayat ile kabirlerinde diriltmeye kâdirdir. Ancak müfessirler, bir kısım İslâm âliminin görüşlerine delil gösterdiği bu âyetin kabir sorgusu ile alâkalı olmadığını, Kıyâmet'te Cenâb-ı Hakk'ın ölüleri tekrar diriltmesiyle ilgili olduğunu söylemektedirler.⁵⁴²

Kabirde ölünün diriltileceğini savunanlar, ruhun tekrar bedene döndürülmesi hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimler, ruh tamamen cesede döndürülür ve öyle dirilitilir demişlerdir. Bir gurup âlim de, bu durumun tam bir hayat olmadığını, bu sebeble, yemeyi, içmeyi ve ihtiyârî fiilleri gerektirecek tarzda tamamen değil de, kabir ahvâlini idrak edip yaşayacak şekilde ruhun cesede iade edileceğini söylemişlerdir. Alimlerden bir kısmı da, kabirde sual, nimet ve azabın olacağına iman etmeyi gerekli ve yeterli görerek, bunların keyfiyetini, her şeyi en iyi şekilde bilen Allahu Teâlâ'ya havale etmenin daha isabetli olacağı fikrini savunmuşlardır.⁵⁴³

Yukarıda (b) şikkında da kaydettiğimiz gibi, ölen kimsenin sadece rûhunun kabir suâline tâbî tutulacağını söyleyen İbn Hazm gibi İslâm âlimlerinin görüşlerinin daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç olarak, buraya kadar kaydettiğimiz âyet ve hadislerden anlaşılacağı üzere, kabir suâli haktır ve bu sorguyu da Münker ve Nekir adlı melekler yapacaktır. Ancak bu meleklerin şekilleri, sayısı ve özellikleri hakkında sahih hadis kaynaklarımızda herhangi bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Bu konudaki bilgilerin âyet ve hadislere dayandırılması esastır. Bunların mâhiyet ve şekillerinin akılla tesbit edilmesi mümkün değildir. Münker ve Nekir meleklerinin yapı ve şekillerinden çok, onların sorularına cevap verip veremeyeceğimiz hususu bizleri meşgul etmeli ve kabir suâline hazırlamalıdır.

2.3.3.8.2. Cennet Melekleri

Yukarıdaki bölümlerde kaydettiğimiz gibi, insanların dünya hayatında onlardan hiç ayrılmayan melekler olduğu gibi, öldükten sonra da onlara eşlik eden, dünyadaki iyi ya da kötü davranış durumlarına göre onları

541 Hacc, 22/7.

542 Yazır, Hak Dini, V,3384; Ateş, Çağdaş Tefsir, VI, 8-9.

543 Toprak, age, s. 279-280.

yalnız bırakmayan melekler vardır. Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, bunlardan bir gurubu da Cennet melekleri oluşturmaktadır. Bunlar, Cennet'in kapısında mü'minleri selamlayarak karşılamak, orada onlara gerekli kolaylıkları sağlayıp, kendilerine hizmetle mutlu etmek için çeşitli vazifelerle görevlendirilmişlerdir.

Konumuzla ilgili bazı hadislerde Cennet'in sekiz kapısı olduğu ve her birisinden değişik faziletlere sahip mü'minlerin davet edileceği bildirilmektedir. Nitekim Ömer b. el-Hattâb'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*"Bir müslüman abdestini güzelce alır sonra, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şüphesiz şahadet ederim, derse, onun için Cennet'in sekiz kapısı açılır. O kimse, bunlardan dilediğinden Cennet'e girer."*⁵⁴⁴

Şimdi sırasıyla Cennet'te görevli melekleri incelemek istiyoruz:

2.3.3.8.2.1. Teşrifatçı Melekler

Kur'ân'da haber verildiğine göre, dünyada iken Allah'a itaatli iyi bir kul olarak yaşayıp iyi ameller işlemiş olan kimseleri, Cennet'te güzel bir şekilde karşılayan teşrifatçı melekler vardır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

*"Rab'lerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük Cennet'e sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: 'Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya,' derler. Onlar: 'Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu Cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamd olsun. İyi amelde bulunanların mükâfaatı ne güzelmiş! derler."*⁵⁴⁵

Konumuzla ilgili bir başka âyette ise, Cennet'e girmeye hak kazanmış kimselerin orada iyi bir şekilde karşılanarak, kendilerinin melekler tarafından kutlanıp müjdelenecekleri şu şekilde haber verilmektedir:

*"(O yurt) And cennetleridir, oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler): Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (Cennet) ne güzeldir! derler."*⁵⁴⁶

544 İbn Mâce, Tahâret, 60; Cenâiz, 57.

545 Ra'd, 13/23, 24.

546 Zümer, 39/73.

Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, Cennet'in kapısında mü'minleri karşılayacak olan meleğe 'Hâzin' denilmektedir.⁵⁴⁷ Bu hususta Ahmed b. Hanbel'in, Hâşim, Süleyman, Sâbit ve Enes b Mâlik vasıtasıyla naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

"Kıyâmet günü, Cennet'in kapısına gelip açılmasını isteyeceğim. (Cennet'in kapısının bekçisi) 'Hâzin': *Kim o?* der. Ben de: *Muhammed, derim. Hâzin de şöyle der: 'Senden önce kimse için (bu kapıyı) açmamakla emrolundum.'*"⁵⁴⁸

Aynı rivâyeti Müslim, el-Câmiu's-Sahih'inde Amr b. en-Nâkîd ve Zübeyr b. Harb'in Ebi'n-Nadr, Hâşim b. el- Kâsım, Süleyman b. Muğîre el-Kîsî, Sâbit, Enes b. Mâlik (r.a.) isnâdıyla nakletmiştir.

Yine Kur'ân ve hadislerden anladığımıza göre, Cennet'in bekçisi olan melekler bir tane değil, sayıca pek çoktur ve başkanları "*Rıdvân*" dir. Yukarıda da kaydettiğimiz gibi, Cennet'in sekiz kapısı mevcut olup, her kapıda görevli teşrifatçı melekler Cennet'e girmeye hak kazanmış olan mü'min kimseleri dâvet edeceklerdir. Cennet'in bazı kapılarından sadece belli vasıflara sahip kimseler buyur edilecektir. Bu çağrışı yapacaklar ise, Cennet'in kapılarında görevli olarak bekleyen *Hazene* / yani teşrifatçı meleklerdir. Nitekim Müslim'in Ebû Tâhir ve Harmele b. Yahyâ et-Tüçîbî, İbn Vehb, Yûnus, İbn Şihâb, Humeyd b. Abdîrahmân, Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla rivâyet ettiği bir hadislerinde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadırlar:

"Kim malından bir çift şeyi Allah yolunda infak ederse, Cennet'te: *Ey Allah'ın kulu! Bu senin için ne güzel bir hayırdır*, diye çağrılır. Cennet'in çeşitli kapıları vardır. Namaz ehlinde olan kimseler, namaz kapısından, cihâd ehlinde olanlar, cihâd kapısından, bolca sadaka verenler, sadaka kapısından, oruç ehlinde olanlar, Reyân kapısından çağrılırlar."

Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: 'Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! O kapıların hepsinden çağrılacak kimse var mıdır?'

Rasûlullah (s.a.v.): 'Evet, var. Senin onlardan olmanı umuyorum.' dedi."⁵⁴⁹

Konumuzla ilgili olarak Müslim'in, Muhammed b. Hâtîm b. Meymûn,

547 Müslim, İman , 333.

548 Müslim, Tahâret, 17; Ebû Dâvûd, Tahâret, 65; et-Tirmizî, Tahâret, 41; en-Nesâî, Zekât, 1; İbn Mâce, Tahâret, 60; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 146, 153.

549 el-Buhârî, Savm, 4; Bed'u'l-Halk, 6, 9; Fadâilü Ashâbi'n-Nebî,, 5; Müslim, Zekat, 84, 85; Cihâd, 37; en-Nesâî, Siyâm, 43; Zekat, 1; Cihâd, 20, 45; İ. Mâlik, Muvatta, Cihâd, 49; ed-Dârimî, Cihâd, 13; A. b. Hanbel,age, II, 268; IV, 386; V, 153, 159.

Abdurrahmân b. Mehdî, Muâviye b. Sâlih, Rebia b. Yezîd, Ebû İdrîs el-Havlânî, / Ebû Osman, Cübeyr b. Nüfeyr aracılığıyla naklettiğine göre, Ukbe b. Âmir (r.a.) şöyle anlatmıştır:

“Deve gütmeyi aramızda sıraya koymuştuk. Bir defasında benim çobanlık nöbetim gelmişti. Akşam üstü develeri salıverdim ve hemen Rasûlullah’a koştum. Kendisi o sırada ayakta insanlara bir şeyler anlatıyordu. Onun: *‘Hiç bir müslüman yoktur ki, güzelce abdest alır, tüm kalbiyle samimi bir şekilde yönelmiş olarak, hudû’ ve huşû’ içinde iki rekât namaz kılarsa, Cennet ona vacip olur,’* sözüne yetiştim ve ‘Bu ne kadar güzel!’ dedim. Bunun üzerine o anda önümde bulunan bir kimse: ‘Bundan önce haber verdiği daha güzeldi,’ dedi. ‘Bir de baktım ki o Ömer’di.’ Bana: Gördüm ki sen daha yeni geldin. Rasûlullah: *‘Sizden biriniz güzelce abdest alır, sonra da: Şüphesiz Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in O’nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim, derse, muhakkak onun için Cennetin sekiz kapısı açılır. Bunlardan dilediğinden Cennet’e girer,’* buyurdu, dedi.”⁵⁵⁰

Hadis âlimlerinden Kâdı İyâd’ın tesbitlerine göre, Cennet’in, hadislerde bahsedilen sekiz kapısının adları şöyledir: Namaz kapısı, Sadaka kapısı, Oruç kapısı, Cihâd kapısı, Tevbe kapısı, Öfkesini yenerek insanları afvedenler kapısı, Allah’tan Râzı olanlar kapısı ve el-Eymen kapısı.⁵⁵¹

Bu konudaki hadislerden anlaşılacağına göre, Cennet’in sekiz kapısının her birisinden oraya girmeyi sağlayacak güzel amelleri işlemiş olan mü’minler, Allah’ın izniyle diledikleri kapıdan girebileceklerdir.

2.3.3.8.2.2. Cennet’te Hizmet Eden Melekler

Mü’minler Cennet’e, güzel bir şekilde selamlanıp, müjdelerle girdikten sonra, Cennet hayatında da kendilerine çeşitli ikramlar sunulur ve görevli melekler bunlara hizmet etmek için birbirileri ile yarışır. Bu ikramlar arasında çeşitli yiyecekler, yiyecek ve içecekler vardır.⁵⁵² Kur’ân’da bildirildiğine göre, Yüce Allah yahut melekler, tertemiz bir yiyecek ve içecek ikram edilen Cennetlik mü’minlere: “Bu sizin ödülünüzdür, çalışmanızın karşılığı verilmiştir,”⁵⁵³ “Geçmiş günlerde yapmış olduğunuz işlerden

550 Müslim, Tahâret, 17; Ebû Dâvud, Tahâret, 65; A.b.Hanbel, Müsned, IV, 146, 153. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Tahâret, 60; Cenâiz, 57.

551 en-Nevevî, Minhâc, (Sahîh-i Müslim ile birlikte), VII, 117-118; İbn Mâce Tercüme Ve Şerhi, II, 99. krş. Müslim, İmân, 327; et-Tirmizî, Kıyâmet, 10; A.b. Hanbel, Müsned, II, 432.

552 İnsan, 76/12-22.

553 İnsan, 76/22.

ötürü afiyetle yişin için"⁵⁵⁴ diye hitab edeceklerdir. er-Râzî, Cennet'te meleklerin mü'minlere sunduğu bu tertemiz içeceğin tefsiriyle ilgili olarak, Yüce Allah tarafından kullarına ikram edilen Cennet şarabının, kemâlin zirvesi, nîmetlerin doruğu olan rûhânî nûr ve feyz olabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

"Rûh melekler âlemindeydir. Büyük meleklerden bu ruhlarla taşan nûrlar, susuzluğu gideren, bedene güç veren tatlı suya benzetilmiştir. Nasıl kaynak sularının saflığı, çokluğu ve kuvveti değişik ise, yüce kaynaklar da öyle çeşitlidir. Kimi soğuk ve kuru olan kâfûr tabiatındadır, dünyada korku, ağlama ve sıkılma makamında olanlar bu kaynaktan içerler. Kimi de sıcak ve kuru olan zencefil vasfındadır. Dünyada Allah'tan başkasına, cismânî lezzetlere az iltifat edenler bu kaynaktan içerler... İnsan rûhu, kaynaktan kaynağa, nûrdan nûra geçer. Kuşkusuz ki sebebler, müsebeple yüksele yüksele mutlak nûr olan Vâcibu'l-Vücûd'a (Allah'a) varır. Ruh o makama ulaşıp o şaraptan içerse önceki içtikleri sindirilir, daha doğrusu onlar yok olur. çünkü yüce Allah'ın, Celâl, Kibriyâ ve Azamet'inin nûru karşısında öteki nurların hepsi dağılır. İşte bu makam, siddiklerin seyrinin sonu, yükselme ve olgunluk derecelerinin nihayeti olduğu için Yüce Allah, ebrâr'ın sevabını وسقاهم ربهم شرابا طهورا = "Rableri onlara tertemiz bir içki içirdi"⁵⁵⁵ ile bitirmiştir."⁵⁵⁶

Bazı müfessirler, Cennet'te, mü'minlere ikram etmek üzere binlerce meleğin mevcut olduğuna dair bir takım rivâyetler nakletmişlerdir. Ancak bunlara sahih hadis kaynaklarında rastlanılamamaktadır. Nitekim İbn Ebî Hâtim'in Enes b. Mâlik'den (r.a.) naklettiği bir haberde şöyle denilmektedir:

"Mü'min, Cennet'te inciden hiç bir yırtığı olmayan geniş bir çadır içindedir. Bu çadır göğe doğru oldukca yüksek olup, altından 4000 tane kapısı mevcuttur. Bunun her bir yanında mü'minlerin âileleri ve malları vardır. O çadırdaki oturan mü'min'i tebrik için her kapıdan yetmiş bin melek gelir. Her bir melek, Allah'tan ayrı bir hediye getirir. O mü'minle onların aralarında bir perde vardır ve kendisinden izin alarak yanına girerler."⁵⁵⁷

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetin güvenilir bir isnâdı yoktur. Metnin muhtevası da çölden yaşayan bir arabın hayal dünyasının ürünü olduğu imajını vermektedir.

554 Hâkka, 69/24.

555 İnsan, 76/21.

556 er-Râzî, Tefsîru Kebîr, XXII, 354; krş. Ateş, Çağdaş Tefsir, X, 248.

557 et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII, 96; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XIII, 144.

Ebû Umâme'den (r.a.) gelen ve et-Taberî'nin kaydettiği bir rivâyette ise şöyle anlatılmaktadır:

“Mü'min Cennet'e girdiği zaman, bir koltuğa oturur. Hizmetçileri iki taraflı onun önünde dizilirler. İki tarafta da duvar vardır. Bir melek girmek için izin ister, ona izin verilir ve arkasından başka bir melek için de: 'O da izin istiyor.' der. Ona da izin verilir. O melek de gelir ve bir sonraki için izin ister, böylece o kadar çok melek gelir ki; sonunda mü'min: 'Bana izin verin' der. Melekler de izin isteyerek, bir bir geri çekilirler.”⁵⁵⁸

Bu rivayete de sahih hadis kaynaklarında rastlanılamamaktadır. Güvenilir bir isnâda da sahip değildir.

Kelime olarak bağ ve bahçe mânâlarına gelen Cennet'te, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre, çeşitli ağaçlar, yeşillikler, hurma, nar, kiraz, muz, reyhan gibi meyvalar mevcuttur. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

“Orada فيها فاكهة والنخل ذات الاكمام والحب ذوالعصف والريحان meyvalar, tomurcuklu hurmalar, yapraklı taneler ve güzel kokulu otlar vardır.”⁵⁵⁹

Ayrıca yine, فيها فاكهة ونخل ورمان = “Her iki Cennet'te de çeşit çeşit meyvalar, hurma ve nar vardır.”⁵⁶⁰

مدھامتان = “Hem de bu iki Cennet koyu yeşildir.”⁵⁶¹

Cennet'le ilgili benzerî bilgiler Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerde de yer almaktadır. Nitekim Ebû Hureyre'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Cennet'te öyle bir ağaç vardır ki, atlı bir kişi onun gölgesinde yüz sene gider de, yine de onu bitiremez.' Ebû Hureyre dedi ki: 'İsterseniz وظل ممدود = Uzamış gölgeler vardır’⁵⁶² âyetini okuyunuz.”⁵⁶³

Yukarıdaki hadiste geçen yüz yıldan maksadın uzun bir süre olduğu anlaşılmaktadır.

558 et-Taberî, Câmiu'l-Beyan, XIII, 95.

559 Rahmân, 55/11-12.

560 Rahmân, 55/68.

561 Rahmân, 55/64.

562 Vâkıa, 56/30.

563 el-Buhârî, Bed'ul-Halk, 8; Tefsîru Sûre, 56; Rikâk, 51; Müslim, Cenne, 6-8; et-Tirmizî, Cenne, 1; Tefsîru Sûre, 56; İbn Mâce, Zühd, 39; ed-Dârimî, Rikâk, 114; A. b. Hanbel, Müsned, II, 257, 404, 418.

Âyet ve hadislerden mevcut olduğunu öğrendiğimiz Cennet ağaçlarıyla ilgili müvekkel meleklerin olduğu bazı İslâm âlimleri tarafından haber verilmiştir. Nitekim el-Aynî, müvekkel meleklerin içinde Cennet ağaçlarını dikmekle ve Cennet ehlinin zînet eşyalarını taşımakla görevli meleklerin bulunduğunu kaydetmektedir.⁵⁶⁴

Kaynaklarımızda bildirildiğine göre, Enes b. Mâlik'ten (r.a.) nakledilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim, **سبحان الله العظيم و بحمده** derse, onun için Cennet'te bir ağaç (hurma) dikilir.”⁵⁶⁵

Sonuç olarak kaydetmek gerekirse, Allah (c.c.) Cennet'te görevli olarak bazı melekler yaratmıştır. Bunlardan bir kısmı, giriş kapılarında durarak Cennet ehlini selamlayıp karşılar. Bazıları onlara hizmetle meşgul olurken, diğerleri Cennet'teki düzeni sağlamakla görevlidir.

2.3.3.8.3. Cehennem'de Görevli Melekler

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden öğrendiğimize göre, Allah'ın (c.c.) günahkârları cezalandırmak için yaratmış olduğu Cehennem'inde de görevli melekleri vardır. Bazı âyetlerde bildirildiğine göre, Cehennem'in yedi kapısı vardır ve çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Her bölüme gidecek günahkarlar kendileri gibi olan kimselerle beraber Cehennem'e sürülürler. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Kâfirler, gurup gurup Cehenneme sürüldüler.”⁵⁶⁶

“Cehennemin yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan bir bölüm ayrılmıştır.”⁵⁶⁷

Yüce Allah'ın (c.c.) haber verdiğine göre, görevli melekler, oraya girecekleri Cehennem'in kapılarında karşılayarak, onlara karşı sert tavırlarını ortaya koyarlar. Bu husus, Zümer Sûresi'nde şöyle anlatılmaktadır:

“Küfredenler, Cehennem'e bölük bölük sevk olunurlar. Oraya geldikleri zaman, Cehennem'in kapıları açılır ve bekçileri onlara şöyle derler: 'Size içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bu güne kavuşacağınızı size

564 el-Aynî, Umdetü'l Kâri, XV, 129- 130.

565 et-Tirmizî, Deavât, 59; İbn Mâce, Edeb, 56; A. b. Hanbel, Müsned, III, 440; İbn Hibbân, Sahih, III, 109, h. no: 826, 827; el-Hâkim, Müstedrek, I, 680, h no:1847; el-Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, VI, 207, h no: 10663; Ebû Yâîlâ, Müsned, VI, 165, no: 2233; et-Taberânî, Mu'cemu's-Sağir, I, 181, no: 287; Mu'cemu'l-Kebir, XX, 198, no: 445.

566 Zümer, 39/71.

567 Hicr,15/44.

hatırlatan peygamberler gelmedi mi?’ Onlar da: ‘Evet geldi.’ derler. Fakat azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.”⁵⁶⁸

Kur’ân’da bildirildiğine göre, Cehennem’de azapla görevli meleklerle *Zebânî* denilmektedir. Nitekim, Allah (c.c.):

“O adam, Allah’ın kendisini gördüğünü hiç bilmez mi? Fakat hayır, bu yaptığına son vermezse, onun alın saçından, o yalancı günahkar alnından mutlaka yakalarız. İşte o zaman meclisini çağırıp toplansın. Biz de *Cehennem Zebânîleri*’ ni çağırırız,” buyurmaktadır.⁵⁶⁹

Zebânî; azap meleği demek olup, kelime olarak; şurta, yani zâbita kuvveti mânâsına gelmektedir.⁵⁷⁰ Zebânîler, sert, kaba, şiddetli, haşin varlıklardır. Kur’ân-ı Kerîm onların bu durumlarını şöyle tasvîr etmektedir:

“Neredeyse Cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: ‘Size (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi?’ diye sorarlar.”⁵⁷¹

Cehennem melekleri olan Zebânîlerde acıma duygusu, şefkat ve merhamet yoktur. Onlar ancak Allah’tan (c.c.) aldıkları buyrukları yerine getirmekle mükelleftirler. Nitekim Yüce Allah bu hususta:

“Ey îmân edenler! Kendinizi ve âilenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve yalnız emredildiklerini yapan melekler vardır,”⁵⁷² buyurmaktadır.

Cehennem melekleri’nin çok güçlü varlıklar olduğuna dair bilgiler bazı hadislerde de yer almaktadır. Nitekim Amr b.Ebî Kays er-Râzî, el-Minhâl b. Amr, Zâzân b. Ömer el-Kindî el-Kûfî, Berâ b. Âzib (r.a.) vasıtasıyla Hz. Peygamber’den nakledilen bir hadiste, bu husus şöyle ifade edilmektedir:

“Onlar sağır ve dilsizdirler. Yanlarında bir balyoz vardır ki, eğer onunla bir dağa vursalar, o dağ toz toprak haline gelir. Günahkâr kimselere o balyozla bir defa vururlar, onların feryadını insanlar ve cinler hariç bütün yaratıklar işitir. Sonra o günahkârların ruhları bedenlerine iade edilir ve o Cehennem melekleri yeniden vururlar.”⁵⁷³

568 Zümer, 39/71.

569 Alak, 96/14- 18.

570 İbn Manzûr, Lisânu’l -Arab, XVII, 55; Yazır, Hak Dini, VIII, 5962.

571 Mülk, 67/8.

572 Tahrim, 66/6.

573 et-Tayâlisî, Müsned, s. 102, no: 753; Ebû Dâvud, Sünnet, 24, no: 4753.

Yukarıda kaydettiğimiz bu hadisin isnâdında yer alan râvîlerden Amr b. Ebî Kays er-Râzî el-Ezrak el-Kûffî⁵⁷⁴ ile Ebû Abdillâh Zâzân b. Ömer el-Kindî el-Kûffî (v.82) zabt yönünden tenkîd edilmişlerdir.⁵⁷⁵ Ayrıca bu hadisin metninde mecâzî ifadeler olduğu, bununla Cehennem'deki azabın şiddetli olduğunun vurgulanmak istendiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân ve hadislerin bildirdiğine göre, Cehennem'in kapılarında görevli meleklerin başkanına *Mâlik* denilmektedir. Bu melek âdeta bir başmüdür gibi, oradaki azap işlerini yürütmekle görevlidir. Nitekim bu hususla ilgili olarak Kur'ân'da:

“Cehennem bekçisine şöyle seslenirler: ‘Ey Mâlik, Rabbin işimizi bitirsin.’ Mâlik de: ‘Siz böyle kalacaksınız,’ der,”⁵⁷⁶ buyurulmaktadır.

Cehennem meleklerinin sayısına gelince, bu konuda Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

“Ben onu Sakar’a (Cehennem) sokacağım. Sen biliyormusun Sakar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiç bir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azab etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur. Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz Cehennem’in işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkarcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, îmân edenlerin imanını artırsın, hem kendilerine kitap verilenler, hem mü’minler şüpheye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kafirler de: ‘Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?’ desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.”⁵⁷⁷

Sayısı on dokuz tane olan bekçi melekler, Cehennem'deki diğer meleklerin başkanlarıdır. Ebu'd-Derdâ'nın (r.a.), naklettiği bir hadiste bu konuda şöyle anlatılmaktadır:

“(Ceza görenler) Cehennem'in bekçilerini çağırın, derler. Onlar: **اولم تك تاتيكم رسلكم بالبينات** = (Bekçiler:) Size peygamberleriniz açık açık deliller getirmediler mi? derler. Onlar da: ‘Evet’ derler.”⁵⁷⁸ Cehennem

574 İbn Hacer, Tehzîb, IV, 376.

575 İbn Sa'd, Tabakât, VI, 178-179; ez-Zehebî, Mîzân, II, 63; İbn Hacer, age, II, 179.

576 Zuhuf, 43/77.

577 Müddessir, 74/26- 31.

578 Mü'min, 40/50.

bekçileri onlara: ‘Duâ edin, kâfirlerin duâsı ancak bir sapıklıktır,’ derler. Cehennem’deki kimseler; ‘Mâlik’i çağırın,’ derler ve Mâlik’e şöyle seslenirler: **يا مالك ليقض علينا ربك** = Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! Mâlik de onlara: ‘Siz böyle kalacaksınız’⁵⁷⁹ der.⁵⁸⁰

el-Buhârî’nin, konumuzla ilgili olarak Mûsâ, Cerîr, Ebû Recâ ve Semure (r.a.) isnâdıyla kaydettiği bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Gece bana iki adamın gelip, şöyle dediklerini işittim: Şu (Cehennem) ateşini tutuşturan Mâlik’tir (Hâzinu’n-Nâr). Ben Cibril’im, bu da Mikâil’dir.”⁵⁸¹

Bir başka rivâyette ise, bu meleklerin on dokuz tane olduğu ve onlardan her birisinin iki omuz arasının, yüz sonbahar süresi yürüyecek kadar geniş olduğu, kalplerinde rahmet olmadığı, azap için yaratıldıkları ve Onların Cehennem ehline vurdukları bildirilmektedir.⁵⁸²

Kur’ân ve hadislerde Cehennem’in bekçilerinin sayısı on dokuz olarak bildirilmektedir. Bu bilgileri değerlendirdiğimizde, bunların yönetici konumundaki melekler olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah’ın Cehennem’de görevlendirmiş olduğu meleklerin sayısı belli değildir. Nitekim et-Tirmizî’nin, İbn Ebî Ömer, Süfyan, Mücâlid ve eş-Şa’bî vasıtasıyla naklettiği bir rivayete göre Câbir b. Abdillâh (r.a.) şöyle anlatmıştır:

“Yahûdiler’den bazı kimseler, Rasûlullah’ın (s.a.v.) ashabına:

-Sizin Peygamberiniz, Cehennem’in bekçilerinin sayısını biliyor mu? diye sordular. Ashab da (r.a.):

- Kendisine sormadan bilemeyiz, diye cevap verdiler.

Bunun üzerine bir kişi Rasûlullah’a (s.a.v.) gelerek bu olayı:

-Ashabın mağlup oldu, diye haber verdi.

Hz. Peygamber:

-Niçin mağlup oldular, diye sordu.

O kişi:

579 Zuhruf, 43/77.

580 Tirmizî, Sıfatu Cehennem, 5.

581 el-Buhârî, Bed’ul-Halk, 7; Cenâiz, 93; Enbiyâ, 24; Tâbir, 48; Müslim, İmân, 266, 267; A.b.Hanbel, Müsned, I, 342.

582 el-Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XXVIII, 157.

-Yahûdiler onlara Peygamberiniz Cehennem bekçilerinin sayısını bilir mi? dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.):

-Onlar ne cevap verdiler, diye sordu.

O adam da:

-Peygamberimize sormadan bilemeyiz, dediler, diye cevap verdi.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.):

-Bir topluluk, kendisine bilmediği bir şey soruldu diye mağlup olur mu? Benim ashâbım, Peygamberimize sormadan bilemeyiz, dediler. Fakat vaktiyle Yahûdiler, peygamberlerine: 'Allah'ı bize apaçık göster,' demişlerdi. Öyleyse Ben de onlara: Cennet'in toprağını soruyorum,' buyurdu. Daha sonra Yahûdiler geldiler ve Rasûlullah'a (s.a.v.):

-Ey Ebe'l-Kâsim! Cehennem'in bekçileri kaç tanedir? diye sordular. Rasûlullah da:

-Şu kadar, şu kadar, birinde dokuz, birinde de on, dedi.

Onlar da:

-Evet, diye tasdik ettiler.

Bundan sonra Rasûlullah (s.a.v.) onlara Cennet'in toprağını sordu. Bunun üzerine Yahûdiler susmak zorunda kaldılar. Bunun üzerine ilgili âyet inerek,⁵⁸³ Cehennem'in bekçilerinin sayısının on dokuz tane olduğunu bildirdi."⁵⁸⁴

Yukarıda kaydettiğimiz âyet ve hadislerde on dokuz tane oldukları bildirilen Cehennem meleklerinin emrinde daha bir çok melek vardır. Bunların sayılarını ise ancak Cenâb-ı Hak bilebilir. Bahsettiğimiz bu on dokuz melek, Cehennem'de yönetici durumunda olan meleklerdir. Bunların başkanı da "*Mâlik*"tir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v) bu hususta şöyle buyurmaktadırlar:

"O gün Cehennem'e yetmiş bin halat getirilir, her birisinin yanında yetmiş bin melek bulunur ve onu çekerler."⁵⁸⁵

Meleklerinin sayısı ile ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz hususlar bizler için gaybî bir konudur. Gaybını da ancak Allah'ın bileceği açıktır.

583 Müddessir, 74/26- 31.

584 et-Tirmizî, Tefsîrul Kur'ân, 74.

585 Müslim, no: 2842; et-Tirmizî, Sifat-u Cehennem, 1; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, X, 192, no: 10428; el-Hâkim, Müstedrek, IV, 637, no:8758.

Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre, azap melekleri, Allah'ın emriyle hem Cehennem'de hem de Dünyâ'da görev yapmaktadırlar. Nitekim ölmek üzere olan kâfir ya da münâfık bir kimseye, vefat ettirmekle görevli azap meleğinin gelerek: "Ey habîs ruh, çık," diye kötü muamele etmesi ve bazı geçmiş milletlere Allah'ın Dünyâ'da azap vermesi bu konu da bir delil teşkil etmektedir.⁵⁸⁶ Nitekim Kur'ân'da: "Hani elçiler şöyle demişlerdi: Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana ilişemeyeceklerdir. Gecenin bir vaktinde, âilenle birlikte çık. Karın dışında, içinizden hiçbiri geriye dönüp bakmasın. Zira kavminin başına gelecek olan (azap) onun da başına gelecektir. Zâten sabah da yakın değil mi?"⁵⁸⁷ buyrulurken, bu hususa işâret edilmektedir.

586 İbn Kesîr, Tefsir, IV, 418.

587 Hûd, 11/81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER KONULAR

3.1. İBADET HAYATIMIZ VE MELEKLER

Kur'ân ve hadislerdeki bilgilerden, insan hayatının her safhasında onunla birlikte olan meleklerin yapmış olduğu ibadetler esnasında da insanı yalnız bırakmadıkları anlaşılmaktadır. İbadet, insanı yaratıcısına yaklaştran, samimi olarak O'na itaatını simgeleyen bir husus olduğu için, melekler, insanın Allah'a ibadet ve itaatından hoşnut olmakta, bu kimse için duâ ve istiğfârda bulunmaktadır. Kısacası ibadet anları, kulun Allah'a en yakın olduğu zamanlar olduğu için, insanın meleklerle birlikteliğinin yoğunlaştığı vakitler de bunlardır. Kaynaklarımızda bu konuda mevcut bilgiler daha çok, duâ, zikir, namaz, oruç, hac, kurban, ilim tahsili gibi hususlarla ilgilidir. Şimdi bu konuları sırasıyla incelemek istiyoruz.

3.1.1. Namaz İbadeti ve Melekler

Melekler, insanların hayatlarının her anında olduğu gibi namaz ibadetiyle de ilgilenmişler ve bu konuda onlara rehberlik etmişlerdir. Nitekim İbn Abbâs'ın (r.a.) naklettiği bir hadiste, namaz konusunda Cibrîl'in (a.s.) Hz. Peygamber'e öğretmenlik yaptığı haber verilmektedir. Söz konusu hadiste Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Cibrîl (a.s.) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincisinde, öğleyi, Güneş'in gölgesi ayakkabı bağı kadarken, daha sonra, ikindiye her şey kendi gölgesi kadarken, akşamı Güneş battığı ve oruçlu kimsenin orucunu açtığı zaman, yatsıyı ise, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldırdı. Bundan sonra sabahı, şafağın söktüğü, oruçluya yemek yemenin haram olduğu vakit kıldırdı. İkinci sefer öğleyi, çünkü ikindinin vaktinde, her şeyin gölgesi kendisi kadar olunca, ikindiye, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca, akşamı ise, önceki vaktinde, yatsıyı da, gecenin üçte bir vakti geçince, sabah namazını ise, yeryüzü ağırınca kıldırdı. Sonra Cibrîl (a.s.) bana yönelip: 'Ey Muhammed! Bunlar, senden önceki peygamberlerin vaktidir. Namaz vakti de, bu iki vakit arasında kalan zamandır,' dedi.”⁵⁸⁸

Konumuzla ilgili olarak Berâ b. Âzib'in (r.a.) naklettiği bir hadiste de

588 et-Tirmizî, Salat, 1; Ebû Dâvud, Salat, 2.

meleklerin namaz kılanlara duâ ettikleri haber verilmektedir. Bu hadiste anlatıldığına göre Rasûlullâh (s.a.) şöyle buyurmaktadırlar:

“Allah ve Melekleri, namazda birinci safa salât ederler. Müezzin, sesinin (çevreye) ulaşmasıyla mağfired olunur. Yaş ve kuru, işiten her varlık onu tasdik eder. Onunla birlikte namaz kılanların sevabının bir misli de, kendisine verilir.”⁵⁸⁹

Yine bazı hadislerde bildirildiğine göre, melekler, mü’minlerin namazlardan sonra yapmış oldukları duâlarına katılırlar ve onlar da *âmin* derler. Nitekim konuyla ilgili olarak Ebû Hureyre’nin (r.a.) naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

“İmam *âmin* deyince siz de *âmin* deyin. Zîra kimin *âmîn*’ i, meleklerin *âmîn*’ deyişine,⁵⁹⁰ denk gelirse, o kimsenin geçmiş günahları affolunur.” Râvî İbn Şihâb ez-Zührî, Rasûlullâh (s.a.v.) *âmîn* derdi, diye haber vermiştir.”⁵⁹¹

el-Buhârî’nin Ebû Hureyre’ye (r.a.) isnâd ederek kaydettiği, konuyla ilgili diğer bir hadiste de Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Kârî (imam) *âmîn* deyince, siz de *âmîn* deyin. Çünkü melekler de *âmîn* derler. Kimin *âmîn*’ i meleklerin söylediğine uygun düşerse, onun geçmiş günahları bağışlanır.”⁵⁹²

Namaz kılan kimseye meleklerin duâ etmesiyle ilgili olarak Ebû Hureyre’den (r.a.) nakledilen bir hadis daha vardır. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

“Bir kimsenin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve iş yerinde yalnız olarak kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. Bir kimse, güzel bir şekilde abdest alıp, evinden sadece mescide gitmek için çıkar, sonra da oraya giderse, bu sırada attığı her adım sebebiyle kendisi bir derece yükseltilir ve bir günahı affedilir. Namazı kıldıktan sonra da, orada kaldığı müddetce melekler ona duâ etmeye devam ederler ve: *Ey Rabbimiz! Bu kuluna rahmet et, merhamet buyur, derler.*”⁵⁹³

589 en-Nesâî, Ezân, 14.

590 *Âmîn* kelimesi, kabul et Allah’ım anlamına gelmektedir. Krş. Canan, Kütüb-i Sitte, VII, 543.

591 el-Buhârî, Ezân, 112; Müslim, Salât, 72; Muvattâ, Salât, 44; Ebû Dâvud, Salât, 172; et-Tirmizî, Salât, 185; en-Nesâî, İftitâh, 34, 35; İbn Mâce, İkâmet, 14.

592 el-Buhârî, Deavât, 63.

593 el-Buhârî, Ezân, 30, Cumâ, 2; Müslim, Salât, 272; Ebû Dâvud, Salât, 49; et-Tirmizî, Salât, 245; İbn Mâce, Mesâcid, 16.

Yukarıdaki hadislerden anlaşıldığına göre, belirtmek gerekirse, melekler namaz kılan mü'minlerle ilgilenmekte ve bu esnada onlara duâ etmektedirler.

3.1.1.1. Cumâ Günü Her Câmî'nin Önünde Bir Meleğin Bekleyip Namaza Gelenleri Kaydetmesi

Kaynaklarımızda, *Cumâ Günü* her mescidin önünde, namazdan önce meleklerin bekleyerek câmiye gelen mü'minleri sırasıyla yazdıklarını bildiren hadislerle rastlamaktayız. Tesbit ettiğimiz kadarıyla bu rivâyetler bize farklı 52 isnâdla gelmiş olup, Sahâbe'den sadece iki râvîsi vardır. Ebû Umâme'den (r.a.) rivayet eden Ahmed b. Hanbel'in nakli hariç,⁵⁹⁴ diğerlerinin hepsi Ebû Hureyre'ye (r.a.) dayandırılmaktadır. Isnâdlarda, bu iki sahâbiden sonraki râvîlerin sayısının arttığı gözlenmektedir.

Ebû Umâme'nin (r.a.) nakline başka bir yerde rastlayamamamıza rağmen, Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen rivâyet, bir çok hadis kaynağında mevcut olup, bazı küçük lafız farklılıklarıyla aynı mânâda nakledilmiş bulunmaktadır. Buna göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Cumâ günü olunca melekler mescidin kapısında dururlar ve ilk gelenleri yazarlar. Namaza erken gelen mü'min Allah rızası için bir deve, ikinci gelen; bir inek, üçüncüsü bir koç, sonraki bir tavuk, daha sonraki ise bir yumurta bağışlamış gibi sevap kazanır. İmam hutbeye çıktığı zaman, melekler sayfalarını dürerler ve hutbeyi dinlerler.”⁵⁹⁵

el-Buhârî bu rivâyeti, Âdem b. Ebî İyâs, Muhammed b. Abdirrahman b. Ebî Zî'b, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Ebû Abdullah Selmân el-Cühenî ve Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla nakletmiştir. Hadis, 'An'ane yoluyla rivâyet edilmiştir.⁵⁹⁶

İbn Hibban'ın Sahih'inde Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Her mescidin kapısının üzerinde iki melek vardır. Bunlar ilk gelenleri yazarlar. İlk gelen Allah rızası için bir 'deve', sonraki bir 'inek', ondan sonraki bir 'koç', ondan sonraki gelen bir 'kuş', ondan sonraki ise 'yumurta' bağışlayan bir kimse gibidir. İmam oturunca melekler tarafından sayfalar dürülür.”⁵⁹⁷

594 A.b. Hanbel, Müsned, V, 260.

595 el-Buhârî, Cum'a, 31; Müslim, Cum'a, 10; en-Nesâî, Cum'a, 13; ed-Dârimî, Salât, 193; A.b. Hanbel, Müsned, II, 259, 280, 343; İbn Hibbân, Sahih, VII, 11, no: 2774; Hadisin yorum ve açıklaması için bkz. el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, VI; 170-173.

596 el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, VI, 229.

597 İbn Hibbân, Sahih, VII, 11, no: 2774.

Yukarıdaki hadislerde cumâ günü mescide erken gelmenin fazîleti anlatılmak istenmektedir. Önce gelene çok sevap, sonra gelenlere ise sırasına göre azalan derecelerde sevaplar verildiği ifâde edilmektedir. Allah rızası için sadaka olarak bağışlanacak şeyler arasında bulunan kuş, tavuk ve yumurta, kurban edilebilen hayvanlar arasında yer almamaktadır. Kumru, güvercin gibi kuş cinslerinin Yahûdi inancına göre kurban olarak takdim edilmeleri câiz ise de⁵⁹⁸ İslâm'a göre kurban olacak hayvanlar deve, sığır, davar cinsinden olacağı için, bunlar kurban olarak kabul edilmezler. Buraya kadar kaydettiğimiz rivâyetlerden çıkarılacak sonuç, Yüce Allah'ın cumâ günü mescitlerin kapılarında bekleyip, gelenleri yazan meleklerinin mevcut olduğudur.

3.1.1.2. Meleklerin Cenâzelere Katılmaları

Kur'ân ve Hadislerden meleklerin insanları dünyâ hayatlarında hiç yalnız bırakmadıkları gibi, ölümleri anında ve sonrasında da yalnız bırakmadıklarını anlıyoruz. Nitekim Cenâb-ı Hak:

“İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır!”⁵⁹⁹

“Melekler: ‘Tadın yakıcı Cehennem azabını’ (diyerek) yüzlerine ve arkalarına vurarak o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!”⁶⁰⁰

“Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları nasıl olacak!”⁶⁰¹ buyurmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak Ebû Hureyre (r.a.) vasıtasıyla Hz. Peygamberden nakledilen bir hadise göre, ruhları almakla görevlendirilen melekler hayatının son ânını yaşayan bir kimsenin yanına gelir ve eğer o kişi sâlih bir kimse ise ona:

“ *Ey güzel cesette bulunan temiz ruh! Övülmüş olarak çık, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen*, derler. Artık ruhunu teslim edinceye kadar ona bu şekilde söylenmeye devam edilir. Sonra o temiz ruh ile birlikte göğe yükselirler ve gök kapısı onlar için açılır. Sonra:

- *O kimdir?* diye sorulur. Onu götüren melekler:

598 Levililer, 5/7-8; Ayrıca bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 205.

599 Kiyâme, 75/36.

600 Enfâl, 8/50.

601 Muhammed, 47/27.

- *O filandır*, derler.

Gökte görevli melekler kendisine:

- *Merhaba ey güzel nefis! Güzel cesette idi , övgüye layık olarak içeri gir, rahmet, güzellik ve öfkeli olmayan Rabbine kavuşmakla müjdelen*, denilir. Sonra Allah'ın buyruklarının meleklerle tebliğ edilmekte olduğu göğe çıkıncaya kadar o kimseye devamlı olarak böyle söylenir.

Can çekişen kimse eğer kötü birisi ise, Ölüm Meleği: *Çık, ey daha önce de pis cesette olan kötü nefis! Aşağılanmış olarak çık! Kaynar su , Cehennem halkının irini ve bunlara benzer çeşitli azaplarla müjdelen*, der. O kötü ruh bedenden ayrılıncaya kadar kendisine devamlı olarak bu şekilde söylenir. Sonra o ruh göğe çıkarılır. Fakat gök kapısı ona açılmaz ve:

- *Bu kimdir?* diye sorulur.

- *Fülanca'dır*, diye cevap verilir. Bunun üzerine:

- *Kötü nefse merhaba denilmez. O daha önce de pis cesette idi. Kınanmış olarak geri dön. Çünkü göğün kapıları kesinlikle sana açılmayacaktır!* denilir.

Bundan sonra da o ruh gökten yer yüzüne geri gönderilir ve cesedin bulunduğu kabre ulaşır.⁶⁰²

el-Heysemî, bu hadisin senedinin sahih, râvîlerinin ise güvenilir olduğunu belirtmiştir.⁶⁰³

Yine Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği bir hadiste bildirildiğine göre, bir kimse ölüm döşeğinde iken, tam dünyâdan ayrılma ve âhirete yönelme ânında, melekler onun yanına inerler. Her birinin yüzü güneş gibi parlak ve ellerinde kefen ile hanût⁶⁰⁴ olduğu halde, o kimsenin rûhu bedeninden ayrılıncaya kadar gözün iliştği her yerde otururlar. Rûhunu teslim edince de, gök ile yer arasındaki bütün melekler ona hayır duâ ederler. Mezara konulduğu zaman da, melekler ona: *Rabbim kimdir? Dînin nedir? Nebîm kimdir?* diyerek, soru sorarlar ve insanlar da amellerine göre onlara cevap verirler.⁶⁰⁵

602 İbn Mâce, Zühd, 31; A.b. Hanbel, Müsned, II, 364; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, I, 416, h. no: 746; en-Nesaî, Cenâiz, 9; el-Hâkim, Müstedrek, I, 505, h. no:1304.

603 Hatipoğlu, İbn Mâce Tercüme ve Şerhi, X, 544.

604 Hanut: Cenâzenin bedenine ve kefenine sürülen güzel bir kokudur. Bkz. İbn. Esîr, en-Nihâye, I, 450.

605 A.b. Hanbel, Müsned: IV, 295.

Yine konu ile ilgili olarak Ümmü Seleme'den (r.a.) gelen bir hadiste ise Rasûlullah (s.a.v.):

“Hasta veya ölünün yanında bulunduğunuz zaman,güzel şeyler konuşup hayır dua ediniz. Çünkü melekler, söylediklerinize *âmin* derler,”⁶⁰⁶ buyurarak meleklerin ölüm esnasında insanların yanında bulduklarına işâret etmiştir.

Yine konumuzla ilgili bir kısım rivayetlerde meleklerin cenâzelere gelip, sâdece duâ etmekle kalmayarak, bazen o cenâzeyi yıkadıkları haber verilmektedir. Vefat eden iyi bir kimsenin Allah katındaki yüce mevkesini belgelemek maksadıyla ortaya atıldığı anlaşılan bu tür bir rivayet İbn Hibbân tarafından nakledilmiştir. Buna göre, Uhud Savaşı'nda şehid olan Hanzala b. Ebî Âmir (r.a.)⁶⁰⁷ için Hz Peygamber:

“Arkadaşınız Hanzala'yı melekler yıkıyorlar, durumunu hanımına sorunuz, dedi. Bunun üzerine Hanzala'nın hanımı: *Savaşa gitme çağrısını duyunca kendisi evden cünüp olarak çıkmıştı*, diye cevap verdi. Rasûlullah da (s.a.v.): *İşte bundan dolayı onu melekler yıkadılar*, buyurmuştu.”⁶⁰⁸

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayet, Kütüb-i Sitte ve diğer mu'teber hadis kaynaklarımızda yer almamaktadır. Şuayb Arnavud bunun sahih olduğu görüşünde ise de, isnadında yer alan ravilerden Said b. Yahyâ b. Said el-Emevî'nin sika bir ravî olmakla birlikte rivayetlerinde bazen hata yaptığı bildirilmiştir.⁶⁰⁹ Yine râvîlerinden Muhammed b. İshak b. İbrâhim b. Muhammed b.Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî de, hadis âlimleri tarafından şiddetle tenkîd edilmiştir. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim, onun *kezzâb (yalancı)* olduğunu söylerken, el-Buhârî, *münkeru'l-hadîs* olduğunu bildirmiştir. İbn Hibbân, onun hadis uydurarak sika kimseler üzerine isnâd ettiğini söylemiş, ed-Dârekutnî de, onun hadis uydurduğunu ve metruk bir ravî olduğunu haber vermiştir.⁶¹⁰ Ayrıca hadis âlimleri, yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu rivayeti eserinde nakleden İbn Hibbân'ın, bir hadise sahih hükmü verme ve sahih hadisleri toplama konusunda mütesâhil (gevşek) davrandığını bildirmişlerdir.⁶¹¹

606 İbn Mâce, Cenâiz, 4, 6.

607 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, II, 66-67.

608 İbn Hibbân, Sahih, XV, 495, no: 7025; XV, 505, no: 7032.

609 İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, II, 343-344.

610 ez-Zehebi, Mizân, III, 476; İbn Hacer, age, V, 274-275.

611 es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, s. 54; et-Tahhân, Teysîru Mustalahi'l-Hadîs, s. 40; Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 61.

Yine bazı hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, mü'minlerin cenâze namazlarına katılmaktadırlar. Nitekim, el-Hâkim'in naklettiği bir rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.), kendinin cenâze namazını ilk kılacak olanların, dost ve arkadaşları Cibrîl ve Mikâil, sonra isrâfîl olacağını, sonra da Ölüm Meleği'nin bir melek ordusuyla birlikte cenâze namazını kılacağını haber vermişlerdir.⁶¹² Ancak ez-Zehebî, el-Hâkim'in el-Müstedrek'indeki hadisleri değerlendirmek için yazmış olduğu et-Telhîs'inde, bu rivayetin isnâdında yer alan kimselerden Abdülmelik'in meçhul bir râvî olduğunu haber vermektedir.⁶¹³ Bu durumda rivâyetin isnâdı munkatî' hükmünde olduğu için, el-Hâkim'in kaydetmiş olduğu bu hadis, sahih değil zayıftır. Zaten hadis âlimleri, el-Hâkim'in Müstedrek'indeki hadislerin sıhhati konusunda münakaşa etmişlerdir. Ez-Zehebî de, et-Telhîs'ini el-Müstedrek'in içindeki hadisleri sıhhat açısından kontrol etmek için yazarak, burada sahih olmayan rivayetleri göstermiştir. Nitekim hadis âlimleri arasında, *'el-Müstedrek, eğer Zehebî'nin Telhîs'i ile birlikte okunmazsa, ondan tam istifade edilmez,'* kanaati yaygın hale gelmiştir.⁶¹⁴

Hadislerde kaydedildiğine göre, melekler, vefat eden bir mü'minin cenâzesini bekleyip onu gölgelendirmekte,⁶¹⁵ onun mezara taşınmasına eşlik etmekte ve onu taşımaktadırlar. Nitekim bir cenâzeyi götürürken Hz. Peygamber'e, bir binek getirildi, fakat kendisi ona binmekten yüz çevirdi. Cenâze defnedildikten sonra ise ona bindi ve: Cenâzeyi taşıırken melekler yürüyorlardı, onlar yürürken benim binmem olmazdı," buyurdu.⁶¹⁶

Konumuzla ilgili olarak nakledilen bir hadis daha vardır. Enes b. Mâlik'in (r.a.) rivayet ettiği bu hadise göre, Sa'd b. Muâz'ın cenâzesi taşınırken bazı münâfıklar: "Onun cenâzesi ne kadar hafiftir. Bu Benî Kurayza hakkında verdiği hükümden dolayıdır," dediler. Onların bu sözleri Rasûlullah'a ulaşınca: "Melekler onu taşıyorlardı," diye haber verdi."⁶¹⁷ Tirmizî bu hadisin *hasen / sahih / garîb* hükmünde olduğunu söylemiştir.

Bazı hadislerde bildirildiğine göre melekler, Müslüman, Yahûdi ve Hristiyan olduğuna bakmadan bir kimsenin cenâzesine katılırlar, fakat,

612 Hâkim, Müstedrek, III, 62, no: 4399.

613 Krş. ez-Zehebî, Telhîs (Müstedrek'le birlikte), III, 62.

614 Yardım, Hadis II, 98.

615 el-Buhârî, Cenâiz, 3, 34; Cihâd, 20; Megâzî, 26; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 129, 130; en-Nesâî, Cenâiz, 12, 13; A.b. Hanbel, Müsned, III, 298, 307; krş. İbn Hibbân, Sahih, XV, 489, no:7021.

616 Ebû Dâvud, Cenâiz, 44/ 3177; el-Hâkim, Müstedrek, I, 507, no: 1314.

617 et-Tirmizî, Menâkib, 50; Hâkim, Müstedrek, III, 228, no: 4926; Ebû Yâlä, Müsned, V, 377, no: 3034; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, VI, 12, no:5345;

kâfirin, cünübün ve za'ferân sürünen bir erkeğin cenâzesine katılmazlar.⁶¹⁸ Nitekim Ebû Burde b. Ebî Mûsâ'nın, babasından naklettiği bir hadise göre Rasûlullah bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

“Yanınızdan bir cenâze geçtiği zaman, Müslüman, Yahûdi ya da Hristiyan cenazesi olsa bile, onun için ayağa kalkın. Muhakkak biz o kimse için ayağa kalkıyor değiliz. Fakat biz, onun yanında bulunan melekler için ayağa kalkıyoruz.”⁶¹⁹ Hz. Ali ise, Rasûlullah'ın bu uygulamayı bir defa Yahûdi bir kimsenin cenazesi için yaptığını, bir daha da bunu tekrar etmediğini haber vermiştir.⁶²⁰

Ammâr b. Yâsir (r.a.) ise, konuyla ilgili olarak şöyle anlatmaktadır:

“Bir gece ailemin yanına gelmişim. Ellerim çatlamıştı. Evdekiler bana güzelce za'ferân sürdüler. Sabah erkenden Rasûlullah'ın yanına gittim. Kendisine selâm verdim, fakat, selâmımı almadı ve bana merhaba demedi. Bana: ‘Git ve üstündeki şeyi yıka,’ buyurdu. Ben de giderek onu yıkadım ve geldim. Üzerimde za'ferândan az bir şey daha kalmıştı. Rasûlullâh'a selâm verdim, fakat yine selâmımı almadı ve bana merhaba demedi. Tekrar: ‘Git ve o üstündeki şeyi yıka.’ buyurdu. Ben de, giderek onu yıkadım ve tekrar yanına geldim, selâm verdim. Bu sefer selâmımı aldı ve benimle merhabalaştıktan sonra şöyle dedi: ‘Muhakkak ki melekler, kâfirin, za'ferân sürünen erkeğin ve cünübün cenâzesinde hazır bulunmazlar.’⁶²¹

Fakat cünüp kimse abdest almışsa, bundan müstesnadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), cünüb bir mü'minin; uyuması ve yiyip-içmesi için onun sadece abdest almasının yeterli olacağını bildirdi.⁶²² Hadis âlimlerinden el-Hattâbî; cünübün cenâzesine meleğin gelmemesinin sebebini, o kimsenin cünüplükten sonra abdest almamayı âdet haline getirmesi olduğunu ifâde etmiştir.⁶²³

Sonuç olarak yukarıda kaydettiğimiz hadislerden, meleklerin insanların cenâzelerinde bulunarak onlara kabre kadar eşlik ettikleri anlaşılmaktadır.

618 Ebû Dâvud, Tereccül, 8; A.b Hanbel, Müsned, IV, 320 , 413.

619 A.b. Hanbel, Müsned, IV, 413.

620 A.b. Hanbel, age, IV, 413.

621 Ebû Dâvud, Tereccül, 8; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 320; el-Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, I, 203, no: 928, V, 36, no: 8754; Ebu Yâlä, Müsned, III, 202, no: 1635; et-Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XI, 361, no: 12017.

622 A.b. Hanbel, Müsned, IV, 320; Ebû Dâvud, Tereccül, 8.

623 Ebû Dâvud, Sünen, IV, 402, İki nolu açıklama.

3.1.2. Oruç İbadeti ve Melekler

Bazı hadislerde kaydedildiğine göre, melekler oruç tutan mü'minler için duâ etmektedirler. Nitekim Enes'den (r.a.) nakledilen bir hadiste anlatıldığına göre, bir gün Rasûlullah (s.a.v.) Sa'd b. Ubâde'ye ziyarete gelir ve kendisine zeytin yağı ile ekmek ikram edilir. Hz. Peygamber ondan yedikten sonra şöyle buyurur: 'Yanınızda oruçlular iftar ettiler, ebrâr (iyi kimseler) yemeğinizi yedi ve melekler de size duâ etti.'⁶²⁴

3.1.3. Hac İbadeti ve Melekler

Kur'ân ve sahih hadislerde açık bir şekilde yer almamakla birlikte, bazı İslâmî kaynaklarda mevcut olan bir kısım rivayetlerden meleklerin Hac ibadetiyle ilgilendiklerini ve bu konuda peygamberlere rehberlik ettiklerini anlamaktayız. Nitekim İbn İshâk'ın kaydetmiş olduğu bir rivayete göre, Hz. İbrâhim ve İsmâil, dört bir yandan gelen mü'minlerle birlikte Terviye günü (Zilhicce'nin sekizinci günü) Mina'ya gelmişler, cemaat halinde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmışlardır. Geceyi orada geçirdikten sonra, sabah namazını kılıp, erkenden Arafât'a çıkmışlar, orada öğle ve ikindiye cem ederek kılmışlar, güneşin batmasından sonra Müzdelife'ye gelmişler, orada akşam ve yatsı namazını cem ederek kılmışlar, geceyi orada geçirmişlerdir. Yine Müzdelife'de sabah namazını kıldıktan sonra, Cemre'yi taşlamışlardır. Rivayet edildiğine göre, Hz. İbrâhîm'e bu uygulamayı Cebrâîl (a.s.) öğretmiş,⁶²⁵ peygamber olarak gönderildikten sonra da Allah, Hz. Peygamber'e, Hz. İbrâhim'in bu uygulamasına uymasını emretmiştir.⁶²⁶

Yine İslâm tarihi ile ilgili bazı kaynaklar, Hz. İbrâhîm ile oğlu Hz. İsmâil'in yapmış oldukları hac ibadetleri sırasında, Mina vadisine indiklerinde, Cemretü'l-Akabe'de şeytanın Hz. İbrâhim'e görüldüğünü, Cebrâîl'in (a.s.) Hz. İbrâhîm'e *ona taş at* diye emrettiğini, Hz. İbrâhim'in de ona yedi tane taş attığını, bu olayın Cemretü'l-Vustâ ve Cemretü's-Süflâ'da da aynen cereyan ettiğini kaydetmektedirler.⁶²⁷

624 Ebû Dâvud, Et'ime, 54 ; bu konuda benzer hadisler için bkz. et-Tirmizî, Savm, 67; İbn Mâce, Sıyâm, 46; ed-Dârimî, Savm, 32 .

625 İbn İshâk, Sîre, s. 79-80; krş. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XIV, 251.

626 Enbiyâ, 21/72-73; Bu konuda ayrıca bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 44.

627 Ezrakî, Ahbâru Mekke, I, 66, 69; Taberî, Târihu'l-Ümem, I, 276; Ateş, age, s. 171.

3.1.4. Kurban İbadeti ve Melekler.

meleklerin kurban ibadetiyle ilgilerine dair Kurân ve hadislerde net bilgilere rastlanılamamaktadır. Sadece bazı tefsirlerde ve İslâm tarihiyle ilgili bazı kaynaklarda Hz. İbrâhîm'in Hz. İsmâîl'i kurban etmesiyle ilgili bir takım rivayetler mevcuttur. Halkımız arasında çok yaygın olan inanışa göre, kurban ibadetinin ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenen ve Hz. İsmâîl'in yerine kurban edilen kurbanlık hayvanı Cebrâil (a.s.), Allah katından indirmiş ve Hz. İbrâhîm'e onu kesmesini söylemiştir. Ancak bu inanış hatalıdır. Çünkü İslâm'daki kurban ibadetinin kaynağı bu olay değildir. İnsanlar Hz. Âdem'den (a.s.) beri Allah'a yakın olmak için çeşitli şekillerde kurbanlar sunmuşlardır. Bu sebeple, kurban ibadeti Hz. Adem'e kadar uzanmaktadır.⁶²⁸ Ayrıca, Hz. İbrâhîm'e meleğin gökten kurbanlık koç getirdiğine dair inanış da Tevrat kaynaklı olup, bu hususta Kurân ve hadislerde herhangi bir bilgi yoktur. Nitekim bu hususta Tevrat'ta şöyle söylenilmektedir:

“Ve bu şeylerden sonra vaki oldu ki, Allah İbrâhîm'i deneyip ona dedi: Ey İbrâhîm, ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshâk'ı, al ve Moriya diyarına git, ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan bir kurban olarak takdim et. Ve İbrâhîm sabahleyin erken kalktı, ve eşeğine palan vurdu, ve kendisiyle beraber uşaklarından ikisini, ve oğlu İshâk'ı aldı; ve yakılan kurban odunlarını yarıdı, ve kalkıp Allah'ın kendisine söylemiş olduğu yere gitti. İbrahim üçüncü günde gözlerini kaldırıp uzaktan o yeri gördü. Ve İbrâhîm uşaklarına dedi: Siz burada eşekle beraber kalın, ve ben çocukla beraber oraya gideceğim; ve secde edip yanınıza döneriz. Ve İbrâhîm yakılan kurban odunlarını alıp oğlu İshâk'a yükletti; ve ateşi ve bıçağı kendi elinde taşıdı, ve onların ikisi birlikte gittiler. Ve İshâk babası İbrâhîm'e söyleyip dedi: Ey baba; ve dedi: İşte ben oğlum. Ve dedi: İşte ateş ve odun; fakat yakılan kurban için kuzu nerede? Ve İbrâhîm dedi: Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu Allah kendisi tedarik eder. Ve onların ikisi beraber gittiler. Ve Allah'ın kendisine demiş olduğu yere vardılar; ve İbrâhîm orada bir mezbah yaptı, ve odunları dizdi, ve oğlu İshâk'ı bağlayıp onu mezbah üzerine, odunların üstüne koydu. Ve İbrâhîm elini uzattı, ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı. Ve Rabbin meleği göklerden ona çağırıp dedi: İbrâhîm, İbrâhîm; ve: İşte ben, dedi. Ve dedi: elini çocuğa uzatma, ve ona birşey yapma; şünkü şimdi bildim ki, sen Allah'tan korkuyorsun, ve dedi biricik oğlunu benden esirgemedin.

628 Bkz. Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 191.

Ve İbrâhim gözlerini kaldırıp gördü; ve işte, arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu; ve İbrâhim koçu aldı, ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti. Ve İbrâhim o yerin adını Yahovaya koydu; nasıl ki, bugüne kadar: Rabbin dağında tedarik olunacaktır, deniliyor. Ve Rabbin meleği ikinci sefer göklerden İbrahime çağırdı, ve dedi: Zatım hakkı için yemin ettim, Rab buyurur, madem ki bu şeyi yaptın, ve biricik oğlunu esirgemedin, seni ziyadesiyle mübarek kılacağım, ve senin zürriyetini, göklerin yıldızları gibi, deniz kenarında olan kum gibi ziyadesiyle çoğaltacağım; senin zürriyetin düşmanlarının kapısına hakim olacaktır; ve zürriyetinde yerin bütün milletleri mübarek kılınacaklar; çünkü sözümü dinledin. O zaman İbrâhim uşaklarının yanına döndü, ve kalkıp birlikte Beer-şebaya gittiler; ve İbrâhim Beer-şeba'da oturdu.⁶²⁹

Kurân-ı Kerîm'de ise bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

“(İbrâhîm) dedi ki: ‘Ben Rabbime gideceğim, O beni doğru yola iletecek’. ‘Rabbim, bana iyilerden (bir çocuk) lutfet!’ Ona halîm bir erkek çocuk müjdeledik. Çocuk onun yanında koşma çağına erişince (İbrâhîm ona): ‘Yavrurum, ben uykuda görüyorum ki, seni kesiyorum; (düşün) bak, ne dersin? dedi.’ (Çocuk): ‘Babacığım, sana emredilene yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın,’ dedi. İkisi de böylece (Allah’ın emrine) teslim olup, (İbrâhim) çocuğunu alını üzerine yıkınca, Biz ona: ‘İbrâhim!’ diye ünledik. Sen rüyayı doğruladın. İşte biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz!’ Gerçekten bu apaçık bir sınavdı. Ve fidyeye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. İbrâhîm’e selâm olsun!’⁶³⁰

Yukarıda kaydetmiş olduğumuz âyette geçen **و فديناه بذبح عظيم** ve biz ona büyük bir kurban verdik’ ibaresi hakkında Muhammed Hamdi Yazır şu açıklamada bulunmaktadır:

“Ve ona azîm bir kurbanlık ile fidyeye de verdik. Yani İbrâhim’e oğlunun yerine kesilmek için büyük bir kurbanlık fidyeye-i necât da verdik. Kesmeye teşebbüs etmekle rüya tahakkuk ettirilmiş olup da ‘muhakkak sen rüyâna sadık oldun’ diye nida olunduktan sonra fidyenin manası ne olabilir? Bunu en güzel izah eden vecih, şudur: Deniliyor ki İbrâhîm (a.s.) bir oğlu olursa Allah yolunda kurban edeceğini nezreylemişti, sonra unutmuş, rüya bunu ihtar etmişti, onun için nida edildiği zaman rüya tahakkuk ettirilmiş olmakla beraber nezir yerini bulmamış olduğundan bu fidyeye onu böyle nesih

629 Tekvîn, 22/1-19..

630 Sâffât, 37/99-109.

sûretiyle ikmal etmiş ve ayrıca bir nimet olmuştur. Bundan dolayı İmamı a'zam demiştir ki: çocuğunu kurban etmeyi nezr edene bir koyun kesmek vacip olur. Acaba o azîm kurbanlık ne idi ve azameti neresinde idi? Çokları Cennet'ten gelme, beyaz ve bir rivayette emlah, yani alaca ve a'yen; iri gözlü bir koç idi demişler ki, Yahûdilerin görüşü de buna uygundur. Bazıları da Sebîr dağından inme bir va'l, yani dağ keçisi demişlerdir. Büyüklüğünü de bazıları maddî olarak iri cüsseli diye, bazıları da manevî azamet ve ehemmiyetle tefsir eylemişlerdir. Yalnız bir peygamber değil, belki baba ve oğul iki peygamberin ibtilasını ref' eyliyen ve bahusus neslinden Hâtemü'l-Enbiya gelecek bir peygamberin fidyesi olan ve Cennet'ten gelen bir kurbanlık elbette azîm olur. Bazıları da demişlerdir ki, azameti ondan sonra sünnet ve din olmasından dolayıdır. Ebû Bekr Varrâk, bir nesilden değil, doğrudan doğruya tekvinden olması haysiyetiyledir demiş.⁶³¹

Burada, o dönemde Sâmilerde ve diğer topluluklarda çok yaygın olan insan kurbanının ortadan kaldırılması için Cenâb-ı Hakkin Hz. İbrâhîm'e böyle bir uygulama yaptırttığını söyleyen âlimlerin mevcut olduğunu da kaydetmemiz isabetli olacaktır.⁶³² Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ne âyetlerde ne de hadislerde meleğin gökten koç indirdiğine dair güvenilir, net bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Yüce Allah Hz. İbrâhîm'e oğlunun yerine bir koç kesmesini emrettiğinde o, kendi sürüsünden bir tane koçu alarak kurban etmiş olabilir. Kaldı ki, İslâm âlimleri kesilen şeyin ne olduğu hususunda da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onun bir dağ keçisi olduğu veya Cennet'ten gelen bir hayvan olduğu ve büyüklüğünün de bundan kaynaklandığı söylenmiştir. Eğer Hz. İbrâhîm'in, oğlunun yerine kurban ettiği hayvanın Cebrâil (a.s.) tarafından getirilen bir koç olduğu Kur'ân'da ve sahih hadislerde bildirilmiş olsaydı elbette, o zaman bu konuda tartışmaya gerek kalmazdı.

3.1.5. Meleklerin Mü'minlere Duâ Etmesi

Kur'ân ve hadislerden öğrendiğimize göre, melekler, Rasûlullah'a (s.a.v.) salât, mü'minler için de istiğfâr etmektedirler. Kısacası, onların affedilmesi ve iyilikleri için duâda bulunurlar.⁶³³ Nitekim Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size mağfret eden ve rahmet dileyen, Allah ve melekleridir. Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir.”⁶³⁴

631 Yazır, Hak Dini, VI, 4063-4064.

632 Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 194 vd.

633 Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291.

634 Ahzâb, 33/43.

“Arşı taşıyanlar ve onun etrafında bulunanlar, Rablerini hamd ile tesbih eder; O’na inanır ve îmân edenlere şöyle mağfîret dilerler: ‘Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kaplamıştır. Tevbe edenlere ve yolundan gidenlere mağfîret et; onları Cehennem azabından koru! Rabbimiz! Onları, atalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olan kimseleri, kendilerine vadettiğin Adn Cenneti’ne koy. Şüphe yoktur ki, dâima gâlip olan, hikmet sahibi olan Sensin!’”⁶³⁵

Yüce Allah yukarıdaki âyetlerinde, meleklerinin mü’minlere duâ ettiklerini bizlere haber vermektedir.

Ahzâb Sûresi’nin yukarıda kaydettiğimiz; **هو الذي يصلي عليكم** = **و ملائكته ليخرجكم من الظلمات** için size mağfîret eden, rahmet dileyen, Allah ve melekleridir, âyetinde geçen “**يصلي**” kelimesi, duâ etmek mânâsına gelmektedir. *Salât*; lugatte duâ demektir. Bazen ta’zim mânâsına da kullanılır. Allah’a salât: Allah’a ta’zim demektir. Hz. Muhammed’e salât etmek; onun şânını yüceltmek, mü’minlere salât etmek ise; onlara duâ ve bağış dilemek demektir. Meleklerin mü’minlere salât etmesi; onlara duâ etmesidir. İbn Abbâs (r.a.) salâtın tebrik etmek olduğunu da ifâde etmiştir.⁶³⁶

Kur’an’da haber verildiğine göre melekler, yeryüzündeki herkes için duâ ve istiğfârda bulunurlar. Bu husus bir âyet-i kerîmede şöyle ifâde edilmektedir:

“Gökler, üstlerindeki azametinden neredeyse yarılacaklar. Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ederler ve yeryüzündekiler için mağfîret dilerler. Bilesiniz ki Allah, işte asıl bağışlayıcı olan, asıl merhametli olan O’dur.”⁶³⁷

Hz. Peygamber de, çeşitli zaman ve ortamlarda meleklerin insanlar için duâ ve istiğfârda bulduklarını ifâde ederek, ashabını, meleklerin de beğenip dualarına mazhar olabilecekleri şeyleri işlemeye teşvik etmiştir. Kısaca kaydetmek gerekirse, meleklerin duâ ettiği şeyler dînen meşrû ve iyi olan hususlardır, lânet ettikleri şeyler ise, dînen mahzurlu olan işler ve davranışlardır. Hadislerde, meleklerin duâ ettiği şeylerden bazıları şu şekilde sıralanmaktadır:

635 Mü’min, 40/7-8.

636 et-Tirmizî, Vitir, 20 ; Ebû Dâvud, Salât , 20; İbn Esir, en-Nihâye III, 50.

637 Şûrâ, 42/5.

3.1.5.1. Meleklerin Namaz Kılanlara Duâ Etmesi

Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadise göre, Rasûlullah (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

“Sizden biriniz mescidinde bulunduğu sürece, melekler kendisine duâ ederek: ‘Allah’ım onu bağışla, Allah’ım ona rahmet et! derler.”⁶³⁸

Yine Ebû Hureyre'den gelen başka bir hadiste de, Rasûlullah (s.a.v.):

“Sizden biriniz namaz kıldığı yerde kaldığı sürece, melekler ona duâ ederler ve: ‘Allah’ım onu bağışla, ona merhamet et,’ derler,”buyurmuşlardır.⁶³⁹

Konumuzla ilgili olarak Ebû Said el Hudrî'den nakledilen hadislerinde ise, Rasûlullah (s.a.v.), mescide gitmek üzere abdest alarak evinden çıkıp, mü'minlerle birlikte namaz kılan ve sonra da diğer namaz vaktini bekleyen bir kimse için, meleklerin: ‘Allah’ım onu bağışla, ona merhamet et,’ diye duâ ettiklerini bildirerek, namazı ve cemaate devamı teşvik etmiş ve meleklerin bu durumda da duâ ettiklerine işârette bulunmuşlardır.⁶⁴⁰

3.1.5.2. Meleklerin Mü'min Kardeşine Duâ Eden Kimseye Duâ Etmesi

Hz. Peygamber'in haber verdiğiğine göre, hiç bir karşılık beklemeden samîmi bir şekilde, yanında olmayan mü'min bir kardeşi için duâ eden kimsenin duâsına melekler de katılmakta ve: “Allah (c.c.) sana da bir mislini versin.” diyerek ona duâ etmektedirler.⁶⁴¹

3.1.5.3. Meleklerin Kur'ân Okuyana ve Öğretene Duâ Etmesi

Yine bazı hadislerde bildirildiğine göre, melekler, Kur'ân okuyan mü'minleri dinlerler, onlar için duâ ve istiğfârda bulunurlar. Geceleyin Kur'ân okuyan mü'minler için, sabaha kadar duâ ederler. Gündüz okuyan müslümanlar için ise; gece oluncaya kadar duâ ederler.⁶⁴² Bir başka hadiste haber verildiğine göre, melekler, Kur'ân'ı öğreten mü'minler için de istiğfârda bulunmaktadır.⁶⁴³ Yine Hz. Peygamber'den nakledildiğine göre, Âhiret'te mü'minler Cehennem üzerine kurulacak olan Sırat Köprüsü'nden

638 el-Buhârî, Bed'ul-Halk, 6; A.b. Hanbel, Müsned, I, 144.

639 et-Tirmizî, Salât, 128; Ebû Dâvud, Salât, 20; en-Nesâî, Mesâcid, 40.

640 İbn Hibbân , Sahih, II, 127, no: 402.

641 Ebû Dâvud, Vitir, 29 .

642 ed-Dârimî, Fadâillu'l-Kur'ân, 33.

643 ed-Dârimî, Fadâillu'l Kur'ân, 1.

geçerken iki yanlarında melekler bulunur ve: “Ey Allah’ım! Selâmetle, selâmetle (geçmelerini sağla)!” derler.⁶⁴⁴

3.1.5.4. Melekler, Yazmış Olduğu Kitâplarında Rasûlullah’a Salât ve Selâm Eden Âlimlere de Duâ Ederler

et-Taberânî’nin Ahmed, İshâk b. Vehb el-Allâf, Bişr b. Ubeydillâh ed-Dârisî, İbn Yezîd b. İyâd, el-A’rec vasıtasıyla Ebû Hureyre’den (r.a.) naklettiği bir hadiste, Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu haber verilmektedir:

“Kim yazmış olduğu kitabında bana salât ederse, melekler de ona, ismim o kitapta kaldığı sürece istiğfârda bulunurlar.”⁶⁴⁵

İshâk b. Vehb el-Allâf’ın yukarıda kaydetmiş olduğumuz bu hadisin naklinde tek başına kaldığı, hadisin sadece bu isnâdla rivayet edildiği bildirilmektedir.⁶⁴⁶

Buraya kadar kaydettiğimiz âyet ve hadislerden anlaşılacağı gibi, melekler, insanlara duâ ve istiğfârda bulunmaktadırlar.

Bazı hadislerde ise, meleklerin duâ ve istiğfâr etmeyecekleri bir takım kötü kimselerin bulunduğu bildirilmektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.); ölünün arkasından para karşılığı dövünerek feryat ve figân eden, çokça lânette bulunan ve kavga çıkaran kadınlara meleklerin duâ ve istiğfârda bulunmayacaklarını haber vermiştir.⁶⁴⁷ Meleklerin bu tür fenalıkları yapan erkeklere de istiğfâr ve duâ etmeyecekleri açık bir husustur.

3.2. MELEKLERLE İLGİLİ DİĞER BAZI KONULAR

3.2.1. Meleklerin İnsanları Güzele ve Hayırlı İşlere Teşvik Etmeleri

Yüce Allah, yaratmış olduğu meleklerinden bir kısmına da, insanları iyiye, güzele ve hayra teşvik ederek, onları şeytanın vesvese ve saptırmasından koruyup, iyiliğe teşvik etme görevi vermiştir.⁶⁴⁸ Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de;

“Şeytan sizi fakirlik ile korkutarak cimriliği emreder. Allah ise, size günehta bağışlama ve kulluk va’d ediyor. Allah, ihsanı geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.”⁶⁴⁹ buyurulmaktadır.

644 A. b. Hanbel, Müsned, III, 26.

645 et-Taberânî, age, II, 496, no: 1856.

646 A.b.Hanbel, müsned, II, 362; et-Tayâlisî, Müsned, s. 322, no: 2447

647 Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 291.

648 Bakara, 2/268.

649 Müslim, Zühd, 60; h. no: 2814.; A.b. Hanbel, Müsned, II, 109.

Bu hususta İbn Mes'ûd'dan (r.a.) gelen bir hadiste de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden her biriniz için cin'den ve meleklerden size vekil kılınan dostlarınız vardır. Seninde mi? yâ Rasulullah, dediler. O; Evet, benim de, fakat Allah (c.c.) bana yardım etti de, o bana hayırdan başka bir şey telkin etmez.”⁶⁵⁰

Kaydetmiş olduğumuz ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre, insanlara dostluk ve yoldaşlık yapan bu meleklerin Hafaza Melekleri olmayıp, bunların, iyiliğe teşvik eden melekler olduğu anlaşılmaktadır. Konumuzla ilgili olarak nakledilen bir hadislerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“İnsanların sabahladığı her gün, Allah (c.c.) iki melek indirir. Bunlardan birisi: *'Ey Allah'ım! infak edene daha çok ver'*, diğeri ise; *'Ey Allah'ım! cimrilik edip de, infak etmeyene telef ver (mallarını yok et),'* diye seslenir.”⁶⁵¹

Bir başka hadislerinde ise, Câbir'den (r.a.) nakledildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır:

“İnsan evine yahut yatağına girdiği zaman bir melek ve bir şeytan ona karşı çıkagelir. Melek şöyle der:

(Gününün) *hayırla kapa*. Şeytan da: (Gününü) *Şerle kapa*, der. İnsan eğer Allah'a hamd eder ve O'nu zikrederse Şeytanı uzaklaştırır ve melek onu koruyarak geceler. İnsan uykusundan uyandığı zaman yine bir Melek ve bir Şeytan ona karşı çıkıp, aynı sözü söylerler. Eğer Allah'ı hatırlar da, o insan şöyle derse, öldüğü vakit şehit olarak ölür ve eğer kalkıp namaz kılarsa, pek çok faziletler içinde namaz kılar. “(Ölüme benzeyen uyku sebebiyle) nefsim öldükten sonra nefsimi bana geri veren (beni tekrar hayata kavuşturan) ve uykusunda onu öldürmeyen Allah'a hamd olsun. Gökleri ve yeri, yerlerinden kopmaksızın kudretiyle tutan Allah'a hamd olsun; ve eğer onlar yerlerinden kopacak olursa, O'ndan başka onları tutacak hiç kimse yoktur. O, Halîm'dir (azab için acele etmez), Gafûr'dur (çok bağışlayandır). Kıyâmet'te ancak Allah'ın izniyle düşecek semâyı, Yeryüzü'ne düşmekten tutup koruyan Allah'a hamd olsun. Gerçekten Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.”⁶⁵² Ebû Yâlâ, bu rivâyetin sahih olduğunu ifâde etmektedir.

650 el-Buhârî, Zekat, 27; A.b. Hanbel, Müsned, II, 306, 347; V, 194.

651 el-Buhârî, Edebü'l-Müfred, s. 416, no: 1214; Ebû Ya'lâ, Müsned, III, 326, no: 1791; İbn Hibbân, Sahîh, XXII, 343, no: 5533; el-Hâkim, Müstedrek, I, 733.

652 Ahzâb, 33/ 56.

Buraya kadar kaydetmiş olduğumuz âyet ve hadislerden Allah'ın (c.c.) meleklerinden bir kısmını da insanları iyiliklere ve güzele yönlendirmek için görevlendirdiğini öğrenmekteyiz.

3.2.2. Meleklerin Ümmetinin Selamını Hz. Peygamber'e Ulaştırmaları

Kaynaklarda yer alan bazı hadislerden bir kısım meleklerin, vefatından sonra Hz. Peygamber'e ümmetinin selâmını ulaştırmakla görevli olduklarını anlamaktayız. Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'inde mü'min kullarına, Peygamberine salât ve selam getirmelerini emrederek şöyle buyurmuştur:

"Allah (c.c.) ve melekleri Peygamber'e çok salevât (senâ, yüceltme ve tekrîm) getirirler. Ey îman edenler! Siz de O'na salevât getirin (duâ edin) ve ona tam bir teslimiyetle selâm verin."⁶⁵³

Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir çok hadislerinde kendisine salât ve selâm getirilmesini emretmiştir. Konuyla ilgili bazı hadisler şöyledir:

"Her kim, benim üzerime salât getirirse, Allahu Teâlâ o kimseye, on misliyle mağfîret eder."⁶⁵⁴

"Kıyâmet Günü'nde halkın bana en yakın ve kıymetli olanları, benim üzerime en çok salavat getirenleridir." Tirmizî, Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilen bu hadisin *hasen/garîb* mertebesinde olduğunu söylemiştir.⁶⁵⁵

"Yanında ben anıldığım halde üzerime salavât getirmeyen adamın burnu yere sürtülsün." Tirmizî, Ebû Hureyre'den (r.a.) nakledilen bu hadisin de *hasen/garîb* konumunda olduğunu, bu hususta Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdillâh'dan da (r.a.) hadis nakledildiğini bildirmiştir.⁶⁵⁶

"En cimri adam, yanında anıldığım halde bana salât ve selâm getirmeyendir." Tirmizî, Hz. Hüseyin'den naklettiği bu hadisin *hasen/sahîh/garîb* mertebesinde bulunduğunu kaydetmiştir.⁶⁵⁷

Salât ve selâm'ın fazîletiyle ilgili olan başka hadisler de vardır.⁶⁵⁸

Hz. Peygambere getirilen salât ve selâmlar ona arz olunur ve bu salâtu selamlar, onu memnun eder. Nitekim Süleyman b. Harb, Hammâd b. Seleme, Sâbit, Süleyman Mevlâ Hasan b. Ali, Abdullah b. Ebî Talha, Ebû

653 en-Nesâî, Ezan, 37; Sehv, 55; A. b. Hanbel, Müsned, II, 372, 375.

654 et-Tirmizî, Vitir, 21.

655 et-Tirmizî, Deavât, 100; A. b. Hanbel, Müsned, II, 254.

656 et-Tirmizî, Deavât, 100; A. b. Hanbel, Müsned, II, 201.

657 İbn Mâce, İkâme, 25; A. b. Hanbel, Müsned, III, 445.

658 ed-Dârimî, Rikâk, 58; en-Nesâî, Sehv, 47.

Talha (r.a.) isnâdıyla nakledilen bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: “Nebî (sav) bir gün yüzünde sevinç ifâdesi olduğu halde geldi. Kendisine şöyle denildi: ‘*Yâ Rasûlullah! Yüzünüzde daha önce görmediğimiz bir sevinç ifâdesi görüyoruz.*’ Hz. Peygamber de: ‘*Evet, Bir melek bana geldi ve şöyle dedi: ‘Ey Muhammed (sav)! Rabbin sana şöyle buyuruyor: Ümmetinden sana salat ve selâm edenlere, on misliyle salât ve selâm etmem seni razı etmez mi?’ Ben de ; Evet, eder dedim.*”⁶⁵⁹

Bir başka hadislerinde de Rasûlullah (s.a.v.), okunan salât ve selâmın kendisine ulaştırıldığını söyleyerek şöyle buyurmaktadır:

“Benim kabrimi bayram yerine çevirmeyiniz. Üzerime salavât getirin, duâ edin. Zîrâ nerede olursanız olun, o salât ve selâm muhakkak bana ulaştırılır.”⁶⁶⁰

Yine, Hârûn b. Abdillâh, el-Hüseyn b. Ali el-Cu’fî, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir, Şerâhîl b. Şerahbîl b. Küleyb Ebu’l-Eş’as es-San’ânî, Evs b. Evs es-Sekafî isnadiyla nakledilen bir hadise göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

“*Günlerinizin en faziletlisi Cum’a günüdür. O günde benim üzerine çok salavât getirin, zîrâ sizin salât ve selâmlarınız bana arz olunur,*’ buyurdu. Ashab da (r.a.): ‘*Yâ Rasûlullah! Getirdiğimiz salavât size nasıl arz olunur? Halbuki siz çürümüş bulunacaksınız,*’ dediler. Rasûlû Ekrem de (s.a.v.) onlara: ‘*Allahu Teâlâ peygamberlerin cesetlerini toprağa haram kılmıştır,*’ cevabını verdi.”⁶⁶¹

Yukarıda kaydettiğimiz bu hadis el-Buhârî ve Müslim’in el-Câmiu’s-Sahîh’lerinde yer almamaktadır. Çeşitli hadis kaynaklarında yer alan tüm isnâdları ise, el-Hüseyn b. Ali es-San’ânî’de birleşmekte ve yukardaki rivâyet zinciriyle devam etmektedir. Bu isnâdda yer alan ravilerden Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir el-Ezdî eş-Şâmî hakkında hadis âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım âlimler onun sika bir râvî olduğu hususunda ittifak edildiğini söylemişlerdir. Hadis âlimlerinden el-Fellâs ise, hadis açısından onun zayıf olduğunu, münker hadisler naklettiğini bildirmiştir.⁶⁶² Hadisin isnâdında yer alan diğer ravilerin ise, sika oldukları kaydedilmektedir. El-Hâkim, bu

659 Ebû Dâvud, Menâsik, 96.

660 Ebû Dâvud, Salât, 201; en-Nesâî, Cuma, 5; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 79, Cenâiz, 65; ed-Dârimî, Salât, 206; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 8; İ.Hibbân, Sahîh, III, 190, no: 910; İbn Huzeyme, Sahîh, III, 118, no: 1733; el-Beyhakî, Sünen, III, 248, no: 5789; et-Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, I, 216, no: 589; el-Hâkim, Müstedrek, I, 413, no: 1029.

661 ez-Zehabî, Mizan, II, 598-599; İbn Hacer, Tehzîb, III, 436.

662 el-Hâkim, Müstedrek, I, 413, no: 1029.

rivayetin el-Buhârî'nin şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, ez-Zehebî de et-Telhis'inde bunu tasdik etmiştir.⁶⁶³

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber'in de bir insan olduğunu,⁶⁶⁴ her fânî kimse gibi onun da ölümü tadacağını,⁶⁶⁵ kendisinden önce hiç bir kimseye ebedî hayat vermediğini,⁶⁶⁶ bildirmektedir. Şimdiye kadar ez-Zehebî (v.748), es-Suyûtî gibi bazı hadis âlimleri, yukarıdaki rivâyete dayanarak, Hz. Peygamber'in bedeninin çürüyüp toprak olmayacağını, Allah'ın peygamberlerin cesedlerini toprağa haram kıldığını, Hz. Peygamber'in cesediyle ve rûhuyla canlı olduğunu, hâlen vefatından önce hangi şekildeyse aynen öyle olduğunu, mü'minlerin salâtu selâmından da beden ve rûhen haberdar olduğunu söylemişlerdir.⁶⁶⁷ Meşhur hadis âlimlerinden Vekî' b. el-Cerrâh ise, Abdullah el-Behiy'den, "Hz. Peygamber vefât ettiğinde hemen defnedilmediği için karnı şişmiş, küçük parmağı bükülmüştü" şeklinde bir nakilde bulunmuştur. Mekkeli büyük hadis âlimlerinden Süfyân b. Uyeyne (v. 198) ise, Medîne'nin çok sıcak bir yer olduğunu, o sırada Kureyş ile Ensâr'ın ümmetin idârî istikrârını teminle meşgul oldukları ve halife seçiminde ihtilafa düştükleri için, pazartesi günü vefat eden Hz. Peygamber'in çarşamba gecesine kadar defnedilemediğini,⁶⁶⁸ onun bedenindeki değişimin sebebinin bu olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in bedeninde meydana gelen bu değişiklik Ali b. Haşrem (v.257) ve ez-Zehebî gibi âlimler tarafından da tasdik edilmiştir. Bu hususu kabul etmekle birlikte ez-Zehebî, Hz. Peygamber'in cesedinin toprak olmayacağı görüşünde olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁹ Ancak bu rivâyet ve bundan kaynaklanan *Hz. Peygamber'in cesedinin toprak olmayacağına dair görüş*, yukarıda kaydettiğimiz âyetlere aykırı düşmektedir. Çünkü vefat eden bir kimsenin dirilmesi ancak Kıyâmet'te meydana gelecektir. Bir insan olarak Hz. Peygamber de bundan müstesna değildir. Zâten el-Buhârî ve Müslim gibi büyük hadis âlimleri de, bu rivâyete eserlerinde yer vermemişlerdir. Sonuç olarak biz, bu konudaki diğer hadisleri de göz önünde bulundurarak, Allah'ın izniyle Hz. Peygamber'in, ümmetinin selâmından haberdar olması ve bunlara cevap vermesinin rûhen gerçekleştiğine inanmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

663 Kehf, 18/110.

664 Zümer, 39/30.

665 Enbiyâ, 21/34.

666 ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, IX, 160-165; ez-Zehebî, Mîzânu'l-İ'tidâl, II, 649-650.

667 İbn Hişâm, Siret, IV, 303, 314.

668 Bu konuda fazla bilgi için bkz. M. S. Hatiboğlu, 'Hz. Peygamber'i Yanlış Yorumlama Tezâhürleri', İslâmî Araştırmalar, sayı: 2 (Ekim 1986), s. 5-11.

669 ed-Dârimî, Rikâk:58; en-Nesâî, Sehv, 46; A.b.Hanbel, Müsned, I, 441.

Yukarıdan beri kendisinden bahsetmekte olduğumuz bu salât ve selâm, Hz. Peygamber'e (s.a.v.), elbette görevli olan melekler tarafından ulaştırılmaktadır. Bununla ilgili olarak ed-Dârimî ve en-Nesaî'nin tahriç ettikleri ve Muhammed b. Yûsuf, Süfyan, Abdullah b. es- Sâib, Zâzân, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) isnâdıyla rivâyet etmiş olan bir hadis mevcuttur. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın yer yüzünde gezen melekleri vardır. Bana ümmetinden selâm ulaştırırlar."⁶⁷⁰

Hadis âlimlerinden el-Hâkim, bu hadisin el-Buhârî ve Müslim'in şartları üzere sahih olduğunu söylemiş, ez-Zehebî de el-Hâkim'in Müstedrek'ini değerlendirmek üzere yazmış olduğu et-Telhîs'inde aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.⁶⁷¹

Buraya kadar kaydettiğimiz bilgilerden anlaşıldığına göre, Cenâb-ı Hak Rasûlullah'ın (s.a.v.) üzerine salât ve selâm gönderilmesini emretmiştir. Hz. Peygamber de bir çok hadislerinde ümmetinin kendisine salâtı selâm getirmesini istemiş ve Allah'ın (c.c.) meleklerinin bunları kendisine ulaştırdığını haber vermiştir.

3.2.3 Meleklerin Yollarda Dolaşp İlim / Zikir Ehlini Araştırmaları

Bazı hadislerde bildirildiğine göre, Allah'ın (c.c.) bir kısım melekleri yeryüzünde gezerek, ilim ve zikir meclislerini araştırır, onları gördükleri zaman sevinir ve meclisin etrafını kuşatırlar. Bu meleklerle *Seyyâhûn* melekleri denilmektedir.⁶⁷²

Kelime olarak; anmak, yâdetmek, hatırlamak mânâlarına gelen zikir; hiç bir zaman Allah'ı (c.c.) unutmadan kendisine kulluk yapmak ve ibâdetlere devam etmektir. Sûfiler bunu; Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarının tekrar tekrar söylenmesi olarak anlamışlardır.⁶⁷³ Ancak, hadislere baktığımız zaman, bu zikir meclislerinin, bir ilim ve Kur'ân okulu olduğunu anlamaktayız.⁶⁷⁴ Nitekim İbn Abbâs ve Ebû Hureyre (r.a.) gibi ashâbdan nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

670 el-Hâkim, Müstedrek, II, 456, no: 3576.

671 el-Kazvinî, Acâibu'l-Mahlûkât, s. 59; el-Gavsî, Âlemü'l-Melâike, Mecelletü'l-Ezher, XXXVIII, 984.

672 Cânan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, XIII, 163.

673 Aşık, Sahabe ve Hadis Rivayeti, s. 67-78.

674 Müslim, Zikir ve'd-Duâ, 39; et-Tirmizi, Duâ, 7; İbn Mace, Edeb, 53; A. b. Hanbel, Müsned, II, 447, III, 94; İbn Hibbân, Sahih, III, 136, no: 855.

“Allah’ın (c.c.) evlerinden birisinde bir gurup mü’min toplanarak, Allah’ın kitâbını okuyup öğrenmek gayesiyle onu aralarında müzakere ederlerse, melekler onları kanatları ile gölgelendirirler.”⁶⁷⁵

Yukarıda kaydettiğimiz hadisin baş tarafında, Allah’ın (c.c.) ilim öğrenmek için yola çıkan kimseye Cennet’e giden yolu kolaylaştıracağını, meleklerin onlara kanatlarını gereceğini bildiren ifâdeler vardır.

Zikir meclisi denilince, Allah’ın kudret ve azametini düşünen, gönderdiği kitâbını anlamaya çalışan, bu hususta araştırmalara koyulan, O’na kulluğu artıran ilmî hakikatleri keşfeden eğitim yuvaları akla gelmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de: “Onlar Allah’ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar.”⁶⁷⁶ buyrulurken zikrin sâdece Allah’ın (c.c.) isimlerini tekrar etmek olmadığı bildirilmiş, Hz. Peygamber ve ashâbı da böyle anlamışlardır.

İlim ve tefekkürü, Allah’ı çok anmayı bünyesinde bulduran *zikir* terimi böyle kapsamlı olunca, bu faaliyetlerin Allah katında değerli oluşu, meleklerin bu tür meclislere, toplantılara rağbet etmesi kolay anlaşılabilir bir husus olduğu açıktır.

Şârânî, zikir meclislerinin, Kur’ân okunan meclisler olduğunu söyleyerek, *seyyâh melekler’* in de Kur’ân okunan meclisleri araştırdığını ve buldukları zaman onların etrafını kuşatarak, oradaki konuşmaları dinlediklerini ifâde etmiştir.⁶⁷⁷

Ebû Hureyre’den (r.a.) gelen bir hadiste, zikir meclisi ve seyâyâh melekler hakkında Hz. Peygamber şunları anlatmaktadır:

“Allah’ın yollarda dolaşıp zikir edenleri araştıran melekleri vardır. Bunlar, Allah’ı zikreden bir topluluğa rastladıkları zaman, birbirlerine ‘aradığınıza gelin’ diye seslenirler. Hepsi gelip onları kanatları ile kuşatarak, dünyâ semâsına kadar arayı doldururlar. Allah (c.c.) -onları en iyi bilen olduğu halde- meleklerine sorar:

-Kullarım ne diyorlar?

Melekler:

675 Âli imrân, 3/ 191.

676 eş-Şârânî, el-Yevâkit, s. 203.

677 el-Buhârî, Deavât, 66; Müslim, Zikr, 25 ; et-Tirmizi, Deavât, 129, 140; ed-Dârimî, Rikak, 58; A. b. Hanbel, Müsned, II, 358- 359; el-Kazvinî, Acâibu’l-Mahlûkât, s. 59- 60, İbn Hibbân, Sahih, III, 139, no: 857.

-Seni tesbih ediyorlar, Sana tekbir okuyorlar, Sana hamd ediyorlar, Sana ta'zim ediyorlar, derler.

Allah-u Teâlâ sormaya devam eder:

-Onlar beni gördüler mi?

Melekler:

-Hayır, derler. Cenâb-ı Hak:

-Ya Beni görselerdi ne yaparlardı? Diye sorar. Melekler:

-Eğer seni görselerdi, ibâdetinde çok daha ileri giderlerdi; daha fazla ta'zim, daha fazla tesbihte bulunurlardı, derler.

Allah (c.c.) tekrar sorar:

-Onlar ne istiyorlar?

Melekler:

-Senden Cennet'ini istiyorlar, derler. Yüce Allah:

-Cenneti gördüler mi?

Melekler:

-Hayır, ey Rabbimiz! Derler. Cenâb-ı Hak:

-Ya görselerdi, ne yaparlardı?

Melekler:

-Eğer görselerdi, Cennet için daha çok hırs gösterirler, onu daha ısrarla isterler, ona daha çok rağbet ederlerdi, derler.

Bunun üzerine Allah-u Teâlâ sormaya devam eder:

-Neden korkup sığınyorlar?

-Cehennem'den çekiniyorlar ve Sana sığınyorlar? Derler.Yüce Allah:

-Onu gördüler mi?

Melekler:

-Hayır Rabbimiz, görmediler!

Cenâb-ı Hak:

-Ya görselerdi, ne yaparlardı?

Melekler:

-Eğer Cehennem’i görselerdi, ondan daha şiddetli kaçıp, daha şiddetli korkarlardı, derler.

Bunun üzerine Allahu Teâla :

-Sizi şâhid kılıyorum, onları affettim! buyurur.

Rasûlullah (s.a.v.) sözüne devam ederek şunu anlattı: ‘Onlardan bir melek: ‘Bunların arasında onlardan olmadığı halde falanca günahkar kul da var. O, başka bir maksatla oraya uğramıştı, oturuverdi,’ der. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: ‘Onu da affettim, onlar öyle bir topluluk ki, kendileriyle beraber oturanlar da onlar sayesinde bedbaht olmazlar.’ buyurur.”⁶⁷⁸

Seyyâh melekler, sâdece zikir meclislerini dolaşmakla kalmazlar, aynı zamanda, Hz.Peygamber’e ümmetinin selâmını da ulaştırırlar. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): “Allah’ın (c.c.) yeryüzünde gezip dolaşan melekleri vardır. Bunlar, ümmetimin selâmını bana ulaştırırlar,”⁶⁷⁹ buyurmuşlardır.

3.2.4. Fazilet Açısından Melekler mi Yoksa İnsanlar mı Üstündür?

Bazı İslâm âlimleri, meleklerin Hz. Âdem’e secde etmesinden bahseden âyete dayanarak insanı meleklerden üstün görmüşlerdir. Bunlara göre, insanların peygamberleri onların peygamberlerinden, insanların velîleri de, meleklerin velîlerinden üstündür. Bazı İslâm âlimleri de, bu secde etme olayının, Allah’ın buyruğunu tutma olduğunu ve gerçekte Hz. Âdem’e değil, Allah’a secde edildiğini söyleyerek melekleri üstün görmüşler ve şu âyetleri delil olarak göstermişlerdir⁶⁸⁰:

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, mü’minler de. Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına peygamberlerine îmân ettiler. ‘Allah’ın peygamberlerinden hiç biri arasında ayırım yapmayız. İştittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır,’ dediler.”⁶⁸⁰

“Mesih İsa Allah’a kul olmaktan asla çekinmemiştir; en yakın melekler de öyle. Zaten kim Allah’a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki Allah, Kıyamet Günü onların hepsini de huzurunda toplayacaktır.”⁶⁸¹

678 en-Nesâî, Sehv, 46; et-Tirmizî, Deavât, 129; ed-Dârimî, Rikâk, 58; A.b. Hanbel, I, 387, 441, 452; II, 251.

679 Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 136.

680 Bakara, 2/285.

681 Nisâ,4/ 172; Ayrıca şu âyetlere bkz. Mü’min, 40/7; Tahrim, 66/6.

Ayrıca meleklerin insanlardan üstün olduğunu savunan bu âlimler şu hadisi de delil olarak göstermişlerdir: “Beni bir topluluk içinde anan kimseyi, beni andığı topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım.”⁶⁸²

Peygamberlerin meleklerden üstün olduğunu söyleyen âlimlere gelince, onlar da bu konudaki fikirlerini çeşitli âyet ve hadislerle desteklemişlerdir.⁶⁸³ Bunların delil getirdiği âyetlerden bir tanesi şudur:

“İnanan ve iyi işler yapanlar halkın en hayırlısıdır.”⁶⁸⁴

Bu âlimlerin görüşlerini desteklemek için delil getirdikleri bir hadiste ise: “Melekler, ilim tahsil eden kimseden memnun olduklarından dolayı kendisine kanatlarını gererler” buyurulmuştur.⁶⁸⁵

Fahreddin Er-Râzî’ye göre ise, melekler Peygamberlerden üstündür. Çünkü Allah: “Hepsi Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı...”⁶⁸⁶ âyetinde kendi adından sonra melekleri anmıştır. Demek ki rütbe bakımından Allah’tan sonra melekler gelir. Melekler rütbe ve şeref bakımından peygamberlerden yücedir. Yüce âlemin şerefi, meleklerin o âlemde bulunmalarından dolayıdır. Süflî âlemin şerefi de insanın bu âlemde bulunmasından dolayıdır.⁶⁸⁷

İslâm âlimlerinin görüşüne göre, meleklerle îman konusunda olduğu gibi, onlara tazim göstermek de her mü’mine farzdır. Ali Arslan Aydın’ın kaydettiğine göre “Peygamberler, meleklerin resûlü olan dört büyük melek dahil, bütün meleklerden faziletli ise de, bu dört melek bütün insanlardan efdaldır. Bu husus ‘İcmâ-i Ümmet’ ile sabittir. Takva sahibi insanlar da diğer meleklerden üstündürler. Çünkü melekler, yaratılış bakımından günah işlemezler, Allah’a ibadet ve itaat onlar için tabii ve fitrî bir iştir. Onları bu işten men edecek ne nefisleri vardır, ne de harici bir tesire maruzdurlar. Halbuki insan akıl ve nefis sahibi olup, her türlü menfi tesirler altındadır. Buna rağmen bu menfi ve kötü mânîleri yener, Allah’a inanarak, salih amel işlerse, elbette meleklerden üstün ve efdal bir varlık olur.”⁶⁸⁸

682 el-Buhârî, Tevhîd, 15, 43; Müslim, Zikir, 2, 18, 19, 21; et-Tirmizî, Daavât, 131; İbn Mâce, Edep, 53, 58; A.b. Hanbel, Müsned, II, 251, 405, 413.

683 Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 137.

684 Beyyine, 98/7.

685 Ebû Dâvud, İlim, 1; et-Tirmizî, İlim, 19; en-Nesâî, Taharet, 112; İbn Mâce, Mukaddime, 17; A.b. Hanbel, IV, 239; V, 196

686 Bakara, 2/285.

687 er-Râzî, Tefsîru Kebîr Mefâtihi’l-Gayb, II, 232; Ateş, age, I, 132.

688 Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, s. 292.

Ancak buraya kadar yapmış olduğumuz araştırmamızda, dört büyük meleğin, meleklerin peygamberleri olduklarına ve diğerlerinden üstün yaratılmış bulduklarına dair, âyet ve hadislerde doyurucu herhangi bir bilgiye raslayamamış bulunmaktayız. Bu durumda, âyet ve hadislerde bulunmayan gaybî, îmânî bir konuda İslâm ümmetinin neye dayanarak icma ettiği sorusu hatıra gelmektedir. Bunlar tamamıyla İsrâîliyyat kökenli nakillerle desteklenmiş yorumlara dayanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Allah meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer"⁶⁸⁹ buyurularak, Allah'ın dilerse meleklerden, dilerse insanlardan elçi seçip gönderdiği bildirilmektedir. İslâm âlimleri ise, Allah'ın meleklerden seçtiği elçilerinin bir kısmının, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiş olan peygamberlere Allah'ın buyruklarını ilettiklerini, diğer bir kısmının da Allah'ın buyruklarını icrâ etmek üzere dünyaya gönderildiklerini, bunların deprem ve benzeri olayların meydana gelmesinde görevlendirildiklerini, kısacası, bu kâinâtta yasaların ardında birer melekî güç olduğunu, insanların ise bu melekleri maddî gözle görme imkanına sahip olmadıklarını söylemektedirler.⁶⁹⁰ Ancak bunlar Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfîl ve Azrâîl'den oluştuğu söylenen dört büyük melek ile ilgili bu sınıflandırmanın ehli kitab kökenli olduğu kanaatini ortadan kaldıramamaktadır. Dolayısıyla dört büyük melek ve bunların insanlardan üstünlükleri konusunda icmâ-ı ümmet meydana geldiği hususundaki haber ve görüşlerin sağlıklı olmadığını düşünmekteyiz. Halbuki, bu konuda Kur'ân ve güvenilir hadislere dayanarak oluşan icmâ-i ümmet, Yüce Allah'ın meleklerden de elçiler seçtiği, meleklerin fazîletçe bir birinden farklı oldukları, Cenâb-ı Hakk'ın bunları çeşitli vazifelerle görevlendirmiş olduğudur. Nitekim, Mukarrebûn meleklerinin (Allah'a en yakın olanlar) yani, Allah'ın vahyini peygamberlere getiren Cebrâîl (a.s.) ve onlara gönderilen diğer meleklerin, Allah'ın Arş'ını taşıyan ve onun etrafını kuşatan meleklerin, Kirâmen Kâtibîn/hafaza meleklerinin, Münker Nekir meleklerinin fazilet ve yakınlık bakımından diğerlerinden üstün olduklarını âyet ve hadislerle dayanarak söylemek mümkündür. Ancak bu konudaki âyet ve hadisleri dikkate aldığımızda, klasik kelim ve akâid kitaplarında yer alan ve bizim yukarıda kaydettiğimiz, meleklerle ilgili sınıflandırmayı doğru kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple bu hususu Kur'ân ve hadislerle göre yeniden düzenlemek gerektiği kanaatindeyiz.

689 Hac, 22/75.

690 Ateş, Çağdaş Tefsir, VI, 51.

3.2.5. İçerisinde Resim ve Heykel Olan Evlere Meleklerin Girmemeleri

Bazı hadislerde bildirildiğine göre melekler, içerisinde Temâsîl (resim / heykel), köpek ve cünüb kimse bulunan evlere girmemektedirler. Konumuzla ilgili hadisleri aşağıda kaydetmek istiyoruz:

Ebû Talhâ el-Ensârî'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“İçerisinde köpek ve timsaller bulunan eve melekler girmezler.”⁶⁹¹

Yukarda kaydetmiş olduğumuz bu hadisin isnadları şöyledir:

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), Ebû Abdîrrahmân Zeyd b. Halid el-Cühenî, Büsr b. Saîd el-Medenî (v. 100), Bükeyr b. Abdillâh el-Eşec (V. 117-120 ?), Leys, Kuteybe, el-Buhârî.⁶⁹²

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd el-Huzeli Ebû Abdillâh el-Medenî (v. 94-99 ?), İbn Şihâb ez-Zührî, Mâmer b. Râşid, Abdullâh b. Mubârek el-Mervezî, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî, Buhârî.⁶⁹³

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Ebî Atîk, Süleymân b. Bilâl, İsmâîl'in kardeşi Abdulhumejd, İsmâîl b. Ebî Üveys el-Medenî, Buhârî.⁶⁹⁴

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), Zeyd b. Halid el-Cühenî, Said b. Yesâr el-Ensârî el-Medenî (v. 116 – 120 ?), Süheyl b. Ebî Sâlih, Hâlid, Vehb b. Bakıyye, Ebû Dâvud.⁶⁹⁵

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Mâmer, Abdurrezzâk, Hasan b. Ali, Seleme b. Şebîb- Abd b. Humejd- el-Hasan b. Halîl el-Hallâl, Tirmizî.⁶⁹⁶

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Mâmer, Yezîd, Muhammed

691 el-Buhârî, Libas, 92, Bed'ul-Halk, 7; Megâzî, 12; Ebû Dâvud, Libas, 45; et-Tirmizî, Edeb, 44; en-Nesâî, Zînet, 111; İbn Mâce, Libas, 44.

692 el-Buhârî, Libâs, 92.

693 el-Buhârî, Bed'ul-Halk, 7.

694 el-Buhârî, Megâzî, 12

695 Ebû Dâvud, Libâs, 45.

696 et-Tirmizî, Edeb, 44.

b. Abdülmelik b. Ebî Şevârib, Nesâî.⁶⁹⁷

Ebû Talhâ Zeyd b. Sehl el-Ensârî (r.a.), Zeyd b. Halid el-Cüheni, Said b. Yesâr el-Ensârî, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, İbn Mâce.⁶⁹⁸

Yine konumuzla ilgili olarak Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste de, Rasûlullâh'tan (s.a.v.) şöyle nakledilmektedir:

“Cibrîl bana geldi ve şöyle dedi: ‘Dün sana gelmişim yanına girmekten beni başka bir şey alakoymadı. Ancak kapı üzerinde hayvan sûretleri vardı. Evde de üzerinde işlenmiş sûretler olan ince yünlü renkli bir perde vardı. Yine evde bir de köpek vardı. Ağaç şekline benzemeleri için evdeki sûretlerin başlarının kesilmesini emret. Üzerine sûret işlenmiş perdenin kesilerek, yere serilip çiğnenen iki minder yapılmasını emret,’ dedi. Resûlullâh da (s.a.v) bunu yaptı. Bu köpek Hz. Hasan veya Hüseyin’e aitti ve onların elbise koydukları şeyin altındaydı. Bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.v.) emretti de o köpek dışarı çıkarıldı.”⁶⁹⁹

Kaydettiğimiz bu hadisin senedleri şöyledir:

Ebû Hureyre (r.a.), Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî el-Mekkî (v. 100-104 ?), Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebîî el-Kûfî (v. 159), Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hâris el-Fezârî el-Kûfî (v. 188), Ebû Sâlih Mahbûb b. Mûsâ el-Antâkî el-Ferrâ (v. 231), Ebû Dâvud.⁷⁰⁰

Ebû Hureyre (r.a.), Mücâhid, Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebîî el-Kûfî (v. 159), Abdullâh b. el-Mubârek b. Vâdih el-Hanzalî et-Temîmî el-Mervezî (v. 181), Süveyd b. Nasr b. Süveyd el-Mervezî (v. 240), et-Tirmizî.⁷⁰¹

Yukardaki isnâdlarda yer alan ravilerden Tâbiîn dönemi tefsir âlimi ve sika bir hadisci olan Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mahzûmî el-Mekkî'nin (v. 100-104 ?) mürsel nakillerde bulunduğu, tedlis yaptığı, Ebû Hureyre'den (r.a.) hadis işitmediği de söylenilmiştir.⁷⁰² Diğer râvî Yûnus b. Ebî İshâk Amr b. Abdillâh el-Hemedânî es-Sebîî el-Kûfî (v. 159) ise, zabt yönünden hadis âlimlerinin tenkîdine uğramıştır. Kendisinin şiddetli bir şekilde gaflet sahibi

697 en-Nesâî, Zînet, 212.

698 İbn Mâce, Libâs, 44.

699 Ebû Dâvud, libas, 45; et-Tirmizî, Edeb, 44.

700 Ebû Dâvud, Libâs, 45.

701 et-Tirmizî, Edeb, 44.

702 İbn Hacer, Tehzîb, V, 373-375.

olduğu bildirilmiştir. Ayrıca, naklettiği hadislerinde diğer âlimlerin bu konudaki nakillerinde bulunmayan bazı ilaveler yaptığı haber verilmiştir. Yine onun hadislerinin muhtarib olduğu kaydedilmiştir. Ebû Hâtim, Yûnus b. Ebî İshâk'ın hadislerinin delil olarak alınamayacağını söylemiştir. Kendisinin evhamlandığı ve zayıf bir kimse olduğu da bildirilmiştir.⁷⁰³ Ravilerden Ebû Sâlih Mahbûb b. Mûsâ el-Antâkî el-Ferrâ (v. 231) hakkında ise, ed-Dârekutnî, zayıftır demiştir. Ebû Dâvud ise, kitabından nakletmedikçe onun hikayelerine önem verilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁰⁴ Buraya kaydettiklerimizden bu hadisin delil olarak almaya elverişli olmayan zayıf bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ali'nin (r.a.) nakledilen bir hadiste de Rasûlullâh'ın (s.a.v.): "İçerisinde cünüp ve köpek bulunan eve (rahmet) melekleri girmez,"⁷⁰⁵ buyurduğu haber verilmektedir. Bu rivayetin senedlerini aşağıya kaydediyoruz:

Ali b. Ebî Tâlib, Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfî el-Hadramî, Abdullâh b. Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfî el-Hadramî, Ebû Zur'a Abdullâh (Abdurrahmân- Herm- Ömer) b. Amr b. Cerîr b. Abdillâh el-Becelî el-Kûfî, Ali b. Müdrik en-Nehaî (v. 120), Şu'be b. el-Haccâc (v.160), Hafs b. Ömer b. el-Hâris b. Sehbere el-Ezdfî (v. 225), Ebû Dâvud.⁷⁰⁶

Ali b. Ebî Tâlib, Nücey, Abdullâh b. Nücey, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ali b. Müdrik, Şu'be, Hişâm b. Abdilmelik, İshâk b. İbrâhîm, Nesâî.⁷⁰⁷

Ali b. Ebî Tâlib, Nücey, Abdullâh b. Nücey, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ali b. Müdrik, Şu'be, Yahyâ b. Saîd, Ubeydullâh b. Saîd, en-Nesâî.⁷⁰⁸

Ali b. Ebî Tâlib, Nücey, Abdullâh b. Nücey, Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ali b. Müdrik, Şu'be, Yahyâ b. Saîd ve Muhammed, Muhammed b. Beşşâr, Nesâî.⁷⁰⁹

Yukarıda kaydettiğimiz rivayetin senedlerinin ortak noktasında bulunan Abdullâh b. Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfî el-Hadramî ve Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfî el-Hadramî hadis âlimleri

703 İbn Hacer, Tehzîb, VI, 273-274.

704 İbn Hacer, Tehzîb, V, 380-381.

705 Ebû Dâvud, Taharet, 89, Libas, 45; en-Nesâî, Taharet, 168, Sayd, 11.

706 Ebû Dâvud, Taharet, 89, Libas, 45.

707 en-Nesâî, Tahâret, 168.

708 en-Nesâî, Tahâret, 168.

709 En-Nesâî, Sayd, 11.

tarafından tenkid edilmiştir. el-Buhârî, Abdullâh b. Nücey hakkında hadis âlimlerinin ihtilaf ettiklerini zikretmiş, eş-Şâfiî ise, onun meçhul olduğunu söylemiştir. ed-Dârekutnî, konumuzla ilgili rivayetin Hz. Ali'den rivayet edilmediğini, Abdullâh b. Nücey'in bu sözü Hz. Ali'den işitmediği halde ondan rivayet ettiğini ve kendisinin hadiste zayıf bir kimse olduğunu söylemiştir.⁷¹⁰ İbn Hibbân, Abdullâh'ın babası olan ravi Nücey b. Seleme b. Cüşem b. Esed el-Kûfî el-Hadramî hakkında, o teferrüd ettiği zaman kendisinin haberini delil olarak kabul etmek hoşuma gitmiyor, demiştir.⁷¹¹ Bu rivâyetin naklinde de Nücey, tek başına kalmıştır. Bu durumda, güvenilir başka bir isnâdı bulunmayan ve sahihlik şartlarını taşımayan bu zayıf rivayetle amel edilemez. Nitekim, Hz. Âişe (r.a.), bunun tam aksine Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) gusletmeden cünüb olarak uyuduğunu haber vermiştir.⁷¹² Her konuda ümmetine örnek olan Hz. Peygamber (s.a.v.) cünüb olarak suya dokunmadan uyuduğuna göre, böyle bir durumdan meleklerin hoşlanmaması söz konusu olamaz. Eğer öyle olsaydı Rasûlullah'ın (s.a.v.) böyle bir davranışta bulunmaması gerekirdi.

Yine Ebû Hureyre'nin (r.a.) naklettiği bir hadiste de Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu haber verilmektedir:

“Melekler, içerisinde köpek ve çan bulunan kabileye eşlik etmezler.”⁷¹³

Bu rivayetin senedleri şu şekildedir:

Ebû Hureyre (r.a.), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî (v. 101), Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî, Ebû İsmâîl Bişr b. Mufaddal b. Lâhik er-Rakkâşî el-Basrî (v. 186), Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin b. Talha el-Cehdarî el-Basrî, Müslim.⁷¹⁴

Ebû Hureyre (r.a.), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî (v. 101), Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî, Abdülazîz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Ubeyd ed-Derâverdî (v. 187), Kuteybe b. Saîd b. Cemîl b. Tarîf b. Abdullâh es-Sakafî, Tirmizî.⁷¹⁵ Tirmizî bu hadisin Hasen Sahîh olduğunu kaydetmiştir.

Ebû Hureyre (r.a.), Zekvân Ebû Sâlih es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî

710 ez-Zehebî, Mîzân, II, 514; İbn Hacer, Tehzîb, III, 285.

711 İbn Hacer, age, V, 612.

712 Ebû Dâvud, Tahâret, 89.

713 Müslim, Libas, 103; et-Tirmizî, Cihâd, 25.

714 Müslim, Libas, 103.

715 et-Tirmizî, Cihâd, 25.

(v. 101), Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî, Ebû Hayseme Züheyr b. Muâviye b. Hadîc b.er-Rahîl b. Züheyr b Hayseme el-Cu'fî el-Kûfî (v. 177), Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus b. Abdillâh b. Kays et-Temîmî el-Yerbûî el-Kûfî (v. 227), Ebû Dâvud.⁷¹⁶

Kaydettiğimiz bu rivayetin senedinde yer alan ravi Süheyl b. Ebî Sâlih Zekvân es-Semmân Ebû Yezîd el-Medenî hakkında hadis âlimleri bazı tenkîdlerde bulunmuşlardır. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onun hadiste kuvvetli bir ravi olmadığını, kendisinin hadislerinin delil olarak kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Ebû Hâtim ise, onun hadislerinin araştırma maksadıyla yazılabileceğini fakat bunlarla ihticâc edilemeyeceğini bildirmiştir. Diğer bazı âlimler de, onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân, onu es-Sikât'ında kaydetmiş, fakat çok hata yaptığını belirtmiştir.⁷¹⁷ Yine ravilerden Abdülazîz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebû Ubeyd ed-Derâverdî (v. 187) de tenkîde uğramıştır. Ebû Zür'a ve İbn Hibbân, onun hafzasının iyi olmadığını ve hata yaptığını haber vermişlerdir. en-Nesâî ise, onun hadiste zayıf olduğunu bildirmiş, es-Sâcî de, onun çok vehimli olduğunu zikretmiştir. el-Buhârî ise, onun rivayetlerini asıl olarak değil, şâhid olarak kabul etmiştir. Kısacası, bir konuda tek başına onun nakillerini almamıştır.⁷¹⁸ Diğer ravi Ahmed b. Abdillâh b. Yûnus b. Abdillâh b. Kays et-Temîmî el-Yerbûî el-Kûfî'nin (v. 227) sika bir kimse olduğu bildirilmiş, ancak, hadis âlimlerinden Osmân b. Ebî Şeybe, onun sika bir kimse olduğunu fakat huccet olmadığını söylemiştir.⁷¹⁹

İslâm âlimleri, yukarıda kaydettiğimiz hadislerde çan, köpek, resim, heykel gibi şeylerin bulunduğu yere girmeyecekleri haber verilen meleklerin, rahmet ve istiğfar melekleri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü, hafaza / kirâmen kâtibîn melekleri görevleri icabı bu gibi hallerde de insanlardan ayrılmazlar.⁷²⁰

Ayrıca bulundurulması menedilenler, dinimizin beslenmesini yasaklamış olduğu köpeklerdir. Birçok hadiste, av, çoban / bekçi köpeği gibi faydalı bir amaca hizmet etmeyen köpeklerin beslenmesi yasaklanmıştır. Şurası bir gerçektir ki, tarih boyunca insanoğlu gerek kendisinin gerekse mal ve mülkünün korunması konusunda köpektan yararlanmıştır. Köpeğin

716 Ebû Dâvud, Cihâd, 46.

717 ez-Zehabî, Mîzân, II, 243-244; İbn Hacer, Tehzîb, II, 449-451.

718 İbn Hacer, Tehzîb, III, 471-472.

719 İbn Hacer, age, I, 35.

720 en-Nevevî, el-Minhâc, XIV, 94; el-Aynî, Umdetü'l-Kârî, XV, 139.

sezgisi, koku alması, ses duyması ve görmesi bilinen bir gerçektir. İçinde yaşadığımız çağda da, insanoğlu hala bu eski dostundan yararlanmaktadır. Avcılık, bekcilik, emniyet konularında, deprem felaketlerinde ondan faydalanılmakta, bunlar av, bekçi ve polis, arama, kurtarma köpeği olarak sahiplerine hizmet etmektedirler.⁷²¹ Köpeğin yasaklanışını ise âlimler, onların pis oluşları, necaset yemeleri, pis kokmaları ve kuduz, kist vs.gibi ölümcül hastalıklara sebep olmaları, gereksiz yere havlayarak ya da tanımadıkları kimselere saldırarak, özellikle kadın ve çocukları korkutup çevreyi rahatsız etmeleri gibi bazı sebeblere bağlamaktadırlar. Nitekim günümüzün medeni dünyasında meskun mahallerde, apartman katlarında, lojmanlarda köpek beslenmesi yasaklanmıştır.⁷²² Ayrıca, insanlığın büyük bir bölümü açlık çekip ihtiyaçlar içerisinde kıvranırken, ahlâk ve dinin, varlıklı bir takım kimselerin evlerinde çok pahalı süs köpekleri beslemelerini, bunlara her yıl milyonlarca dolar tutarında para harcamalarını hoş görmesi beklenemez.⁷²³ Çünkü bütün ilâhî dinlerde israf haram kılınmıştır. Burada şunu da kaydetmek gerekir ki, İslâm, insanlığa bir emanet olarak verilen çevrenin korunmasını emreder, bu sebeble de sahipsiz köpeklerin acımasızca zehirlenerek ya da vurularak öldürülmesini tasvip etmez. Bunların insan sağlığı, doğal denge v.s. gibi önemli konular göz önüne alınarak, uygun yerlerde bakılıp barındırılmaları en doğru yoldur. Bu da topluma ve öncelikle onun seçtiği yöneticilere düşen bir görevdir. Zaten Hz. Peygamber de, onların da Allah'ın yarattığı bir canlı türü olduğunu belirterek, öldürülmelerini yasaklamıştır.⁷²⁴

Resim ve heykel konusuna gelince, İslâm'ın resim ve heykel konusundaki tutumunu anlayabilmek için Kur'ân'ın indiği dönemdeki putperest toplum yapısını iyi kavramak gereklidir.⁷²⁵ Şurası önemli bir tespittir ki, İslâm, yeniden putperestliğin hortlamaması için bu konuda çok titiz davranmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) bütün bir peygamberlik hayatı boyunca müşrik toplum yapısını tevhide döndürme mücadelesi vermiş, bu hususta çok büyük sıkıntılara katlanmıştır. Sonunda da, peygamber olarak gönderildiği toplumdan putçuluğu ve putları sökü� atmıştır. Gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde, putperestliğe karşı çok keskin ve net bir tavır

721 Ateş, Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, s. 375-376.

722 el-Aynî, age, XV, 139.

723 Bu konuda ayrıca bkz. Canan, Kütüb-i Sitte, VII, 113- 114.

724 Ebû Dâvud, Edâhî, 21; et-Tirmizî, Sayd, 16, 17; en-Nesâî, Sayd, 10; İbn Mâce, Sayd, 2.

725 Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Kelbî, Kitâbu'l-Asnâm, Tercüme: Beyza Düşüngen, Ankara 1969; Ateş, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, İstanbul 1996.

ortaya konulmuştur. Gerçi bu durumu tarih boyunca bütün peygamberlerin mücadelelerinde izlemek mümkündür. Ancak, Hz. Peygamber'in de haber verdiği gibi, geçmiş kavimlerin aksine İslâm ümmeti bir daha asla putperestliğe dönmeyecektir.⁷²⁶

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. İbrâhim'in, o dönem putperestliğiyle yapmış olduğu büyük mücadelesi sırasında babasına ve kavmine karşı çıkarak, onları tapıkları heykeller konusunda eleştirdiğini haber vermektedir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor:

“(Hani İbrâhim), babasına ve kavmine: ‘Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?’ demişti. Onlar dediler ki: ‘Biz babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.’ (İbrâhîm) onlara: ‘Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz,’ dedi.”⁷²⁷

Kur'ân'ın yukarıda kaydetmiş olduğumuz ifadelerinden, tapmak maksadıyla heykeller yapmanın ve bunlara tapmanın apaçık bir sapıklık olduğunu anlamaktayız. Konuyla ilgili olan bir başka âyette de şöyle buyurulmaktadır:

“Ey îmân edenler, şarap, kumar, ensâb (dikili taşlar / putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Onlardan sakınınız ki kurtuluşa eresiniz.”⁷²⁸

Yukarıdaki âyette geçen *Ensâb*, kelimesi bütün müfessirlerce, “ibadet kastıyla dikilen putlar” olarak anlaşılmıştır. Kelime zaten lugat olarak da bu mânâyâ gelmektedir.⁷²⁹

Hz. Süleymân'la ilgili olan bir âyetten, o dönemde resim ve heykel konusundaki tutuma dair bazı kanaatlere varabilmekteyiz. Nitekim Yüce Allah bu hususta şöyle haber vermektedir:

“Onlar Süleyman'a, kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar geniş leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı...”⁷³⁰

Konumuzla ilgili bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Hamdi Yazır şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“*Temâsîl*, timsal kelimesinin çoğuludur. Timsal, canlı veya cansız bir şeyin biçimine benzer yapılan herhangi bir şekildir. Burada, temasîl,

726 el-Buhari, Menâkıb, 25; Megâzî, 17; Müslim, Fedâil, 30; A.b. Hanbel, Müsned, IV, 149.

727 Enbiyâ, 21/52-54.

728 Mâide, 5/90.

729 Yazır, Hak Dini, III, 1804; Ateş, Çağdaş Tefsir, III, 57.

730 Sebe, 34/13.

Melekler, peygamberler ve sâlih însanların şekilleridir. Halk görsün de onlar gibi ibadet etsinler diye mescidlerde bakırdan, pirinçten, sırçadan, mermerden bunların şekilleri yapılmış. Böyle heykeller yapılmasına Hz. Süleyman nasıl izin verdi? diye sorabilirsin. Cevaben derim ki: Tasvîr, yalan ve zulüm gibi aklın kötü gördüğü şeylerden değildir. Böyle olanlarda şeriatlerin birbirinden farklı hüküm getirmeleri mümkündür. Ebü'l-Âliye'den rivayet olunduğu üzere, o zaman resim yapmak haram kılınmamıştı. Bununla birlikte heykellerin hayvan suretinde olması şart değildir. Ağaç gibi cansız resimleri olması da caizdir. Onun için er-Râzî, sadece nukuş demekle iktifa etmiştir.”⁷³¹

Resim, günümüz şartlarında vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ihtiyaçtır. Çağımız insanının hayatının her diliminde resim yer almaktadır. Devlet ve toplum hayatında karşılaşılan ihtiyacı karşılamak için ressam yetiştirmek, resimden yararlanmak adeta zorunlu hale gelmiştir. Teknik resim, eğitim öğretim ve teknolojinin bel kemiğini oluşturur. Nüfus kağıdı, kimlik, pasaport, tapu, diploma gibi belgeler resimsiz bir anlam taşımamakta, suçluların yakalanmasında emniyet birimleri, ressamlarına çizdirdikleri robot resimlerden yararlanmaktadır. Adâlet, sağlık ve benzeri kurumlar mutlaka resimden faydalanmaktadırlar. Başta televizyon, görüntülü telefon, bilgisayar, kamera, röntgen, ultrason gibi insanlığın hizmetine sunulmuş olan birçok cihaz bir nevi resmetme yöntemiyle çalışmaktadır. Burada, yukarıdaki hadisleri de göz önünde tutarak, İslâm'ın resim konusundaki tutumu ne olacaktır? sorusu karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân ve Sünnet, insanlığın dünya ve âhret faydasını hedeflemiştir. Bu sebeble de, insanlığın yararına olan her hususu tasvip ederken, onların zararına olan her konuya da karşı çıkmıştır. Buna göre, insanlığın son derece faydasına olan resmin yasaklanması, İslâm'ın buna karşı çıkması söz konusu değildir. Kanaatimize göre, yukarıda kaydetmiş olduğumuz hadislerde söz konusu edilen yasak, putperestliğin yeniden hortlamaması, zina ve fuhuş yoluyla insanların sömürülmemesi amacını gütmektedir. Kısacası, ahlâkî açıdan insanları çökerten resimleri kapsamaktadır. Fuhuş ve pornografi kapsamına giren, maddî- manevî zenginlikleri israf eden, kişinin ruhsal dünyası ve toplumun âile yapısı için zararlı olan resimleri ahlâk ve dinin hoşgörüsüyle karşılaması beklenemez. Bunun dışında kalan ve yukarıda bazılarını saydığımız alanlara giren resimler ise, elbette serbest ve meşrudur.

731 Yazır, Hak Dini, VI, 3952.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim ve hadîslerde çok net olarak ortaya konulduğuna göre, melek inancı, İslâm'ın îmân esaslarından birisini oluşturmakta ve îmânın şartları arasında ikinci sırada yer almaktadır. İnsanlık tarihi boyunca her toplumda, görülmeyen bir takım varlıklara inanılmış ve bunlar, iyilik - kötülük taraftarları olarak kabul edilmişlerdir. Melek kavramı da, her toplumda farklı şekillerde yorumlanmıştır.

İslâm'dan önceki semâvî dinleri oluşturan Yahûdilik ve Hristiyanlık'ta da elbette melek inancı mevcuttu. Bu dinlere göre, Melek, Cin, Şeytan ve benzerleri, insanlardan farklı, onlar tarafından görülemeyen rûhânî varlıklar olarak kabul edilmekte ve iki kısma ayrılmaktaydı. Melekler bu varlıklardan iyilik taraftarı olan kısma girmektedir. Câhiliye dönemi müşrik Araplarının batıl inançlarına göre ise, meleklerle Allah (c.c.) arasında bir akrabalık tesis edilmiş ve onlar Allah'ın kızları olarak kabul edilmişti.

İslâm Dini'ne gelince; konuyla ilgili âyet ve hadislerde, melek kavramı daha net ve berrak bir şekilde ortaya konulmuştur. Buna göre melekler de insanlar gibi, Allah'ın yaratmış olduğu varlıklar olup, yaratılışları ve görevleri farklıdır. Nitekim Kur'ân ve hadislerde bildirildiğine göre, Allah, insanı topraktan, meleği nûrdan, şeytanı ise ateşten yaratmıştır.

Çeşitli âyet ve hadislerden meleklerin insanlarla her zaman beraber olduklarını ve onlarla ilgili bir çok görevlerinin bulunduğunu öğrenmekteyiz. Hz. Âdem'in yaratıldığı anda yanında melekler vardır ve Allah'ın emriyle kendisine secde etmişlerdir. Kısacası melekler, insanlığın var oluşundan itibaren, her zaman onlarla beraber olmuş, iyilikleri için duâ etmiş, kötülüklerinden dolayı Allah'a sığınarak istiğfâr etmişlerdir. Yine, insanoğlunun hayatta iken işlemiş olduğu bütün davranışlarını kaydederek amel defterlerini oluşturmuşlardır. Onların canlarını almakla görevlendirilenler, ölüm anlarında yanlarında bulunanlar da meleklerdir. Ayrıca âyet ve hadislerde, meleklerin, ölümden sonraki hayatta da insanları yalnız bırakmadıkları, cenazelerine katıldıkları, onlara kabir suâlleri sordukları, Cennet ve Cehennem'de Allah'ın kendilerine emrettiği görevleri yaptıkları, amellerine göre insanlara iyi veya kötü muamelede buldukları, kısacası insanlarla ne kadar çok içli dışlı oldukları ifâde edilmiş bulunmaktadır. Yine Allah (c.c.), Kâinat'taki her şeyle ilgili müvekkel melekler yaratmış ve kendi hükmünü icra etmekle görevlendirmiştir. Onlar ise, bir ân olsun Cenâb-ı Hakk'ın emrinden çıkmamışlardır. Bizler de, her ân

melekler tarafından gözetildiğimizi ve yapmış olduğumuz davranışlarımızın, söylemiş olduğumuz sözlerimizin onlar tarafından rapor edildiğini ve bunların bir gün, âhirette karşımıza çıkartılacağını asla unutmamalıyız.

Tarih boyunca her toplumda olduğu gibi, günümüzde de, meleklerin şekilleri ve mahiyetleri ile ilgili olarak bir takım batıl inançlar vardır. Biz, bazı İslâmî eserlere girmiş olan ve çeşitli halk gurupları arasında yaşayan bu tür inançların asıllarına mu'teber hadis kaynaklarımızda rastlayamamış bulunmaktayız. Melekleri bir insan gibi tasvir edip, günümüzün kıyafetlerini kendilerine giydiren, onların binlerce ağız ve kanadından, rengârenk desenlerinden bahseden melek tasvirlerini sahih hadislerde bulmanın mümkün olmayacağı, bunların çoğunlukla İsrâiliyât kökenli rivâyetler olduğu açık bir husustur. Bu tür eserlerde, melekler günümüzdeki her hangi bir şeye benzeterek anlatılmış ve onların görevlerine uygun şekiller ortaya atılmıştır. Elbette bunda meleklerin görülmeyen varlıklar olmaları da rol oynamıştır. Bu tür rivayetlerde, azap meleği çok haşin, Arş'ı taşıyan melekler ise çok güçlü olarak tasvir edilmiştir. Halbuki biz bu araştırmamızda gördük ki, Kur'ân ve hadislerde meleklerin şekilleri ile ilgili teferruatlı bilgi yer almamakta, sadece onların nûrdan yaratıldığı belirtilerek görevleri hakkında bazı bilgiler verilmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; melek inancımız, uzun asırlar boyunca her nasılsa bazı İslâmî kaynaklara girmiş olan çoğu yabancı kültürlerden geçme uydurma ve asılsız rivayetlerden, İsrâiliyât türü haberlerden, hurâfelerden arındırılarak, bu konuda Kur'ân ve sahih hadislerde verilen berrak bilgilere dayandırılmalıdır. Bu hususta gerekli çalışmalar yapılarak, gelecek nesillere bu konuda sözlerin en doğrusu ve en güvenilir olan Allah'ın Kitâbına ve Rasûlü'nün bildirdiklerine istinâd eden doğrular öğretilmelidir. Çünkü bu çok önemli bir kültür arıtma hizmetidir. Bu görev de öncelikle, din eğitimi alanında topluma örgün ve yaygın hizmet sunan Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyânet İşleri Başkanlığı'na düşmektedir.

KAYNAKLAR

- el-ACLÛNÎ**, İsmail b. Muhammed, (v.1162/1748),
- Keşfü'l-Hafâ ve Müzîli'l-İlbâs Ammâ İشتهرا Mine'l-Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs, I-II, Beyrut (1988).
- AKSOY**, Süleyman,
- Kur'ân Işığında Teknolojik İlimlerle Açıklanan İmân Esasları, İstanbul 1994.
- el-ÂLÛSÎ**, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd (v.1270/1854),
- Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, I-XXX, Beyrut, trs.
- ÂMÎNE**, Vedûd-Muhsin,
- Kur'ân ve Kadın, Türkçesi: Nazife Şişman, İstanbul 1997.
- el-ANTÂKÎ**, Muhammed Kanbur,
- Melek ve Cin Risâlesi (El yazması), Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah, 220.
- ARSEL**, İlhan,
- Şeriat ve Kadın 13.baskı, İstanbul 1995.
- ÂŞIK**, Nevzat,
- Sahâbe ve Hadis Rivâyeti, İzmir 1981.
- ATEŞ**, Ali Osman,
- Kur'ân ve Hadislere göre Cinler-Büyü, 2. Baskı, İstanbul 1995.
 - İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, İstanbul 1996.
 - Ehlî Sünnet Ve Şia'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler, İstanbul 1996.
 - Kur'ân ve Hadislere Göre Şeytan, İstanbul 1996.
- ATEŞ**, Süleyman,
- Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, I-XII, İstanbul 1988.
- AYDEMİR**, Abdullah,
- Tefsirde İsrâiliyyât, Ankara 1979.

AYDIN, Ali Arslan,

- İslâm İnançları ve Felsefesi (İlm-i Kelâm), Ankara 1964.

el-AYNÎ, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (v.855/1451),

- Umdetü'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, Beyrut trs.

BERKTAY, Fatmagül,

- Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, İstanbul 1996.

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (v.458/1066),

- es-Sünenü'l-Kübrâ, I-X, Mekke 1994.

BOSNAVÎ, Abdullah,

- er-Risâle fî Temessüli Cibrîl, (el yazması) Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 509.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/ 869),

- el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul 1992.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/ 869),

- el-Edebü'l-Müfred, Beyrut 1989/1409.

- (Edebü'l-Müfred) İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlâk Hadisleri, Tercüme ve Şerh: A. Fikri Yavuz, I-II, İstanbul 1981.

CANAN, İbrâhim,

- Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, I-XVIII, Fezâ yayıncılık İstanbul trs.

CERRAHOĞLU, İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara 1991.

- Tefsir Tarihi, I-II, Ankara 1988.

el-CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd (v.393/1002),

- es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhi'l-Arabiyye, I-VI, 2. Baskı, Beyrut 1399/1979.

CİHAN, Sadık,

- Uydurma Hadislerin Doğuşu Siyasi ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi, Samsun 1996.

ÇAKAN, İsmail Lutfi,

- Hadis Edebiyatı, Çeşitleri- Özellikleri- Faydalanma Usulleri, İstanbul 1985.

ÇALIŞLAR, Oral,

- İslâm'da Kadın ve Cinsellik, 4. Baskı, İstanbul 1994.

ÇELİK, Ali,

- İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnaançları Hicaz Bölgesi, İstanbul 1995.

ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân b. el-Fadl b. Behrâm (v.255/ 869),

- Sünen, I-II, İstanbul 1992.

DEMİRCAN, Ali Rıza,

- İslâm'a Göre Cinsel Hayat, I-II, İstanbul 1996.

DOĞRUL, Ömer Rıza,

-Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul 1943.

- Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri, İstanbul 1947.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî (v.275/888),

- Sünen, I-V, İstanbul 1992.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî (v. 430/1039),

- Hılyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ, I-X, Mısır 1351-1357/1933-1938.

EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî (v.307/919),

- Müsned, I-XIII, Dimeşk 1984.

el-ENDELÛSÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân (v.654/1256),

- el-Bahru'l-Muhît, I-VIII, Riyad trs.

ERBAŞ, Ali,

- Melekler Âlemi (İlâhî Dinlerde Melek İnanıcı), İstanbul 1998.

ERTUĞRUL, İsmail Fennî,

- Hakikat Nurları, İstanbul 1979.

el-EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl, (v.324/936),

- Kitâbu Şecereti'l-Yakîn, 1987.

el-EŞKAR, Ömer Süleyman,

- Âlemü'l-Melâiketi'l-Ebrâr, Beşinci baskı, Ürdün 1995.

EZRAKÎ, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed (v. 244/855),

- Ahbâru Mekke ve Mâ Câne Fihâ Mine'l-Âsâr, Tahkîk: Rüşdî es-Sâlih Melhas, I-II, 3. Baskı, Mekke 1399/1979.

FAZLUR Rahman,

- Ana Konularıyla Kur'ân, Çeviren: Alpaslan Açıkgenç, Ankara 1999.

el-GAVSÎ, Ahmed Nasr,

- Âlemü'l-Melâike, Mecelletü'l-Ezher, c:38, Sayı: 9, Kahire 1967.

el-GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v.1111),

- İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Tercüme: Ahmet Serdaroğlu, I-IV, İstanbul 1987.

GÖLCÜK, Şerafeddin- TOPRAK, Süleyman,

- Kelâm, Konya 1992.

el-HÂKİM, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî (v.405/1014),

- el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn, I-IV, Beyrut 1990.

HAMİDULLAH, Muhammed,

- İslâm Peygamberi Hayatı ve Eseri, Tercüme: M. Said Mutlu, I-II, 3. Baskı, İstanbul 1972.

HATİBOĞLU, Mehmed Said,

- "Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezahürleri", İslâmî Araştırmalar, Sayı: 2, Ekim 1986.

HATİPOĞLU, Haydar,

- Sünen-i İbn Mâce Tercemesi Ve Şerhi, I-X, İstanbul 1992.

el-HEYSEMÎ, Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr (v.807/1404),

- Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, I-X, Beyrut 1994/1414.

el-HİNDÎ, Alâüddîn Alî b. el-Müttakî b. Hüsâmüddîn (v.975/1567),

- Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, I-XVI, Beyrut 1978.

İANNİTTO, P. Luigi,

- Hristiyan Dininin Esasları, İstanbul 1982.

İBN EBİ'L-HADÎD,

-Şerhu Nehci'l-Belâğa, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, I-IV, Beyrut 1954.

İBN HACER, Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî (v.852/1448),

- Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XIII, Beyrut 1379.

- Tehzîbu't-Tehzîb, I-VI, Beyrut 1412/1991.

- el-İsâbe Fî Temyîzi's-Sahâbe, I-VIII + Fihrist, (Kalküta 1853 baskısından ofset) Beyrut tarihsiz.

İBN HANBEL, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed (v.241/855),

- el-Müsned, I-VI, İstanbul 1992.

- Fedâilu's-Sahâbe, I-II, Beyrut 1983/1403.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Hazm,

- Kitâbu'l-Fasl Fî'l-Milel ve'l-Ehvâ-i ve'n-Nihal, I-V, Mısır 1317-1320.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî (v.354/965),

- Sahîhu İbn Hibbân, I-XVIII, Beyrut 1993.

- es-Sikât, I-IX, Beyrut 1395 / 1975.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v.218/833),

- es-Sîretü'n-Nebeviyye, (tahkik:Mustafa es-Sakkâ- İbrâhîm el-Ebyârî- Abdü'l-Hafız Şelebi), I-IV, 2. Baskı, Beyrut 1391/1971.

- İslâm Tarihi Sîret-i İbn Hişâm Tercemesi, Tercüme: Hasan Ege, I-IV, İstanbul 1985.

İBN HUMEYD, Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, (v.249/863),

- el-Müntehab Min Müsnedi Abd b. Humejd (el-Müsnedü's-Sağîr), Kahire 1988.

İBN HUZEYME, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbûrî (v.311/923),

- Sahîhu İbn Huzeyme, I-IV, Beyrut 1970.

İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (v.151/768),

- Sîretü İbn İshâk, Kitâbu'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Meğâzî, (Tahkik: Muhammed Hamidullah), Konya 1401/1981.

İBN KESİR, Meccüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr (v.774/1372),

- Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I-VIII, İstanbul 1992.

- el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-IV, Beyrut 1969.

- Tercüme: el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Târîhi, Çeviren: Mehmet Keskin, I-XV, İstanbul 1994.

İBN KUTEYBE, Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (v.276/889),

- Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, Hadis Müdâfasi, Tercüme: M. Hayri Kırbasoğlu, İstanbul 1989.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v.275/888),

- Sünen, I-II, İstanbul 1992.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (v.711/1311),

- Lisânu'l-Arab, I-XV, Beyrut 1956.

İBN RÂHÛYE, İshâk b. İbrâhîm b. Mahled b. Râhûye el-Hanzalî (v.238/852),

- el-Müsned, I-III, Medîne 1991.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd , (v.230/844),

- et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-IX, Beyrut trs.

İBNÜ'L-ESİR, Meccüddîn Ebû's-Sa'âdet el-Mubârek b. Ebû Muhammed el-Cezerî (v.606/1210),

-en-Nihâye fî Garîbî'l-Hadîs, I-V, Beyrut trs.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed (v. 630/1234),

-Üsdü'l-Gâbe Fî Ma'rifeti's-Sahâbe (Tahkîk: Muhammed İbrâhim el-Bennâ- Ahmed Âşûr), I-VII, 1970.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir Hişam b. Muhammed es-Sâib el-Kelbî (v. 204/819),

- Kitâbü'l-Asnâm, (Tercüme: Beyza Düşüngen, Putlar Kitabı), Metin ve tercüme birlikte neşir, Ankara 1969.

el-İSFEHÂNÎ, er-Râğıb Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, (v.502/1108-9),

- el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, İstanbul 1986.

İZUTSU, Toshihiko,

- Kur'ân da Allah ve İnsan, (Tercüme, Süleyman Ateş), Ankara 1975.

KANDEMİR, M. Yaşar,

- Mevzû Hadisler Menşe'î Tanıma Yolları Tenkîdi, Ankara 1975.

KARAMAN, Hayreddin,

- İslâm'da Kadın ve Âile, İstanbul 1993.

el-KAZVÎNÎ, Zekerıyyâ b. Muhammed b. Mahmûd, (v.682/1283),

- Kitâbu Acâibi'l-Mahlûkât ve Garâibi'l-Mevcûdât, Mısır trs.

KESKİN, Halife,

- İslâm Düşüncesinde Bilgi Teorisi, İstanbul 1997.

KILAVUZ, A. Saim,

- Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, İstanbul 1987. TDV.İslâm Ansiklopedisi, "Azrâîl" Maddesi, IV, 350-351, İstanbul 1991.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri,

- İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

KİTAB-I MUKADDES, Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 1949.

KOÇKUZU, Ali Osman,

- Hadis İlimleri ve Hadis Târîhi, İstanbul 1983.

el-KUZÂÎ, Muhammed b. Seleme b. Ca'fer (v. 454), Müsnedü's-Şihâb, I-II, Beyrut 1986/1407.

el-KÛFÎ, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih (v.261),

- Ma'rifetü's-Sikât, I-II, Medînetü'l-Münevvere 1985/ 1405 .

MACDONALD, D. B.,

- M.E.B. İslâm Ansiklopedisi "Melek" Maddesi, VII/661-664, İstanbul 1977.

MÂLİK b. Enes, (v.179/795),

- el-Muvattâ, I-II, İstanbul 1992.

MİRAS, Kâmil-NÂİM, Ahmed,

- Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, I-XII, Ankara 1987.

el-MİZZÎ, Cemâlüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. ez-Zekî Abdirrahmân, (v.742/1341),

- Tehzîbü'l-Kemâl, I-XXXV, Beyrut 1980.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v.261/874),

- el-Câmiu's-Sahîh, I-III, İstanbul 1992.

NASRULLÂH, Yûsuf,

- el-Kenzu'l-Mersûd fî Gavâidi't-Talmud, Beyrut 1987.

en-NESEFÎ, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (v.537/1142),

- Akâidü'n-Nesefî, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303/915),

- Sünen, I-VIII, İstanbul 1992.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303/915),

- es-Sünenü'l-Kübrâ, I-VI, Beyrut 1991.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefüddîn (v. 676/1277),

- el-Minhâc fî Şerhi Müslimi'bnî'l-Haccâc, (Sahîh-i Müslim ile birlikte) I-XVIII, 2.baskı, Beyrut 1392/1972.

en-NİSÂBÜRİ, Nizâmuddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hüseyn el-

Kummî,

- Tefsîru Garâibi'l -Kur'ân ve Reğâibi'l-Furkân (Taberî Tefsîri ile birlikte), Beyrut 1972.

en-NÜVEYRÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdülvehhâb,

- Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb, Mısır trs.

ÖRS, Hayrullah,

- Mûsâ ve Yahûdilik, İstanbul 1966.

POLAT, Selahattin,

- "Buharî'nin Sahîh'ine Yapılan Tenkidler", Tebliğ, Büyük Türk – İslâm Bilgini Buhârî -Uluslararası Sempozyum- 18-20 Haziran 1987, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın: no: 22, Kayseri 1996.

er-RÂZÎ, Abdurrahman b. Ebî Hâtim (v.327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1952.

er-RÂZÎ, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn (v.606/1209),

- Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb, I-XXIII, Tercüme: Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci, Ankara 1988.

er-RÛMÎ, Fahd b. Abdirrahmân b. Süleymân,

- Menhecü'l-Medreseti'l-Akliyyeti'l-Hadîseti fî't-Tefsîr, Üçüncü baskı, Beyrut 1407.

es-SABBÂĞ, Muhammed b. Lutfî,

- et-Tasvîru'l-Fennî fî'l-Hadîsi'n-Nebevî, el-Mektebetü'l-İslâmî trs.

SABBAH, Fetna Ayt,

- İslâm'ın Bilinçaltında Kadın, Fransızca'dan Çeviren: Ayşegül Sönmezay, 2. Baskı, İstanbul 1995.

es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali,

- Muhtasarü Tefsîr-i İbn Kesîr, I-III, İstanbul Trs.

es-SÂBÛNÎ, Nûruddîn, (v.580/1184),

- Mâtürîdiyye Akâidi, Tecüme: Bekir Topaloğlu, 5. Baskı, Ankara 1995.

SAVAŞ, Rıza,

- Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın, İstanbul 1992.

es-SİNDÎ, Nûruddîn b. Abdilhâdî (v.1138 / 1725),

- Hâşiyetü's-Sindî ale'n-Nesâî, I-VIII, Haleb 1406 / 1986.

SOFUOĞLU, M. Cemal,

- İslâm Dini Esasları, İzmir 1996.

es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505),

- el-Habâik fî Ahbârî'l-Melâik, Beyrut 1985.

es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (v.911/1505),

- Şerhu Sünen-i İbn Mâce, trs.

es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v.911/1505),

- Şerhu's-Suyûtî Alâ Süneni'n-Nesâî (Zehru'r-Rubâ ale'l Müctebâ) I-VIII, Haleb 1986.

es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (v.911/1505),

- ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim, I-V, 1416 / 1996.

es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, (v.911/1505),

- Tedrîbu'r-Râvî Fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî, Kahire 1959/ 1379.

es-SÛBKÎ, Mahmud Muhammed Hattâb, (v. 1352/1933),

- el-Menhelü'l-Azbü'l-Mevrûd Şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd, I-X, 2. Baskı, Mısır 1394.

ŞÂHİN, M. Süreyya,

- TDV. İslâm Ansiklopedisi, 'Cin' Maddesi, VIII. Cild, İstanbul 1993.

eş-ŞA'RÂNÎ, Abdulvehhâb, (v.907/1501),

- Kitâbu'l-Yevâkîr ve'l-Cevâhîr fî Beyâni Akîdeti'l-Ekâbîr, Mısır 1307.

ŞİBAY, H. Sabit,

- MEB.İslâm Ansiklopedisi, "Azrâîl" Maddesi, II, 155-158, İstanbul 1970.

- MEB. İslâm Ansiklopedisi, "Cebrâîl" Maddesi, III, 41-42, İstanbul 1977.

ŞUŞAN, Abraham Even,

- Milon Hadaş, Kudüs, 1962.

et-TABERÂNÎ, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v.360/970),

- el-Mu'cemu's-Sağîr, I-II, Beyrut 1985.

- el-Mu'cemu'l-Evsât, I-II, Riyad 1985.

- el-Mu'cemu'l-Kebîr, I-XX, Musul 1983.

- el-Ehâdisu't-Tivâl, Bağdat 1983.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v.310/922),

- Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, I-XXX, 2. baskı, Beyrut 1392/1972.

- Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Tahkîk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, 2. Baskı, Beyrut 1387/1967.

et-TAFTAZÂNÎ, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer, (v.792/1390),

- Şerhu'l-Akâid, (Kelâm ilmi ve İslâm Akâidi içinde), Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.

et-TAHHÂN, Mahmûd,

- Teysîru Mustalahi'l-Hadîs, (Kuveyt 1405/1985 baskısından ofset) İstanbul trs.

et-TAYÂLİSÎ, Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud (v.204/819),

- el-Müsned, Beyrut trs.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v.279/892),

- Sünen, I-V, İstanbul 1992.

TOPRAK, Süleyman,

- Ölümünden Sonraki Hayat Kabir Hayatı, Ankara 1997.

UĞUR, Müctebâ,

- Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV yayını, Ankara 1992.

ÜNAL, İsmail Hakkı,

- İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

WENSINCK, A. J.,

- M.E.B.İslâm Ansiklopedisi, "İsrâfil" Maddesi, V/ II. Cild, İstanbul 1968.

- İslâm Ansiklopedisi, "İblîs" Maddesi, V/II. Cild, İstanbul 1968.

- M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, "Mîkâil" Maddesi, VIII.Cild, 2. Baskı, İstanbul 1971.

YARDIM, Ali,

- Hadis I-II, 3. Baskı, İstanbul 1997.

YAŞAR, Hüseyin,

- Kur'ân'da Anlamı Kapalı Âyetler, İstanbul trs.

YAVUZ, Yûsuf Şevki-**ÜNAL**, Zeki,

- T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, "Cebrâîl" Maddesi, VIII, 202-204, İstanbul 1993.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi,

- Hak Dini Kur'ân Dili, I- IX, İstanbul 1979.

ez-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vâsîtî, (v.1206/1791),

- Tâcü'l-Arûs, I-X, Beyrut (Mısır 1306 1.baskıdan ofset).

ez-ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî (v.748/1347),

- Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, I-XXIII, Beyrut 1402.

- Tezkiretü'l-Huffâz, I-IV, Beyrut 1378.

- Mîzânü'l-İ'tidâl Fî Nakdi'r-Ricâl, (Tahkîk: Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, 1. Baskı, Mısır 1382/1963.

- Telhîsü'l-Müstedrek (el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn ile birlikte), I-IV,

Beyrut 1990.

ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed, (v.538),

- el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vücûhi't-Te'vîl, I-IV, Beyrut 1995-1415.

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe,

- İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Tercüme: Ahmed Efe- Beşir Eryarsoy- H. Fehmi Ulus- Abdurrahim Ural- Yunus Vehbi Yavuz- Nûrettin Yavuz, I-X, İstanbul 1994.